AMĀNGKU BUWĀNĀ II. (SĚPUH).

Ngajogyākartā's Tweede Sultan.

(Naar aanleiding van een Javaansch Handschrift.)

DOOR

C. POENSEN.

Mangkubumi — van Donderdag 13 Februari 1755 tot Zaterdag 24 Maart 1792 ¹ onder den titelnaam: Kangdjěng Sultan Aměngku BuwĀnĀ SenĀpati ing ngalĀgĀ Ngabdurrahman Sajiddin PanĀtĀgĀmĀ Kalifattollah-Ngajogyakarta's eerste Sultan, was overleden. Wat met zijn overlijden aan Ngajogyakarta, de Compagnie, en in het algemeen aan Midden-Java ontviel, zal ons eerst recht duidelijk worden, als wij, naar aanleiding van Babad en getuigenis van tijdgenooten, het leven in zijn geheel van zijnen zoon ² en opvolger in de regeering onder denzelfden titelnaam zullen hebben leeren kennen, die van Maandag 2 April 1792 ³ tot Zaterdag 20 Juni 1812 als Sultan over Ngajogya regeerde; ook algemeen onder den bijnaam Sultan Sěpuh bekend.

Wij kennen dezen Vorst reeds als kroonprins door onze verhandeling: MANGKUBUMI in deze Bijdr. 6° VIII p. 223—361. Hetgeen ons nu verder van hem te verhalen zal overblijven kan niet anders zijn dan de volle en vrije ontplooiing van het karakter eens mans, die door zijne levenswijze en geheele optreden reeds zijnen vader teleurstelde, en door zijn eigen volk zoowel als door alle Europeanen niet alleen verre, zeer verre beneden zijnen vader werd gesteld,

¹ Bijdragen T. L. V. 6° VIII. p. 360. Notulen Bat. Gen. XXXI. (1893) p. 35.

² Bijdr. T. L. V. 6° VIII, p. 288, 299.

³ Notulen Bat. Gen. XXXI. p. 41, kan men lezen, dat, volgens de Babad Pakěpung, deze jonge, zeer pretentieuze vorst „zich in de kraton, vóór de officieele huldiging onder de auspiciën van den vertegenwoordiger der Koempěni, tot Sultan liet uitroepen, blijkbaar om daardoor van te voren de geloften krachteloos te maken, die hij tegenover dien vertegenwoordiger van de Koempěni had af te leggen.”

7° Volg. IV.

maar ook bij niemand in achting en eere stond. „Als Djocjosche kroonprins had hij zich reeds bij al de leden zijner familie evenzeer als bij zijn volk gehaat gemaakt. Had de Rijksbestuurder Danurĕdja zelf den vorigen Gouverneur van Java niet gewezen op diens heerschzuchtigen en wispelturigen aard!“ ¹

Wat men dus van hem als Vorst te verwachten had kon niet alleen reeds afgeleid worden uit zijn optreden als jong mensch en kroonprins, maar ook en vooral uit zijn handelingen als de aangewezen opvolger zijns vaders bij diens naderend einde, overlijden en begrafenis te Imagiri, zooals reeds vroeger beschreven werd. ²

Inzonderheid hield hij zich in deze dagen — volgens onze Babad — bezig met de voorbereidselen tot de luisterrijke plechtigheid van zijne aanstaande officieele verheffing tot Sultan, waartoe de heer Mr. P. G. van Overstraten, Raad extra-ordinair van Ned.-Indië, mitsgaders Gouverneur en Directeur op en langs Java's Noordoostkust, te Ngajogya zou komen. Daartoe behoorde o. a. het oefenen van zijn corps Pradjurit-estri ³ als lĕlangĕn pangangkāt; door eenen tijdgenoot „vrouwelijke dragonders“ genoemd. Maar nog vreemder klinkt het ons, dat hij aan al de Putra's en Santana's bevel gaf, dat ieder in zijn eigen logies (pōṇḍoq) de gamĕllan zou laten spelen. (andikaqakĕn gamĕllan). En hoewel daartoe onder hen vrij algemeen de ware stemming geheel ontbrak, daar zij nog zoo pas in droefheid en rouw gedompeld waren ⁴, gingen zij toch uit vreeze voor het bevel, al weenende ⁵, onafgebroken aan het bespelen van de gamĕllan. Kjaĭ Mangundipura ⁶ richtte met ergernis (wrevel, kaku manah) danspartijen aan, doch was zelf daar geen enkele keer bij tegenwoordig, zich in afzondering geheel aan zijn droefheid overgevende ⁷ door de hartelijke toegenegenheid die hij jegens wijlen den Sultan koesterde. Hij zeide tot zijne kinderen en kleinkinderen: „'t Is volkomen waar wat men zegt ⁸: als iemand een kind door den dood verliest, is 't hem alsof

¹ De Jonge, IX (XII), p. XXXIV. — Bijdr. T. L. V. 6° VIII, p. 290 vv. — J. Hageman, geschiedenis van Java. I. p. 220.

² Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 359—361.

³ Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 325.

⁴ wantu taqsih kanjaraṇ susah.

⁵ dipun-sambi nangĭs. nguju-uju.

⁶ De Bupati lĕbĕt, van wien in onze verhandeling „Mangkubumi” meer-malen sprake is, een vertrouwde en trouw aanhanger van den eersten Sultan.

⁷ pidjĕr angungkĕb-ungkĕb pĕnangissipun.

⁸ wirajah.

hem de hartader afbreekt ¹; verliest hij eene echtgenoot door den dood, dan is het alsof hij door eenen neerstortenden berg bedekt wordt; doch als hij een bĕndara — heer, meester — door den dood komt te verliezen, dan is het in zijn binnenste, alsof hij door den neerstortenden hemel (langit) omsloten wordt; daar is dan niets, dat hem tot vergoeding voor zijne ziel kan strekken. En al is het nu ook zijn zoon wien men als zijn opvolger dient, zal deze toch wel niet gelijk zijn aan (gelijken op, mempĕr) den overledene. Hoe groot een geluk zal het niet voor den dienaar zijn als hij niet maar eenvoudig ontslagen wordt, want al doet hij ook nog zoo zijn best, zal hem dat volstrekt niets baten." — De kinderen en kleinkinderen van kjaĭ Mangundipura gingen zich elders vestigen (uĵang-uĵung) want zij werden verdrongen (ngungkil) door de volgelingen van den kroonprins. — En kjaĭ Mangundipura zelf bracht ieder oogenblik een bezoek aan Raden Tumĕnggung Natajuda.

In dezen Natajuda had de Kjaĭ een geestverwant en mede-getrouwe-aanhanger van den overleden Sultan. Hij was een man van beteekenis in zijnen kring. Wij leerden hem vroeger, tijdens het leven van den eersten Sultan, reeds kennen. ² Hij was gehuwd met eene dochter van wijlen den Sultan, eene zuster van Pangeran Natakusuma, wier moeder uit de Kaĉu geboortig was, evenals Natajuda. Wij zullen hem later bij herhaling in onze geschiedenis ontmoeten, en wenschen het volle licht op hem te laten vallen, opdat het blijke, dat wij hem niet ongegrond in onze waardeering op ééne lijn plaatsen naast den eersten Danurĕdja.

Voorloopig slechts een paar getuigenissen, die nog vallen binnen de dagen waartoe wij thans in ons verhaal gekomen zijn. In de "Memorie enz." van den Gouverneur J. Siberg, d.d. 18 Sept. 1787 lezen wij § 17. (de Jonge, IX. (XII) p. 89): "De Ryksbestierder van den Sultan, in naam Radeen Adypatty Danoeredja is nog dezelfde persoon, die dit ambt bekwam toen Z. H. tot den troon verheven werd. . . . Hij is thans stok oud en buyten staat tot eenigen naamwaardigen dienst, en soude seker die vóórlange hebben quiteren, ware het niet dat de Sultan met zyne gebreken geduld nam, om der wille van zyne hooge jaren en familie betrekking tot het vorstelyk huys, mitsgaders de voornaamste besigheden, die anders tot den post van den Ryksbestierder behooren, door drie

¹ pĕdot gantillanningmanah.

² Bijdr. T. L. V. 6° VIII, o. a. p. 297, 299, 306, 315, 319.

afsonderlyke personen (waarvan één Natajuda was), dewelke teffens zyne raadslieden syn, liet waarnemen; en daarby sal de Sultan denkelyk wel blijven continueren, sonder dien ouden grysaard, soolang hy maar eenigsints voort kan, te verstooten; dog hetgeen de anderen egter wel anders wenschten, dog na mijne gedachten geen noodzakelykheid voor 's Comps. belangen includeert, daar tog alle verandering niet altoos verbetering medebrengt." —

De Gouverneur P. G. van Overstraten, in zijn schrijven van 25 April 1792 (de Jonge IX (XII) p. 264), van het schrijven van Siberg melding makende, verhaalt dat hij een onderhoud had met den pas ten troon verheven Sultan om „denselven in secretesse te onderhouden over den ouden Ryksbestierder Danoeredja, en diegeen die Zyn Hoogheid gaarne zoude zien, dat dezelve in der tijd zoude opvolgen; wanneer hy my verzeekerde nimmer den gemelde Danoe-redja te zullen willen verstooten, dewyl hy denzelven beschouwde als zynen vader, en als iemand aan wien zyn ryk de grootste verpligting had, maar dat hy, zoo Danoeredja mogt komen te overlyden, my verzocht dat de den gemelden Ryksbestierder in 1788 toegevoegde Radeen Tommogong Notto Judo denzelven alsdan zoude mogen succedeeren.

Deze Radeen Tommogong Notto Judo is dezelfde die by de nagelatene memorien door de voornoemde Heeren Siberg en Greeve § 17 en §§ 38, 39, 40 voorkomt" (maar deze laatste hebben wij nog niet gevonden) „en heeft zig gedurende de laatste ziekten van den overleeden Sulthan en na Zijn Hoogheids dood zoo noodzakelyk en aangenaam by den nieuwen Vorst weten te maken, dat deze thans met hem zeer is ingenomen, hetgeen ook al daaraan is toegeschreven dat hy zich gedurende de vacature van den thron, ongeacht hy gehuwd is met des Pangerangs Notto Coessoemos eige zuster, zeer getrouw aan den jongen Sulthan gedragen heeft." —

De Gouverneur „had dan ook geene difficulteit gemaakt, om den Sulthan daarop te antwoorden, dat ik hem konde verzekeren, dat Uw Hoog Edelheden by Danuredjas dood op deze zijne keuze regaard zouden slaan.

Tot welke verzekering ik nog te meer vryheid meende te hebben, omdat ik bevorens Danuredja, die wel gebukt gaat onder eenen 79-jarigen ouderdom, dan met dat al naar die jaren zijne zielsvermoogens nog zeer wel bezit, zelf over dit stuk had onderhouden, en deze mij met alle teekenen van opregtheid betuigd had, dat er niemand aan het Djocjosche hof gevonden wierd, zelfs zijn zoon

Ario Manduro niet uitgesloten, die geschikter was om hem te succederen, als de gemelde Notto Judo, en ik buitendien gedurende myn aanwezen op Djocjocarta had ondervonden, dat dezelve inderdaad een kundig minister was, die het aan geen iever of vlyt ontbreekt, en de Compagnie ook zeer genegen is."

Inderdaad — met het bezit van eenen man, van zulke onverachte getuigenissen — tevens aanbeveling — voorzien, mochten Sultan en Compagnie geluk gewenscht worden! En toch . . . doch laat ons de geschiedenis niet vooruitloopen!

De Pangeran Natakusuma — zoo verhaalt onze Babad — maakte in die dagen iederen nacht een wandeling om de alun-alun, en ging daarna in de hoofd-masdjid (masdjid aġĕng) slapen. Één der nachten ontving hij daar een sasmita, een hemelsch droomgezicht als voorspellend teeken; hij zag zijnen overleden vader (d. i. den Sultan) tot hem nederdalen, die hem vriendelijk toesprak, en zijne verwachting te kennen gaf, dat hij in staat zou zijn zich te voegen naar (te schicken in) den gang en de behandeling der rijkszaken; een ieder zou van zijn eigen goed of kwaad de gevolgen dragen; hij moest genoeg nemen met hetgeen God over hem zou beschikken. Die woorden gehoord hebbende, keerde hij naar zijn logies (pasang-grahan) terug, en trachtte zich in zijn lot te schicken.

Daarop riep hij al zijne broeders te zamen, en gaf aan drie van hen, Pangeran Adikusuma, Pang. Judakusuma, en Pang. Adiwidjaja ¹ vlaggen, met de opdracht den heer Gouverneur van Samarang (van Overstraten) tegemoet te gaan bij zijne aanstaande komst voor de verheffing van den kroonprins tot Sultan. Pang. Adikusuma zeide daarop zeer beleefd (kumawi), dat hij alles zoo zou doen als zijn broeder dat wilde regelen. "Maar als hij met het een of ander niet zou kunnen instemmen, dat hij hem dan zou mogen dwarsboomen." ² Pang. Natakusuma lachte, en zeide dat hij daar genoeg mee zou nemen. "Gij zegt dit uit voorzichtigheid, ingeval ik als kraman mocht optreden. Zeker zou ik dan vijandig met u zijn." Pang. N. K. was innerlijk toch zeer aangedaan over dit zeggen. Hoe was 't mogelijk! Zijn vader was pas een paar dagen overleden, en nu reeds werd hij door zijne broeders niet vertrouwd. Nog zuigelingen

¹ Bijdr. T. L. V. 6^e VIII. p. 312.

² ananging jen botĕn sumĕrĕp kalajan batos kula, ing kang mugi kula wau kenginga amambĕngi.

(bĕbaji kemawon) evenaarden zij al volwassenen. Inggih māngsa baḍaja ardja utawi rĕsah ing wingking amung anglinḍung walĕripun ing kang swargi kemawon.

De kroonprins had de bĕḍaja's van zijnen vader met zijne pradjurit's estri tot één corps vereenigd, en oefende haar gezamenlijk in het uitvoeren van bĕḍaja-dansen ter opluistering van de feesten bij zijne aanstaande troonsverheffing gedurende het verblijf van den Gouverneur van Samarang. Onder die vrouwen waren er die zeer bedroefd waren over het afsterven van den Sultan ¹; en als er dan een van haar ² een bedrukt gelaat toonde, en zich voordeed alsof zij geen genoegen nam met alles wat de kroonprins van haar verlangde, dan zeide hij, dat zij den overledene maar moest achterna volgen (n usul) naar Imagiri.

Wij moeten hier nog even laten volgen, — waarover de Babad geen woord schrijft — wat de Gouverneur (P. G. van Overstraten) van Java aan G. G. en Raden van Indie d.d. 25 April 1792 (de Jonge, IX (XII) p. 246 schreef: „zoodra de eerste bewegingen die 's Vorsten overlyden verzelden, gecesseerd waren, beleide de gemelde van IJsseldyk, ingevolge Uw HoogEdelhedens secreete missive van den 1 December 1772 en het door den Heer Raad ordinair Johannes Siberg als toenmalig Gouverneur en Directeur dezer Kust daarop ontworpen en den eersten Residenten aan beide de hoven toegesonden project-ceremonieel van den 9 Mei 1785, in de Craton vergadering, dewelke bestond uit den kroonprins, den Radeen Depatty Danoerĕdja, de Pangerang Mangcoeboemie, de Radeen Tommongong Notto Judo, de Radeen Tommongong Danoe Coessomo, als buiten-, en de Tommongong Mangoen Diepoero benevens de Pangerang Diepo Coessomo als binnenregenten; wanneer hij Resident de gemelde secreete missive opende en aan den Prins en de gemelde ministers den inhoud daarvan behoorlijk ter kennis bragt, hen voorhoudende, dat het Uw Hoog Edelhedens behaagd had, op de betoonde genegenheid van den overleedenen Sulthan om zijn zoon den Pangerang Adipatty Amang Coenogoro te verheffen

¹ sami mĕnggah mĕrsah, jen botĕn pupur suri tumilingting ing katja sami anangis.

² eene kalangĕnnan utawi paranjaĭ.

tot zijnen opvolger, hieraan goedgunstig te voldoen, met denzelven aan te stellen tot Sulthan over alle de landen en volkeren die onder zijnen vader waren gehoorende geweest, dog dat deze aanstelling geen effect zoude kunnen sorteeren, als nadat ik ten hove verschenen was, en de contracten en acten van verband vernieuwd, verzegeld en geteekend zouden wezen; waarop de kroonprins, als bij voorraad, Uw Hoog Edelheden zijne byzondere verpligting betuigde, met verzekering tevens, dat hy myn komst ter zyner verheffing tot Vorst zoude afwachten, en intusschen alle rykszaaken aan den voorm. eersten Resident en den Ryksbestierder Danoeredja zoude gedefereerd laten, behoudens zyne kennismening daarvan, terwijl het verder gedemandeerde by dien brief omtrent het te houden gedrag indien er zig somwylen princen mochten opdoen die tegens deze Uw Hoog Edelhedens intentie wilden handelen buiten effect bleef, naardien een ieder zig overeenkomstig zyn pligt gedroeg."

Te Samarang was de heer Jan Greeve pas kort geleden (mĕntas) vervangen ¹ door den heer P. G. van Overstraten. Deze had nog niet eens met geheel Java kennis gemaakt, toen hij overvallen werd (kasĕlaq) door het overlijden van den Sultan. Men verhaalt van hem, dat hij al zijn gelijken overtrof; hij was nog jong en een schoon man, en volleerd in allerlei wetenschappen. ²

Hij vertrok Maandag 26 Maart 1792 van Samarang naar Ngajogya, gevolgd door 500 grenadiers (girnadir). ³ Bij zijn komst te Liman ⁴, werd hij door den kroonprins opgewacht, omgeven van al het huldebetoen als gewoonte was op den geboortedag van den Vorst. Hij beging hiermee een kleinen tout jegens de Compagnie, daar hij wat al te voorbarig was, nog niet gehuldigd zijnde. Maar de Gouverneur deed er maar het zwijgen toe, en schonk vriendelijk vergiffenis. Te Ngajogya aangekomen, — "na eene zeer fatiguate reis gehad te hebben door de buitengewone hitte" schrijft v. O. later — stapte de Gouverneur aan het paleis af, doch begaf zich

¹ d. i. 1 September 1791. — Notulen Bat. Gen. XXXI. (1893) p. 35.

² amumpunni nguna widagya.

³ Eene omstandige, en zeker historisch getrouwe beschrijving van deze reis, van de huldiging des Kroonprinsen tot Sultan enz. vindt men Tijdschr Bat. Gen. XXVII, afl. 4, p. 295—362.

⁴ In Tijdschr. Bat. Gen. passim heet de plaats Raxa Nagaran of de zuikermalen.

al spoedig naar de Lodji ¹, en liet alom bekend maken dat den volgenden ² morgen de huldiging van den kroonprins zou plaats hebben.

„De beheering van het Djocjocartasche rijk” — zoo schreef de heer van Overstraten, (de Jonge, passim p. 250) — had ik ook terstond zoodra ik te Djocjocarta was gekomen, op my genomen en ten dien einde my niet alleen direct naar de kraton begeven, dewyl de kroonprins in het vorstelyk woonhuis nog niet mogt woonen, om als het ware daarvan possessie te nemen, gelyk daartoe ook door Compagnies militairen wierd bewaakt, maar ook het rykszegul en het vorstelyk gamblangspel by my doen brengen, en den Ryksbestierder benevens den overigen Ministers gelast, om my, tot dat de verheffing van den Kroonprins tot Sulthan effect zoude hebben gesorteerd, van alle voorvallende zaken in het ryk kennis te geven, en myne verdere orders daaromtrent te komen verneemen, waaraan men ook niet in gebreeke is gebleven te obidieeren.”

Des morgens — zoo gaat onze Babad voort — waren alle pradjurit's en Compagnie's troepen voltallig bijeen; hunne gelederen hadden de Bangsal van beide zijden tusschen zich in, van de Palatarran tot aan de waringinboomen langs den weg. (waringin lurung). De schare die hare opwachting kwam maken versperde de wegen. De heer Uprup ³, de Adipati Danurĕdja, de Boekhouder (Bĕkaür), en de Panghulu waren in het gevolg bij de ontmoeting in de Bangsal Djamban; ⁴ daar zijnde, werd de deur gesloten, en deed de Kroonprins den eed pradjandi pakubuwanan. Na

¹ Onder „Lodji” is hier te verstaan „het woonhuis van den eersten Resident van IJsseldijk teegenover het fortres”. Tijdsch. Bat. Gen. passim p. 313.). — En pag. 317 lezen wij: „Zondagmiddag ten vijf uren begaf zich de heer Gouverneur naar het fort, om hetzelfde te bezien, en bevondt dat des Eersten Residentshuis thans zoo goed als voltooid was, uitgenomen de bijgebouwen, waaraan nog eenige manqueerden.” Zie Bijdr. T. L. V. p. 293—295.

² Er staat *namun*. Dit is niet juist. Volgens Tijdsch. Bat. Gen. passim, p. 313—317 kwam de Gouverneur Donderdag 29 Maart 1792 te Ngajogya, en liet des middags de Kroonprins verzoeken, „dat de voorstelling van Hem als Sultan niet voor aanstaande Maandag 2 April zoude mogen gevolg neemen, dewijl het op morgen sabbath was, de Sulthan op Zaterdag overleeden, en des Zondags op Magiri begraaven was en op deze dagen dus, naar hunne gebruiken, deze plegtigheid niet vermogt te geschieden.”

³ Eerste Resident was toen de heer van IJsseldijk; 2° Resident van Bronckhorst; Boekhouder van den Berg. (Tijdschr. Bat. Gen. XXVII p. 314, 319.) Te Surakarta was Johan Fredrik van Rheede tot de Parkeler 1° Resident, (id. p. 342), en 2° Resident van Bookholt. (id. p. 345).

⁴ Tijdschr. Bat. Gen. XXVII. p. 319 „Bangsal Alus” genoemd.

afloop daarvan begaf hij zich naar de receptie-zaal („de Prabajasa, alwaar men zitplaats nam in een daartoe expres gereed gemaakt appartement, even en in dier voegen als onder de Bangsal aloes.”)¹ Na gezeten te zijn, werd den Para agĕng agĕng gezegd binnen te komen. Allĕén de Pangeran Ngabehi zat op een stoel; de overige Putra's en Santana's, zooals Pang. Mangkubumi en Pang. Natakusuma, zaten op den grond. Daarop werd gelast, dat ieder zijn eigen stempel (tjap) zou nemen. Gezeten aan een grooten tafel met een fluweelen kleed (tilam bĕludru), stelde de heer Gouverneur de sĕrat ing kontraq pangangkat sarta pradjandji op. Middelerwijl gaf de kroonprins, niets kalm zijnde, zelf bevelen zwaaiende met de armen, uit vreeze dat men nog niet gereed zou zijn met de vorstelijke sieraden als hij zoo aanstonds naar buiten zou komen. De heer van IJsseldijk trachtte hem tot bedaren te brengen, en vatte zijn handen stevig vast, alsof hij boos was op een kleinen jongen, daarmede zich gedragende naar de opdracht van wijlen den Sultan. De Gouverneur noodigde daarop den Kroonprins uit te teekenen.² In zijne gejaagheid maakte hij zelfs een inktvlak op het papier. Na hem onderteekenden Patih Danurĕdja, vervolgens Pang. Angabehi, zijn raji Pang. Natakusuma, en Pang. Mangkubumi; ten slotte al de Wadana's. De Gouverneur vroeg daarop of alle Lurah Santana en Kapala Bupati ĕénstemmig er mee waren (gilig), dat de Kroonprins zijnen Vader in de regeering opvolgde, en door de Compagnie daartoe werd verheven? Allen antwoordden gelijkelijk toestemmend. De ğampar (troonzetel) en de vorstelijke upatjara werden nu aan den nieuwen vorst overgegeven. Daarop begaf men zich naar de Siti inggil; de Bupati's naar de Pagĕlarran. Weldra begaf zich de heer Uprup naar beneden (muğun), gevolgd van Patih Danurĕdja en den Regent van Samarang. Patih Danurĕdja gelastte toen dat allen zouden luisteren naar het voorlezen van eene proclamatie; dat alle onderdanen van het rijk Ngajogyakarta adiningrat, overeen-

¹ Tijdschr. Bat. Gen. passim p. 323.

² Merkwaardig is de opmerking in Notulen Bat. Gen. XXXI (1893) p. 41: „Volgens de Babad Pakĕpung moet de Pang. Ngabehi van Sala tijdens de kroning een belangrijke rol hebben gespeeld. Hij zou het geweest zijn, die dien jongen, zeer pretentieusen vorst, zijn oom, door overreding gedweĕr maakte, doch desniettemin niet voorkomen kon, dat deze zich in de kraton, vóór de officieele huldiging onder de auspiciën van den vertegenwoordiger der Koempĕni, tot Sultan liet uitroepen, blijkbaar om daardoor van te voren de geloften krachteloos te maken, die hij tegenover dien vertegenwoordiger van de Koempĕni had af te leggen.

komstig het bevel van de Compagnie, eenstemmig hunne goedkeuring er van zouden te kennen geven, en er zich aan blijven houden, dat heden de Kangdjěng Gusti Pangeran Adipati zijnen vader opvolgde in de regeering, door de verheffing daartoe door de Compagnie, daarmede bevestigende het vroeger bekend gestelde verlangen van zijnen vader, met den titelnaam van Kangdjěng Sultan Aměngkubuwana den tweede. Als iemand zich daarmede niet vereenigde, dan was hij beslist een vijand van de Compagnie. Allen die hunne opwachting maakten gaven eenstemmig tegelijk (*ambata rěbah*) door „*inggi*h” (ja!) te roepen te kennen dat zij de verheffing goedkeurden. Onmiddelijk daarop weerklonken de salutschoten uit de kanonnen van de Lodji; het bespelen der *gaměllan monggang*, en *peleton*-schoten der *pradjurit*’s. Maar de 200 grenadiers schoten niet mee, omdat hunne geweren met kogels (*pelor*) geladen waren, de rijksgrooten (*para prawara*) die hunne opwachting maakten in het oog houdende, of er ook iemand onder hen was die er niet mee instemde, in welk geval zij niet moesten dralen met hun *peleton*-vuren. (? *sampun tělangke pangědrellipun*). Na afloop van het eere-salut begaven alle Putra’s, Santana’s en Bupati’s zich naar de Siti-*inggil* om den Sultan hunne hulde te bewijzen. Na afloop daarvan begaf de Sultan zich naar de *kadaton*. Zijne moeder verleende hij nu den eeretitel van *kangdjěng Ratu Agěng*. Ook zijne beide echtgenooten gaf hij de hoogere titelnamen van *kangdjěng Ratu Kadaton* en *Kangdjěng Ratu Anem*.

„Voor mijn komst” zoo schrijft de heer van Overstraten in zijn meerbedoeld bericht, (de Jonge, *passim* p. 255.) „op dien dag in de *kraton*, had de kroonprins my op het instantigst laten verzoeken, dat wanneer hij tot Sultan zoude zijn verheven, ik deszelfs moeder de Ratoe Kentjono Compagnies wegen zoude vereeren met den naam van Ratoe Agong, en zijne beide vrouwen met die van Ratoe Kedaton en Ratoe Anom; ik vond hierin geene de minste zwaarigheid, en nadat alle de prinsen en hofgrooten, benevens de my verzellende *strandregenten*, door den nieuwen Sulthan tot den voetkus waren toegelaten, gaf ik op eene plegtige wijze de voornoemde vorstinnen van wegens de Compagnie de gemelde namen.”

Het is dus niet de Sultan, maar op zijn verzoek, de heer v. Overstraten, die deze vorstinnen eenen hoogereren titelnaam gaf. Aldus zal wel de juiste voorstelling van het feit zijn; maar de traditie stoort zich daar niet aan.

Na afloop van deze plechtigheid begaf de Sultan zich weer naar

de Paṇḍapa, en ontbood al de Bupati's en Santana's voor zich. De Pang. Ngabehi kwam al bukkende langzaam nader, om zich naar een stoel te begeven, zooals hij dat gewoon was als hij zijnen broeder een bezoek bracht. De Sultan gaf terstond een teeken aan den Raden Tumēnggung Natajuda, die zich daarop tot Pangeran Ngabehi wendde, en hem namens den Sultan te verstaan gaf, dat het nu anders was dan vroeger; dat zijn raji nu in de plaats van zijnen vader regeerde, en niet zij beiden, en dat hun overleden vader ook niet van eenen ouderen en jongeren broeder wist. Hoe zou het gaan, als zij nu de vroegere gewoonte nog bleven volgen? Zouden zij te zamen op een stoel zitten en éénzelfde Ki Lurah hebben? De Pang. Ngabehi werd knorrig en gevoelde zich zeer beschaamd te zijn gemaakt. ¹ Raden Sumadiningrat grimlachte (mesëm), en voegde hem onaangename, beleedigende woorden toe.

Na den maaltijd ging men uit elkaar. Des avonds was er feest, en Hollandsche komedie. ² Maar Pang. Ngabehi verscheen niet.

Op den vierden dag der feestviering deed de Sultan aan den Gouverneur het verzoek, nu tegelijk zijnen zoon ³ tot Pang. Adipati Anom te verheffen.

Aangaande dezen zoon, Mangkubumi, schreef de Gouverneur van Overstraten (de Jonge passim p. 257): „hij is een jongeling van omtrent 23 jaren, van wien de gemelde heeren Siberg en Greev bij Hun Ed. nagelatene memorien reeds de beste getuigenissen gegeven hebben, en die ik behalve dat hy door zynen vader het meest van alle zyne kinderen word bemind, en altyd de lieveling van zynen grootvader geweest is, ook zeer minzaam, innemend, vry schrand en van veele goede hoedanigheden bevonden heb, waarom ik dan ook de vrijheid vermeen te hebben, volgens myne gedane toezegging aan den Sulthan dezen zynen veel goeds belovenden zoon Uw Hoog Edelhedens als Kroonprins van het Djocjocartasche Ryk met gerustheid op het favorabelste te mogen aanbeveelen, met nederig verzoek dat deze Pangerang door Uw Hoog Edelhedens daartoe mag worden verkoren, en ik tevens gequalificeerd mag worden, denzelven daartoe by myne aanstaande hofreis te verheffen.

¹ Waarop het H. S. laat volgen: ဂုဏ်ရှိစွာ အိမ်ထောင်ရေးများကို စောင့်ကြည့်ရန်၊ မိမိတို့၏ အကျိုးအမြတ်ကို ထိန်းသိမ်းရန်၊ မိမိတို့၏ အကျိုးအမြတ်ကို ထိန်းသိမ်းရန်။

၂ ကိတိဗျာပါစို့။

³ d. i. de Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 313 (p. 300, 316) reeds genoemde Pang. Arija Mangkubumi.

Ik zeg verheffen, omdat het my onder correctie voorkomt, dat het in de tegenwoordige tydsgesteldheid allenzints nuttig is, dat men opentlyk kennis draagt wie de Compagnie tot opvolgers der Javasche Vorsten heeft verkozen en als zoodanig moeten worden aangemerkt, om zulken die daarop nog eenige hoop zouden mogen hebben alle vooruitzigten in eens te benemen, alzoo uit die vooruitzigten andersints nog desseinen en plans zouden kunnen geboren worden, die in het vervolg allenzints nadeelig aan 's Compagnies en 's Rijks belangens zouden kunnen wezen, en zulken die eenige kwade oogmerken mogten hebben, altyd beter by het leven als by het overlyden of ook na den dood van den Vorst kunnen worden tegengegaan, vooral daar deze kwalykgezinden dog nimmer in staat zyn zich zoo te vermommen, dat niet des een of ander tyd iets van hunne voornemens zoude worden ontdekt.

Dan, dewyl het zoude kunnen gebeuren, dat de gemelde Pangerang Mangoeboemi, Kroonprins geworden zijnde, ongeacht de goede verwagting, die men van hem heeft, echter ten kwade zouden kunnen veranderen, zoo heeft, in dit onverhoopte geval, de Sulthan aangenomen en beloofd de Compagnie daarvan te zullen kennis geven, en tevens verzocht alsdan in plaats van denzelven tot Kroonprins te mogen voordragen zynen anderen zoon uit dezelfde moeder Pangerang Anom, mede een jongeling die zeer goede hoedanigheden bezit en nu circa 19 jaren oud is, en wanneer dezelve almeede niet mogt voldoen aan de intentie van de Compagnie en hem Sulthan, den bovengemelden Pangerang Pringoloyo, die dan daarop volgens geboorte het naaste regt zoude hebben, welk verzoek my als met Compagnies belangens quadreerende, allensints billyk is voorgekomen, en ik dus ook hoop dat door Uw Hoog Edelhedens in zelve voegen zal kunnen worden beschouwd."

Het vervolg der geschiedenis zal ons leeren, hoe zéér betrekkelijk slechts die hoop en al die goede verwachtingen verwezenlijkt werden.

Maar — zoo gaat onze Babad verder voort — de Gouverneur stelde de plechtige verheffing van den Pang. Arija Mangkubumi tot Kroonprins uit, belovende over drie maanden daartoe te zullen terugkeeren.

Daarop nam hij afscheid, en keerde weer naar Samarang terug.

Hiermede eindigt de Babad hare beschrijving van de inhuldiging van Ngajogya's tweeden Sultan. Het meer bedoelde „Dagregister" in Tijdschr. Bat. Gen. XXVII, afl. 4 geeft veel meer, en is

dubbel waard hierbij nagelezen te worden ¹. Bijv. verhaalt de Babad niets betreffende „zommige poincten bij het contract en actens van verband en obligatoir voorkomende, (waaromt de Kroonprins) eenige swarigheid maakte, inzonderheid omtrent het doen van de eed onder den Alkoran, hetgeen hij betuigde dat nimmer door zijnen vader was geschied, want dat ofschoon zulks in het door dien vorst in den jare 1755 met de Comp^e geslooten contract in het Hollandsch vermeld stond, dit echter in het Javaansch niet gevonden werd” (N. B.!) en meer andere „poincten”.

Alleen dit nog. De Gouverneur schreef (de Jonge, passim, p. 251) aan de Regeering: „Den anderen dag na myn arrivement deed ik aan den Kroonprins ter hand stellen de door Uw Hoog Edelhedens geapprobeerde actens van verband en obligatoir, benevens het ontworpen contract, ten einde deeze papieren te kunnen resumeeren, en dus geen gevaar te loopen, dat hy by de plegtigheid van de voorstelling niet eenige zwarigheden tegens voorm. actens en contract opkwam”. Men kan de bezwaren, die de kroonprins werkelijk had, vinden bij de Jonge passim. p. 247 v.v. ² in het schrijven van den Gouverneur d.d. 25 April 1792, waaraan wij het volgende omtrent die quaestie der eedsaflegging tot recht verstand ontleenen: „By myn komst (te Ngajogya), waar ik met alle mogelyke statie gerecepieerd en met gulhartigheid door den kroonprins ontvangen wierd, kreeg ik door den eersten Resident van IJsseldyk kennis, dat men zich reeds aan het hof had uitgelaten dat het niet zoude passen dat de Kroonprins het aan te gaan contract met de Compagnie beëdigde, omdat zijn vader zulks niet had gedaan, en dit buitendien teegens de vorstelijke waardigheid was strijdende; en daar ik begreep dat hy Kroonprins daartoe verplicht was, omdat zulx volgens de ordres van Uw Hoog Edelhedens was, en de Keizer benevens deszelfs vader dit niet geweigerd hadden, zoo liet ik den Kroonprins en den Rijksbestierder weten, dat ik zulx volstrekt begeerde en daarvan nimmer zoude afgaan. Verscheidene verzoeken wierden my naderhand gedaan, om den Kroonprins hiervan te excuseren, dan ik bleef by myn voorneemen percisteeren en liet zulx Zyn Hoogheid en den ministers weten, dat wanneer men langer met instanties van

¹ Ook omtrent den Pang. Adipati Mangkunagara te Surakarta worden in de „Noten” tot dit „Dagregister” belangwekkende bijzonderheden meegedeeld, volkomen het karakter van dien Pangeran teekenende in overeenstemming met onze vroegere voorstelling.

² Zie ook aldaar IX (XII) p. XXXIV.

dien aart opkwam, ik in het begrip zoude moeten komen dat niet van voornemens was het contract naar te komen, terwyl ik den eersten Resident al verder gelaste om het hof op eene cordate wyze voor te houden, dat ik, zonder dat men aannam hieraan te voldoen, nimmer tot de verheffing van den Kroonprins tot Sulthan zoude kunnen overgaan.

Toen men echter zag dat ik hiervan niet was af te brengen, deed de Kroonprins my informeeren, dat hij dan bereid was den bepaalden eed te doen, om de Compagnie en my te overtuigen dat hy het te sluiten contract met alle welmeenendheid zoude aangaan en zyn voornemen was hetzelfde onverbreekelyk naar te komen; dan hy liet my tevens op het sterkste verzoeken, dat ik hem dog niet zoude constringeeren om dezelve onder den Alkoran, of met het houden van den Alkoran boven zyn hoofd te doen, dewyl zulx een gebruik was dat niets tot het essentieele van den eed deed, eenelyk by gemeenelieden geobserveerd wierd, direct tegens zyne waardigheid zoude strijden, en hem by zyne onderdanen in declin zoude brengen; en vermits ik by onderzoek onderricht wierd, dat dit houden van den Alkoran boven het hoofd van iemand, die een eed aflegt, weezentlyk by den Mahomedaan slechts als eene formaliteit wordt aangemerkt, die van geen belang is, en dit meede by de jongste aanstelling van den Keizer geen plaats heeft gevonden, zoo consenteerde ik in dit verzoek in zooverre, onder deze voorwaarde echter, dat hy Kroonprins buitendien het gem. contract op de Mahomedaansche wyze in handen van den hoogen priester zoude beëedigen, waaraan dan ook zedert is voldaan geworden."

In het contract (de Jonge, passim. p. 251) werden dan ook de woorden: "ook nog nader onder den Alkoran te bezweeren" veranderd in: "ook nog nader plegtig te bezweeren."

In deze dagen deed de Sultan nog — volgens des Gouverneur's schrijven, (de Jonge, passim, p. 258) — "met alle empressement het verzoek, dat de eerste Resident van IJsseldyk in zyne gemelde qualiteit nog eenigen tyd, ten minste twee à drie jaren, aan het Djococartasche hof zoude mogen verblijven . . . omdat hij Sulthan, zooals hy my zeide, nu eerst aan het bestuur kwam, zyn Ryksbestierder Danoeredja een oud afgeleefd man was, en hij IJsseldyk niet alleen de zaken van de Compagnie in het Djococartasche ryk kundig was, maar ook steeds genoeg aan wylen zynen vader en hem Sulthan, nog Kroonprins zynde, had gegeven."

De Gouverneur ondersteunde dit verzoek van den Sultan zeer bij de Hooge Regeering te Batavia, te meer „hy hem IJsseldyk het regt moest doen te betuigen, dat hy een byzonder talent bezit om met den Javaan om te gaan, en zich by denzelven bemind te maken, en dat hy zich gedurende myn bestuur en inzonderheid by de presente throonsverwisseling in allen deelen als een wakker en kundig dienaar heeft gedragen, en volkomen beantwoord heeft aan de loffelyke getuigenissen, die myne predecesseurs de Heeren Siberg en Greeve by Hun Ed. nagelaten memorien ten zynen sujette gegeven hebben.”

Deze lof den heer van IJsseldijk toegezwaaid, komt volkomen overeen met het getuigenis van Javaansche en Europeesche zijde tot ons gekomen, en blijkt ook uit zijn verdere geschiedenis. ¹ Alleen de Sultan bleef nu juist niet precies dezelfde gevoelens omtrent hem koesteren, en zullen wij daarvan al spoedig, vooral door onzen Babadschrijver, nader hooren, hoewel daardoor tevens veel verklaard wordt.

Pangeran Ngabehi trok zich de hem door den Sultan aangedane behandeling sterk aan, en zocht zijne troost bij den eersten Resident van IJsseldijk. Hij viel dezen aldoor lastig met het dringend verzoek, te willen bewerken, dat als hij zijne opwachting bij den Sultan maakte, op een stoel zou mogen zitten, en ook geen wĕdung ² behoeven te dragen. En verder maakte hij den Resident er opmerkzaam op, dat het geheel naar behooren zou zijn, als zijnen schoonzoon Pringgalaja, die toch van vorstelijke afkomst was, ³ den titelnaam Pangeran Adipati werd verleend, en bijgevolg (als Kroonprins) bestemd om in de vorstelijke waardigheid op te volgen. Het was niet passend, dat Pang. Mangkubumi, wiens moeder eene sĕsĕngkan ⁴, eene parvenue was ⁵ tot de opvolging in de regeering bestemd zou

¹ Doch het oordeel van den Heer van Polanen (in een niet in druk verschenen archiefstuk) over v. IJ. dat „zijn goedwilligheid en zugt om een ieder genoegen te geven, staan daarenboven altoos in den weg van zijn beeter oordeel,” schijnt niet ongegrond.

² Een wĕdung is een breed hakmes met houten schee, dat bij de hofkleeding aan de linkerzijde gedragen wordt.

³ Punika putra tus widjilling kusuma rĕmbĕs ing madu. — Zie: Bijdr. T. L. V. 6^e VIII. p. 300, 313, 316.

⁴ Een sĕsĕngkan noemt men ook iemand, die uit een verwijderde streek gekomen, zich ergens voor goed met der woon heeft gevestigd.

⁵ D. w. z. zijne moeder, de Raden Aju Sĕpuh van den 2de Sultan, was uit het Madureesche huis afkomstig, eene dochter van den Mantjanagaraschen Regent Raden Sasrawinata.

worden, te meer het niet de goedkeuring van wijlen den Sultan zou wegdragen, daar het juist Pringgalaja was, dien deze daarvoor wenschte. De Pang. Ngabehi drong zeer krachtig op de inwilliging van dit verzoek aan, en trachtte daar nog meer nadruk aan te geven door de opmerking, dat hij dit verzoek niet uit eigenbelang deed, daar hij reeds een man op leeftijd zijnde, alleen maar een bescheiden plaatsje ter inwoning bij hem verlangde. (aṇḍḍumpil).

Bij deze redenering van Pang. Ngabehi moeten wij een oogenblik stilstaan. Dat hij ontstemd was door de beslissing zijns broeders den Sultan, die hem terstond in zulk eene ondergeschikte, nederige positie plaatste, kunnen wij begrijpen; maar niet, dat hij zóó zou optreden naar hetgeen wij in onze geschiedenis van Mangkubumi reeds van en over hem vernamen. Hij was altijd met minachting en geringschatting en achteruitzetting door zijnen vader zoowel als zijn broeders bejegend geworden; en nu de Kroonprins zelf Sultan was geworden kon hij, en toonde dat ook van plan te zijn, hem die minachting in hare volle kracht doen gevoelen en ondervinden. Het is dan ook vreemd — om niet te zeggen vreeselijk dom — dat hij met dat niet eens geheel ware relaas betreffende Pringgalaja tot den Resident durfde komen. Dat zijn schoonzoon een zoon was van vorstelijke bloede — want zijne moeder was eene dochter van den overleden Pangeran Pakudiningrat — deed tot de zaak in quaestie niets af. Mangkubumi was en bleef de oudste zoon van den tweeden Sultan; en het deed er niets toe dat zijne moeder eene Madureesche van afkomst, eene dochter van den Raden Tumenggung Sasrawinata was, want zij was de Raden Aju Sĕpuh van den Sultan; bovendien hield zijn grootvader zooveel van hem, dat hij hem zelfs den naam Pangeran Arija Mangkubumi gaf, en alzoo blijkbaar tot troonsopvolger wenschte en aanwees. Met Pringgalaja als den meest geliefden en tot de troonsopvolging gewenschten zoon van den tweeden Sultan voor te stellen, sprak hij eenvoudig leugentaal.¹ Zou de heer van IJsseldijk tijdens dit gesprek werkelijk nog niet op de hoogte zijn geweest van die familiebetrekkingen? 't Is niet aan te nemen. Toch vertelt onze Babad, dat hij den Pang. Ngabehi verzocht geduld te hebben (sumados), belovende zijn best te zullen doen, eene geschikte aanleiding te vinden, om des Pangeran's verzoek te behartigen.

Omtrent deze geheele zaak worden wij in velerlei opzicht onge-

¹ Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 313, 322.

twijfeld beter dan door de Babad — maar met eenigszins andere kleuring des verhaals, al naar hetgeen de Europeesche ambtenaren van het meer intime aan de hoven, met deels ware, deels onware voorstelling, te weten kwamen — ingelicht door het schrijven van den Gouverneur P. G. van Overstraten aan Gouv. Gen. en Raden van Indie, d.d. 25 April 1792 (de Jonge, IX (XII) p. 243), waarin p. 245 gezegd wordt: „Van meerder belang kwam my voor hetgeen de gemelde eerste Resident (van IJsseldijk) my tevens bedeelde vernomen te hebben, te weten, dat de Pangerang Pringolojo, zoon van den Kroonprins (d. i. de 2^e Sultan) by zyne tweede vrouw, die eene dochter is van den overleedenen Pangerang Pakoe Diningrat, en dus uit keizerlyk bloed, zoude worden opgestookt door zyn schoonvader den voornoemden Pangerang Ingabei, en ook onder hand door de Pangerangs Notto Coessoemo en Demang, om zich tegens de verheffing van zynen broeder den Pangerang Mangcoeboemi tot Kroonprins, waartoe men veronderstelde dat dezelve door zynen vader, Sulthan geworden zynde, aan de Compagnie zoude worden voorgesteld, te verzetten, om reden dat Mangcoeboemies moeder, de oudste vrouw van zyn vader, uit het Madoereesche huis afkomstig en eene dochter van den Mantjanagaraschen regent Radeen Sosro Winotto was, en hy Pringolojo die van 's moeders zyde meerder recht tot die waardigheid had dan Mangcoeboemie, en welke opstooking dien jongeling, zoo men wilde, zoo opgeblazen gemaakt had, dat hy zich zoude hebben uitgelaten nooit die verheffing van zynen broeder te zullen dulden, en dat hy hiertoe niets anders noodig had dan eenige korte pieken. Dit naricht was wel niet zoo echt als het eerste, of dat men zich daarop ten vollen konde verlaaten, maar nogtans van zooveel gewicht, dat de gemelde Ysseldyk den Kroonprins hiervan terstond informeerde, en Zyn Hoogheid, zonder hem echter tegens zynen gem. zoon op te zetten, den raad gaf van by tyds de gangen van denzelven te doen nagaan; en by deze gelegenheid kwam hy van IJsseldyk met den prins overeen, omdat men steeds vreesde dat by het overlyden van den Sulthan, vooral zoo zulx 's nachts voorviel, de een of andere roekeloze stap gedaan zoude worden, de wachten voor en achter de craton met Compagnie's militairen te verdubbelen, om in allen gevallen terstond by de hand te kunnen wesen, zooals ook geëffectueerd werd.”

Wij behoeven hier de aandacht niet te vestigen op de bijzonderheid, dat de quaestie Pringgalaja dus reeds vóór het overlijden van den Sultan zou ter sprake zijn gekomen; en evenmin dat de Resident

hier anders optreedt dan in het Babad-verhaal; maar wel moeten wij onzen twijfel uitspreken, of het hier meegedeelde omtrent Pang. Natakusuma, dat hij mee „gestookt“ zou hebben in deze zaak, wel juist is, daar het ons voorkomt niet overeen te stemmen met het doorgaande karakter en de handelingen van dezen Pangeran.

Dat er overigens werkelijk onderhandelingen tusschen den Resident en Pangeran Angēbehi hebben plaats gehad, blijkt ons uit het vervolg (pag. 248) van dit schrijven: „De statie, waarmede ik op Djocjocarta werd ontvangen, was zoodanig ingerigt, dat onder anderen de Pangerang Ingebei met den gemelden eersten Resident van IJsseldyk in eene koets zouden ryden, en dewyl deze schikking my zeer voordelig voorkwam om dien prins in secretesse te kunnen doen polsen omtrent zyne gevoelens, en om mogelyk door het laten geven van eenige hoop tot verbetering van zyne omstandigheden, die tot hiertoe zeer bekrompen waren geweest, van alle kwade voornemens, zoo hy die mogt hebben, te doen afzien, zoo gelaste ik den voornoemde IJsseldyk deeze gelegenheid daartoe waar te nemen, en hem zelfs als een vriend aan te raden, dat zoo hy eenig verlangen mogt hebben, dit aan my te openbaren, onder verzekering dat ik zulx niet ten kwade zoude duiden. Aan deze myne order voldeed de gemelde Resident zoo wel, dat hy Pangerang tegens hem uitkwam en zeide, dat vernits de Compagnie en zyn vader zynen broeder tot Sulthan hadden verkoozen, hy daarin wel berusten moest, en dat het eenigste dus dat hy te verzoeken had, daarin bestond: dat hy de 1000 tjatjas, die hy bezat, zoude mogen behouden, en hy tevens zoude mogen bevryd worden van de heerendiensten, waartoe hij nu gehouden was, maar dat hy dit verzoek mij niet durfde doen uit vrees, dat zyn broeder, verneemende dat hy my om iets verzocht had, daaruit argwaan zoude opvatten. De eerste Resident van IJsseldyk beloofde dien Prins hierop, dat hy my dit zyn verlangen onder het oog zoude brengen, en dat hy zelfs zich voor hem by my zoude intresseeren. Zoodra ik hiervan door den gem. van IJsseldyk verwittigd werd, liet ik den Kroonprins ondertasten, of hy wel zoude inclineeren aan dit verlangen van zynen broeder te voldoen, en nadat my berigt was dat Zijn Hoogheid zig hiertoe ten vollen bereid had getoond, deed ik dezen prins in secretesse als van ter zyde weten, dat ik my had uitgelaten dat ik deze zyne instantie billyk vond en dus hem daarin zoude tragten genoeg te geven, waarmede dezelve zoo byzonder te vreden was, dat hy op de zedert gevolgde plegtige maaltyden de vrolykste van alle zyne broeders is geweest.“

Eenige dagen daarna — gaat de Babad voort — toen hij over een indigo-aanplant ¹ met den Sultan te spreken had, maakte de Resident van de gelegenheid gebruik om het dringend verzoek (pěmbanannipun) van Pang. Ngabehi ter sprake te brengen (Jav. mangun rěmbag). De Sultan schudde afkeurend met het hoofd, en werd zeer boos, zeggende dat hij daaraan niet kon voldoen, als de Compagnie luisterde naar (gehoor gaf aan) menschen die dringende verzoeken deden. Een vader beslist over een voorstel (paturan) van zijn eigen kind; als iemand anders dat deed, zou het een zich mengen in eens andermans zaken zijn en zich daarmee inlaten. Ik zou liever de vriendschap met de Compagnie verbreken (mutung), dan dat mijn zoon Ki Mangkubumi geen Kroonprins zou worden, omdat zijne moeder eene parvenue (sěsěngkan) is, daar toch zijne grootmoeder en zijne moei (tante, Jav.: ejang ratu en si bibi) ook parvenue's waren. (garwa sěsěngkan). En daar zou dan reden toe bestaan (dumeh) eene Madureesche op zijde te zetten! (siriq, te mijden). Hoe ontstemd en gegriefd zou Adi Mas Natakusuma zich daarover wel gevoelen, want zijne vrouw (boq-ipe = mijne (oudere) schoonzuster) is eene dochter van dezelfde moeder als mijne vrouw (= boq ratu kadaton). Wat hij wil lijkt naar niets! Zulk een onwijs oud man! Hij lijkt wel op zijn pajung bėlang pontang; van buiten wit, van binnen geel; evenals een ei; eene spreekwijze voor iemand die zich vroom voordoet maar innerlijk slecht is. ²

De Resident trachtte den Sultan tot bedaren te brengen, en verzocht vriendelijk er niet boos om te zijn; alles hing toch geheel van zijnen wil af. Maar de Sultan werd hoe langer hoe meer vervoerd door drift (sangsaja maput), toen hij bemerkte dat de heer Uprup scheen te aarzelen (sěmu wang wang). Deze nam daarop afscheid en vertrok.

De Sultan ontbood nu zijne beide zonen. Onmiddellijk viel hij Pang. Pringgalaja hard aan (dipun antěp), en stelde hem voor de keuze tusschen zijnen vader en zijnen schoonvader. Als hij de voorkeur gaf aan zijnen schoonvader, zou hij ophouden een zoon

[illegible]

² Jav.: ija kajakajaha bĕlang pontang ing djaba putih kuning
ing djĕro tuduh wong wiku-wikunning antigan. Vergel.: *၁၇၇၈*
၁၇၇၉ Winter's Zam. II. p. 125 N° 277.

van den Sultan te zijn, en ook de band met zijnen broeder (raka) den Kroonprins Mangkubumi verbroken. (pĕtjah). De Pang. Pringgalaja antwoordde dat, al waren er ook tien Oom ¹ Ngabehi's, zij toch niet gelijk zouden zijn (māngsa samija) aan zijnen vader. Zijn vader was de eerste, wien hij als zijn Vorst getrouw bleef. De Sultan maakte hem toen bekend met hetgeen de heer van IJsseldijk had voorgesteld. Pang. Pringgalaja deed er een eed op, dat hij er niets van afwist. (sumpah singlar). De Sultan gelastte toen dat hij zich zou scheiden van de dochter van Pang. Ngabehi. Zelfs zou de Sultan door de hevigheid van zijn toorn hem ook, gesteld dat hij niet zooveel kinderen bij haar had, doen scheiden van de Radenaju Purwanagara met hare zonen en dochteren. De Sultan vatte die zaak van Pang. Ngabehi zeer ernstig op. Hij vergeleek Pang. Ngabehi bij een vruchtje van den waringinboom, dat het plan had den boom te verdringen en zijn plaats in te nemen (angĕndih uwit). Wat een idéé voor zulk een ouden prijaji! Hij is niet waard in eere te zijn!

De Sultan bracht daarop zijn beide zoons in goede verhouding tot elkaar (kapuṇḍuhakĕn) zoodat zij geheel één van zin werden. Het huwelijk van Pang. Pringgalaja met de dochter van Pang. Ngabehi werd daarop werkelijk ontbonden, en zij aan haren vader teruggegeven. Pang. Pringgalaja hertrouwde vervolgens met de dochter van den Tumĕnggung Djajawinata.

Hoe geheel anders een indruk krijgen wij door deze Babad-voorstelling van de gemoedsgesteldheid van den Sultan, dan die de heer van Overstraten zoo gemoedelijk na de troonsverheffing van dezen Sultan kon geven. Zoo toch lezen wij in meerbedoeld schrijven (de Jonge, passim, p. 249): „Naardien ik in die statie met den Kroonprins van de plaats waar hy my had opgewagt (nam. vóór de huldiging) naar de Craton reed, had ik mede gelegenheid Zyn Hoogheid over zyne broeders en inzonderheid den voornoemden Pang. Ingebey te spreken, en te doen opmerken, zooals ik bevorens reeds door den gemelde van IJsseldijk had laten doen, hoezeer zyn belang vorderde, dat hy zich steeds zoowel omtrent zyne onderdanen in het gemeen als inzonderheid omtrent zyne broeders minzaam en vriendelijk gedroeg om hen daardoor aan zig te verbinden, en eene gelukkige en genoeglyke regeering te genieten, waarnaar de prins my nader met alle hartelykheid beloofde zig te zullen gedragen; en

¹ Uwa = Oom als oudere broeder van vader of moeder.

ik ben ook verplicht ter zyner eerste te moeten betuigen, dat hy zich na den dood van zynen vader, van de stuursheid waarvan men hem altyd en niet zonder reeden beschuldigd heeft, zoo zeer heeft gecorrigeerd, dat een ieder zoo Europeaan als Javaan, die hem bevorens gekend heeft, zich daarover heeft moeten verwonderen, een ieder en vooral zynen voornoemden broeder de Pangerang Ingebey en den ouden ryxbestuurder Danuredja met alle teekenen van minzaamheid en geneegendheid behandelt. Deeze zoo subiete merkelyke verandering ten goede, wil ik niet ontkennen dat my in de beginnen vrij verdacht voorkwam, maar men heeft my naderhand in secretesse verzeekerd, dat Zijn Hoogheid tot op het oogenblik dat Uw Hoog Edelheden gem. secreete missive van den 1 December 1772 hem is voorgehouden, een wantrouwen ¹ op de Compagnie gehad heeft, dat zy hem nimmer tot Sulthan zoude verheffen, en dat hy, nu ziende dat dit zyn wantrouwen ten eenemaal ongegrond was geweest, en Uw Hoog Edelhedens zelf reeds van 1772 het vaste voorneemen gehad hebben hem zynen vader te doen succedeeren, zoodanig van hetzelfde, dat hem onophoudelijk had geknaagd, genezen was, dat het in een vol vertrouwen was veranderd, en hy daardoor zyne natuurlyke vrolykheid had wedergekegen. In hoeverre nu deze verzekering met de waarheid overeenkomt, zal de tyd moeten leeren, doch dit is intusschen ontwyffelbaar, dat Zyn Hoogheid zich tot heden toe zoo vriendelyk omtrent een ieder gedraagt, als men van een vorst zouden kunnen verlangen. Waarvan ook onder anderen ten mynen reguarde tot een bewys kan strekken, dat wanneer Zyn Hoogheid my na deszelfs verheffing nog steeds deszelfs vader bleef noemen en ik door dezen anders ongewoonen titel eenigzints verwonderd was, hy my liet weten, dat dewyl ik hem ten throon had verheven, hy my ook altyd als zyn vader zoude aanmerken, en hy niet hoopte dat ik dien naam zoude weigeren te voeren, zoolang hy leefde, en hem niet steeds als een zoon zoude willen behandelen."/>

Pangeran Ngabehi, zoo plotseling door zijnen schoonzoon verloochend ², gevoelde zich zeer ontdaan (tintrim). Na verloop van eenigen tijd stelde hij aan den Sultan voor, dat zijne van Pringgalaja gescheiden dochter (putra randa) aan den Mantri Ngabehi

¹ Dat „wantrouwen” heeft zich altijd bij hem geopenbaard. Zie bijv. Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 335, 356 en elders.

^a Jav.: က(ဇုကဒါက ခိဂျာကူလ ခိစေကူ)

Djajapuspita tot vrouw zoude gegeven worden. De toorn van den Sultan was inmiddels bedaard; en medelijden veinzende had hij toestemming ¹ gekregen. Ook stond de Sultan hem toe op een stoel te zitten, maar daarin altijd den Kroonprins volgende, als die op een stoel ging zitten of op den grond. Hij werd dus hierin gelijk gesteld met den Kroonprins Mangkubumi. Maar zijn verzoek geen wĕdung te behoeven dragen, kon hij hem niet toestaan. Alleen wanneer hij in de Kadipaten een bezoek bracht, behoefde hij geen wĕdung te dragen. En de heer van Overstraten had van den Sultan de belofte gekregen, dat het verlangen van Pang. Ngabehi zou ingewilligd worden „onder deze bepaling egter dat van die vryheid van heerediensten uitgesloten zouden zijn zulke heerediensten, waarvan niemand geëxcuseerd wierd, en die by de voornoemde acte zyn gespecificeerd“.

In dezen tijd — zoo verhaalt de Babad — voerde de Sultan zijn levensgenot en vorstelijke waardigheid hoog op. In alles wat die vorstelijke waardigheid betrof, wilde hij zijnen vader overtreffen. Zeer beijverde hij zich in het verkrijgen van rijkdom en luister; pitjis kados mĕdal saking karennah! ²

Weldra kwam de Gouverneur van Overstraten te Ngajogya, daarmede vervullende zijne belofte over drie maanden te zullen terugkomen; en verhief toen den Pang. Mangkubumi tot Pangeran Adipati Anom. Pangeran Pringgalaja kreeg den naam Mangkudiningrat.

In het Verslag zijner Hofreis, d.d. 27 Maj 1803 (de Jonge X (XIII), p. 142) schreef N. Engelhard aldus over dezen Pangeran Adipati Anom: „De kroonprins aan dat hof bevond ik, dat zeer veel komt te verschillen van het karakter van zijn vader den Sultan, als zijnde heuscher in den omgang, vriendelijker in het uiterlijke voorkomen, en ook veel spraakzamer dan zijn Heere vader; doch in eene zaak schijnt hij met denzelven overeen te komen, ik meen in de zucht tot bouwen, waarvan ten bewijzen kan strekken een door hem aangelegde Thuijn, die ruim zo uitvoerig is als die van de Sulthan. De tijd zal leeren, wanneer hij eens den Throon heeft beklommen, welke voetstappen hij zal navolgen, die van zijn vader of grootvader, met welke laatste men wil dat zijn caracer veel overeenkomst zoude hebben. Overigens scheen hij mij toe een goed oordeel te bezitten.“

¹ Jav.: ꦗꦮꦱꦸꦥꦶꦠꦶ ꦏꦺꦴꦩꦸꦥꦶꦠꦶ

² H. S. heeft: ꦥꦶꦠꦶꦗꦶꦱ ꦏꦪꦺꦴꦱ ꦱꦏꦶꦁ ꦏꦫꦺꦴꦩꦤꦤ

Wij zullen gelegenheid genoeg hebben zijn karakter — en dat nu juist niet van eene gunstige zijde — te leeren kennen. Van zijnen grootvader had hij zeker al zeer weinig.

Bij gelegenheid van de verheffing tot Kroonprins onthaalde de Sultan den Gouverneur op het tournooi zijner Pradjurit's-estri, en maakte met hem eene wandeling door zijne lusttuinen, zoodat de Gouverneur er verzadigd van was.

Nu was er een Regent (Jav. *règen*) van Dëmaq, genaamd Kjaï Tumënggung Suradiningrat. Deze zeide tot den Raden Tumënggung Natajuda, dat de verlustigingen van den Sultan (Kalangënan) buitengemeen vele waren, en uitnemend om gasten te onthalen; maar toch achtte hij aan al dat huldebetoon bezwaren verbonden, waarom hij het goed zou achten, als de Compagnie daar schriftelijk vaste regels voor stelde overeenkomstig de adat. De Raden Tumënggung Natajuda antwoordde: Wie zou daar aanmerking op willen (durven, *purun*) maken, want hij wil dat nu eenmaal! ' zonder meer, alsof hij over dat onderwerp zich niet verder wilde uitlaten.

De Gouverneur nam vervolgens afscheid, en vertrok weer naar Samarang.

De Kjaï Tumènggung Suradiningrat van Dëmaq was zoo zeer bekoord geworden (kajungjun) door den Pang. Natakusuma, wegens zijn volkomen correcte manier van zich voor te doen, en zijne bevallige (aangename, sengoh) vormen, daarin gelijkende op zijnen grootvader (ejang) den Kangdjëng Sunan Prabu² te Kartasura, dat hem de tranen in de oogen kwamen. Hij bood Pang. Natakusuma eenige geschenken aan.

Onze Schrijver kreeg nu weer aanleiding de liefde en zorg van den heer IJsseldijk jegens den Sultan te verheerlijken. Het was alsof hij eenen prijaji timur, eenen jeugdigen prijaji te verzorgen

[illegible]

² D. i. Amangkurat II, de vader van den 1^{en} Sultan. 1797—1727. — Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 230.

had, aan al wiens verlangen hij bereidwillig voldeed, maar daarbij steeds waakzaam, immer indachtig aan de opdracht van wijlen den Sultan. En nu verhaalt de Schrijver, zeer in het kort, maar blijkbaar om het zoo even gezegde tot lof van den heer van IJsseldijk te bewijzen, dat de Sultan eene vrouw nam ¹, maar daarmee iets deed, dat door den godsdienst als te vermijden (er zich van te onthouden) ² wordt aangegeven. De Sultan betuigde hem zijnen dank dat hij hem daarvan zoo ernstig had terug gehouden; maar was toch erg verstoord op de para-bupati-agĕng-agĕng-ingkang-pinisĕpuh, hen verdenkende, dat zij, zich bemoeiende met wat hun niet aanging, deze zaak bij den heer Uprup hadden aangebracht; in het diepst van zijne ziel hield hij het er voor, dat dit niemand anders had gedaan dan Kjaï Tumĕnggung Mangundipura. ³

Verhaald wordt dat er eene aanschrijving (prentah) was gekomen van de Compagnie, want de indigo (nila) was niet geslaagd; en ook de aanplant was niet goed geweest. De Compagnie verlangde dat er nog meer velden voor die cultuur, evenals voor de peper-tuinen bestemd zouden worden. De heer van IJsseldijk noodigde daarop den Raden Tumĕnggung Natajuda uit met hem mee te gaan naar Lowanu en Patjitan. De Sultan wilde echter op het verlangen van de Compagnie afdingen; hij wenschte dat de indigo-aanplant niet meerder zou worden, en, als het kon, de uitgestrektheid der peper-tuinen minder zou worden, en had in dien geest Raden Tumĕnggung Natajuda voorschriften gegeven. Maar deze gaf daarop te kennen, dat hij dit niet wilde doen (mopo), want de desa's waren reeds vastgesteld; alleen voor de pepertuinen waren anderen in de plaats aangewezen. En deze regeling was reeds van 's Compagnies zegel (tjap) voorzien. — De Sultan gevoelde zich over dit antwoord jegens Raden Tumĕnggung Natajuda pijnlijk aangedaan (of: zeer gegriefd? andjarĕm galihipun).

Ter kenschetsing van destijds bestaande toestanden, dat tegelijk kan dienen om het boven vermelde een weinig beter te verstaan,

¹ Jav.: *ꦗꦚ꧀ꦠꦸꦩꦺꦁꦒꦸꦁꦠꦤꦗꦸꦢ* zonder meer.

² Jav.: *ꦠꦸꦩꦺꦁꦒꦸꦁꦠꦤꦗꦸꦢꦠꦺꦴꦩꦺꦴꦥꦸꦥ*

³ Zóó staat er in ons Handschrift. Maar de naam is doorgehaald, en er met potlood boven geschreven: Natajuda; terwijl eene kanteekening weer den titel en naam van Kjaï T. Mangundipura herstelt.

moeten wij hier herinneren aan hetgeen de Gouverneur van Overstraten d.d. 25 April 1792 (de Jonge, o. c. IX (XII) p. 261) schreef; het is nog al merkwaardig: „De eerste Resident van IJsseldyk had my reeds by particuliere brief van den 29 February j.l. te kennen gegeven, dat hoe geneegen hy ook was van de door hem begonnen indigo-fabriek door te zetten en aan de gang te houden, hy echter zich daartoe volstrekt buiten zyne merkelyke schade niet in staat bevond, alzo hem ieder picol wel op Rds. 400 te staan kwam, en hy op de vyf door hem in gereedheid gebragte picols volgens eene my daarvan overgezonden specifique rekening, een aanzienlyk montant van wel Rds. 1591: 21: 12 kwam te verliezen, dat hy verpligt was het land en de benoodigde batoors daartoe in te huren. Ik antwoorde hierop by brief van den 5 Maart daaraan, dat, vermits zyne eigen veronderstelling by vacature van den Djocjacartaschen Throon hieromtrent met den nieuwen Sultan wel eenige voordeelige schikkingen te maken zouden zyn, en die vacature niet ver meer konde afwezen, hy daarmede nog vooreerst zoude blyven continueeren.

Deze schikkingen nu kwamen my voor dat hierin konden bestaan, of dat ieder onder den Sulthan sorteerende Regent jaarlijx eene zekere quantiteit indigo aan de Compagnie teegens de bepaalde prys leeverde, naarmate van de hoeveelheid zyners rystvelden, of dat de Vorst daartoe zekere geschikte stukken lands afgaf, met behoud van den vollen eigendom daarvan, by wyze van verhuring, en de noodige batoors verstrekte. Door de eerste schikking zou de Compagnie zeker dit voordeel hebben genoten, dat haar jaarlyks eene aanzienlyke quantiteit van die verwstof zoude zyn geleverd, doch men kon tevens zoo goed als zeker stellen dat dan de indigo niet zoo deugdzaam zoude zyn geweest als die, dewelke onder het op- en toezigt van deskundigen wordt vervaardigd, en het was te gelyk te voorzien dat de Vorst hiertoe niet ligt te bewegen zoude wezen, aangezien alle zyne regenten, die thans reeds onder de lasten gedrukt gaan, daartegen zooveel mogelijk zouden hebben gewerkt; en de tweede schikking kwam dus prevelabelder voor, omdat men zig kon vleyen dat de Sulthan daartoe eerder zoude overgaan, en ofschoon de quantiteit dan zoo groot niet zoude kunnen vallen, dezelve echter dan veel deugdzamer, en dus ook van veel meer waarde voor de Compagnie zoude wezen.

En om hiertoe de propositie te doen kwam my almede deze conferentie zeer geschikt voor, wanneer de Sulthan direct zynen Ryksbestierder gelaste, om met den gemelden eersten Resident

dienaangaande zoodanige schikkingen te maken als noodig en aan het oogmerk voldoende geoordeeld zouden worden, waardoor ik my nu ook kon vlyen, dat de eerste Resident en zyne successeurs de Compagnie in het vervolg uit het Djocjocartasche eene vry aanzienlyke hoeveelheid goede fijne indigo zullen kunnen leveren." —

En nu vernemen wij uit een schrijven van dezelfde hand, d.d. 3 November 1792 (de Jonge, o. c. IX (XII) p. 294), dat de Compagnie „uit het Djocjocartasche meer indigo kreeg dan uit het Souracartasche." — ¹ Dat intusschen die indigo-cultuur bij Sultan noch bevolking geliefd was, is een bekend feit. Maar de eerste Sultan was een ander man dan de tweede. En zoo kan het ons dan ook niet bevreemden, in het Verslag van N. Engelhard's Hofreis, geschreven te Samarang den 27 May 1803 (de Jonge, o. c. X (XIII) p. 140) te lezen: „En wat betreft de cultuur van indigo, heeft de Sulthan het verzoek gedaan voor de verdere aanplanting van die verfstof verschoond te mogen blijven, en dat die fabriek mogt worden opgebrooken, uithoofde de aanmaaking daarvan zijne onderdaanen te swaar viel en ook nadeelig voor dezelve was, aangezien het daarmede, welke moeite ook gedaan wierd, dog niet wilde reusseeren, en de Comp. zowel als hij Sulthan ook meer voordeel te wachten hadden van de 100 tjatjas die voor die cultuure gedestineerd waren, als die voortaan tot de peper cultuure gebragt wierden, dan wanneer men voortging daarop Tom (d. i. de indigo-plant) te planten, alzo de oogst daarvan doch nimmer hooger zoude worden gebragt dan 2 à 3 piculs Indigo; waarin ik dan ook, in hoope dat zulks door Uw Hoog Edelh. gunstig zal worden geapprobeert, heb geconsenteerd, alzo mij de eerste Resident heeft verzeekerd, dat de Javaan een ongemeene teegenzin in de aanplanting van die vervstof had, door de groote oplettenheid en de veele groote moeite die daarop moest worden besteed, en dat hoe nauwkeurige toezicht er ook immer gehouden en welke drangreedenen bijgebracht wierden om den Javaan zijne aversie teegens dit product uit het hoofd te praaten, sulks alles vergeefs was, en de Comp. zig daarom meer voordeel konde belooven, als deeze 100 tjatjas in steede van in de Indigo-fabriek voortaan tot de peeper-cultuure wierden geëmploieert." — ²

¹ Zie Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 283, en de „Noot 1" daar.

² „De gezamenlijke regenten van het uitgestrekte Gouvernement van Java's Noordoostkust leverden in 1791/6 gemiddeld per jaar 9.226 Amst. pond indigo." J. A. van den Broek, Oud. Oost-Indië. De erfenis der Compagnie. (1893), p. 52, 53.

De Sultan trachtte nu dikwijls den Raden Tumënggung Sumadiningrat over te halen, kwaad te spreken van Natajuda bij den heer van IJsseldijk. Deze R. T. Sumadiningrat bekleedde nog altijd den rang van Bëkël-kiwa. In zijn binnenste was hij zeer begeerig het bestuur over de Wadana-lëbët-agulagul in handen te hebben.

In die dagen gaf de heer van IJsseldijk een feest, waartoe hij slechts de hoofd-Bupati's noodigde, het aan den Rijksbestuurder overlatende, tot hoever hij met die uitnoodiging behoorde te gaan. Toen dit den Sultan werd medegedeeld, gelastte hij dat de vier Bupati's lëbët naar de Lodji zouden gaan. Maar de Raden Tumënggung Sumadiningrat werd niet uitgenoodigd, omdat hij buiten de grens der uitnoodiging viel. (? Kowan). De Sultan was daar verschrikkelijk boos over, en werd hij hoe langer hoe meer verbitterd jegens Raden Tumënggung Natajuda. R. T. Sumadiningrat werd onmiddellijk overgeplaatst (dipunlih), en aangesteld tot Wadana lëbët. R. T. Natajuda werd ontslagen, en hem verboden zich op de alun-alun te vertoonen.

De Babad herinnert er ons nu aan, dat tijdens het bestuur van den Tuwan Idir Siberg de R. T. Natajuda opklom tot den rang van Wakil (plaatsvervanger) van den Rijksbestuurder, want Raden Adipati Danurċdja werd oud. Hierover hebben wij boven reeds uitvoerig gesproken; hij was destijds de aangewezen man bij Sultan en Compagnie om Danurċdja op te volgen. En toch — nu werd de zoon van den Rijksbestuurder, genaamd Mas Rija Mandura in rang verheven met den titelnaam van Mas Tumċggung Sindunagara. De heer van IJsseldijk zou zich wel de belangen van R. T. Natajuda hebben aangetrokken, maar¹ Wij zullen beneden vernemen, hoe deze zaak verder afliep.

Niet lang hierna vielen er ook nog anderen, Wadana's, in ongenade bij den Sultan, en werden er drie, Kjaï Tumënggung Mangundipura, Tumënggung Danukusuma, en Pangeran Dipakusuma ² ontslagen, omdat zij te veel met Surakarta meegingen. (man ut Surakarta). De zaak was, dat er zooveel kampaq's en ketju's (rooverbenden) waren; en nu waren de beide Uprup's van Sala en Ngajogya van oordeel, dat de desa's, die dichtbij de tolpoorten

¹ Jav. ဣဏာသေ့ကလေးအားလည်းကောင်း၊

² Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 314, 342, 345, en elders hebben wij deze drie Bupati's reeds leeren kennen; allen trouwe aanhangers van den eersten Sultan. Dit te zijn, was altijd een kwaad en gevaarlijk ding onder dezen Sultan.

(tolkantoor, kori) lagen, gepacht zouden worden (dipun paössi), en deze den pachter (bander) zouden beschermen. Dit zou èn minder drukkend zijn (miṇḍaq majar), èn geene schadevergoeding behoeven gegeven te worden. Want telkenmale als er een Chinees beroofd (biněskup) was geworden door ketju's, werd er ongetwijfeld dikwijls meer als geleden verlies opgegeven dan werkelijk het geval was. Het Bestuur te Sala ging met dit voorstel van de Residenten mee. Die drie Wadana's durfden daarom op eigen gezach (purun amēmikan) dit bevel van de Lodji ten uitvoer te brengen. Nu wilde het geval, dat de Sultan juist voor zijn genoegen (dat overigens niets vreemds was, zelfs gewoonte ¹) het feest van het eerste snijden der padi (het begin van den padi-oogst) ging bijwonen, toen hij van die zaak door de drie Bupati's kennis kreeg. Hij werd vreeselijk boos. De Bupati's beriepen zich op de gewoonte (adat) tijdens het leven van zijnen Vader. Maar nu werd hij nog te meer boos, zeggende dat die dienaren van zijnen vader verwaand (sumakejan) waren, door zich te houden aan (ngangge) de adat's van zijnen vader. Als zij Sala volgden, was dat het opvolgen van instellingen en het gehoorzamen van eenen anderen dan hun eigen vorst. Zij waren begeerig naar eigen voordeel (meliq kaüntungan); de vooruit betaalde afkoopgelden (paněbas) wilden zij onder elkaar verdeelen. Daarop nam hij hun hunne krissen af, en gaf hun in plaats daarvan een piekstok van palmblad (? *naṇṇu uṇṇu*) Toen hij nu onderzocht wie er het eerst van gesproken had (dados wittipun ing rěmbag) zeiden zij dat niet te weten. (sami singlar). Daarop stelde hij Kjaï Tuměnggung Danukusuma er verantwoordelijk voor (kang blěg), en schonk den beiden anderen vergiffenis. Kjaï Tum. Danukusuma werd door zijnen zoon Raden Tum. Martanagara in zijn ambt vervangen, en dezen eene jongere zuster van den Kangdjěng Gusti Pangeran Adipati, d. i. de kroonprins; dus eene dochter van den Sultan, tot vrouw gegeven.

In die dagen werden vele dienaren van wijlen zijnen vader, zooals gaměl's (stalbedienden) en Krija's (smeden) door den Sultan ontslagen, omdat hij tjěmburuwan, z. v. a. najjverig, jaloersch was.

Er wordt verhaald van Pangeran Mangkunagara te Surakarta dat

¹ In „Beknopte beschrijving van het hof Soerakarta in 1824 door J. W. Winter” Bijdr. T. L. V. 6° X. p. 42, wordt ons dezelfde gewoonte van den Soesoehoenan te Soerakarta beschreven.

hij zich na den dood van den eersten Sultan als een alleen achtergeblevene gevoelde, en nu liever ook maar sterven wilde. Hij vertrouwde zijn kleinzoon Pangeran Prangwadana aan den heer Utrup van Rheede tot den Parkeler toe.

Zooals de Lezer weet, overleed Pang. Mangkunagara den 28^{en} December 1795 in den ouderdom van 71 jaren. „Daar zijn zoon bereids overleden was, werd zijn kleinzoon, na veel moeite met den Keizer hierover, gesteld in het bezit van zijns grootvaders macht en gezach, onder den titel van Pang. Arijā Prabu Prangwadana. Deze Prins, die later verscheidene goede diensten bewees aan de regeering, regeerde zijne landen tot 1834.“ ¹

Pang. Mangkunagara — zoo verhaalt de Babad — verdeelde zijne goederen in drie deelen. Hij werd zwaar ziek en stierf. Ook stierven de Kangdjëng Ratu Agëng en de Kangdjëng Ratu Bëndara.

De Babad memoreert dat de Edelheer (sedert 1 September 1791) P. G. van Overstraten te Samarang bevorderd werd tot Gouverneur Generaal (van 2 November 1796 tot 22 Augustus 1801), en door J. F. van Rheede tot den Parkeler ² als Gouverneur te Samarang (tot 1801) werd opgevolgd. De toenmalige Uprup te Surakarta heette Tuwan Nimmim (?). De Gouverneur van Rheede bracht echter geen bezoek aan de beide vorsten. Slechts met den Sunan te Sala bevriend zijnde, had hij met dezen eene ontmoeting te Salatiga. Na zijne terugkomst gevoelde hij vreeselijk spijt. ³

Ook de Pangeran Prangwadana had erge spijt, want zijne bezittingen (donja) waren ten einde (op, tĕlas). De heer van RheeĖ had vele quaesties (zaken, Katah prakawissipun). Daarop ging hij naar Batavia, en stierf weldra.

¹ Hageman, I. p. 220. — Veth, Java, II. p. 216/7 — Notulen Bat. Gen. XXXI (1893) p. 35, 15, 40. — Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 313, 228.

¹² Tijdschr. Bat. Gen. XLIII. p. 207.

[illegible]

Deze korte opmerkingen van den Babad-schrijver geven ons veel te denken, en denken wij onwillekeurig aan hetgeen verhaald wordt in Tijdschr. Bat. Gen. XLIII p. 199: „In 1785 werden door de Indische Regeering klachten van Heeren Zeventienen vernomen, dat twee jaar te voren uit Batavia eene partij indigo was verzonden, die in patria gebleken was veranderd te zijn in bedorven thee. Deze anderszins onverklaarbare metamorphose werd geweten aan de twee voormalige Administrateurs der pakhuizen aan de Waterpoort, Baron van Reede tot de Parkeler, en den neef van Alting, die dan ook het tekort tegen uitkoopsprijs en met interesten moesten vergoeden, een bagatel van ruim f 75.000.” En ald. p. 207 heet het: „Toch had men te Samarang de handen nog al vrij en de meeste Gouverneurs wisten die goed te gebruiken; in 1805 zien wij Engelhard melding maken van „de allerschreeuwendste geldafpersingen van de drie laatste Javasche Gouverneurs, Greeve, van Overstraten en van Reede;” de vader van den toenmaligen kapitein Chinees te Samarang had aan van Reede voor zijne betrekking f 70.000 betaald, en f 40.000 verloren op opium dat van Overstraten hem had opgedrongen. Dit geeft eenigszins een maatstaf, waarmee men ook het gedrag van Engelhard, die nooit beweerd heeft beter dan zijn tijdgenooten te zijn, behoort te meten.” Deze Engelhard werd den 6^{en} Maart 1801 tot Gouverneur van Java's Noordoostkust, als onmiddellijke opvolger van van Reede benoemd. Wij zullen hem in onze geschiedenis nog meermalen ontmoeten.

Wel mag onze Babad-schrijver verzuchten: Kaṭah prakawissipun! Hij had veel prakara's!

Nu wordt verhaald — luidt het in de Babad — dat van Rheede (tout court), werd opgevolgd door den Komissaris-djendral (d. i. den Commissaris-Generaal N. Engelhard, van 1801 tot 1808, als de laatste Gouverneur en Directeur van Java's Noordoostkust) te Samarang. Al spoedig werd het algemeen bekend, dat hij een bezoek zou brengen aan de beide Hoven. Toen de Resident van IJsseldijk dit hoorde was hij zeer verblijd. En de Sultan.... toen hij vernam, dat de Kumissaris-ing-djendral als gast te Ngajogya zou komen, schonk aan Raden Tumënggung Natajuda vergiffenis, en herstelde hem weer in zijn vroeger ambt van Kliwon van den Rijksbestuurder!

Raden Tumënggung Martanagara (van wien boven reeds sprake

was, de zoon van Kjaï Tumĕnggung Danukusuma) werd Prawara sakawan.¹

Door het boven aan de Babad ontleende feit van R. T. Natajuda's herstelling in zijn ambt, worden wij geplaatst in het jaar van N. Engelhard's benoeming 1801. Dat kan, en vermoedelijk, zal ook wel juist zijn. Maar dit herwinnen van des Sultans gunst wil dan de Babad alléén toeschrijven aan het bericht van N. Engelhard's aanstaande komst te Ngajogya, terwijl uit de brieven van den heer van Overstraten de te maken gevolgtrekking voor de hand ligt, dat die ommekeer bij den Sultan al vroeger een aanvang had genomen. Immers vinden wij het volgende in een schrijven van den Gouverneur van Overstraten d.d. 22 July 1796 (de Jonge o. c. p. 412): „Ongeacht de welmeenendheid van den Sulthan ten opzichte van de Comp. blijft deze Vorst in zyne regeering echter even despotiek en capricieus, schoon de gewezen Raden Tommogong Notto Judo, die ik UHed. den 20 Febr. j.l. bedeed heb, dat door Z. H. was afgezet, weder eenigszins in genade is aangenomen.”

Dit laatste wordt ons nader verklaard door het schrijven van den (inmiddels geworden) Gouv. Gen. P. G. van Overstraten en Rade van Indië aan de Bewindhebbers, uitmakende het Comité voor de O. I. Bezittingen, d.d. 31 Dec. 1797 (dat ook het jaar 1796 behandelt), bij de Jonge o. c. p. 434: „Als een ongelukkig voorwerp van Sulthans despotieke handelingen kunnen wij niet afzyn aan te halen de sedert 1788 aan den ouden ryksbestuurder Danoeredjo toegevoegd geweest zynde Radeen Tommogong Notto Judo, die reeds tot opvolger van eerstgen. door den Sulthan gedespireert was, doch onlangs door de ongenade van dien vorst ontslagen is, en thans als een geringe tommogong leven moet, niettegenstaande dezelve voor een braaf minister bekend is. Het belang dat de Heer Gouverneur daarom ook in dien man gesteld heeft, en waarvan de Sulthan kennis draagt, is de reden dat de Sulthan over dat bedrijf noch niet opzettelyk is onderhouden, om des mogelyk verdere vervolgingen voor te komen die men uit 's vorsten grilzieke bedryven zou moeten verwachten; en dit heeft wezentlyk ten gevolge gehad, dat Notto Judo weder in genade by zyn vorst is aangenomen, hoewel het nog niet te onderstellen is dat hy zyn vorigen post weder zal bekleeden.” —

¹ Een titel, vermoedelijk een rang aanwijzende ongeveer gelijk aan dien van Bupati lĕbĕt of Bupati djawi.

En 13 November 1798 schreven dezelfden (de Jonge a. c. 455): „By ons vorig UHed. bedeed hebbende, dat de aan den ouden Ryksbestuurder van het Hof van den Sulthan te Djocjocarta toegevoegde en tot zyne vervanging gedestineerde Radeen Tommogong Notto Judo in de ongenade van dien vorst was geraakt, kunnen wy thans noteren, dat wy sedert tot ons genoeg vernomen hebben, dat deze der Comp. zeer toegedane regent meer en meer 's vorsten gunst en vertrouwen schynt te herwinnen, en dit is ons voorgekomen teffens een bewys op te leveren dat hetgeen hy misdaan mogt hebben niet van zeer veel belang moet geweest zijn, maar veeleer moet toegeschreven worden aan des Sulthans bekende wispelturigheid, waarvan Z. H. in dit jaar weder een nader en klaar bewys heeft opgeleverd door het afzetten van verscheidene der oudste en kundigste regenten en het veranderen van hofgrooten, waaromtrent de waarschyndykheid daar is, dat de vorst, die van die daad kort daarna berouw gehad heeft, eerlang weder een of twee van dezelve zal herstellen.¹ Waarom wy ook den Heere van Reede hebben voorgehouden dat, hoezeer het belang der Compagnie andersints medebrenge om onder de hand te bewerken dat de vorsten van goede en kundige ministers worden voorzien, het jaloersch karakter van den Sulthan in de presente tydsomstandigheden echter niet permitteert dat men zich met zyne huisselyke bestellingen veel bemoeit; en wy hebben Zyn Ed. uit dien hoofde tevens gerecommandeerd, om den aan dat Hof als Resident fungerenden opperkoopman van IJsseldyk met ernst aan te bevelen, om zich ook hierin met alle mogelyke omzigtigheid te gedragen.” —

Bijna een jaar later, namelijk den 3^{en} October 1799 kon de Hooge Regeering naar Holland schrijven (de Jonge o. c., p. 560) dat „eene diepe rust aan beide de Hoven heerscht, terwijl door ons steeds alles word aangewend om de goede harmonie tusschen de Javasche Vorsten en de Comp. te cultiveren”. — Maar tevens gaven de G.G. en Rade van Indië weer nader bericht omtrent Natajuda enz.: „Aan het Hof van den Sulthan heeft wederom eenige verandering plaats gevonden, naardien deze vorst heeft goedgevonden, om den vóór twee jaren als 1^{en} cliwong van zyn Ryksbestuurder afgezetten Radeen Notto Judo te benoemen tot 2^{en} cliwong en tot hoofd over de Regenten van de linkerzyde, met teruggave zijner

¹ Over dit geval hebben wij boven reeds uit de Babad het een en ander vernomen.

inkomsten, mitsgaders om de inkomsten van den Radeen Tommogong Danoe Coesoemo en den Radeen Tommogong Ario Mandura te verhoogen. Ofschoon dit ons uit hoofde van de erkende trouw van den eerste en de steeds ontvangen goede getuigenissen van de twee laatstgen^e zeer ten genoeege is, zoo blykt nogthans hieruit nader de wispelturigheid van dien vorst, die wy wel hadden gewenscht dat de tyden hadden kunnen toelaten tegen te gaan."

Maar laat ons nu eerst weder het woord aan onze Babad geven. De Sultan dan ontbood den heer Uprup, en informeerde bij hem naar den te verwachten gast, en waartoe hij zou komen? "Maar hier (te Ngajogya) is geene enkele quaestie." Trouwens wat hem (Sultan) betrof, was het evident (sampung kantĕnnan) dat hij onder het bestuur stond van Kumpĕni Djendral. Hij hoopte alleen maar, dat die komst hem niet tot beschaming (vernedering, lingsim) zou strekken. De heer van IJsseldijk antwoordde, dat hij dit zeggen van den Sultan niet goed begreep; daarbij was er nog niets bekend aangaande de zekerheid van dat bezoek, want hij had nog geen schrijven ontvangen. En al ware het ook zeker dat er een gast zou komen, wat zou er zijn, dat de Sultan er zich verlegen mee zou gevoelen? De Compagnie en Java waren vrienden! — De Sultan zeide toen weer, dat de hoedanigheid der verschuldigde eerbewijzen bepaald bezwaren opleverde; hij, Sultan, zou dan zeker links van dien gast moeten zitten? — De heer van IJsseldijk bracht den Sultan onder het oog, dat hij zelf zeer goed wist, dat de heerschappij der Compagnie boven die van den Sultan stond. Al ware het ook slechts een Commissaris djendral die als gast kwam, zou hij toch zeker niet aan de linkerzijde van den Sultan willen zitten. — De Sultan gevoelde zich zeer bezwaard. Tegelijk verminderde de liefde van den heer van IJsseldijk jegens den Sultan. Deze vertrok daarop huiswaarts.

De heer van IJsseldijk verzocht daarop verlof aan den Gouverneur te Samarang, en ontslagen te worden van zijn post (djagi) te Ngajogya, omdat hij zoo dikwijls van gevoelen verschilde met (saliringan) den Sultan. Ongetwijfeld zou hij er nog eens het slachtoffer (asĕmman) van worden, en hem de toorn van den Gouv. Generaal treffen. Want hij had het reeds eenmaal ervaren berispt te worden door den Gouv. Gen., wijl de behandeling (gang) van zaken te Ngajogya geacht werd door het geven van geschenken

plaats te hebben. (sēsrama patrap). Hij had daarop geantwoord, dat hij daarom in al wat de Sultan verlangde gedeeltelijk (eenigszins) was meegegaan, omdat deze nu eenmaal tot vorst was verheven. Maar de Compagnie, wetende dat de Sultan ondeugend (mursal) was, was machtig hem te ontslaan of te handhaven. Daarbij verkeerde de Compagnie nog op een voet van vrede en vriendschap met den Sultan, waarom hij dan ook nog eenige zorg aan hem had gewijd, om alzoo den vrede (rust, tēntrēm) op Java te beveiligen.

Omtrent de verhouding van den heer van IJsseldijk tot den Sultan kan ons het schrijven van den Gouverneur van Overstraten d.d. 22 Juli 1796 nog nader inlichten. (de Jonge o. c., p. 412). „Het effect van deze caprices (van den Sultan) moest de Eerste Resident van IJsseldijk ook onlangs ondervinden, want Z. H. betoonde vóór eenigen tyd aan hem in verre na die vriendelijkheid niet, waarmede hy gewoon was denzelven te behandelen; en toen hy naar de reden daarvan informeerde, kwam Z. H. met vele niets beduidende zaken op, als dat de Ratoe voor eenigen tijd het honneur niet was gegeven dat zy kon pretenderen, dat hy IJsseldyk den Vorst beloofd had groote diamanten voor hem te zullen zoeken en die nog niet bezorgd had, en soortgelijke. Waarom gez. van IJsseldyk my dan ook verzoek deed, zich by UHEd. te mogen adresseren om zijn ontslag als eersten Resident. Dan, vóór ik hierin toestemde, onderhield ik den Sulthan hierover by een brief, waarop Z. H. my vry kort antwoordde dat hy dan met Ult^o Aug. een anderen Resident zoude verwachten. Sinds dien tyd echter is Z. H. zoozeer veranderd, dat Hy zich weder, als bevorens, bysonder vriendelyk omtrent hem gedraagt, en heeft Hy my laten weten, dat wanneer ik het noodig mogt oordeelen dat IJsseldyk noch een jaar aan zyn Hof verbleef, Hy daar gaarne in zou toestemmen; en daar ik van gevoelen ben dat in den presenten tyd 's Compagnie's belang volstrekt vordert dat hy aan Sulthan's Hof vooreerst continueert, zoo heb ik Z. H. dit ook by een brief te kennen gegeven, die daarin heeft genoeg genomen. De Sulthan zou my, zooals ik onderricht ben, daarvoor wel zelf verzoek gedaan hebben, zoo hy zich niet eenigszints geschaamd had over zyn eerste schryven aan my, en ook niet onkundig was geweest hoe hy dit verzoek zou inrichten, zonder my zyne zwakheid te toonen.

Intusschen blykt nu hieruit weder, hoe hoog noodig het is dat ik dien wispelturigen vorst eens op eene voorzigtige wyze zyne gebreken onder het oog breng. Dan, daar de tegenwoordige tijds-

omstandigheden niet zeer gunstig daartoe zyn, zal ik wel verplicht wezen hiermede noch wat te temporiseren." —

Aan dit geval dachten de Gouv. Gen. P. G. van Overstraten en Rade van Indië aan de Bewindhebbers, uitmakende het Comité voor de O. I. Bezittingen, in hun Jaarbrief van 31 December 1797 (de Jonge, o. c. p. 434) toen zij omtrent den Resident van IJsseldijk het volgende loffelijk getuigenis aflegden, dat „ongeacht die bekend is een grondige kennis en ervarenheid te bezitten in de behandeling van de inlandsche zaken, en by eene yverige betrachting van zyn plicht zich eene meer dan gewone geschiktheid eigen gemaakt heeft om met den Javaan wel om te gaan, en tot dusver ook steeds in Sulthan's gunst geweest is, heeft nochtans vóór eenigen tyd op eene onschuldige wyze het effect van 's Vorsten wispelturigheid moeten ondervinden; dat is echter tot ons genoeg en weder zoodanig ten zynen opzichte is veranderd, dat die Vorst hem weer als te voren behandelt, en in deszelfs verblyf van nog een jaar aan het Hof genoeg heeft genomen." —

De Babad gaat voort: Aan het verzoek om ontslag van den heer van IJsseldijk werd gevolg gegeven, en hij belast met de zorg voor het kantoor (djagi kantor) te Surabaja, met den titel van Schepen (Sĕkebrĕ).

In haar reeds boven bedoeld schrijven van 3 October 1799 liet de Hooge Regeering zich aldus uit: „De verandering die dit jaar aan het Djocjocartasche Hof heeft plaats gehad onder 's Comp. bediendens, door het verleend ontslag aan den Opperkoopman van IJsseldijk, op zijn daartoe gedaan verzoek, en de aanstelling tot eersten Resident van den tweeden aldaar Gerardus van den Berg, en tot tweeden Resident van den van Banda geretourneerden Onderkoopman Matthys Waterloo, heeft den Sultan tot genoeg gestrekt; en volgens deszelfs betuiging by zyne aan ons dieswege geschreven missive, schynt Z. H. over het gehouden gedrag van voorn. van IJsseldyk, gedurende hy aan dat Hof geweest is, over het algemeen content te wezen.”

De heer van IJsseldijk zou als Uprup te Ngajogyakarta vervangen worden door den heer G. van den Berg¹, maar men was daarom

¹ Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 305, 319, 321, 360. De heer v. d. Berg wordt genoemd: Boekhouder, 2° Resident en Secretaris. Zooals wij boven reeds vernamen, werd hij in 1799 1° Resident.

de heer v. d. Berg er eene berisping voor, dat hij het durfde bestaan eenen raad te geven, die niet tot zijne competentie behoorde. Als het nog niet duidelijk gebleken was, dat des Sultans fouten zeer groot waren, dat er wetteloosheid heerschte, en zulks schade aanrichtte, zou de Resident zeker straf oploopen. Het Europeesch Bestuur had alleen maar bedaard en kalm rapport te doen, betreffende al de handelingen van den Vorst; het overige moest aan den Raad van Indië overgelaten worden. De heer v. d. Berg was buitengewoon bang geworden; alle overleg had verder met bedaardheid en fijne manieren plaats. Maar de Sultan begreep niet dat dit met voordacht geschiedde.

De Kumissaris-djendral (N. Engelhard) over wien boven reeds werd gesproken, was te Samarang aangekomen. Hij verzond een schrijven aan de beide vorsten ¹, kennis gevende dat hij hun een bezoek zou komen brengen; dat de Raad van Indië in Holland ² hem had opgedragen alle vorsten die met de Comp. in vriendschap waren te ontmoeten, en die duurzaam te maken; en tegelijk de kantoren der Compagnie op Java te inspecteeren. En als de beide Vorsten zulks goed vonden (lěga), dat dan hunne Rijksbestuurders, vóórdat hij op reis ging, zich eerst bij hem te Samarang ver-toonden ³; alle zaken, waarover zij nu in verlegenheid zaten, konden dan vooraf behandeld worden, zoodat later bij de ontmoeting geen hunner iets meer op het hart zou hebben. ⁴

De beide Patih's begaven zich naar Samarang; maar op dien van Ngajogya, Danurédja, was de Kumissaris-djendral misnoegd, wegens de vele bezwaren ⁵, die hij in opdracht van den Sultan voorbracht. Ook op den heer van den Berg was de Kumissaris-djendral zeer boos. Daarop gaf hij last aan den heer Iglir ⁶ een tugu nagari,

¹ កម្ពុជាឲ្យកងទ័ពកម្ពុជាឡើយ

^၁ မဟာဇော နိဂ္ဂိုလ်ပါက ကာသီရိပုဆိုး

၁၅၂၈ ခုနှစ်

⁴ သီလဝိညာဉ်စိုက်။

⁵ ကမ္ဘာပေါ်မှာ ဘယ်နေရာမှာရှိသလဲ ?

⁶ In het H. S. staat: *၁၈၆၁ ခု ဝါဆိုလလောက်၌ ဝါဆိုလလောက်၌* Hier is met Iglir natuurlijk bedoeld: Engelhard, steeds: *၁၈၆၁* geschreven, maar zal hier wel bedoeld zijn: van den Berg.

d. i. een rijkszuil, grenspaal, te plaatsen op de grens van Surakarta en Ngajogya; en aan de beide vorsten op te dragen, daarbij een Lodji te bouwen; wie van hen aan dien last niet voldeed en dat werk niet wilde verrichten, van dien zou het vaststaan dat hij slecht (a won) was. Bij zijn komst zou die als een persoonlijke vijand (satru) behandeld worden.

De Kumissaris-djendral N. Engelhard begaf zich daarop naar Oost-Java. De Patih van Sala had hij welwillend ontvangen; maar hij bracht geen bezoek aan Sala.¹

De heer Idlir Engelhard vertrok daarop (dit zal dan willen zeggen: na zijn bezoek aan Oost-Java²) naar Surakarta en Ngajogya om de zaak van de Lodji Tugu Nagari te regelen. De beide Vorsten bouwden daarop in de desa Klaten de Lodji. Zij werd betrokken door de troepen der Compagnie met een Commandant tot bevelhebber, en tevens een Dēmang aangesteld, wien de zorg voor de plaats was opgedragen. De beide vorsten droegen hiertoe gezamenlijk bij.

Nu wordt verhaald dat de Tuwan Djendral Sċtrattċn (d. i. G. G. P. G. van Overstraten, 2 Nov. 1796—22 Aug. 1801) was overleden, en opgevolgd door Johannes Siberg. (Deze was Gouv. Gen. tot 15 Juni 1805, toen Albertus Henricus Wiese hem verving, tot 14 Jannari 1808 met de komst van H. W. Daendels.)³

Raden Rāngga, Wadana Māntja Nagari, overleed, en werd opgevolgd door zijnen zoon, welken den Sultan tot schoonzoon aannam door hem de jongere zuster van den Kroonprins tot vrouw te geven. De Astrologen hadden van hem reeds voorzegd, dat hij later, men kon niet zeggen of dat één uur of twee uur (d. w. z. hoe lang, maar in ieder geval slechts kort) zou duren, zekerlijk als vorst zou optreden en te Wana Pċtiq zijn residentie zou hebben. En zoo werd dan algemeen onder het publiek gezegd, dat Rāngga Pċtiq, als hij Vorst zou zijn, een begin zou maken met de versterking van de rust des rijks. (miwitti rċngkanning nagari.)

Ook de oude, eerste Rijksbestuurder van Ngajogya, Kjaċ Raden

¹ မိမိတို့၏အသက်အရွယ်ကိုသိရန်အတွက်

² Het verhaal laat in dit gedeelte van ons H. S. zeer veel te wenschen over.

³ De Babad laat v. Overstraten opgevolgd worden door Wiese. — Zie de „Levensbeschrijving van van Overstraten in Tijdsch. v. N. I. III, 1°, pag. 204 door P. Mijer.

Adipati Danurĕdja overleed ¹, en werd opgevolgd door zijnen kleinzoon Raden Tumĕnggung Martanagara, iemand van een ander karakter (watĕqqan) dan zijn grootvader.

De Sultan was zijne drie schoonzoons, 1° Raden Tumĕnggung Sumadiningrat, 2° Raden Rāngga Prawiradirdja, en 3° Raden Patih Adipati Danurĕdja (de tweede Rijksbestuurder van Ngajogya) buitengemeen genegen, en beschouwde hen als zijn eigen kinderen.

Nu was de Kroonprins er op bedacht zijn drie schoonbroeders gedurig te onthalen, en hunne toegenegenheid te winnen, (mulut sihipun); hij stelde zich geheel onder hunne hoede. En zij waren hem dan ook gehoorzaam onderdanig. (sĕmungkĕm). Toen de Sultan dit bemerkte, was hij er zeer (mĕngkaq?) ontstemd over, zoodat hij zijnen zoon in alles tegenwerkte. De Kroonprins was er wrevelig (kaku galihipun) over, dat zijn vader geen vergiffenis schonk (maqlum); de drie schoonzoons werden dikwijls met geldboeten gestraft, daar de Sultan hartstochtelijk vertoornd op hen was. Raden Rāngga en R. Sumadiningrat werden bevreesd, dat het er op zou uitloopen zij van den Kroonprins verwijderd zouden raken. Alleen de Rijksbestuurder Danurĕdja, hoe meer hij tegenwerkt werd, hoe meer hij met opzet daartegen te werk ging. De Kroonprins begon zich zeer ongerust te maken, dat de Patih van hem verwijderd zou worden; ten slotte hechtten zij zich zeer nauw aan elkaar; gedrongen door hunne wederkeerige liefde kwamen zij overeen te zamen vergift in te nemen en te sterven als het daartoe mocht komen. Het gemoed van den Sultan werd vol; (mĕnggah); hij werd wijfelmoedig, en ontzach den Kroonprins in zijn doen en laten. Maar onafgebroken gaf hij hem steken onder water, en sprak bij iedere voorkomende gelegenheid (in ongunstigen zin) over hem. ²

Doch nu begonnen ook de Raden Rāngga en R. Sumadiningrat over den Kroonprins in twijfel te geraken (zij aarzelden, wijfelden, mandĕg tumoleh), daar 't wel eens zou kunnen gebeuren, dat

¹ Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 325 (Noot 3) — De Schrijver heeft ons boven reeds verklaard waarom juist „de kleinzoon” hem opvolgde, wiens vader Kjaī Danukusuma heette. Wij zullen dezen later nog meermalen ontmoeten. — Intusschen merken wij op, dat van Natajuda, over wien wij boven reeds gesproken hebben, geen sprake meer is. Hadden de Compagnie's dienaren, en ook de Sultan dan alles vergeten, wat vroeger afgesproken en bepaald was? Hij was immers weer in genade aangenomen?

² ព្រះបាទនរោត្តមបានបញ្ជូនទ័ពទៅសង្គ្រោះព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី៧

van — op eene enkele uitzondering na — al of niet bedrogen, omgekochte en altijd zelfzuchtige Europeesche machthebbenden en niet-machthebbenden te zien; met die van eenen even ongeschikten als onbekwamen en eindelijk vleugellam geslagen Sultan, die tegelijk oorzaak en dupe van al die ellende was en bleef, zijn geheele leven door het slachtoffer van eigen karakterloosheid en trotsche ijdelheid.

Verhaald wordt van den schoonvader van den Kroonprins, genaamd Raden Tumĕnggung Sasradiningrat, dat hij, zich den gang van zaken in het rijk aantrekkende, (marina), Pangeran Natakusuma een wenk wilde geven (ngaturri pĕndjawil), naar aanleiding van eene voorspelling van eenen adjar¹, die als tapa op den berg Wilis zich ophield. Deze man had voorzegd, dat, als de Kroonprins later eensgezind en één van bedoeling met, en onder de leiding van zijnen oom zou regeeren, zijn koninkrijk zeker bevestigd zou worden. Maar, als zulke twee hooggeplaatste personen elkanders vijanden zijn, zal het rijk Ngajogya zeker uit elkander spatten². — De Pangeran Natakusuma lachte, en zeide dat hij daartoe noch het plan had, noch van zoo iets droomde; hij was niet eens in staat voor zich zel. te zorgen.³ Dat Raden Sasradiningrat hem daaraan herinnerde, nam hij in dank aan, want die voorzegging was inderdaad niet maar een zoo uit de lucht gegrepen⁴ voorspelling. Maar als hij wezenlijk zijn schoonzoons geluk bedoelde, moest hij zelf hem daaraan herinneren; want een ondergeschikte begaat licht eene onhandigheid, en is afhankelijk van den machthebbende. Raden Sasradiningrat antwoordde, dat hij bevreesd was dat te doen, want bij herhaling had hij den kroonprins reeds goeden raad gegeven, maar was door hem niet ter harte genomen; zelfs dacht de kroonprins, ten onrechte, dat het hem om de grootheid van zijne dochter te doen was. — Raden Sasradiningrat ging daarop huiswaarts.

Pangeran Natakusuma had veel kinderen, doch de helft er van

¹ မိဘုရားမှ အိမ်ထောင်စာပေ

² Zoo ongeveer zal wel de bedoeling zijn, maar is zeker niet de vertaling van: မိဘုရားမှ အိမ်ထောင်စာပေ မိဘုရားမှ အိမ်ထောင်စာပေ မိဘုရားမှ အိမ်ထောင်စာပေ

³ မိဘုရားမှ အိမ်ထောင်စာပေ မိဘုရားမှ အိမ်ထောင်စာပေ

⁴ မိဘုရားမှ အိမ်ထောင်စာပေ

was reeds overleden. Nu had hij nog eenen zoon, genaamd Raden Mas Salya; deze was reeds tot den huwbaren leeftijd gekomen, zoodat hij tot gezelschap van zijnen oudsten broeder, den innig geliefden zoon zijns vaders Natadiningrat ¹ strekte.

Te Ngajogya had eene verwisseling van Resident (Uprup) plaats. De heer van den Berg werd Resident te Surakarta, en de heer M. Waterloo ² te Ngajogya. (Reeds boven besproken.) Deze maakte zich hoe langer zoo erger aan onwettige handelingen schuldig „want hij was buitengewoon rijk in schulden.” Hiermee is de man geteekend!

Het was in dezen tijd dat de Sultan er behagen in schiep, zich voor jachtvermaak op te houden in de bosschen ten westen van Krengseng op den berg (Ardi) Kanigara. Het was juist in den West-muson; het regende buitengewoon veel. De kidang's en herten hielden zich op eenen afstand. De Sultan was daar erg teleurgesteld over. Het jachtterrein (bĕbĕdaggan) was vol Bupati's. Zij hadden daar een zware taak te vervullen, en allen klaagden. De Ardi Kanigara werd tot een pasanggrahan ingericht, waarop een viertal wegen uitliepen. De Sultan logeerde in dit jachtslot, van plan al de Putra's en Santana's te ontbieden, om een drijfjacht te houden, en daarna aan een diner deel te nemen. Hij had daarvoor een Donderdagmorgen bepaald.

De Pangeran Natakusuma had onder zijne opgezeten en iemand, die als Magang bij Kjaï Tumĕnggung Mangundipura in dienst was genaamd Wirjatrana. Deze man maakte bij hem zijne opwachting, om hem in het geheim mede te deelen, dat de Pangeran op last van den Sultan zou gevat (opgelicht? dipun bĕskup) worden ter plaatse, waar op den berg de weg zich in vieren verdeelde. Wirjatrana zeide, dat hij het zelf gehoord had, en niet van hooren zeggen had, dat Kjaï Tumĕnggung Mangundipura daarover op last van den Sultan beraadslaagd had, want hij werd verdacht (tĕrka) zich niet getrouw te houden aan de bevelen van den vorst, zoodat hij later in hem een vijand zou hebben. (dados kĕlilip ing

¹ Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 317.

² Later zullen wij hem als „Landdrost” te Cheribon weer ontmoeten.

wingking). Daarom zou hij in het woud heimelijk van kant gemaakt worden. Wirjatrana gaf hem als het beste middel den raad zich aan het gevaar te onttrekken.¹ Bovendien waren er destijds velen onder de ingezetenen van Ngajogya, die verbitterd waren en weerspannig in den dienst.

Toen Pang. Natakusuma dit hoorde, was hij pijnlijk aangedaan; hij zou wel een afdoend bericht wenschen², maar begreep dat hem het middef dat te verkrijgen ontbrak; en ook geen dienaar bezat die moedig genoeg was. En daarbij zag hij ook niet in dat hij oneerlijk (vals) zou zijn.

Op den bepaalden Donderdag, vóór het aanbreken van den dag, begaf de Pangeran zich alléén op weg, slechts gevolgd van zijn staljongen (gamël). Toen hij ten 4 ure op den berg kwam, was er nog niemand. Eerst tegen het aanbreken van den dag (byar), ten 5 ure, kwamen de Santana's in het gevolg van den Kroonprins. Deze vroeg zijnen oom, hoe hij zoo het eerst (rumijin) daar was? Hij antwoordde dat wegens het besliste van het bevel³, hij bang was te laat te zullen komen (kantun). Weldra kwam nu ook de Sultan uit de pasanggrahan, begeleid door de pradjurit's estri. De Putra's, Santana's, en pradjurit's lëbët begaven zich nu op weg, en ging men aan het jagen op groot wild (ambabëdag). Na afloop daarvan gingen zij aan den middagmaaltijd. De Sultan keerde daarna terug.

Wat nu het bericht aangaat, dat Pang. N. K. op den berg Kanigara een valstrik gespannen zou worden, kwam het uit, dat hem dit door iemand was toegekomen, die hem trachtte op te hitsen (abëbangus); het was een list van eenen Mantri Prameja, die zwaar met werkzaamheden belast was, en het om verlichting daarvan te doen was. Hij dacht, dat dit zou gelukken, als Pangeran N. K. niet aan het bevel van den Sultan voldeed, en weg bleef. Hoe groot het aantal Santana's ook mocht zijn, zou er onder hen

¹ နယ်အရှေ့ကလေးတစ်ခုရှိ၍ မြို့နယ်အုပ်ချုပ်သူက အမိန့်ပေး၍ နယ်အရှေ့ကလေးတစ်ခုရှိ၍ မြို့နယ်အုပ်ချုပ်သူက

² Of deze vertaling te verdedigen is betwijfelen wij. Het H. S. heeft: ဆရာတော်က ပေးသော အမိန့်ကို မကျိုးမဲ့ဘဲ မကောင်းဘဲ မပြုရန် မိန့်တော်မူသည်။ Mogen wij weten door wie of waarom verklaren, dan zou de vertaling kunnen zijn: „hij zou wel willen bericht geven, dat hij zich overgaf, maar begreep dat het middel daartoe hem ontbrak.”

³ အမိန့်ပေးသော အမိန့်ပေးသည်

toch wel niet één zijn gelijk aan Pang. N. K., op wien zich al de liefde van wijlen den Sultan gevestigd had.

Wirjatruna had later het ongeluk door zijn eigen collega's dood-gestoken te worden.¹

Omtrent Raden Tumĕnggung Natajuda wordt verhaald, dat hij bij toerbeurt gedurende één etmaal de wacht in het paleis gehad hebbende (saös), onmiddellijk ziek werd, en na één dag ziek zijn overleed.

Ziedaar het uiteinde van een voortreffelijk man, op wien wij boven bij herhaling de aandacht gevestigd hebben, en die bestemd scheen eene hooge positie in te nemen, en de politiek van den eersten Sultan voort te zetten. Hij viel en stierf als het slachtoffer van eenen karakterloozen Vorst en den slechtsten Rijksbestuurder dien Ngajogya ooit bezeten heeft.

Algemeen was nu onder het volk van niemand anders sprake in ongunstigen zin, dan van den Rijksbestuurder, want tijdens het leven van zijnen oom (uwa) Natajuda werd hij in al zijne bedoelingen teleurgesteld; nu deze weg (itjal) was, had hij Ngajogya in zijne macht. De Raden Tumĕnggung wijdde ook al zijne zorgen (ngĕmongi) aan Pangeran Natakusuma; onverschillig of iets moeilijk of gemakkelijk (zwaar of licht) was, hij bracht het voor hem ten uitvoer. Tusschen den Vader van den Rijksbestuurder en R. T. Natajuda bestond een geheime vijandschap.

Geruimen tijd verliep, en nog werd het ambt van R. T. Natajuda niet aan iemand anders opgedragen; het was, alsof er op iemand door den Sultan gewacht werd.

De R. T. Natajuda liet twee zoons achter; de oudste heette ook Natajuda, de jongste Nataprawira.

Het ambt van Kaliwon-ing-pĕpatih bleef on vervuld; en werd waargenomen door eenen Bĕkĕl.

De Pangeran Dipakusuma, Wadana-lĕbĕt, werd Wadana-djawi²; zoo ook wisselden vele nieuwe (anjar, pas aangestelde) Bupati's onderling van rang (lĕlĕnggah). Slechts één dienaar van den Sultan tijdens hij nog Kroonprins was, genaamd Pandji Purwadipura, hield hij in zijne nabijheid, en werd Gĕdong-tĕngĕn-Pinisĕpuh.³

¹ မိန့်ကြားသော အရာကို မိန့်ကြားသော အရာကို မိန့်ကြားသော အရာကို

² အသိအမှတ်ပြုသော အရာကို

³ အရာကို မိန့်ကြားသော အရာကို မိန့်ကြားသော အရာကို

Zijn vader (Kjaï Danukusuma) werd erg nagereden, ¹ en werd zeer dikwijls onverwachts overvallen. ² De Rijksbestuurder was zeer neerslachtig; hij trachtte wel weer in de vroegere gunst hersteld te worden, maar kreeg dit niet gedaan; hij werd zelfs nog meer berispt. En al bood hij ook buitengewoon groote geschenken aan, wat zou dat baten, wijl het toch daarom niet te doen was? (dat de eigenlijke zaak niet was). ³

Een zoon van Pang. Natakusuma was als panakawan in dienst bij den Sultan; zijn diensten werden door den Sultan zeer op prijs gesteld, en deze was hem uitermate genegen. Zelfs verluidde het, dat hij door den Sultan tot schoonzoon zou genomen worden. De Rijksbestuurder kon dat niet velen; hij bedacht een list. Daar was iemand genaamd Raden Mas Sabiril, welken hij naar zijnen oom (N. K.) zond met het verzoek om een kris, die hem tot beveiliging zou dienen bij zijn als kraman optreden. ⁴ Als hij dan sterk, santosa, was geworden, zou hij zich geheel ter beschikking van Pang. N. K. stellen, en alles doen wat hij verlangde. Hij drong daar zoo sterk op aan, omdat hij verbitterd was, daar de Sultan geen notitie van hem nam.

Toen Pang. Natakusuma dit voorstel had vernomen, begreep hij onmiddellijk de bedoeling daarvan, namel. dat men hem door bedriegelijke voorstellingen tot misdadige handelingen wilde overhalen (budjuq). Hij vatte zijn raji, jongeren broeder ⁵ bij de hand, en maakte hem op de beteekenis van zijn daad, van wier bedoeling hij waande, dat zij verborgen was, attent om hem tot inkeer te brengen (dipun pongor), zeggende, dat blijkbaar alles wat hij daar gezegd had woorden van eenen ijlen waren. Hij, Pang.

¹ H. S. သိက္ခာမ?

² H. S. သိပ္ပံနည်း ?

[illegible]

⁴ H. S. *ကမ္ဘာဦးစီးဌာနချုပ်* Het doel van dit verzoek is duidelijk; door die kris te geven zou Pang. N. K. hem tegelijk het bewijs in handen gegeven hebben, dat hij met dit oproerige plan niet alleen meeding, maar als de eigenlijke aanstichter daarvan te beschouwen was. Daarmee stond tegelijk zijn val vast. De Rijksbestuurder zou er bij den Sultan gebruik van weten te maken.

⁵ De Schrijver noemt Raden Mas Sabiril hier ing kang raji, de jongere broeder, dat ook een andere bloedverwant kan zijn, maar zegt ons overigens niets van hem.

want eene echtgenoot sterft in een Rama-huwelijk.¹ Sindurĕdja werd daardoor gestreeld en hoogmoedig (mongkog), overwegende van gelijke afkomst als Pang. Natakusuma te zijn. In al zijne gedragingen en manieren van doen trachtte hij Pang. Natakusuma te gelijken en hem na te doen, vergetende het verschil dat tusschen hen beiden bestond.² Zijne mede-mantri's waarschuwden hem er voor zich niet in te beelden dat hij van vorstelijke afkomst (trah kusuma) zou zijn. Te vergeefs; door het groote aantal personen die hem vleiden en ophemelden werd hij hoe langer zoo meer opgeblazen (muntuq). Hij sloot zich al nauwer aan den Rijksbestuurder aan; want deze had hem toegezegd, dat als zijn toelag gelukte, hij later de waardigheid van Santana zou krijgen en Pang. Natakusuma vervangen; de Rijksbestuurder zou hem dan als zijn wezelijken vader beschouwen, en geen enkele keer verzuimen hem hulde te bewijzen. Door dergelijke taal werd zijn haat jegens Pang. Natakusuma hoe langer zoo heviger.

Niet langen tijd daarna werd Raden Rija Sindurĕdja verlamd in de beenen (sakit lumpuh). Dit was eene groote teleurstelling voor den Rijksbestuurder. Daarop spande hij samen met de Putra's en Santana's; zij zouden zich onderdanig gehoorzaam (sumungkĕm) jegens den Kroonprins gedragen; maar deze was nog bevreesd voor zijnen vader. Het was er den Rijksbestuurder alleen maar om te doen dat men hem vele geschenken zou aanbieden, daar hij door zijne hevige begeerte om de gunst van den kroonprins te winnen hoe langer zoo erger aangevuurd werd. Hij ging daarop koopwaren in massa opkopen (ngĕpaq dagangan); zijne schulden werden buitengewoon veel. Als hij tot betalen aangemaand werd, nam hij als een walang kadaq³ eene trotsche houding aan, daar het geld in de kraton er goed voor was,⁴ zeggende: „Maak je maar niet ongerust over de betaling!“ De Putra's en Santana's werden innerlijk meegevoerd door de toezeggingen van den Rijksbestuurder.

Toen het den Sultan ter oore kwam, dat de Rijksbestuurder

¹ H. S. . . . မိတ္တူပေးပေးသောအခါ မိတ္တူပေးသောအခါ

² မိတ္တူပေးသောအခါ မိတ္တူပေးသောအခါ

³ မိတ္တူပေးသောအခါ မိတ္တူပေးသောအခါ = pelikaan of kropgans.

⁴ H. S. : မိတ္တူပေးသောအခါ မိတ္တူပေးသောအခါ

zoovele schulden had, dacht hij er over zijnen zoon voor het ambt van Rijksbestuurder op te leiden; en toch, toch bleef hij hem handhaven. ¹

Uit bezorgdheid voor zijnen zoon verzocht Pang. Natakusuma aan den Kroonprins, dat zijnen zoon in nauwer verband en op denzelfden voet behandeld zou worden ² als zijne broeders (saḍereq) de drie Bupati's. De kroonprins antwoordde hem, dat als er eenige zaak was, hij hem die dan maar onmiddellijk moest meedeelen, hij zou die dan wel in het reine brengen. En als alles naar wensch mocht gaan, en Natadiningrat zijn zwager worden, zou hij zekerlijk geen onderscheid maken tusschen hem en zijn drie andere schoonbroeders.

Pang. Natakusuma begaf zich daarop naar de woning van den Rijksbestuurder. Hij trof daar tevens Kjaï Danukusuma den vader van den Rijksbestuurder, en Raden Rāṅga Prawiradirdja aan. Pang. Natakusuma begon met te zeggen, dat Kjaï Danukusuma tot getuige strekte ³, wjl hij als de oudste, den jongere als deze iets vergat daaraan indachtig kon maken. — Kjai Danukusuma beloofde dat te zullen doen. — Pang. Natakusuma zeide toen weer tot den Rijksbestuurder, dat, als Natadiningrat door den Sultan tot schoonzoon genomen mocht worden, er niemand zou zijn die daarvan eene scheeve voorstelling zou geven, door afgunst vervoerd om eene vrouw, benijdende het geluk van eenen broeder. ⁴ Hoe gering moet dan het levensgeluk (kamugten) van bloedverwanten zijn! Als zij door zorgen (susah) getroffen worden, deelen daar ten slotte toch allen in. — De Rijksbestuurder zeide, dat dit volkomen juist was. Zijn vader zeide, dat hij geen haar met hem verschilde; en vroeg aan Raden Rāṅga wat hij er van dacht? ⁵ — Deze antwoordde: inggi kasinggihan. U heeft volkomen gelijk!

Pang. Natakusuma keerde daarop huiswaarts.

¹ H. S. ၵဝ်းပိဋကတ်အမိန့်ကမ်းစိုက်?

² H. S.: ကာမာနုပိဋကတ်?

³ ၵဝ်းပိဋကတ်အမိန့်ကမ်းစိုက်

⁴ ၵဝ်းပိဋကတ်အမိန့်ကမ်းစိုက် ၵဝ်းပိဋကတ်အမိန့်ကမ်းစိုက် ၵဝ်းပိဋကတ်အမိန့်ကမ်းစိုက် ၵဝ်းပိဋကတ်အမိန့်ကမ်းစိုက် ၵဝ်းပိဋကတ်အမိန့်ကမ်းစိုက် — Voor ၵဝ်းပိဋကတ်အမိန့်ကမ်းစိုက် Vergel. Bloemlezing, p. 262. r. 2 v. o.

⁵ ၵဝ်းပိဋကတ်အမိန့်ကမ်းစိုက် ၵဝ်းပိဋကတ်အမိန့်ကမ်းစိုက်

De Sultan verhieft daarop de Raden Aju Sriwulan door haar den titelnaam Kangdjěng Ratu Kantjana Wulan te schenken; de Kangdjěng Ratu Anem dien van Kangdjěng Ratu Mas; haar titelnaam schonk hij aan zijne dochter Raden Adjěng Sěpuh. De Raden Aju Sumadiningrat kreeg den titelnaam Ratu Běndara; de Raden Aju Patih noemde hij Ratu Angger; en de Raden Aju Rāngga heette voortaan Ratu Madurětna; waarbij aan allen upatjara's werden geschonken. ¹

De Sultan verkooft Raden Tumënggung Natadiningrat tot schoonzoon en gaf hem zijne dochter Ratu Anem tot vrouw. De Sultan was zeer verheugd want al zijne wenschen werden vervuld. Tegelijkertijd had het huwelijk plaats van zijnen zoon Pangeran Djajakusuma met de dochter van Pangeran Ngabehi; en van Raden Djajadipura met de dochter van kjaï Tumënggung Mangundipura. ² Drie gemalinnen van den Sultan begeleidden de drie bruidsparen, en zorgden (among) voor de bruiden bij het feest in de Lodji. De Resident Waterloo hield toezicht bij de feesten (djagi pista) in de Kadanurëdjan (d. i. de woning v. d. Rijksbestuurder) en Srimënganti.

De Pangeran Ngabehi was zeer afgunstig (meri), waar de Pang. Dipakusuma het slachtoffer van werd (asemman). Hij beschuldigde (verdacht, tarka) hem medegewerkt ³ te hebben tot de verheffing van hun Lurah. ⁴ Ook de Rijksbestuurder was zeer vertoornd, en deed Pang. Dipakusuma allerlei verwijtingen. ⁵ Kortom: deze

¹ မြေစာစီရိယက အစီရိယကကမိဉ္ဇက — Over de upatjara zie men Wdb. i. v. en v. d. Berg in Bijdr. T. L. V. 6° IX. p. 72, 77. — En wat de zoo-even genoemde titelnamen betreft, zie men Wdb. i. v. ကဗျာ ကျော့ကျော့ ကမ္ဘာကျော့ကျော့ en Inlandsche Rang en Titels enz. door Mr. L. W. C. v. d. Berg (2° Druk) § 2. p. 27 v.v.

[illegible]

³ H. S.: $\lambda \dot{h}(\gamma) \dot{\alpha} \dot{\alpha} \dot{\alpha}$

⁴ Over dit Lurah-schap onder de prinsen zie men Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 249; en 6° X. p. 101.

[illegible]

Op Ngajogya was vooral sterk de aandacht gevestigd, want men zeide dat de vorst trots (? pijangkah) was; dat hij den Uprup (Resident) beschouwde als zijn dienaar (abdi), en voor de Compagnie zonder hoogachting was. In den Raad van Indië was men eenstemmig van gevoelen, dat de Resident te Ngajogya door iemand anders vervangen moest worden, en koos daartoe Pitřę Inqlar, d. i. Pieter Engelhard ¹, die in Januari 1808 den heer Waterloo als Resident verving, welke overgeplaatst werd naar Surabaja. Tot Uprup te Surakarta werd de heer van Braam aangewezen. De heer Idlir N. Engelhard te Samarang werd ontslagen. Er zou voortaan slechts een Landdrost het bestuur voeren. Het Idlir-schap te Samarang hield op te bestaan.

Al deze veranderingen in het besturend Compagnie's personeel — die de Schrijver zoo maar kortweg vermeldt — zijn hem de voorboden van nog ernstiger verwikkelingen voor Ngajogya. Daar had men dan nu den heer P. Engelhard, een bekwaam diplomaat (wasis amitjara) en edelmoedig man (berbudi).

Hij nam jegens de Hooge Regeering te Batavia op zich (sumagah) het officieel ceremonieel ² (tata) in het verkeer met het Hof te Ngajogya te wijzigen. (Misschien is dit een weinig te zwak voor anđęsęq, dat eig. dringen, verdringen, iemand uit den weg dringen beteekent.)

Met het verwezenlijken van dergelijke plannen had men de poppen aan het dansen! Verstond de Sunan te Solo misschien meer de kunst van veinzen, en durfde hij ook niet zoo weerstrevend op te treden toen hij begreep dat het der Compagnie ernst met de zaak was, van Ngajogya's Sultan was het van te voren te verzekeren, dat de invoering van dergelijke nieuwigheden allerm minst met zijn ijdel en trotsch karakter zouden strooken. Als het in de bedoeling van Daendels heeft gelegen, het koste wat het wilde een conflict met Ngajogya uit te lokken, had hij niet beter kunnen doen, dan zooals hij gedaan heeft, vooral de inwendige toenmalige omstandigheden in aanmerking genomen, doch waarvan hij ongetwijfeld geen flauw begrip had.

¹ Niet te verwarren met Nicolaus Engelhard wiens neef hij was, die toen Gouverneur ter Jav. N. O. kust was, welk Gouvernement al spoedig, 17 Mei 1808, door Daendels werd afgeschaft, na 65 jaar te hebben bestaan. Zie Tijdsch. Bat. Gen. XLIII. p. 195 vv.

² Tijdschr. v. N. I. 6^e III (1844) p. 139—143 wordt dit ceremonieel uitvoerig beschreven.

Maar hooren wij nu eerst onzen Babad-schrijver. Weldra kwam het besluit van den Gouv. Gen. dat de titel Uprup afgeschaft was, en vervangen door dien van Minister, waardoor deze functionarus duidelijk aangewezen werd als Wakil, plaatsvervanger in het bestuur van het Gouvernement, en tevens dat het gezach van den (vroegeren) Gouverneur te Samarang op hem was overgegaan. Tevens werd den Minister eene ambts-ster (pratāṇḍa bintang) geschonken; en ook hem toegestaan een songsong mas padang bulan, een staatsie-pajung, van boven en om den rand verguld, in het midden wit, van eenen Pang. Santana te voeren; ook zou de Minister voortaan naast (djadjar) den Vorst, en niet tegenover met het gelaat naar den Vorst gekeerd zitten, zooals dat vroeger met den Uprup plaats had. Nu was hij de gelijke van den Sultan. En verder: als zij ergens waar ook te zamen gezeten waren, mocht de Sultan niet hooger zitten dan de Minister ¹, en mocht deze zijn toppi ophouden. Als de Sultan dronk, mocht de Minister hem daarbij niet bedienen; en als de Minister bij den Sultan kwam of bij zijn vertrek moest de Sultan van zijn zetel opstaan; als zij bij geval elkaar op weg tegenkwamen, mocht de Minister niet afstijgen, doch zou alleen zijn toppi afnemen. De Minister was gerechtigd op deze hormat aanspraak te maken.

Met deze korte opsomming heeft de Schrijver ons vrijwel alles opgenoemd, waarover voortaan het geschil loopen zou.

Daendels zegt in zijn „Staat enz.” ² pag. 94: „dat hij den titel van 1^e Resident in dien van Minister heeft veranderd, dat natuurlijk aanleiding gaf om het bevorens plaats hebbende ceremonieel af te schaffen, waarbij de Holl. Residenten tot onderscheidene vernederende eerbewijzen waren verplicht geweest,” en noemt dan in een Noot: „blootshoofd zonder zonnescerm, op eenen grooten afstand drie diepe buigingen maken, en bij sommige gelegenheden den wijn op een schenkblad aanbieden, zoo ook de sirie-doos, ja zelfs het waschwater.”

Eerst later werden (Org. St. Jav. V. n° 56) deze zelfde handelingen

¹ In Geschiedenis v. h. Bataafsch en Holl. Gouv. op Java 1802–1810 door J. Hageman JCz., Tijdschr. Bat. Gen. 4 p. 377. staat ook dat „de residenten lager zaten enz.” Later, onder den Minister Moorrees, 1810, zullen wij nog nader over deze quaestie hooren.

² Hiermee is bedoeld: Staat der N. O. Bezittingen onder het Bestuur van den Gouv. Gen. H. W. Daendels in de jaren 1808–1811. (’s Gravenhage 1814).

door eene nieuwe instructie aan de Secretarissen dier Residenten verboden.

In de Jonge X (XIII) p. CXI wordt ook nog het getuigenis van von Wollzogen aangehaald, die in het gevolg van den Gouv. Greeve naar Surakarta kwam op een tijdstip dat de Susuhunan het niet aan verzet tegen de Hooge Regeering liet ontbreken. „Der Kaiser setzt sich auf einen mit Gold gestickten Stuhl unter dem erhabenen Obdach, der Gouverneur sitzt ihm linker Hand, neben diesen das Opperhoofd (Resident)“. En verder: „Endlich kommen zwei Javanen angekrochen, die ihm ein kleines Tischen mit einem prächtigen Siri-Kästchen . . . an die Seite setzen“. —

Dit getuigenis geldt Surakarta, en is uit een tijd, toen er van Daendels nog geen sprake was. Hoe of van waar heeft D. dan zijne voorstelling van hetgeen te Ngajogya zou hebben plaats gevonden? Of was het alleen overdrijving zijnerzijds? Maar waarom heeft dan een tijdgenoot als N. Engelhard op die overdrijving niet gewezen in zijn Overzicht enz.¹ pag. 309, een boek vol bitterheid en nijd tegen Daendels? „Naar mijn oordeel is het gebruiken van de gele (?) Payong door de Residenten of Ministers niet alleen onbestaanbaar, maar belagchelijk“. Dit was alleen voor Vorsten op Java en den Gouv. Gen. gebruik en geoorloofd. — En dan spreekt hij pag. 312 van „het vernederende, voor de Residenten daarin gelegen, om de Vorsten het hande-was-water toe te reiken, of, op den troon gezeten, de Betel of Sirie aan te bieden, eene plegtigheid herkomstig van de tijden, dat de Vorsten de pachten door Inlandsche Christenen of Chinezen lieten administreren, die zich dit, als eene hommage aan den Vorst, hadden laten welgevalen.“ — „Intusschen valt te reflecteren, dat de verandering ten aanzien van het ceremonieel maar alleen werkte omtrent de Residenten of Ministers; doch opzigtelijk de 2^e Residenten of Secretarissen is het daarmede op den ouden voet gebleven, behalven dat zij den wijn en de sirie, hetgeen als eene servile eerbetuiging werd aangemerkt, sedert niet hebben behoeven te presenteren.“ —

Voor onze betere kennis van de groote rol die de etiquetten gedurende den 2^{en} Sultan aan Ngajogya's hof speelden, is het voor ons interessant denzelfden heer N. Engelhard te hooren in het Verslag van zijne Hofreis (de Jonge X (XIII) pag. 118 v. v.),

¹ Bedoeld is: Overzicht van den Staat der N. O. I. Bezittingen onder het bestuur van den Gouv. Gen. H. W. Daendels, enz. (1816).

geschreven 27 Maij 1803: „Hierna onderhield ik Zijn Hoogheid op een zeer nadrukkelijke en cordate wijze over zijn tot heeden toe gehouden gedrag tegens de Comp., met aan Zijn Hoogheid een optelling te doen van al de gebeurde zaaken, waarover Uw HoogEd. de grootste reedenen hadden gestoort te zijn, en onder andere zijne singuliere en halstarrige en trotsche handelwijze wegens de receptie ten hove van den gewezen HoogEdele Gestr. Heer Commissaris-Generaal, zijne ongerijmde pretensie bij gelegenheid der publieke voorstelling te Djogjocarta van Zijne Hoog Edelheid Siberg tot de eminente waardigheid van Gouverneur-Generaal, zijn verkeerd sustenu dat bij het drinken van Conditien dat van Uw HoogEdelh. eerst mogten worden ingesteld na die van den Vorst, zijn onbetamelijke begeerte dat de eerste Resident aan zijn Hof, evenals hij zulks aan zijn Regenten gelast had te doen, bij het passeeren van zijn Hoogheids ornamenten, als pieken, krissen enz. daarvoor van het paard zoude moeten treden, of ten minste zich zo lang hier of daar schuil houden tot dat die gepasseerd waaren, en andere soortgelijke ongerijmde zaken meer, te wijldloepig om die alle op te noemen“.

Eenige bladzijden verder (p. 137) schrijft hij nog, dat hij „den Vorst onderhield vervolgens over de nalatigheid aan Zijn Hoogheids Hoff en het afdoen van veele zaaken, inzonderheid betreffende de Comp. en het Suracartasche Hoff, en over de moeilijkheid die de eerste Resident had om er Zijn Hoogheid te ontmoeten, zo dat wel drie en vier maanden verliepen dat het Opperhoofd Zijn Hoogheid niet te zien kreeg, om over het een en ander zijn Rijk, de zaaken van de Comp. en van Suracarta betreffende, te spreken en te raadpleegen, waarover Zijn Hoogheid zeer veel ontschuldigen wist in te brengen, schoon hij nochtans wel gevoelde hierin verkeerdelijk te hebben gehandelt.“

Merkwaardig in dit verband is ook op te merken, hoe ald. p. 137 verhaald wordt, dat deze Sultan er bezwaar tegen had, dat de Rijksbestuurder bij zijne aanstelling eene acte moest teekenen, waarin de uitdrukking: „de Landen welke door de Maatschappij als LEEN aan Zijn Hoogheid zijn afgestaan“ voorkwam. Engelhard bleef er op staan, dat deze woorden in de Acte behouden bleven, en won het pleit, doch eerst na heel wat samenspreken met den Sultan, wien dat woord LEEN heel wat hinderde.

Wat dat bovengenoemde „drinken der Conditien“ aangaat, Engelhard maakte de zaak uit door te bepalen (ald. p. 144 v. v.), dat de volgorde zou zijn: Eerst de Gouv. Gen.; dan de Leden der

als Sunan en Sultan kleinzoon = wajah van den Gouv. Gen. = ejang, grootvader zijn) van de Compagnie met den titel van Pangeran Kolonnel Arija Prabu Surja Aprangwadana.

De beide vorsten ontvingen den brief van den Gouv. Generaal. De vorst van Solo schikte zich geheel naar den inhoud daarvan, nadat de heer van Braam hem dien had duidelijk gemaakt.¹

De Sultan, de strekking van den brief verkeerd opvattende, gaf aan alle ingezetenen van Ngajogya bevel de oorlogswapenen in gereedheid te brengen.² Toen de Gouv. Gen. dit vernam; werd hij zeer gramstorig, en zond weder een schrijven aan de beide vorsten, waarin hij verzocht, dat zij zoo goed mochten zijn Putra's en Santana's naar Samarang te laten gaan om daar de toerustingten tot den krijg te bezichtigen, want misschien zouden de Engelschen eenen aanval doen.

Surakarta zond daarop den Najaka Santana Pangeran Mangkubumi; en Ngajogya een schoonzoon van den Sultan, den Raden Rāngga Prawiradirdja, vergezeld van Pang. Adinagara en Pang. Dipakusuma. Deze twee laatstgenoemden dienden tevens tot Suratti³ (waarmee wel bedoeld zal zijn: sarati of sĕrati, een kornak; fig. z. v. a. leidsman.) — Te Samarang gekomen, begaven zij zich tot den Gouv. Gen. (umangsuh); maar deze scheen tegen hen ingenomen te zijn (ewa), want hij ontving hen zeer barsch⁴. Onmiddellijk gelastte hij hen naar het excerseeren der troepen te gaan zien. Maar Raden Rāngga keek er naar alsof het hem niet schelen kon⁵. Niet lang daarna werd hun gezegd terug te keeren. Na hun terugkomst te Ngajogya ging de Sultan zich insgelijks ten strijde gereed maken, en liet de troepen zich oefenen. Maar dit hoorende werd de Gouv. Gen. nog erger boos. De manschappen van Pang. Prangwadana werden gehalveerd; en de ééne helft daarvan moest zich naar de Lodji te Ngajogya begeven; maar zij moesten geen onbezonnen

¹ De Sunan မဟိန္ဒရာဇာသိရိကုမ္ဘာ့ မဟိန္ဒရာဇာသိရိကုမ္ဘာ့ မဟိန္ဒရာဇာသိရိကုမ္ဘာ့

² H. S.: မိတ္တရာဇာသိရိကုမ္ဘာ့

³ Beneden komt nog eens eene derivatie van မှကွေ့, voor: မဟိန္ဒရာဇာသိရိကုမ္ဘာ့ = iemand (als een kornak) leiden, geleiden, den weg wijzen.

⁴ မဟိန္ဒရာဇာသိရိကုမ္ဘာ့

⁵ မဟိန္ဒရာဇာသိရိကုမ္ဘာ့

naar de Kaḍu, behoorende tot het gebied van Ngajogya. De Ketju's droegen, als waren zij prijaji's Japansche zwaarden. ¹

Bij zijn intocht te Solo werd de Gouv. Gen. met buitengewone praal en luister ontvangen. De Sunan kwam in gunst bij de Compagnie.

Kort daarop vertrok de Gouv. Gen. naar Surabaja, gevolgd door den Rijksbestuurder van Surakarta. Deze sprak over niemand anders dan zijn ambtgenoot den Rijksbestuurder te Ngajogya, en hitste den Gouv. Gen. tegen hem op, om dien nog meer vertoornd te maken, ² en des Rijksbestuurders zaak betreffende die Ketju-partij leugenachtig voor te stellen. ³ De Gouv. Gen. zond onmiddellijk een brief aan den Rijksbestuurder te Ngajogya, waarin hij hem gelastte die Ketju's op te sporen. ⁴ Toen de Sultan hiervan kennis kreeg, verkeerde hij in buitengemeene spanning ⁵, want hij begreep dat de Gouv. Gen. tegen hem samenspande in vereeniging met Surakarta, en de eene Rijksbestuurder door den andere bestuurd werd. Hij belegde terstond weer eene vergadering van de Putra's Santana's en Bupati's, overwegende, dat het nu werkelijk tot een oorlog zou komen, en hij geen voldoende uitgebreide maatregelen had genomen. ⁶ Hij liet hen daarop weer heengaan, een ieder zijne plaats in eene desa aanwijzende.

Toen de Rijksbestuurder buiten de kraton was, spoedde hij zich naar den Minister.

De Gouv. Gen. vermaakte zich onafgebroken te Soerabaja tot hij al wat hij wenschte verkregen had. Maar de Rijksbestuurder van Surakarta, Danuningrat, ging voor een in het spreken ervaren man te ver, meer dan hem door den Sunan was opgedragen, zoodat hij zich vergaloppeerde, en allerlei geheimen van den Vorst verklapte. De Gouv. Gen. droeg toen den heer van Braam op Danuningrat te

¹ H. S.: မာဠိယမိဗ်ဂုတမိဗ်ဇယမာဠာ

² H. S.: မာဠိယမိဗ်ဂုတမိဗ်ဇယမာဠာ။ Zie Winter Zam. II. pag. 62, N° 410, pag. 139, N° 415. — pag. 149, N° 18—24, N° 336, 487.

³ H. S.: မာဠိယမိဗ်ဂုတမိဗ်ဇယမာဠာ

⁴ H. S. — Hierop volgt onmiddellijk: ဂုတမိဗ်ဂုတမိဗ်ဇယမာဠာ။ waarna de bladzijde verder onbeschreven blijft om op de volgende pag. voort te gaan, zooals boven de tekst aangeeft.

⁵ H. S.: မာဠိယမိဗ်ဂုတမိဗ်ဇယမာဠာ

⁶ H. S.: မာဠိယမိဗ်ဂုတမိဗ်ဇယမာဠာ?

ondervragen omtrent zijne betrouwbaarheid (antep); als de weer-
spannigheid (pamursal) van den Sultan van Ngajogya jegens de
Compagnie vast stond, of Surakarta zich dan niet zou onttrekken?
Danuningrat antwoordde den Minister, dat men zich niet zou ont-
trekken. Het nu gedeelde rijk zou dan weer één worden. Maar
daarop antwoordde de heer van Braam, dat dit nooit kon gebeuren.
De beide rijken waren het eigendom van de Compagnie. En de
Gouv. Gen. verlangde alleen maar, dat Surakarta tot een voorbeeld
voor Ngajogya zou strekken, opdat de Sultan volgzzaam (lusuh?)
zou worden. Patih Danuningrat viel het moeielijk te antwoorden
dat men op zijn vorst kon rekenen. ¹

De Gouv. Gen. kwam weldra weer te Surakarta. De Minister
Engelhard gaf hem kennis, dat de Sultan gereed was ten strijde;
de Putra's en Santana's waren naar buiten de stad in de desa
gezonden, en een ieder was zijne plaats aangewezen; hij luisterde
volstrekt niet naar den raad van den Rijksbestuurder of den Minister.
Toen werd de Gouv. Gen. zeer boos; terstond gaf hij bevel, dat
aan alle Inlandsche en Europeesche soldaten een ieder zijne plaats
zou worden aangewezen, en langs alle wegen troepen op te stellen.
Ook Pang. Prangwadana werd aangezegd zich ten strijde gereed te
houden. Daarop zond de Gouv. Gen. schriftelijk antwoord aan den
Minister te Ngajogya. Om wat tot kalmte te komen, begaf de Gouv.
Gen. zich naar Kartasura, en daar zich door wandelen te ont-
spannen ², vergezeld van den Kroonprins; ook Patih Danuningrat
ging mee. Te Kartasura aangekomen, wilde Danuningrat den Gouv.
Gen. tot vrolijk gekout uitnoodigen; „hoe aangenaam het ook
op een rots (parang) mocht zijn, was 't toch altijd aangenermer
te wandelen, en brood te eten“. ³ Toen kreeg de Gouv. Gen. een
buitengewonen afkeer van Danuningrat, en verdween al zijne toe-
genegenheid jegens hem. Toen hij bemerkte, dat de Gouv. Gen.
zich verbeet van toorn, werd hij zoo bleek als een lijf. ⁴

Toen Minister Engelhard den brief had ontvangen, maakte hij
terstond zijne opwachting bij den Sultan, en deelde hem mede, dat
de Gouv. Gen. den volgenden morgen te Ngajogya zou komen met

¹ H. S.: ဂုဏ်သီလ အံ့ကုတိယ ဟံ့ပုဂ္ဂိုလ်တို့ကဲ့သို့ပင် အံ့ကုတိယ ဟံ့ပုဂ္ဂိုလ်?

² H. S.: ဂုဏ်သီလ အံ့ကုတိယ ဟံ့ပုဂ္ဂိုလ်တို့ကဲ့သို့ပင် အံ့ကုတိယ ဟံ့ပုဂ္ဂိုလ်

³ H. S.: ဂုဏ်သီလ အံ့ကုတိယ ဟံ့ပုဂ္ဂိုလ်

⁴ H. S.: ဂုဏ်သီလ အံ့ကုတိယ ဟံ့ပုဂ္ဂိုလ်တို့ကဲ့သို့ပင် အံ့ကုတိယ ဟံ့ပုဂ္ဂိုလ်

zijn 7000 soldaten. De Sultan vroeg hem: „Wat is er hier? De reden dat ik mij voor den strijd gereed maak, is, omdat mij vroeger kennis is gegeven, dat de Engelschen zouden komen en een aanval op Java doen. Overeenkomstig het contract „ron-ron-ing-ngatunggil“ zijn Compagnie en ik één, en te samen vereenigd; daarom heb ik mij ook gereed gemaakt om hulptroepen aan te bieden.” — De Minister antwoordde, dat de reden waarom de Gouv. Gen. zooveel troepen had meegebracht, was, dat hij met zekerheid had gehoord, dat de Putra's en Santana's buiten de stad waren gezonden, en verdeeld over verschillende desa's. De Sultan beweerde dat dit niet met het oog op den Gouv. Gen. was geschied; hetgeen waarover hij onafgebroken dacht was alleen maar de aanwezigheid der troepen van Prangwadana in de Lodji. De Minister antwoordde, dat hij vroeger reeds aan den Rijksbestuurder Danurĕdja had verklaard, dat hij, Minister, voor die troepen borg stond. De Sultan moest daarom alles wat hij van voornemen was eerst aan den Minister voorstellen. Onmogelijk kon de Gouv. Gen. iets kwaads tegen den Sultan bedoelen; hij, Minister, was voor alles verantwoordelijk, al zou hij er ook het slachtoffer van worden. De Sultan antwoordde: „Ik ben U dankbaar. Ik laat alles aan U, die den Vorst te verzorgen heeft (amongmong), over; U zal zeker mijn geluk bedoelen!” — De Minister gaf toen den Sultan te kennen, dat het het beste zou zijn den Rijksbestuurder een brief mĕe te geven om dien den Gouv. Gen. aan te bieden; en dat de Rijksbestuurder dan tegelijk met hem, Minister, des nachts ten 4 u. zou vertrekken. Dit was juist wat de Sultan wenschte. En zoo geschiedde. Toen de Sultan hem den brief overgaf, droeg hij den Rijksbestuurder nog velerlei op, waarop deze: sĕndika! zoo als U beveelt! antwoordde. Pandji Purwadipura zou met hem meegaan. Toen zij met den heer Engelhard te Surakarta kwamen, was de Gouv. Gen. er niet meer; hij was al vertrokken naar Samarang. De drie gezanten keerden dus naar Ngajogya terug. Toen de Sultan dit hoorde, speet het hem zeer, en was zeer beschaamd.

Na eenig tijdverloop liet de Minister aan den Sultan den goeden raad overbrengen, een eerbiedig bewijs van gehechtheid aan den Gouv. Gen. aan te bieden, in den vorm van geld, tĕn bedrage van minstens 200.000 reaal, want de Sultan werd algemeen gehouden voor zeer rijk te zijn, met welk voorstel de Minister het welzijn

waarin bij vorstinnen, prinsessen en aanzienlijke vrouwen de doos met sirih wordt gepresenteerd); een kwispedoor, een beker, alles van goud, benevens een piek, kris en paard. De Rijksbestuurder, zijn raji Raden Tumĕnggung Natadiningrat, Mas Tumĕnggung Sindunagara, de Bupati van de Māntjanagara en van de hoofdplaats ¹, één schrijver (tjariq) genaamd Kjaī Prawirasastra, en als geleide (pangirid-ing-lampah) op reis geen ander dan de Minister Engelhard en 12 Europeesche dragonders, want hij trad op als vertegenwoordiger (wakil) van den Sultan. Van Surakarta werd gezonden de Rijksbestuurder Danuningrat. Op dat tijdstip was de Gouv. Gen. juist van Surabaja te Samarang teruggekeerd. Te Surabaja had hij zich bezig gehouden met het herstellen van de bepteng op Madura. Onafgebroken trok hij heen en weer; nu naar Samarang, dan weer naar Surabaja, door niemand anders vergezeld dan de heer van Braam, die in buitengewoon vertrouwen bij hem stond, omdat hij zulk een goed raadsman was. Zelfs verhaalde men dat hij in rang verheven werd; hij kreeg den titel van Djendral-Kĕtjil; werd aangesteld tot Kommandeur te Samarang, waarbij hij tegelijk als Minister van Surakarta bleef fungeeren.

De heeren Daendels en van Braam waren destijds zeer goede vrienden; men moet dan ook erkennen, dat zij zeer goed bij elkaar pasten. Het verblijf van beiden te Samarang en te Surabaja — waarvan onze Babad-schrijver ons reeds te kennen gaf dat het voor Daendels zoo recht aangenaam was — had dan ook voor beiden een eigenaardig belang, dat zij goed wisten te behartigen. De Landdrost van den Oosthoek Goldbach doet ons dat in zijn schrijven d.d. Soerabaja 7 Januari 1812 (de Jonge, X (XIII) pag. LXXX de Noot) vrij duidelijk kennen: „Onderscheidene debiteuren, en hieronder voornamelijk van Braam, hebben zich ten koste hunner crediteuren verrijkt, vooral te Samarang, waar dat papier tot 60 % rabat daalde. Ik ken er die met 800 rds. 2000 rds. afbetaalden, wisselende voor 800 zilver 2009 Probolingo papier in. De Generaal Daandels legde alhier 50000 rds. die hem in zilver geleend waren, met evenzooveel Probolingo papier af.” —

En Daendels onthoudt in zijn officieel schrijven (zie bijv. de Jonge X (XIII) pag. 336, d.d. 12 Nov. 1808) zijnen vriend niet den verschuldigten lof. „Ik vond bij mijne komst op Java, beide deze vorsten (van Surakarta en Ngajogya) in eene dreigende houding,

¹ H. S.: *ဗျာဒိတမာရဏ်နိကာယဒါနိကာယ*

7^e Volg. IV.

die zij, gewoon uit de hoogte op de zwakheid van ons vorig Gouvernement neer te zien, hadden aangenomen op grond van verkeerde inblazingen, welke zij ten aanzien van mijne inzichten te hunwaarts hadden ontvangen. (Deze redeneering is schering en inslag in Daendels geschriften.)

Door de goede diensten intusschen van den minister aan het Hof van den keizer J. A. van Braam, is het mij weldra gelukt de goede verstandhouding met hetzelfde volkomen te herstellen, en tevens de naijver en animositeit tusschen de beide vorsten zoover aan te vuren ¹, dat ik, hierdoor gesterkt, de trots en wrevel van den Sultan zoo volkomen heb vernederd, dat hij op mijne vordering zijne militaire macht heeft teruggebracht op den ordinair voet en ook heeft aangenomen het voorschrift van een nieuw ceremonieel voor den Minister aan zijn hof, waarbij al de vernederingen, waaraan zich de vorige residenten van wege de O. I. Compagnie moesten onderwerpen, ten eenemale zijn weggenomen, en de waardigheid van het Gouvernement ten volle is gemainteneerd.

Terwijl hij, bovendien, zeer onlangs nog het sterkste bewijs van zijn ontzach en eerbied voor ons Gouvernement heeft gegeven door eene aanbieding om hetzelfde met eene voorschieting van 5 à 600.000 Sp. realen te assisteren." (Deze mededeeling doet ons onwillekeurig denken aan de 200.000 realen van P. Engelhard, boven verhaald!)

Maar keeren wij, na deze uitwijding, tot ons Babad-verhaal terug. De beide Rijksbestuurders waren te Samarang aangekomen. De brieven en geschenken werden in ontvangst genomen. Maar de Gouv. Gen. liet zijne gasten aan hun lot over, en vertrok naar Batavia. De beide Rijksbestuurders werden slechts door den Secretaris van den Gouv. Gen. beantwoord met eenen brief van dankbetuiging aan de beide Vorsten, vergezeld van wederkeerige geschenken en goederen. Met dit alles trokken de gezanten weer huiswaarts. ²

¹ Alweer het oude beginsel! Zie Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 272 Noot 1. en vooral ald. pag. 279.

² Tijdschr. v. N. I. (1844) 6° III. p. 151: „De meeste Gouv. Gen. hebben de gewoonte gehad, van de hulde, die de Vorsten bij de benoeming van eenen nieuwen Opperlandvoogd verplicht waren hunnentwege door den rijksbestuurder en andere ministers te doen afleggen, in hunnen naam, door de Gouverneurs van Java's Noord-Oostkust te Samarang te laten ontvangen. De maarschalk Daendels vond daarentegen goed, om zich die hulde in eigen persoon te doen bewijzen, toen zijne Excellentie zich in de maand September 1808 te Samarang bevond, bij welke gelegenheid hoogstdezelve onder anderen, aan de gezanten verklaarde: „dat hij die hulde niet ontving.

Bij zijn terugkomst te Ngajogya maakte de Rijksbestuurder onmiddelijk zijne opwachting bij den Sultan, en deed hem verslag van zijn wedervaren, en dat de Secretaris van den Gouv. Gen. den brief beantwoord had. De Sultan gevoelde zich ontzettend teleurgesteld; hij begreep overwonnen en vernederd te zijn geworden. Daarbij had hij gehoord, dat de Rijksbestuurder, bij zijn vertrek naar Samarang, eerst nog even teruggekeerd was naar de Kadipaten (d. w. z. den Kroonprins); en meende dat de geheime bedoeling daarvan geen andere was, dan dat de Kroonprins zich door den Rijksbestuurder in de gunst van den Gouv. Gen. had doen aanbevelen.

Er verliep weer een maand. De minister P. Engelhard gevoelde zich zeer beschaamd (isin), want zijn collega (sasarēngannipun) van Braam was in rang opgeklommen. Daarbij kwam er een gevoel over hem er genoeg van te hebben. (saja wĕgah). Hij verzocht ontheven te worden van zijn post te Ngajogya. Dit was juist wat de Gouv. Gen. wenschte. Hij belegde eene vergadering van den Raad van Indië; het was zijn streven en bedoeling het rijk Ngajogya tot rust te brengen.¹

De Gouv. Gen. hield zich in deze dagen bezig met de benteng te Batavia meer landwaarts in te verplaatsen; de grachten liet hij breeder maken, en de Spaansche ruiters (kapurantjang) versterken. Hij gaf haar den naam: Meester Kornelis. (Dit was het bekende versterkte retranchement.) De Kuṭa Intĕn werd tot den grond gesloopt, en de bruggen weggenomen. Men verhaalt dat de Raad van Indië zich daar tegen verzette, want het was een Lodji Pusaka; Kuṭa Intĕn was het begin er van. De Gouv. Gen. maakte zich daar zeer boos over. De geheele Raad van Indië was bang!

als die van leenmannen van het Gouvernement, omdat in Europa de leenroerigheid was afgeschaft; maar als de complimenten, bij de aanvaarding van zijn bestuur, in naam van den Koning van Holland en met zijne behoudene aankomst in Indië, met inroeping van hoogst deszelfs bescherming, zooals een zwakke bij den sterkeren gewoon is te doen." Het doel en de strekking van deze aanspraak, blijkt uit de archieven niet, veel min of de gezanten dezelve al of niet goed begrepen hebben, maar het is niettemin zonderling, dat de maarschalk Daendels, zonder eenige aanleiding daartoe, den staat van afhankelijkheid, waarin de vorsten door de leenroerigheid stonden, en die ons de beschikking over den troon verzekerde, ontkend heeft, terwijl hij aan de andere zijde uitdrukkingen bezigde, die geen gunstigen indruk konden maken:"

¹ H. S.: *၁၈၆၁ ခုနှစ် ဝန်ကြီးချုပ်က အမေရိကန် သမ္မတ အဘယ်သူကြီး၏ အားခံချက်ကို ပြောကြားရာ၌*

antwoordde: „Gij maakt mij bang! Als dit zijn naam zal zijn, voerspelt gij, dat hij een giftige honigbij zal zijn. ¹ Dat zal niet tot blijdschap strekken! Zelfs te voorspellen dat hij een groot man zal worden is iets strafbaars.” ² De Tuwan Sajid ontstelde. Het was hem niet gelukt Natadiningrat door mooie woorden te lokken. ³

De heer Kommandeur van Braam kwam onverwachts ⁴ van Samarang te Ngajogya, om den Sultan nauwkeurig waar te nemen; als deze inderdaad zich goed was blijven gedragen, zou de Gouv. Gen. hem een bezoek komen brengen. Op weg zijnde kwam de heer van Braam den Raden Rāngga tegen. De heer van Braam nam zijn toppi af. Het paard van Raden Rāngga was wild (schichtig, kēsīt), waardoor hij hem niet teruggroette. De heer van Braam was daar zoo over ontstemd (gegriefd, sēriq manahipun), dat hij het den Sultan vertelde. Deze gelastte Raden Rāngga daar vergiffenis voor te verzoeken, welke de heer van Braam hem dan ook schonk.

De heer van Braam keerde al spoedig weer naar Samarang terug. In dien tijd liet de Gouv. Gen. onafgebroken waarnemen hoe men zich te Ngajogya gedroeg. ⁵

Toen de Minister Wiese kennis had gegeven, dat de Gouv. Gen. Ngajogya zou bezoeken, geraakte de geheele stad in opschudding (orēg). De Sultan vroeg zeer dikwijls, wie zijner onderdanen den Gouv. Gen. Daendels wel eens gezien had, en hoe zijne manieren waren.

De Gouv. Gen. begaf zich eerst naar Surakarta, natuurlijk vergezeld van den heer Kommandeur van Braam; ook behoorde tot zijn gevolg een Lid van den Raad van Indië, en een Kolonel. De Susuhunan slaagde er in den kroonprins en diens raji in de bijzondere gunst van den Gouv. Gen. aan te bevelen. ⁶

Daarop vertrok de Gouv. Gen. naar Ngajogya ⁷, gevolgd van den

¹ H. S.: ၁၈၇၅ ခုနှစ် ဇန်နဝါရီလ ၁၈ ရက်နေ့

² H. S.: ၁၈၇၅ ခုနှစ် ဇန်နဝါရီလ ၁၈ ရက်နေ့

³ ၁၈၇၅ ခုနှစ်

⁴ H. S.: ၁၈၇၅ ခုနှစ်

⁵ Zeker onvoldoende vertaling voor: ၁၈၇၅ ခုနှစ် ဇန်နဝါရီလ ၁၈ ရက်နေ့

⁶ H. S.: ၁၈၇၅ ခုနှစ် ဇန်နဝါရီလ ၁၈ ရက်နေ့

⁷ Zie Tijdschr. v. N. I. 6° III. p. 150. Dit bezoek had plaats den 2° Juli 1809.

Raden Tumĕnggung Tjakranagara en Tumĕnggung Sasrawidjaja van Sala. Van Ngajogya gingen Pang. Mangkudiningrat en Pang. Mangkubumi met groot gevolg den Gouv. Gen. tot Klāten tegemoet. De kroonprins wachtte hem op te Kalassan, en de Sultan te Gawoq, met zijn drie schoonzoons in zijne nabijheid. Weldra gaf de Rijksbestuurder kennis, dat de Gouv. Gen. in aantocht was. De Sultan steeg onmiddelijk af. Aangekomen verliet de Gouv. Gen. het rijtuig, en groetten zij elkander. Na (wedang) gedronken te hebben ging het stadwaarts. Na zich eene wijle in de Lodji opgehouden te hebben, verzocht de Sultan verlof naar de kaḍaton terug te keeren. Bij het vertrek groette de Sultan den Gouv. Gen. maar deze stond niet van zijn stoel op; hij bleef stijf zitten, waarover de Sultan zeer verbitterd was. Nauwelijks in het paleis teruggekeerd, zond hij terstond den Rijksbestuurder naar den Minister, met de vraag, waarom de Gouv. Gen. hem niet de eer had bewezen van zijn stoel op te staan? De Compagnie had hem toch tot Vorst verheven, en ten slotte werd hij door haar zelf smadelijk bejegend. De Gouv. Gen. erkende dat hij een fout had begaan; maar hij dacht er niet meer aan. Wat kan een drenzende zuigeling tot bedaren brengen? ¹ Zelfs gaf hij daarop last, dat de 19 saluutschoten, die de Sultan gewoonlijk kreeg, op 21 zouden gebracht worden, dat een verschil van 10 gaf met eenen generaal. Toen de Rijksbestuurder dit antwoord den Sultan had overgebracht, was deze zeer verblijd. De Gouv. Gen. en de Sultan konden het verder best met elkaar vinden (rapĕt); om de beurt brachten zij elkaar visites in de Lodji en de Kaḍaton; en vereerde de Sultan den Gouv. Gen. met eene parade van de Pradjurit's estri (het amazone korps) op de palatarran van de kaḍaton. Toen de Gouv. Gen. den volgenden morgen zou vertrekken, kwam de Sultan des avonds afscheid nemen en hem een goede reis wenschen. Bij die gelegenheid vermaakten de beide groote heeren zich uitermate! ²

De Raden Tumĕnggung Natadiningrat vertrok daarop met Raden Rija Sindurĕdja naar Badjong. ³ Bij het aanbreken van den dag

¹ H. S.: မကတိဝိတကမိဒ်မိန့်ကုသုဗ္ဗကမမံဝိမ္ဗိဝိကိကမိမဟုဇ္ဇကတကံ? — ခကဒ်ကမိဇ် enz. — Deze laatste zin is zeker zóó den Sultan niet overgebracht, want hoe kan de Schrijver in den volgenden zin dan verklaren, dat de Sultan မကတိဝိတကမိဒ်မိန့်ကုသုဗ္ဗကမမံဝိမ္ဗိဝိကိကမိမဟုဇ္ဇကတကံ? Eenige meerdere duidelijkheid ware hier zeker wel gewenscht.

² H. S.: မိန့်ကုသုဗ္ဗကမမံဝိမ္ဗိဝိကိကမိမဟုဇ္ဇကတကံ

³ H. S.: ခကဒ်ကမိဇ် (of ကမိဇ်ကမိဇ် ?)

vertrok de Gouv. Gen. van Ngajogya.¹ De Pang. Dipakusuma zorgde voor een onthaal (sugata) te Badjong. Daar aangekomen gebruikte de Gouv. Gen. iets, en ging daarop verder naar Sĕtjang, waar de Bupati Mangkujuda, vader van den Rijksbestuurder Danuningrat, van Surakarta was aangewezen den Gouv. Gen. te bewelkomen, die aldaar zou overnachten. De beide Bupati's Natadiningrat en Sindurĕdja van Ngajogya waren aangewezen den Gouv. Gen. daar ten dienste te zijn. Vóór het aanbreken van den dag daar aangekomen, was de Gouv. Gen. nog niet ontwaakt, en werden zij op eene afgezonderde plaats door den Tolk ontvangen. De Tolk vroeg toen aan Natadiningrat: „Waarom was het toch, dat de Sultan zoo erg weifelmoedig was² tegenover den Gouv. Gen.? Dat begrijp ik niet.” Tumĕnggung Natadiningrat antwoordde: „Dát was door de aanwezigheid der troepen van Prangwadana in de Lodji, dat de Sultan achterdocht koesterde³. Moesten daar meerdere troepen zijn, goed! maar dan toch in geen geval deze!” — Raden Sindurĕdja voegde daar nog aan toe, dat het ook was naar aanleiding van de quaestie met den Rijksbestuurder Danuningrat over die Ketju-partij te Ngampel; hij had toen een langen brief aan den Rijksbestuurder te Ngajogya gezonden, die in zeer beleedigende (kwetsende) woorden (mrananni basa) was gesteld, met de last de Ketju's op te sporen, daar er door den den Gouv. Gen. veel prijs op gesteld werd⁴. Ten tweede male zond hij zulk eenen brief, en beiden wekten achterdocht. Toen de heer Buyskes naar Surabaja vertrok, gaf hij bevel, prauwen

¹ Het Tijdschr. v. N. I. 6° III. p. 151 zegt van dit bezoek „dat de trotschheid van den Sultan, bij de eerste receptie te Bantoelan (zijnde de vroegere receptie plaats van de Gouverneurs van Java te Demangan nader bij Djoejocarta geweest) aanstoot aan den maarschalk gaf, terwijl de Sultan naderhand van zijne zijde gebelgd was, omdat zijne Excellentie hem, bij de ceremonieele visite in de residentie, op den troon zittende ontving, in stede van hem eenige schreden te gemoet te komen en derwaarts te geleiden (wordende hij slechts door twee gecommitteerden aan het rijtuig ontvangen en naar den troon gebracht): maar overigens liep deze zaak zoozeer ten genoegen van de beide partijen af, dat men zich daarvan de beste gevolgen beloofde. De Sultan was onuitputtelijk in betuigingen van vriendschap en verkleefdheid, en, daar hij het aan den invloed van den Minister Wiese toeschreef, dat hij met dat bezoek was vereerd geworden, zoo betuigde hij denzelfden daarvoor herhaalde malen zijne dankbaarheid.”

² H. S.: မာယုဒ္ဓိကံ။

³ H. S.: မာတုဒ္ဓိကံ။

⁴ H. S.: မာယုဒ္ဓိကံ မာတုဒ္ဓိကံ မာယုဒ္ဓိကံ မာယုဒ္ဓိကံ မာယုဒ္ဓိကံ။

bijeen te brengen. In den brief was geen sprake van uitnoodigen tot het met elkaar afspreken omtrent den tijd of gemeenschappelijk overleg te plegen. Beiden waren op een hoogen toon gesteld alsof het bevelen waren.

Op dat oogenblik kwam de Gouv. Gen. buiten. Na gegeten te hebben, zeide hij lachende tot Raden Tumĕnggung Natadiningrat: „ing Ngajogya karta banjak mĕndjangan kakiknja doewa; guwa suka pasang pistol.“ — Natadiningrat antwoordde hem op dezelfde schertsende wijs. — De Gouv. Gen. sprak ook over de Pradjurit's estri, die hij had gezien. Hij stond er verbaasd van, dat vrouwen zoo paard konden rijden!

Nadat de Gouv. Gen. de beide Bupati's dank had gezegd, gaf hij hun te kennen dat zij niet mee behoeften te gaan naar Samarang. Daarop ging hij weer naar binnen om te slapen. De Tolk Krisman (d. i. C. J. Krijgsman) gaf een wenk aan Natadiningrat, en zeide hem straks bij hem in zijn logies te komen, doch hij allĕen; de zaak waarover hij hem wilde spreken was dat hij een paard wilde verzoeken. Toen men uit elkander was gegaan, begaf Natadiningrat zich naar het logies van den Tolk, een paard medebrengende. Toen hij bij den Tolk was gekomen, zeide deze, dat hij hem had uitgenoodigd bij hem te komen om hem een goeden raad te geven. Of hij geen plan had zich in de bijzondere gunst van den Gouv. Gen. aan te bevelen (nitipakĕn) nu hij hem nog persoonlijk kon ontmoeten? Want hij (Natadiningrat) was een schoonzoon van de Kangdjĕng Ratu Kantjana; de tegenwoordige Kroonprins zou later als Vorst optreden, en... zijne (Natadiningrat) echtgenoot was de Ratu Anem, en was er dus geen twijfel aan, dat deze later onmeedoogend behandeld zou worden (sija-sija), en haar nijd openbaar worden (panassipun kawĕdar). — Raden Tumĕnggung Natadiningrat schrikte op toen hij dit hoorde. Natuurlijk! zouden wij zoo zeggen. Hoe kwam de Tolk aan de kennis van zulke intieme verhoudingen? Krijgsman had ongetwijfeld veel gehoord en opgemerkt, en was zich bewust genoeg invloed te kunnen uitoefenen ten gunste van zijne uitverkorenen; later, gedurende het Engelsch tusschenbewind, bleek het genoeg hoeveel invloed hij bezat. Jammer voor zijn karakter, dat er een geval als van het zoo-even bedoelde paard bij kwam!

Natadiningrat stelde daarop zijnen Oom Raden Rija Sindurĕdja aan den Tolk voor, met wien hij een afspraak had gemaakt; en zie, nu trof het juist gelukkig dat hij tegelijk met zijn oom daar

was, wien hij tevens meedeelde alles wat de Tolk hem had gezegd. Daarop antwoordde hij den Tolk, dat hij hem zeer dankbaar was, maar noch het plan had noch er van had gedroomd zich zelf in de bijzondere gunst van den Gouv. Gen. aan te bevelen. Als de Kroonprins eenmaal als Vorst de regeering zou hebben aanvaard, dan was die ook zijn Vorst. Al was zijne echtgenoot ook eene jongere zuster van den kroonprins, zoo was zij toch zeer zeker niet gelijk aan de drie raji's kandjĕng Ratu, want die waren van ééne moeder. Overigens — moest hij verdrukt worden (dipun sijasija), welnu! dan was dat nu eenmaal zoo zijn voorbestemd lot!

De Tolk verzocht vergiffenis (mintak ampun). De Raden moest er zich niet al te veel van aantrekken; het was maar scherts, gĕgudjĕngan. Waarop Natadiningrat antwoordde: „zeker! maar dit was geen gĕgudjĕngan!“ — De Tolk Krijgsman sakĕlangkung gĕgĕtun, was uitermate verwonderd (ontroerd.)

De Gouv. Gen. keerde dien morgen naar Samarang terug, en de beide Bupati's naar Ngajogya. Daar aangekomen gingen zij terstond naar den Rijksbestuurder, en deelden hem alles mee wat te Sĕtjang was voorgevallen; doch van het gesprek met den Tolk zeide de Rijksbestuurder, moest Natadiningrat niets aan den Sultan zeggen of aan den Kroonprins; alleen aan zijnen vader kon hij alles zonder uitzondering vertellen. Daarop gingen zij bij den Sultan hunne opwachting maken. De Minister bracht eene dankbetuiging van den Gouv. Gen. aan den Sultan over, en de beide Bupati's werd vergiffenis geschonken dat zij niet meegegaan waren naar Samarang, wijl de Gouv. Gen. hun dat niet had toegestaan. De Sultan was zeer in zijn schik.

Toen de Minister vertrokken was, ontbood de Sultan nogmaals de beide Bupati's, om van hen te vernemen, wat zij nog meer te verhalen hadden? Zij vertelden toen wat de Gouv. Gen. had gezegd over de Pradjurit's estri, en wat zij gesproken hadden met den Tolk over den Sultan. Ook daarover was de Sultan verblijd; hij zeide dat Natadiningrat gelijk had met te zeggen, dat het slechts naar aanleiding van de aanwezigheid der troepen van Prangwadana was, dat hij achterdochtig was geworden. Alleen Raden Rija Sinlurĕdja had zich een weinig vergalopperd met praten.

Den volgenden morgen bracht Pang. Natakusuma een bezoek aan zijn zoon, maar hield zich schuil, toen ook de Sultan kwam, die verblijd was over het bericht dat de Gouv. Gen. hem zoo geprezen had. De Sultan trachtte daarop door vragen bij Natadiningrat uit

zich al verder en verder uitbreiden, de vorstelijke waardigheid gering achtende; het zou voor hem zijn een afbreken van zijn macht.¹ — Daarmee liet hij Natadiningrat weer heengaan.

De Minister Wiese trachtte nu den Sultan voor zich in te nemen (te lijmen, mulut), want hij begreep een fout tegenover de Compagnie te hebben begaan, daar hij onwaarheid had gesproken. Voor de opbrengst (pamēdal) van de vogelnestjes betaalde de Compagnie ieder jaar 10.000 reaal aan den Sultan. Van deze gelegenheid maakte de Minister een listig gebruik, door te zeggen, dat hem was opgedragen met voorkennis van den Gouv. Gen. en op diens last, van deze afkoopsom (panēbas) een udjurran te verzoeken, d. i. een geschenk dat iemand geeft van zijn winst of een voordeelige verkoop; een fooi, commissieloon; als vergoeding (pituwas) voor zijn diensten aan den Vorst bewezen. Toen nu de Gouv. Gen. te Ngajogya was, kwam dit ter sprake, en zeide hij zich niet bewust te zijn zoo iets gezegd of geboden te hebben. Dientengevolge bood de Minister den Sultan bijzonder fijne eetwaren (dēdaharran) aan, of dingen waarmee de Vorst zich kon vermaken (kalangēnan), om hem gunstig te stemmen. Maar de Sultan wilde die niet aannemen, en zond ze hem terug. Deswege beschaamd, verzocht hij ontheven te worden van zijn post te Ngajogya. De Gouv. Gen. stemde daarin toe, en werd de heer Moris, d. i. Moorrees, Pektor² te Bantam, tot zijn opvolger benoemd. Deze nam op zich, het Rijk Ngajogya met ijzeren hand te besturen³. Men had den Sultan reeds verteld, dat deze Minister een buitengewoon gespierd man (djarot) was. Hij vermaande de Bupati's zich verstandig te gedragen, en op hunne hoede te zijn.

Nu was er een Mantri genaamd Raden Tirtawidjaja, het bestuur voerende (tatēngga) over de desa Těrsana of Trěsana, een zwager

¹ H. S.: ဘုရားသားအားပေးသောအားဖြင့်

² ဘုရားသား or ဘုရားသား. Portug. feitor = factor, onder-koopman, vroeger een Europeaan als eerste civiele gezachhebber op eene plaats, thans een Resident of op zich zelf staande Assistent-Resident. (W.d.b.).

³ H. S.: ဘုရားသားအားပေးသောအားဖြင့် ဘုရားသားအားပေးသောအားဖြင့် — Volgens schrijven van Daendels dd. 31 Januarij 1810 (de Jonge, X (XIII) pag. 443) was de heer J. W. Moorrees „oud-secretaris onzer vergadering.” — Ridder G. W. Wiese werd Inspecteur-Generaal der houtbosschen. — Zie Tijdschr. v. N. I. 6° III, (1844) p. 148.

Werd hij door dezen ter dood gebracht, dan ging dit buiten den Sultan om, en ontkwam aan het begaan van eene zonde (duraka). Daarop ontbond de Sultan de vergadering. De Rijksbestuurder begaf zich onmiddelijk naar de Lodji. De heer Moorrees liet Tirtawidjaja terstond naar Samarang brengen, die te Waleri ter dood werd gebracht. Zijn lijk werd aan den kant van den weg geworpen, en van daar door zijn kinderen en kleinkinderen opgenomen en begraven.

Dit geval wordt Tijdschr. v. N. I. 6°. III p. 147 sub *d.* geheel anders, aldus voorgesteld: „Het openlijk plegen van rooverijen door den Dĕmang van Tirsono, genaamd Tirto widjojo, in de residentie Pekalongan en het bezigen van uitdrukkingen in eenen daarover handelenden brief aan een Kandals hoofd, welke door den Maarschalk voor beleedigend werden gehouden“. — en pag. 157: „en eindelijk werden, ten gevolge van de genomene klimmende maatregelen, eenigen tijd daarna, twee van de roovers, die in de Residentie Pekalongan geroofd hadden, gevat en uitgeleverd.

Wat echter van deze laatste menschen geworden is, en hoe het met den Demang Tirto Widjojo van Tirsono en de overige aangeklaagden is afgelopen, kan bij de archieven niet worden nagegaan, maar men zegt, dat de Demang van Tirsono uitgeleverd en op last van den maarschalk doodgeschoten is, terwijl de overige zaken, door opvolgende belangrijker voorvallen, schijnen doodgebloed te zijn.“ —

De Kjaï Adipati Purwadiningrat overleed ten gevolge van ziekte en hoogen leeftijd. Hij werd begraven te Patjallan. Het Kamagĕttansche werd toen tusschen zijne twee zoons gedeeld. De oudste heette Raden Tumĕnggung Sasradipura, de jongste, door den Sultan tot schoonzoon genomen, heette Raden Tumĕnggung Sasrawinata. Na den dood van Kjaï Adipati Purwadiningrat ging het met zijne kinderen en kleinkinderen als met een bezem waarvan de band is losgegaan, want er was niemand voor wien zij vrees koesterden; er was geene onderlinge overeenstemming onder hen.

De Minister Moorrees begeerde zeer den Pang. Natakusuma te leeren kennen, en zond iemand om hem uit te noodigen. Pang. N. antwoordde met voor te geven, dat dit moeilijk zou gaan, als het

den Kroonprins niet bekend was. Overigens wenschte ook hij niets liever dan met den Minister kennis te maken. Maar zoo iets was nog niet voorgekomen, dan in gezelschap van den aanstaanden troonopvolger. Bovendien was hij zeer bevreemd, als het niet aan zijnen broeder den Sultan bekend was. De Minister was door dit antwoord zeer teleurgesteld. De Pang. N. gaf er den Kroonprins kennis van. Des Maandags deelde de Minister aan den Rijksbestuurder mee dat hij Pang. N. ten zijnent had genoodigd, maar deze niet wilde komen. De Rijksbestuurder gaf hem daarop te verstaan, dat als de Minister het eerst aan hem had meegedeeld, er voor den Pang. N. geen bezwaar zou bestaan. Misschien was het ook wel, dat hij argwaan koesterde (*simpĕn galih*), en daarom de adat als voorwendsel gebruikte. Vroeger tijdens den heer Engelhard bracht de Pang Panĕngah een bezoek aan den Minister met voorkennis van den Rijksbestuurder; en alles was in orde. Pang N. wilde niet dat men hem door verkeerde uitlegging van zijn bezoek een onopgevoede *prijaji* zou noemen; daarom verschool hij zich achter den Kroonprins. Dit hoorende vroeg de Raden Tumĕnggung Natadiningrat: gesteld dat hij er den Rijksbestuurder kennis van gaf, zou deze dan borg willen zijn, als hij er een misslag mee beging? Wat zijn broeder (*raka*) Pang. Panĕngah betref, die was een *prijaji alit*, een geringer *prijaji*; voor dezen was het borg blijven gemakkelijk.

De Minister bleef echter sterk verlangen naar eene ontmoeting met Pang. N.; hij droeg den Rijksbestuurder op zijn verlangen aan den Sultan kenbaar te maken. De Sultan liet daarop al de Putra's, Santana's en Bupati's aanzeggen zich naar de Lodji te begeven, waar zij middelerwijl (*anta wissipun*) ten eten genoodigd werden. Bij hun komst zeide de Minister tot Pang. N. dat hij daarom zijnen broeder den Sultan dit verzoek had gedaan, wijl hij zeer verlangde kennis met hem te maken. Het was in zijne voorstelling alsof de Compagnie en de edelen (*prawira*, helden) van Java kinderen van éézelfden vader en moeder waren. Pang. N. zeide hem daarvoor dank. Toen ging men aan tafel. Na afloop daarvan gingen zij met elkander spelen alsof zij nog kleine kinderen waren; er waren er die een *sada* (nerf of rib van een boomblad) in brand staken en dan weer uitdoofden; anderen werd gezegd het hoofd op den hals heen en weer te draaien (*lenggaq-lenggoq*), of op een bezem (*kĕlud*) te rijden, of wijdbeens te gaan staan of zitten (*markangkang*) en zoo den grond te kussen. De prinsen gedroegen zich buitengewoon onwelyoegelijk (*saru*). 's Nachts ten 4 u. ging men uit elkaar.

Raden Sumadiningrat kon het niet aanzien, dat de prinszen zich zoo gedroegen, want zij maakten hunne hooge positie bespottelijk, ¹ daar zij die den Vorst als prins in den bloede bestaan, zooveel zijn als de kuntja, d. i. de sleep van de dodot, die den Vorst wordt nagedragen. Hij deelde het daarop den Sultan mée, die verschrikkelijk boos werd ², en zijn toorn ontlastte op den Rijksbestuurder. Deze ging dit aan den Minister overbrengen, en kwaadsprekende beweren dat Sumadiningrat niet wilde dat men met den Minister eendrachtig omging. De Minister gevoelde er zich pijnlijk door aangedaan. In de journalen ³ zijner voorgangers vond hij aangeteekend, dat de Kraton-bewoners onwaardige personen waren ⁴; Sumadiningrat was het die hen aanzette zich te oefenen in den wapenhandel; als de Raden Adipati beleefd verzocht een brief aan den Sultan te doen toekomen talmde men in het paleis daarmee; ook de bevelen van den Gouv. Gen. bracht men niet terstond aan den Sultan over. Tijdens de Tumënggung Mangundipura Korri (d. i. de titel van een rechterlijk beambte, nevens de Djaksa, bij wien de stukken inkomen, en die ze expedieert) was, gedurende het bestuur van den heer Engelhard, werd een brief van den Rijksbestuurder ter bezorging gegeven aan Purwadipura. Geruimen tijd werd de brief aangehouden, onder voorgeven dat de Sultan juist uitgereden was. De Minister Moorrees zeide daarop, dat er eens beproefd moest worden langs een omweg te weten te komen, wie daarvan de oorzaak was. ⁵

Op eenen Zaterdag zond de Sultan eenen Mantri genaamd Simbardjaja naar de Lodji, om den Minister om bloemen te verzoeken. De Sultan bood daarop den Minister twee flesschen wijn aan. De Minister wilde die echter niet aannemen, want het was de gewoonte dat dit door middel van den Rijksbestuurder geschiedde. Zelfs werd hij zeer boos, omdat die Mantri daartoe niet bevoegd was ⁶, zoodat

¹ H. S.: ဂုဏ်ဂုဏ်ပျော်ရွှင်မှု၊ အိမ်ကွယ်မှု၊

² H. S.: Ընդհանուր դեպքում պրոպերիտետը, այդ իմաստով, հանդիսանում է ինքնակոնսիստենտ:

³ H. S.: ကျွန်ုပ်တို့

⁴ H. S.: အဲဒါလဲဟိုဘွဲ့ကိုဟော့အိကကုဇာကအိကုဇာဟော့။

[illegible]

⁶ H. S.: ဂုဏ်အင်္ဂါ (စိတ်) ဖြစ်သည်။

hij hem met de flesschen om het hoofd wilde slaan. Simbardjaja maakte onmiddellijk dat hij weg kwam.

Zoo waren er vele teekenen (lělamat) dat er tusschen den Sultan en zijnen vriend (saüdara) eene klove bestond.

Daarop gebeurde het dat de Sultan met zijne gemalinnen (para garwa) een rijtoer om den stadsmuur (baluwerti) makende, den Minister, die ook in een rijtuig toerde, tegenkwam. De pradjurit's die den Sultan escorteerden, stelden zich in den weg om den pas af te snijden (dipun tjěgat), en brachten de paarden van des Ministers rijtuig tot staan. De koetsier van den Sultan sloeg met de zweep, doch werd door den koetsier van den Minister teruggeslagen. De pinisěpuh's maakten daar een einde aan ¹. De heer Moorrees verklaarde daar geen genoeg mee te nemen, maar het leidde tot niets.

Niet lang daarna kwamen zij bij zonsondergang elkaar weer op den weg tegen. De Sultan was juist op weg naar Natadiningrat. Het rijtuig van den Minister bewees toen den Sultan geen hulde. De Sultan zeide daar geen genoeg mee te nemen. Den volgende morgen verscheen de Rijksbestuurder in de Lodji. De Minister antwoordde hem, niet geweten te hebben dat het de Sultan was; daarbij was het al donker.

Eenige dagen daarna maakte de echtgenoot van den Minister een rijtoer, en kwam den Sultan tegen. Maar het escorte van den Sultan was voorzien van tjanggah's met ijzeren weerhaken ². Het rijtuig van 's Ministers echtgenoot de terugreis aannemende werden de paarden in ren gebracht. Ook nu verklaarde de Minister daar geen genoeg mee te nemen, want zijne echtgenoot was juist zwanger, en vertelde men dat zij dientengevolge een miskraam had gehad. De Rijksbestuurder maakte er zich van af met te zeggen, dat hij nergens van wist, en sprak alleen maar over de innemendheid (djatmika) van den Kroonprins; hij was zoo fijn en volgzaam.

De Minister had nauwen omgang met de Kangdjěng Ratu Angger, d. i. de echtgenoot van den Rijksbestuurder. De Kangdjěng Ratu Anem ³

¹ H. S.: ဟူ၍ ညီမျှစာအုပ်အား မိမိတို့အား ယူဆသော အရာကိုသာ ခံနိုင်ရည်ရှိသူ ဟုကား၏။ (ဤစာအုပ်၏ အစောဆုံးအရာကို ဖြည့်စွက်သော အရာမျိုးမျိုး)။ Zie ook Tijdschr. v. N.I. 6^e III. p. 148.

² Een tjanggah is een groote houten vork met twee tanden; zulk een vork met weerhaken, om er dieven of weerspannigen mee te vangen, is bij de politiewachten in gebruik.

³ H. S.: အစောဆုံးအရာကို ဖြည့်စွက်သော အရာမျိုးမျိုး အား မိမိတို့အား ယူဆသော အရာကိုသာ ခံနိုင်ရည်ရှိသူ ဟုကား၏။

noodigde hij uit in de Lodji te komen, en noemde het uitnemend goed als haar echtgenoot haar dan begeleide. Dit als de Sultan het goed vond. En hij vond het goed. Des avonds zond de Minister zijn rijtuig om hen af te halen. Toen Natadiningrat met zijne echtgenoot de Kangdjëng Ratu Anem op de Alun-alun waren gekomen, ging hij niet uit het rijtuig, want zijne echtgenoot stond dat niet toe. Toen de Rijksbestuurder dit vernam, gaf hij er terstond den Kroonprins kennis van, zeggende in beeldspraak (dipun pratjeka), dat er nu te Ngajogya twee Kroonprinsen waren. Maar de Kroonprins was zoo wijs daar niet boos over te zijn.

Aan de Lodji gekomen, werd Raden Tumënggung Natadiningrat door den Minister naar binnen geleid. Daarop gingen zij zitten, en ving de Minister een gesprek aan, waarin hij vleierende Natadiningrat den meest geliefden schoonzoon van den Sultan noemde, wien niemand evenaarde. Daarom, als de Vorst zich minder gepast tegenover hem gedroeg, moest hij daartegenover zich waardig en zelfstandig gedragen. ¹ Hij moest ook volstrekt niet bang zijn te spreken. „Ik ben een ander mensch.“ En wat de Gouv. Gen. betrof, gaf hij hem den werkelijk goeden raad niet te aarzelen te spreken, daar hij, minister, voor hem zou waken, en hij zich moest voorstellen, dat te doen om de goedertierenheid van den Gouv. Gen. die hem zou beschermen, te vergelden. — Natadiningrat antwoordde, dat alles wat de Minister had gezegd volkomen juist was; maar wie was hij, dat hij zich zou verstouten zich zelf aldus te beschouwen. De Sultan had intusschen personen gezonden om de gasten in de Lodji te bespieden. Na afloop van den maaltijd verlieten de gasten de Lodji. De spionnen deden den Sultan verslag hoe de Rijksbestuurder en Natadiningrat zich in de Lodji gedragen hadden. Toen de Sultan dit vernomen had, was hij vreeselijk boos op den Rijksbestuurder. ²

Bij gelegenheid van de Garëbëg-sijam verzocht de Sultan aan den Minister, dat ook hem het eere-salut uit de Lodji gegeven zou worden

¹ H. S.: စိတ်စိရဟူ၍ကိစ္စကိုမူလီယုဆဲးကျသောအခါကံတော်ကား။

² Daar begripen wij niets van, waarom hij zoo nijdig werd. Zelfs dachten wij boven, dat de Rijksbestuurder dien avond niet eens in de Lodji aanwezig was. Het H. S. besluit dit verhaal aldus: မဟာမိတ်တို့သည် နေ့စဉ် အလုပ်များကို စီစဉ်နေကြသောအခါ၌ မိတ်ဆွေများနှင့် တွေ့ဆုံရန် အချိန်ယူကာ အလုပ်များကို ဆောင်ရွက်ကြသည်။ ထိုအခါ၌ မိတ်ဆွေများနှင့် တွေ့ဆုံရာ၌ အလုပ်များကို ဆောင်ရွက်ပြီးနောက် အချိန်ယူကာ အလုပ်များကို ဆောင်ရွက်သည်။ ထိုအခါ၌ မိတ်ဆွေများနှင့် တွေ့ဆုံရန် အချိန်ယူကာ အလုပ်များကို ဆောင်ရွက်သည်။

de Minister, dat die gewoonte zou afgeschaft worden, of dat zij beiden daarop zouden zitten; want „het ging niet aan, dat de mond van den Sultan hooger geplaatst was dan die van den Minister.“ Als aan dit verzoek niet voldaan werd, zouden Sultan en Minister elkaar niet weer ontmoeten. Toen de Rijksbestuurder dit verzoek aan den Sultan had overgebracht, zeide de Sultan: „Zoo als God wil! Minister Moorrees wil mij van alles berooven¹; ik mag niet boven hem staan. Met geen van al de vroegere Ministers is daar ooit moeite over geweest! De Gouv. Gen. heeft wèl met mij op dezen zetel gezeten, en toch hebben wij elkaar daarna niet weer ontmoet!“ Daarop onderwierp hij de zaak aan het oordeel der vergaderde Putra's, Santana's en Bupati's die antwoordden dat het wel volkomen juist was, dat die zetel slechts hout was, maar het was nu eenmaal gebruikelijk dat de Sultan er op zat als behoorende tot zijne vorstelijke waardigheid. Pang. Natakusuma bracht in het midden, dat vroeger, toen de huldebewijzen voor den Minister hooger opgevoerd werden, werd aangenomen dat de Minister aan den Kroonprins gelijk gesteld zou worden, als zij voor den Vorst verschenen, hetgeen voor den Minister niet ongepast (saru) werd geacht. De Kroonprins stemde dit zeggen van zijnen oom toe. Dat ook hij op dien zetel zou zitten, achtte hij zeer ongepast; hij durfde zich niet zoodanig met den Vorst gelijk te stellen. — Waarop de Sultan weer liet volgen: „Hoe tracht hij op allerlei wijze iemand bang te maken, die Agul-agul² Tuwan Bësar! Een Tuwan Bësar is toch altijd evengoed als ik een dienaar van den Almachtige!“ — De Rijksbestuurder zeide daarop, dat, als aan het verlangen van den Minister niet werd voldaan, de Lodji ontruimd zou worden, en het voetvolk (djalan kaki) en de dragonders (drugundër) naar Samarang zouden overgebracht worden. — De Sultan liet daarop volgen: „Dat moet hij zelf maar weten! Mits men mij maar niet misleide! Aan de Compagnie zullen altijd nog weerbare mannen en bedienden of het geld (pitjis) er voor opgebracht worden. Maar in het zitten op dezen zetel zal ik nooit toegeven, al zou 't mij

Tijdschr. v. N. I. 6° III. (1844) luidt § 4 van het nieuwe Ceremonieel: „Dat, zoowel in den kraton als op den troon en elders, de Ministers hunne zitting op eene rij naast de Vorsten aan hunne linkerzijde zouden nemen, evenals voorheen de Gouverneurs van Java pleegden te doen.”

¹ ហេតុអ្វីបានជាបង្គំ

² *mam na mam na* = voorvechter.

ook mijn leven kosten!" — Daarop liet hij de vergadering uiteengaan.

De Rijksbestuurder begaf zich onmiddellijk weer naar de Lodji om bericht te geven. De Minister begreep er heelemaal niets van ¹, (was erg met het geval verlegen.)

Den volgenden Maandag maakten de Bupati's hunne gewone opwachting bij den Minister in de Lodji. Deze gaf hun te kennen, dat zij hem toch mochten helpen in de oplossing van de zetel-quaestie, opdat de Sultan mocht toegeven. Maar allen waren bevreesd daarop te antwoorden. De Rijksbestuurder gaf eindelijk te kennen, dat niemand anders daarvoor in aanmerking kon komen, dan zijn raji Raden Tumĕnggung Natadiningrat, want die was de meest geliefde schoonzoon van den Sultan. De Minister meende, dat dit de zaak nog neteliger zou maken ²; men moest iemand kiezen die van den Vorst onmiddellijk afstamde ³; naml. de Kroonprins. Maar de Rijksbestuurder meende een nog beteren raad te kunnen geven; niemand was daar beter voor geschikt dan Raden Sumadiningrat! Daarop ging men uiteen.

Raden Sumadiningrat werd in de Lodji ontboden. Maar hij was vol vreeze, en gaf den Sultan kennis van de ontvangen uitnoodiging. Deze stond hem toe derwaarts te gaan, maar drukte hem bij herhaling op het hart hoe en wat te spreken. ⁴ Bij den Minister gekomen, werd hem drank (m i n u m a n) gepresenteerd om hem dronken te maken. Maar hij bleef zich zelf, en hield zich stipt aan de opdracht van den Sultan. Daarbij doorzag hij (botĕn samar, was 't hem duidelijk) dat hem dit door een list (reka) van den Rijksbestuurder overkwam, die hem allerlei strikken spande ⁵. Na eenigen tijd daar geweest te zijn, keerde hij huiswaarts.

Des Donderdags, nog al vroeg in den morgen, maakte Raden Tumĕnggung Natadiningrat zijne opwachting bij den Minister. Deze riep ook zijne hulp in, en die van de Kangdjĕng Ratu Kantjana Wulan, betreffende het zitten op den glanzenden zetel. Als het van den Vorst zelf uitging, dat hij niet langer op dien zetel verlangde te zitten, zou dat de quaestie meer geheim doen blijven, omdat hij

¹ H. S.: မဟိန္ဒကုမ္ဘာဗိမ္ဗာနာယုဒ၊ မိမိယုဒျာ ?

² မိတ္တက ဘုရားမိမိ

³ မိမိက

⁴ မိမိကုမ္ဘာဗိမ္ဗာနာယုဒ၊ မိမိယုဒျာ

⁵ ကမ္ဘာဗိမ္ဗာနာ

niet genoeg kĕton's en pĕsmat's, d. i. dukatons en spaansche matten. De Tumĕnggung Rĕqsanagara nam in zijne moeilijke omstandigheden zijn toevlucht tot den kaptein-chinees. Daarbij gaf de Sultan last aan een ieder die in staat was geld te maken, dat te doen. De Rijksbestuurder gevoelde zich alsof hij fijn gewreven werd ¹, want hij haatte Purwadipura zeer.

De Kroonprins huwde zijne dochter, de Raden-adjĕng Pangarsa uit aan Raden Wirjawidjaja, zoon van Raden Wirjadinigrat; doch alleen de idjab ², d. i. de sluiting of voltrekking van het huwelijk had plaats; de bawahan, d. i. de huwelijksfeesten zouden later plaats hebben. Raden Rāngga werd opgedragen bij die gelegenheid als Wali, d. i. vertegenwoordiger van de bruid, op te treden. Hij kwam dan ook, maar het was hem goed aan te zien, dat hij nog zeer in droefheid, susah verkeerde. Bij zijn komst gedroeg hij zich (gaf hij voor, veinsde hij, samudana) alsof hij naar de woning van den Rijksbestuurder ging. Deze bracht hem op de hoogte van de quaestie over de gĕgilang, den glanzenden zetel. Raden Rāngga antwoordde den Rijksbestuurder, dat hij niet in staat was dat te hooren; men moest hem liever een steekgevecht laten aangaan, en Hollanders laten doorsteken; als hij achter mocht staan (kantun kalajan) bij zijn mede-bupati's, was hij volkomen bereid in stukken gehouwen te worden. — Na afloop van de Idjab keerde Raden Rāngga terstond huiswaarts. Maar de Rijksbestuurder begaf zich naar de Lodji, om den Minister kennis te geven, dat zijn Raji Raden Rāngga uitdagende had gezegd, Europeanen te willen doorsteken. Maar de Minister was niet verwonderd, daar R. Rāngga bedroefd was, wijl hij pas zijne echtgenoot door den dood verloren had. De Rijksbestuurder gevoelde zich teleurgesteld. (gĕla manahipun.)

De boven meegedeelde, min of meer onsamenvattende gebeurtenissen geven den Lezer een goeden kijk op de toenmalige toestanden aan het Hof en in de hogere en lagere kringen des rijks; onbedriegelijke voortteekenen van eene naderende catastrophie, waarin een buitengemeen valsche en geslepen intrigant als Rijksbestuurder, omgeven van zijn satellieten, het Europeesche Bestuur voortdurend een rad voor de oogen draaide, en het verderf van zijn eigen, ijdel, hebzuchtigen en onbekwamen Vorst beoogde.

¹ ကုတုဉ်းပုဉ်းပုဉ်း

² Zie verder W. d. b. i. v. ဘုရားဘုရား en ဘုရား

In de maand Mulud, (waarin den 12^{en} dier maand de Garëbëgmulud gevierd wordt, en o. a. alle prija'i's ter hoofdplaats behooren te verschijnen om den Vorst hunne hulde aan te bieden,) kwam ook Raden Rångga met al zijn medebupati's zijne opwachting maken.

Nu had de Minister het bevel van den Gouv. Gen. ontvangen, dat al het hout uit de Mântjanagari behoorende tot Ngajogya, — en voor Surakarta was hetzelfde bevel gegeven — in massa opgekocht (gepacht, dipan paq?) en dan naar Surabaja vervoerd zoude worden. De streken waar het hout zich bevond, zouden onder toezicht van Europeanen komen te staan. En voorts zouden de desa's, waar het hout aanwezig was (dusun pakendëllan kadjěng), als men dat goedvond, in eens (tegelijk) afgekocht worden (dipun těbas babarpisan), opdat er geen gekibbel (kěstori) over zou ontstaan. Toen den Sultan dit was medegedeeld, vond hij het goed, als 't den „Kleinen Man“ maar geen nadeel (susah) bezorgde; het hout was voor hem toch eigenlijk (of: in den grond der zaak) een middel van bestaan. Wie het hout ook kocht, moest het strikt naar de schatting van zijn waarde betalen. Maar wat betrof de desa's die afgekocht zouden worden (dipun těbas), daarover moest goed overleg gepleegd worden. — Raden Rångga zeide daarop, dat er tegen het afkopen bezwaren waren; later zou dat ten gevolge hebben, dat er quaesties door zouden ontstaan; het zou verkieselijk zijn, mede te zorgen voor de veiligheid van alle mogelijke balken die opgeslagen (rantun) werden. En als er verloren gingen dan moest men daarvoor aansprakelijk gesteld worden, en op zich nemen (sagah, beloven) die te zullen vergoeden (anderen in plaats daarvan te leveren, nglintoni). — De Rijksbestuurder was echter van oordeel, dat door wat Raden Rångga voorstelde, de moeilijkheden nog grooter zouden worden. Nu en dan zou het hout volledig aanwezig zijn, en men toch voorgeven, dat er verdwenen was, waarvan het gevolg zou zijn dat men schadeloosstelling moest geven. Men moest liever de geheele zaak door voortuitbetaling afdoen (bebassan). Met dat al ¹, de desa's waren klein, en hadden weinig inwoners; voorts hield men zich op deze wijze trouw aan de bevelen van den Gouv. Gen. Als men meer verlangde dan aanvankelijk kon vermoed worden, wie zou dan op zich nemen daartegen op te komen en de zaak voor zijne rekening te nemen? — De Sultan zeide, dat hij daarom had gezegd te overleggen tot wederzijdsch genoegen; alleen

Hij kleepte zich in dagelijksch, niet officieel tenue, alleen zijn pusaka-kris in den gordel gestoken. Daarop begaf hij zich te paard in snellen draf naar de Lodji, waar hij zich, de voeten gedurig driftig heen en weer bewegende (sila tumpang èdèg), in trotsche houding (tangannipun malang kadaq) neerzette. De Minister vroeg hem toen, of hij zich tegen de Compagnie zou durven verzetten? — Hij beantwoordde die vraag met te zeggen, dat hij geen bevel had ontvangen te komen. De Rijksbestuurder, ongerust geworden, keerde zich onmiddellijk om, en ondervroeg zijne volgelingen, die bevestigden dat het Raden Rångga inderdaad niet was aangezegd geworden. Toen werd hij zeer bleek, en verzocht R. Rångga met vele woorden om vergiffenis, daar het een fout van zijne ondergeschikten was. R. Rångga begon te weenen, zeggende dat zijn leven en dood in de macht van den Rijksbestuurder waren; dat hij met hem handelen kon zooals hij wilde, want hij had hem onder zijn macht en beheer. Wat de houtzaak betrof, verklaarde hij genoeg te nemen met plichtshalve toezicht te houden; hij liet alles aan de beslissing van den Vorst en de Compagnie over; de Rijksbestuurder was de Patih (Vezier) van den vorst (wrangkaningratu), en de Minister de vertegenwoordiger (wakil) van den Gouv. Gen. Als die beiden het eens waren, zou hij zich daarbij neerleggen, en bepaald dienovereenkomstig handelen. — Toen de Minister dit hoorde, verdween zijn gramstorigheid. Daarop groette hij hem en verzocht vergiffenis. — Toen de beraadslaging was afgelopen ging men uiteen.

Intusschen was de Minister zeer ingenomen geworden met R. Rångga. Na twee of drie dagen ontmoetten zij elkander weer, en verzocht de Minister hem om hulp in de zaak van den glanzenden zetel (gëgilang). R. Rångga kon dat niet op zich nemen, maar hij was het geheel eens met den Minister. ¹

Bij deze gelegenheid deelde R. Rångga den Minister mede, dat de Rijksbestuurder eene vrouw van Sala had geschaakt (ngewat) om die den Kroonprins aan te bieden. Nu was zij ten huize van Rëqsanagara. Maar de Minister Moorrees vertrouwde die meedeeling niet, en zond iemand om te spionneeren; en inderdaad, daar was eene vrouw van Sala. De Minister had echter de fouten van den Rijksbestuurder al opgemerkt, en dat hij niet geheel betrouwbaar was ².

၁။ ဘာဝါဒီများ ပါဝင် နှစ်ဆယ့်သုံး ?

² ពុទ្ធបរិក្ខេបធម្មបទ ភិក្ខុបទ បាលី ១១១ ?

En nog iets. In den laatsten tijd ging de Kroonprins zeer dikwijls naar gewijde afgezonderde plaatsen (tirakat), waarbij alleen de Rijksbestuurder hem vergezelde. Toen de Sultan daarvan hoorde, werd hij zeer ingenomen tegen (ewa) zijn zoon, evenals tegen den Rijksbestuurder.

De Rijksbestuurder te Sala, Danuningrat, werd ontslagen, en opgevolgd door den Tumĕnggung Tjakranagara. De oorzaak van dit ontslag was als volgt: Danuningrat had eenen broeder (aḍi) die Dĕmang was in een desa, genaamd Raden Djajengpati. Deze man was een steunpilaar (bĕbunḍĕl) van slecht volk. Als hij op roof uitging (ngetju) durfde hij buitengemeen veel te bestaan, en strekte zijn rooftochten tot op Compagnie's gebied uit. De bewoners der straaddistrikten verkeerden daarover in zorg. Toen dit ter kennis van den Gouv. Gen. kwam, eischte hij den dood van den Dĕmang, en de opzending van zijn lijk naar Samarang. De man werd gevat, maar zijn broeder de Rijksbestuurder schaamde zich zeer. Opdat zijn dood niet in het openbaar zou plaats hebben, bracht hij zelf hem om het leven, en liet algemeen vertellen, dat hij ten gevolge van verstandsverbijstering gestorven was. (pĕdjah nglamong). Maar de Compagnie geloofde dat niet, en liet het lijk weer opgraven, en toen bleek inderdaad dat van Djajengpati te zijn. Toen dit den Gouv. Gen. werd meegedeeld werd hij zeer boos, overwegende dat men (hem?) niet eerbiedig geloofde.¹

De Sunan van Surakarta gaf aan zijnen oom den Sultan te Ngajogya schriftelijk kennis, dat de Tumĕnggung Tjakranagara zijn Rijksbestuurder was geworden.² Dezen brief wilde de Minister gebruiken om zijn doel te bereiken, beseffende dat hij in dien brief een wapen in handen had gekregen; als hij ontboden zou worden naar de kraton te komen, en de Sultan dan nog zou zitten op den vergulden zetel (gĕgilang), zou hij weigeren; en mocht de Sultan om den brief verzoeken, zou hij dien niet afgeven. Toen nu de Sultan zoodanig antwoord van den Minister ontving, begreep hij een verzuim begaan te hebben, en zond hem een goud presenteerblad onder een staatsiescherm (songsong) met groot geleide om den brief in ontvangst te nemen, en den Minister uit te noodigen.

¹ *ḥamamānāḥ ḥamamānāḥ ḥamamānāḥ ḥamamānāḥ* (?)

² Zijn voorganger Danuningrat dipun potjot (ontslagen, zonder verdere mededeeling van bijzonderheden). — Zie Bijdr. T. L. V. 6° VIII. p. 325.

Maar de Minister bleef volstandig weigeren. Toen legde de Sultan de armen kruiselings over de borst, en zeide: „Inggih talah, sampun dilalah! Men wil het zitten op den gëgilang opheffen! Al komt het ook tot mã-gã-bã-tã-ngã ik zal er mij gewis voor offeren!“ ¹ Als er dan iemand is, die den gezant van den Sunan ophoudt, dan is dat de Minister, die bezwaren in den weg legt. De Minister werd toen van voornemen, den knoop door te hakken ², en ging op reis, eerst naar Surakarta en vervolgens naar Samarang, gedurende geruimen tijd.

Als dan nu de Sultan in den tijd van zijne afwezigheid een rampoq-partij op de alun-alun gaf, of een tijger met eenen buffel liet vechten, noodigde hij den kommandant Bèlëm(?) uit daarbij tegenwoordig te zijn, dat, naar hij dacht, als een bewijs kon dienen van zijne toegenegenheid jegens de Compagnie, en hij geen plan had de vriendschap met de Compagnie af te breken, en slechts één Europeaan, den heer Minister Moorrees, zijn innig geliefde was (tělëng ing galih). Want voor het tegenwoordige bestond er nog een onderling verschil over vormen ³. Precies zoo als vroeger met den Gouv. Gen.; als de Sultan huiswaarts ging, wilde de Gouv. Gen. niet van zijn stoel opstaan. Maar daar was toen een slim middel op gevonden; als hij werd uitgenoodigd in de Lodji, ging hij er heen, want dat gold voor eene betooning van hulde aan den Gouv. Gen. die een Vorst aanstelt; maar hij wilde geen hulde bewijzen als gewoon mensch aan een ander; hij ging dan zitten zoo als hem goeddacht. Hij zou hem wel den rug toegekeerd hebben, maar dat was toch nog niet gebeurd. ⁴

Nu zou er eene vergadering ⁵ te Mawatrédja plaats hebben; al

¹ En met deze laatste woorden, geeft de Sultan de verklaring van het uitspreken der vijf laatste letters van het Jav. alphabet, die door de Javanen verklaard worden te beteekenen: wékassane paḍa dadi baṭang = ten slotte werden zij lijken. — Zie onze BLOEMLEZING enz. p. 68, 69. — Roorda Jav. Gramm. 4e Druk p. 227. En het „Geschrift Adji Saka, p. 37—41.

[illegible]

³ പരിസ്ഥിതി പ്രശ്നം

⁴ Over de quaestie van het zitten op de gëgilang spraken wij boven (p. 126—127 en p. 155) reeds.

⁵ H. S.: *ചരിത്രപ്രസംഗം*

de Bupati's waren voltallig bijeen. De Rijksbestierder bereed een paard van den Minister Moorrees, een loroddan (geschenk?) van den Sultan.¹ De aanleiding (nalarripun) daartoe bestond hierin, dat de Minister den Sultan een kapal kore pëlångka had aangeboden, maar dat de Sultan terug had gezonden, omdat hij er geen zin in had (of: dat hij niet in staat was, niet durfde te berijden) daar het paard iets gevaarlijks voor hem had.² Nu bereed bij die gelegenheid de Rijksbestuurder dat paard, en dat maakte den Sultan verschrikkelijk boos; nog nooit was hij zoo boos geweest. Ter wille van zijnen zoon den Kroonprins liet hij het na, anders zou hij er toe hebben kunnen komen, den Rijksbestuurder van kant te laten maken. Hij ontbood den Wadana pradjurit, geheeten Prawiranata, om den Rijksbestuurder met des Sultans toorn bekend te maken; de Rijksbestuurder mocht niet langer zijn opwachting komen maken, daar hij een afkeer (botën sotah) van hem had; alleen dan mocht hij nog komen, als het tegelijk met den Minister was. Raden Tumënggung Natadiningrat werd tot Kori aangesteld, bij wien alle zaken ingediend moesten worden. Alle beschikkingen (bitjantën), die van de Lodji kwamen, moest de Rijksbestuurder door Raden Tumënggung N. D. den Sultan doen aanbieden; alle adressen (paturan) van de ingezetenen des geheelen Rijks, en alle vonnissen moesten door zijne handen gaan, evenals de bevelen van den Sultan zelf; hij had dezelfde macht als een Rijksbestuurder. Maar in de behandeling van al deze zaken moest hij den Rijksbestuurder kennen. Aan den Rijksbestuurder bleef slechts de behandeling van twee zaken overgelaten, naml.: 1° zorgen voor de belangen van het Gouvernement, en 2° de onderlinge twistzaken (processen) tusschen de bewoners der Mântjanagara met die van Surakarta, Ngajogyakarta en de Pasisir. Deze bleven nog aan de behandeling van den Rijksbestuurder overgelaten.³

¹ De Rijksbestuurder မိမိတို့ကလေးအားပေးသောပစ္စည်းတို့ကိုပေးသောအခါ၌

² မိမိတို့ကလေးအားပေးသောပစ္စည်းတို့ကိုပေးသောအခါ၌ မိမိတို့ကလေးအားပေးသောပစ္စည်းတို့ကိုပေးသောအခါ၌ Men zou hier kunnen meenen dat de plångka werd bedoeld; doch meer waarschijnlijk is, dat de loroddan bedoeld is, waaruit dan nog duidelijker zou blijken, waarom de Sultan zoo boos werd.

Tijdschr. v. N. I. (1844) 6° III. zegt: „Toen de maarschalk zich verklaarde tegen het ontslag van den Rijksbestuurder door den Sultan, besloot de Sultan echter om gemelden Rijksbestierder wel zijnen rang en titel te

Toen de Raden Adipati dit besluit had ontvangen was hij diep getroffen. Maar hij was in staat kalm te blijven, en dacht over veel na. De Kyai Tumĕnggung Danukusuma werd daarop van de hoofdplaats verwijderd en bevolen zich te Mĕlangi te vestigen (dĕdĕk ah) als een zoenoffer voor zijnen zoon.

Pangeran Natakusuma dacht echter met zorg aan zijnen zoon; het stond bij hem vast, dat al zijne verschillende broeders en bloedverwanten onder elkander ongunstig over hem zouden spreken (hij zou bebabbeld worden, dipu ragum). Daarbij kende hij de gewoonten van zijnen broeder den Sultan; dat deze zeer veranderlijk was, en in zijne overwegingen als een lamp (damar) daar de wind op stond, was. Hij zeide daarop tot zijnen zoon, dat hij eens zijne opwachting bij den Kroonprins moest maken. Hij deed dit. De Kroonprins zeide: „Wat zou er veranderd zijn? Evenals vroeger is ook nu nog de Rijksbestuurder Danurĕdja de toeverlaat (ugĕr) des rijks! Wat zou iemand als zijn raji, nog een kleine jongen, vermogen? Hij kon alleen maar volgen. De toorn des Sultans moest men maar geduldig ondergaan.” — Daarmee liet hij den Raden Tumĕnggung weer heengaan. Deze gaf onmiddellijk zijnen vader verslag van zijn wedervaren. Toen werd Pangeran Natakusuma nog meer bezorgd voor zijnen zoon; naar zijn inzien was er geen twijfel meer aan, dat daar later onaangenaamheden uit zouden voortkomen.

Kort daarop onttrok de Sultan de bumi gladang aan het gezach van den Rijksbestuurder. ¹ De Kyaji Djaganagara was daar zeer blijde over, want de Rijksbestuurder liet hem zonder voor zijn levensonderhoud te zorgen, ² wien hij dubbelhartig noemde. ³ De

laten behouden, maar om hem van alle gezag te berooven. Tot dat einde werd hij zelden meer ten hove toegelaten en ontving hij des Vorsten bevelen door tusschenkomst van den Raden Tommengoeng Notto Diningrat (de tegenwoordige Pangeran adipattie Pakoe-Alam, die met des Sultans geliefde dochter Ratoe Aijoe getrouwd was) wordende deze regent daardoor wezenlijk tot rijksbestierder verheven en de andere aan hem ondergeschikt gemaakt. Het eenige blijk van gezag, dat de rijksbestierder overhield, was de behandeling van zaken met den Minister; maar het was hem stellig verboden om in de residentie te komen, zonder van gemelden Notto Diningrat en den Tommengoeng Siendoe Negoro, die zijne Kliwons of helpers waren, vergezeld te zijn. De rijksbestierder was hierover verbitterd.” Verder geheel overeenkomstig het verhaal van onze Babad.

¹ မိမိကုသုတ္တံဝိသုဒ္ဓိ

² မိမိကုသုတ္တံဝိသုဒ္ဓိကုသုတ္တံ?

³ မိမိကုသုတ္တံ (မိမိကုသုတ္တံ?).

dat de inhoud van den brief niet helder (tëtela) was; de Rijksbestuurder Danurëdja diende twee heeren; de Sultan had niet alléén het recht hem te ontslaan, tenzij hij daaromtrent het eerst met den Gouv. Gen. eens was geworden. ¹ Als een gebrek van Danurëdja werd opgegeven dat hij nog een knaap was (dumeh rare), toen hij tot Rijksbestuurder werd verheven; maar hij was sedert zooveel ouder geworden. Voorts: hij schoot in veel te kort. Maar waarin voldeed hij dan niet aan het verlangen van den Sultan? Dat moest toegelicht zijn geworden, want de Minister vreesde dat hij daarnaar ondervraagd zou worden door den Gouv. Gen.

Kyaji Sindunagara keerde met dit antwoord naar het paleis terug. Toen de Sultan vernomen had wat de Minister had gezegd, was hij ontzettend verlegen met de zaak. Hij had wel de volle waarheid willen zeggen, maar daar zat hij over in verlegenheid omdat zijn zoon den brief had opgesteld. Het was de gewoonte dat hij zelf zulk een brief schreef; om zijn zoon te sparen kon hij dat dus niet bekennen. ² Hij zeide: „Op Danurëdja valt niets aan te merken, dan dat ik hem eigenlijk niet tot Patih wil hebben! Dan is de zaak daarmee uit en afgedaan!“ — Ten slotte bleef de brief in de Lodji en de zaak bleef zooals zij was. (baul prakawissipun) ³

De Rijksbestuurder was natuurlijk zeer verbitterd over deze zaak; hij vergat dat hij een dienaar was, en besloot zich te wreken, wel inziende dat hij toch nog eens ontslagen zou worden. Hij zeide zijnen patih, genaamd Danakrama als santri in de leer te gaan (njantri) bij eenen voornamen, machtigen Wali ⁴; deze droeg een

¹ Zie: De Inlandsche Rangen en Titels op Java en Madura 2^e Druk 1902, door Mr. L. W. C. van den Berg pag. 66.

[illegible]

³ In Tijdschr. v. N. I. 6° III. p. 153 wordt deze geschiedenis eenigszins anders voorgesteld. In November 1810 had de heer van Braam ook in opdracht „de herstelling van den rijksbestierder Danoe Redjo in zijnen rang en gezag, van den Sultan te vorderen. De Sultan had namelijk goedgevonden, om den Gouv. Gen. kennis te geven, dat hij gemelden rijksbestierder, die, in alle de kwestien met den Sultan, de zijde van het Gouvernement gehouden had, wilde ontslaan, en door den Tommengong Siendo Negoro vervangen, onder het nietig voorwendsel, dat deze minister, welke reeds vele jaren het ambt van rijksbestierder ten genoegen van het Gouvernement vervuld had, en op verzoek van den Sultan zelfden door de hooge regeering aangesteld was, en daarvan acte ontvangen had, nog een kind zoude zijn.”

4. ဘက်ဝိဟာသိ ဟိန္ဒုကျာသော

7° Volgr. IV.

hij in goede verstandhouding met zijnen oom Pang. Natakusuma. Zelfs hadden zij tegenwoordig zeer dikwijls geheime samenkomsten met elkander, zonder iemand daarbij toe te laten, alsof zij na rijp beraad tot een besluit wilden komen. En nu, wie zou in staat zijn den invloed (guna) van zijnen oom met zijne fijne manieren en geslepenheid af te weren? Zijn zoon Raden Natadiningrat diende hem daarbij als werktuig (pangulah), die zich van het hart van den Sultan geheel meester wist te maken (mulët galih), en voor wien als kleinzoon de Sultan meer liefde had dan voor zijnen zoon. Een dergelijk geval had men als voorbeeld in Pang. Mangkunagara te Surakarta, wiens kleinzoon Pang. Prangwadana zijn opvolger werd.

Daar de Kroonprins den Rijksbestuurder een gewillig oor leende, vergat hij hetgeen wijlen zijn grootvader de Sultan hem had opgedragen; al zijne liefde jegens Pang. Natakusuma verdween; hij zou hem buitengewoon scherp in het oog houden, er verlangend naar uitziende dat hij een misstap beging. Voorts gaf hij met de meest stellige bewoording zijne verkleefdheid aan den Rijksbestuurder en zijn volkomen vertrouwen op diens bekwaamheid te kennen, en dat hij zich volkomen aan hem overgaf. ¹ Uit alles wat zijn vader de Sultan deed, bleek dat hij eenen gunsteling had, zonder op zijne hoede voor hem te zijn, waarvan zijne zuster (raji) de Kangdjëng Ratu Anom de oorzaak was. Aan het einde van dit gesprek sloten zij een verbond met eedzweering, waarna de Rijksbestuurder zich verwijderde.

In die dagen was de Rijksbestuurder als iemand die het uiterste wilde wagen, en met opzet rechtszaken in het leven roept. In zijn eigen woning kon hij geen rust vinden, was hij niet op zijn gemak, (djěnaq). Overdag (měnawi sijang) ging hij een rijtuig in de Lodji te leen vragen, om zich te vermaken bij het snijden der padi, waarbij hij zijne dochters uitnoodigde mee te gaan. Zijn grootvader was juist ziek, maar daar bekommerde hij zich niet om; deze was daar zeer gegriefd door, zoodat hij zich zelfs zeer ongunstig over zijnen kleinzoon uitliet.

[illegible]

Raden Rāṅga was in die dagen buitengewoon ijverig den Sultan hulde te bewijzen, en wist alles wat de Sultan verlangde tot stand te brengen als ware hij een oud-prijaji; hij bewees hem hulde in doodskleederen, ¹ ootmoedig schuld bekennde wegens zijne vroegere ongepaste woorden (tjĕntula).

Nu gebeurde het dat Pang. Natakusuma een bezoek bij zijne moeder bracht, en daar Raden Rāṅga aantrof. Deze deelde hem mee, dat hij een bericht, afkomstig van Pang. Mangkubumi, had vernomen, dat zijn broeder (raka) de Rijksbestuurder heel veel kwaad bij den Kroonprins had gesproken. Wat God wil is uitnemend! — zei de Pang. Natakusuma. — Als men door God wordt beschermd, is het niet mogelijk dat de eene mensch den ander schade berokkent; en als het vaststaat dat degeen die kwaad wil toebrengen, het toegestaan wordt, wie zal het dan afwenden? — Raden Rāṅga vond dat antwoord van zijnen vader zeer juist, en kon er niets tegen inbrengen.

Een jongere broeder van den Rijksbestuurder, genaamd Raden Martawidjaja, werd door den Kroonprins tot schoonzoon genomen. Na verloop van geruimen tijd beviel de Radenaju van eenen zoon. Pang. Natakusuma bracht er een bezoek. Bij zijn terugkeer kwam hij op weg een tanḍu (draagstoel) tegen, komende uit het oosten, begeleid door vier man, en een gering vrouwelijk geleide. Het was des avonds ten zeven ure. Dichtbij gekomen bemerkte hij dat het de Kangdjĕng Ratu Angger was die in de draagstoel zat, en gelastte zijnen dienaren uit den weg te gaan (mungkur); hijzelf week ook ter zijde uit (njimpang). Nu zeide eene der vrouwen uit het geleide: „Die lui van het Natakusumansche loopen er maar op in (nundjang)! Daar gaat nu de Kangdjĕng Ratu over den weg, en komen zij dichtbij zonder eenig ontzach te betoonen!” — Pang. Natakusuma antwoordde, dat hij dat niet wist; er werd gezegd dat zij die daar aankwam niet de Kangdjĕng Ratu Angger was.

Vijf dagen later, op een Vrijdag-Païng, ging de Rijksbestuurder met zijnen vader, na afloop van den Vrijdagdienst, uit de masdjid huiswaarts; maar zijn vader ging achter hem. Nu was daar een ondergeschikte van Pang. Natakusuma, de Lurah der pradjurit Trunakinanṭi, die een paard bereed van iemand behoorende tot de Kadipatē, dat hij zou ruilen tegen een ander paard. Één der gezellen maakte er zijn Lurah opmerkzaam op dat de Rijksbestuurder daar

¹ *ṁṁṁṁṁ ṁṁṁṁṁ ṁṁṁṁṁ ṁṁṁṁṁ*

aankwam. Maar hij hoorde dat niet. Toen de Rijksbestuurder bemerkte dat het iemand van Natakusuma was, greep hij hem en sloeg hem; daarop ontblootte hij een piek, en stak daarmee het paard. De man van de Kadipaten wien het paard toebehoorde stortte tranen. Zijn vader maakte den Rijksbestuurder indachtig op hetgeen hij daar had gedaan, zelfs daagde hij hem uit. ¹ Te huis gekomen, gelastte de Rijksbestuurder zijne ondergeschikten zich gewapend gereed te houden, want wellicht zou Pang. Natakusuma boos op hem zijn. Tegelijk zond hij een brief aan den Kroonprins door eene zeer schoone vrouw opdat de brief te beter ingang bij den Kroonprins zou vinden. In den brief schreef hij, dat het het beste zou zijn zich te beijveren de eerste te zijn (rĕbat rumijin), want wellicht zou hij voorgekomen worden (karumijinnan), en dan zou hij ten slotte zijn doel niet bereiken. (satĕmahan botĕn pikantuq).

Toen Pang. Natakusuma kennis van het geval had gekregen, ontbood hij onmiddelijk zijn zoon Natadiningrat, en zond hem naar den Rijksbestuurder. Daar gekomen, deelde N. D. den Rijksbestuurder het geval van zijns vaders ontmoeting met de echtgenoot van den Rijksbestuurder mee. Deze antwoordde daarop, dat hij volstrekt geen wraak daarover wilde nemen; zijne vrouw had hem er zelfs niets van verteld; het was alleen de Lurah van de Trunakinanti geweest, die hem zoo driftig had gemaakt, daar hij den Patih, den warana (verantwoordelijken persoon) des vorsten niet de verschuldigde eer had bewezen. Bovendien wist hij niet eens dat het een volgeling van Pang. Natakusuma was met welken hij te doen had.

Raden Tumĕnggung Natadiningrat begaf zich daarop naar den Kroonprins, wien hij het geval, waardoor de pasar in opschudding was geraakt, meedeelde, en door zijnen vader was gezonden, daar het geval den Kroonprins zeker ter oore zou komen. De Kroonprins onthutste, dat er een paard uit de Kadipaten bij in het spel kwam. Natadiningrat merkte daarbij op, dat het eigenlijk een ruilen van paard was. Ook vertelde hij hem het geval van de ontmoeting zijns vaders met de echtgenoot des Rijksbestuurders, de Kangdjĕng Ratu Angger. De Kroonprins antwoordde, dat hij zijn oom dank zeide voor de kennisgeving ², maar hij zou er eerst eens goed over nadenken. Zijn raji, d. i. Natadiningrat, moest echter zijnen vader

¹ *amangku buwana*

² *amangku buwana*

honderd Dēmaqqers maakten zich gereed; en een Mantri Kēliwon met Djajeng sēkar's gingen de Kētju's achterna om hun spoor te vinden; zij konden dat volgen tot ¹ in de desa Gabus in Wirasari, ressorteerende onder Groboggan, behoorende tot het gebied van Ngajogyakarta. De Mantri Kēliwon deed zijn beklach in die desa bij den Bēkēl. Van links en rechts kwamen er menschen bij dien Bēkēl. Maar de Djajeng sēkar's gingen geweld in de desa plegen, en staken de huizen in brand. De geheele desa geraakte in opschudding; men verzamelde zich van plan tegenstand te bieden. De Djajeng sēkar's gingen op de vlucht; alleen de Mantri Kēliwon bleef. Hij werd gegrepen en gebonden en aan den Tumēnggung Sasranagara uitgeleverd; deze zond hem verder door aan zijnen wadana den Raden Rāngga ², die juist te Ngajogya was om zijne opwachting te maken.

De Landdrost (lantros) te Samarang zond een brief aan den Minister Moorrees; en eenige militairen onder een Europeesch officier naar de desa Gabus; zij omsingelden de desa, namen negen ingezetenen waaronder de Panghulu gevangen, en brachten die naar Samarang. Daar er een Europeesch officier bij was, durfde de Tumēnggung Sasranagara zich daartegen niet te verzetten.

Na ontvangst van dien brief, eischte Minister Moorrees den Mantri Kēliwon op. Na overleg met de hoofd-bupati's, zond hij onmiddellijk den tolk Gor met den Bupati Raden Sasrakuśuma, en droeg de Rijksbestuurder hun op, als zij den Mantri Kēliwon tegenkwamen, hem niet naar Ngajogya, maar naar Samarang te brengen; was hij gebonden, dan moest men hem onmiddellijk ontbinden. De Tolk en de Raden Sasrakuśuma vertrokken, en deden een onderzoek in Groboggan, ter plaatse waar de zaak was voorgevallen.

Toen de Sultan kennis van een en ander had bekomen, was hij vreeselijk boos. Raden Rāngga gelastte hij onmiddellijk met zijne pradjurit's op te trekken om den Mantri Kēliwon op te eischen. Maar Raden Rāngga begaf zich niet zelf op weg, doch zond alleen

¹ Tegenwoordig is Wirasari een Onderdistrictsplaats waar de Wadana van het district Wirasari gevestigd is, behoorende tot het Regentschap Garoboggan, afdeeling Garoboggan, residentie Samarang. — Wirasari ligt 38 paal van Dēmaq, en 16 paal van de districtsplaats Garoboggan.

² Tijdschr. v. N. I. 6° III. (1844) p. 137 hoofdregent van Madioen „de vader van den Bassa van dien naam en van den Pangeran Regent van Madioen.”

zijne pradjurit's. De Sultan bedoelde alleen maar, dat er naar behooren gehandeld zou worden, en hij niet uitgeleverd zou worden (sampung asēsaroh) aan het Europeesch gezach. De Sultan werd dus (natuurlijk!) nog meer vertoorned op den Rijksbestuurder en zijnen vader; hij vaardigde een schriftelijk verbod uit, dat het aan Kyaji Danukusuma verboden werd, in de Pagēlarran zich te vertoonen, doch op de Galaḍag moest blijven (gaf hem dus arrest). De Rijksbestuurder was daar verbitterd over, en gaf er den Minister onmiddellijk kennis van.

De Tolk en Raden Sasrakusuma kwamen den Mantri Kēliwon op weg tegen (kēpapag); zij eischten hem op, maar de lieden van Groboggan weigerden hem over te geven. De Tolk bleef er echter op staan dat hij niet naar Ngajogya zou worden gebracht, want de Rijksbestuurder had het alzoo bevolen. Maar weldra verschenen de pradjurit's van Raden Rāṅga, zeggende dat zij gezonden waren om den Mantri Kēliwon op te eischen. De Tolk en Raden Sasrakusuma gingen toen aan het beraadslagen. De Raden S. stelde den Tolk voor toe te geven; evenwel moest daar dan kennis van gegeven worden aan den Minister, die zijne bevelen in overeenstemming met de besturende Bupati's had gegeven. De pradjurit's van Raden Rāṅga beweerden echter dat zij aan een bevel van den Vorst voldeden, die ongetwijfeld in overeenstemming met den Minister alzoo had bevolen, en daaraan dus gevolg gegeven moest worden. De Tolk gaf dit toe, en de Mantri Kēliwon werd aan de pradjurit's van Raden Rāṅga overgegeven. Te Ngajogya aangekomen ging Raden Rāṅga daarvan onmiddellijk aan den Kroonprins kennis geven, maar die wilde niets met die zaak te maken hebben; die ging buiten hem om, en gelastte hem dus die zaak bij den Sultan aan te dienen. De Mantri Kēliwon werd toen naar de Kapatihan gebracht. Toen den Sultan daarvan kennis was gegeven, werden de Bupati's naar de Kapatihan ontboden, en hun gelast al de verklaringen van den Mantri Kēliwon op te schrijven.

Toen nu de Minister van dit alles kennis kreeg, was hij erg boos. De Rijksbestuurder sprak weer heel veel kwaad, en gaf den Kroonprins in overweging zich niet met die zaak in te laten; de stoutmoedige aard van zijnen vader werd door het Gouvernement niet vertrouwd. De Kroonprins gedroeg zich naar dien raad. De Minister zond een schrijven aan den Rijksbestuurder, dat hij den Mantri Kēliwon opeischte, want deze was een ambtenaar in dienst van den Gouv. Gen. En wie der Bupati's had den Sultan gezegd, dat hij

Braam uit, en welke maatregelen de beste waren die op den Sultan moesten toegepast worden. (katamaqakĕn). Maar den Kroonprins beval hij den heer van Braam bijzonder aan, dat die zoo spoedig mogelijk aan de regeering zou komen. Als men den Sultan als pĕgawan, d. i. als een vorst die zijne waardigheid heeft neergelegd, en als kluizenaar of paṇḍita leeft, liet leven, zou dat volkomen voegzaam zijn. Daarbij kwam, dat de Sultan aan alles wat de kangdjĕng Ratu Kantjana zeide zijn vertrouwen schonk, en zij haatte zeer haar stiefzoon (putra kuwalon) den Kroonprins. Behalve dit, als zij eens eenen zoon mocht krijgen, zou dat groote bezwaren kunnen doen ontstaan. Ook verkeerde zij nu op een zeer goeden voet (tĕpang) met haren Besan den Pang. Natakusuma, en zijne bedoelingen ten opzichte van den Kroonprins waren ook niet goed. Tegenwoordig waren de Wadana's van de Pradjurit's lĕbĕt bloedverwanten (kadang) van de Kangdjĕng Ratu Kantjana; beiden droegen den titel Bupati. Ook zou de Raden Rāngga Prawiradirdja weer tot schoonzoon genomen worden. Daarom was zij nu zeer opgeblazen (malĕmbung). Maar vooral de Pang. Natakusuma baarde hem veel zorg, want die gedroeg zich als een fijn, listig en buitengemeen bekwaam prija. Hij was steeds werkzaam in het belang van zijnen zoon; alles wat hij zeide of aanbeval, werd maar door den Sultan geloofd; hij had een afkeer van den Kroonprins, en legde het zelfs op den dood van den Rijksbestuurder toe. Het lag in de bedoelingen van den Sultan, Raden Rāngga, als die met de prinses gehuwd zou zijn, tot agulagul (de eerste, de voornaamste; ook: voorvechter) te benoemen. Daarom was de Sultan zoo weerbarstig (wangkal) ten opzichte van de bevelen van den Gouv. Gen., daar hij zijn vertrouwen op zijnen schoonzoon en besan (d. i. Pang. Natakusuma) stelde. Het was tegenwoordig aan de houding van de Pradjurit's van Pang. Natakusuma en Raden Rāngga en Natadiningrat zelfs te zien dat zij zich zullen durven verzetten tegen de Compagnie. De Rijksbestuurder zeide dit alles alleen maar (zoo sprak hij), opdat hij verantwoord zou zijn, daar hij voor de belangen van het rijk moest zorgen. En bovendien, de Kroonprins was zeer te beklagen (om medelijden met hem te krijgen, sangĕt mĕlasakĕn). Als de Gouv. Gen. zich niet over hem ontfermde, zou het er op uitloopen, dat, zoo lang die drie personen er waren, hij, Danurĕdja, geen Rijksbestuurder zou kunnen blijven, want hij zag wel in, daartoe niet in staat te zijn. En inderdaad, als het zoover kwam, zou dat een ramp voor het rijk

Weldra kwam de heer van Braam. Na elkander verwelkomd te hebben ging men zitten. De heer van Braam zeide, dat de heer Krijgsman als Tolk zou fungeeren. Daarop ging hij voort met te zeggen, dat, aangezien er nu een verschil bestond tusschen den Minister Moorrees en den Sultan ter zake van het zitten op de gëgilang, de Sultan maar aan het verlangen van den Minister moest toegeven. Want het was vroeger ook reeds de gewoonte van zijnen vader, als hij in de paṇḍapa van het paleis zat, ook geen bantjiq gëgilang gebruikte. Als hij ontving, en den Uprup had ontboden, zat hij ook niet op een gëgilang, maar wel degelijk op den steenen vloer; ¹ dat was vroeger al een oude gewoonte. De heer Moorrees hield zich aan het bevel, dat de Minister gelijk was aan (sami kalajan) den Sultan; waar ook, als zij gezeten waren, was dat naast elkander (djadjar); de vorm van huldebetoen was dezelfde (wangun kahurmatannipun sami). Bij gevolg werd de waardigheid van den Minister nu verlaagd; en was hij in vreeze alzo de hem gegeven bevelen niet op te volgen. Daaruit is de quaestie ontstaan. Het zou het beste zijn als de Sultan toegaf. En een gëgilang bantjiq kadjëng, een zetel met houten vloertje, waartoe diende dat? (wat nuttigheid had dat? asil apa).

De Sultan, rood van woede, ² zeide: Zeker! Dat is zoo! Het is

[illegible]

² ဟမ္မာမုဗိက ဟေ ဟဗ္ဗိဗျာ

zelf komen en dat gespuis uitroeien, en de landstreek annexeeren. — De Sultan zeide, dat nu een nauwkeurig onderzoek naar de vorstelijke waardigheid troebel, te verward was gemaakt, er niets anders overschoot, dan dat de gĕgilang werd afgeschafft; door den heer Moorrees verkocht, zou de winst, (de untung) er van zijn, dat hij gelijk werd gesteld aan den Gouv. Gen. ¹ — Dat de Lodji van het Gouvernement ontruimd en naar Samarang zou overgebracht worden, was eene andere zaak; die ging buiten hem om; ² daar liet hij zich niet mee in; als hij maar niet ontrouw was in hetgeen hij op zich had genomen te leveren aan manschappen, goederen en geld. — Wat de schadevergoeding van het den Chinees ontroofde geld betrof, die zaak was nog in onderzoek. — De desa's in de Kađu zouden geannexeerd worden, om gezochte redenen zouden die dan moeten verwoest worden door hun eigen rechter. ³

De heer van Braam zeide daarop vernomen te hebben, dat de Sultan oneenig was met den Kroonprins. Wat was daar de oorzaak van? De Sultan schrikte vreeselijk, en antwoordde, dat dit een onwaar bericht (kabar tjorah) was; vroeger had de Gouv. Gen. hem een waarschuwendend raad gegeven, en sterk afgeraden onbezezen praatjes vertrouwen te schenken. Daarop vroeg de Sultan aan den Kroonprins, of het inderdaad zoo was, dat zij dikwijls twist hadden? — De Kroonprins gaf daarop ten antwoord, dat dit volstrekt niet het geval was; hij was veel te bevreesd zijn vader tegen te spreken (suwala). De heer van Braam nam daarop afscheid en vertrok. De Sultan gaf de aanwezigen verlof heen te gaan.

De Babad-schrijver merkt hierbij op: hun twisten was baül, zij waren kamp; geen van beiden had gewonnen of verloren.

In Tijdschr. v. N. I. (1844) 6° III. p. 156 wordt dit anders voorgesteld: „De heer van Braam was tevens overbrenger van eenen dreigenden brief van den maarschalk aan den Sultan, waarin hij onder anderen Notto Koesomo en Notto Diningrat bij den Vorst verdacht maakte als lieden, die van zijn vertrouwen misbruik maakten, om hem ten hunnen behoeve van den troon te

¹ မဟာသိက္ခာပုဂ္ဂိုလ်တို့၏အမိန့်အတိုင်းပြုစုရန်အတွက် ဤသို့ဆိုကြသည်။

² ဤသို့ဆိုကြသည်။

³ မဟာသိက္ခာပုဂ္ဂိုလ် (dat wel zal moeten zijn) သိက္ခာပုဂ္ဂိုလ်တို့၏အမိန့်အတိုင်းပြုစုရန်အတွက် ဤသို့ဆိုကြသည်။

stooten. Hetzij nu dat de Sultan daaraan geloof gehecht hebbe, hetzij dat de vertoogen van den heer van Braam, gepaard met bewegingen van troepen, die alom bespeurd werden, in verband met de misnoegdheid van den Kroonprins, den rijksbestierder en hunnen aanhang, den gewenschten indruk hebben mogen maken, zeker is het dat op denzelfden dag, waarop gemelde brief door den heer van Braam overgeleverd was, (zijnde den 12 November 1810) er, na eene conferentie tusschen den Vorst en zijnen vermoedelijken opvolger, den Kroonprins, eene groote verandering aan het hof kwam, voornamelijk bestaande in de herstelling van den rijksbestierder in zijnen rang en gezag, en in de terugzetting van Notto Dinigrat tot den rang, die hem als eersten buiten regent toekwam; terwijl de Sultan vervolgens op den 13^{den} November 1810 in alle eischen van den maarschalk toestemde."

De heer van Braam (na van 12 tot 15 November 1810 te Ngajogya te zijn geweest) keerde naar Samarang terug.

De heer Moorrees trad af als Minister en werd vervangen door den heer Engelhard, (Ingglar) ¹, die weer Minister te Ngajogya werd. De quaestie van de gĕgilang werd zoo geregeld, dat, door van beide zijden wat toe te geven beide partijen tevreden waren. (kĕḍiq sewang kadamĕl siḍang siring). Als de Minister zijne opwachting kwam maken, werd hij in de Srimanganti ontvangen, de Sultan nog altijd zittende op de gĕgilang zooals dat vroeger de oudvaderlijke gewoonte was. (nalurinipun ing kang rumijin).

Bij de Jonge X (XIII) p. 500 leest men omtrent Moorrees het oordeel van Daendels over hem aldus: „is het aan de andere zijde niet zonder moeite geweest, dat ik uit de correspondentie en de gehouden abouchementen te Samarang met den destijdsigen Minister aan het Hof van den Sultan te Djocjocarta, J. W. Moorrees heb opgemerkt zijne verkeerde behandeling van zaken aan dat Hof, en dat hij door een kwalijk geschonken vertrouwen aan een der voornaamste gunstelingen van den Vorst als speelbal geworden zijnde van deszelfs doorslepenheid, machinatien en slechten aard, zich in zoodanigen toestand gebracht had bij den Sultan, dat de Vorst tot

¹ Dit was Pieter Engelhard, een neef van Nicolaus Engelhard. — Tijdschr. Bat. Gen. XLIII. 3 pag. 206. — Zie boven pag. 126.

geen onderhandelingen meer met hem te bewegen was, waardoor eenige hangende differenten over het bij de Hoven aangenomen nieuwe ceremonieel, waarvan de Sultan was afgeweken, over het aanhouden van deserteurs in zijne landen en over eene den Rijksbestuurder aangedane onverdiende behandeling, buiten afdoening moesten blijven; welk gedrag van den voorn. Minister Moorrees mij verplicht heeft hem uit deze zijne bediening te ontslaan, mitsgaders den President der Hooge Indische Regeering J. A. van Braam naar Djocjarta te laten vertrekken, ten einde de nog onbesliste punten met den Sultan tot verevening te brengen, met gevolg dat deze zending een alleszins satisfactoiren uitslag gehad, en de Sultan zich tot een getrouwe nakoming van het ceremonieel verbonden heeft, zoowel als tot opheffing der verdere bezwaren, die hem bij die gelegenheid zijn voorgehouden.

Zijnde vervolgens de vacature, welke dit ontslag van den Minister Moorrees had veroorzaakt, op mijne voordracht door de Hooge Regeering vervuld door de benoeming tot Minister van den President van Schepenen te Batavia P. Engelhard, die te voren in dezelfde betrekking zich aangenaam had weten te maken bij den Sultan, zeer bedreven en zacht is in den omgang met de Inlanders, en zijn verlangen had doen blijken van ten tweeden male tot het Ministeri te Djocjarta te worden verkozen." —

Ngajogyakarta kreeg een bezoek van den Sekrĕtaris Djendral Fekis ¹. De Kroonprins en al de Putra's en Santana's maakten hem hunne opwachting in de Lodji. Na twee dagen vertrok hij weer.

De Minister gaf toen kennis aan den Rijksbestuurder om zulks aan den Sultan mee te deelen, dat de Gouv. Gen. had bevolen, dat alle rondtrekkende kooplieden, als zij zich naar de Pasisir-streken wilden begeven, van een pas moesten voorzien zijn, geteekend door den Patih of den Minister, en zonder dien pas gevangen genomen moesten worden. En verder de Hadji's die beweerden afstammelingen van den Profeet te zijn, doch dit niet door bewijzen van hunne afstamming konden aantonen, evenzeer gevangen genomen moesten worden en aan het Gouvernement uitgeleverd. Voorts mochten zij,

¹ De Kapitein ter zee Simon Hendrik Frijkenius?
Volgr. IV.

van Raden Rångga's overleden echtgenoot) aan Raden Rångga tot echtgenoot gegeven zou worden, had daar, gedachtig aan hare eigen kleinkinderen, erge hartezeer over. De Kangdjeng Ratu Kantjanawulan had haar aanstaanden schoonzoon al vele cadeaux geschonken. ¹

De Rijksbestuurder van Ngajogya trad in overleg met zijnen ambtgenoot Tjakranagara te Surakarta om aan de Compagnie kennis te geven, hoe Raden Rångga zich misdroeg door eenen zekeren Wirabrata, een ketju-aanvoerder van Pranaraga, den kost te geven (ngingu). Destijds werd er over en weer in Pranaraga en Madijun geketjud. Maar Pranaraga moest het tegenover Madijun afleggen (kandap) door de bekwaamheid (sagëd) van Raden Rångga. Daarbij liet hij de stad Madijun versterken door kanonnen op de baluwërti, stadsmuur, op te stellen, terwijl Pranaraga in het geheel niet in staat was zich op gelijke wijze te versterken.

Van den Sunan van Sala wordt verhaald dat hij allerlei klachten bij den Gouv. Gen. inbracht, en om recht (adil) van het Gouvernement verzocht.

Toen het nu tegen de Garëbëg Sijam 1810 liep, bracht de Sultan weer de quaestie over het eeresaluut ter sprake, als hij zich uit het paleis naar de Siti-inggil zou begeven. Reeds bij eene vorige gelegenheid had de Sultan diezelfde zaak met den Minister behandeld, ² maar schijnt onafgedaan gebleven te zijn. De Sultan bleef ook nu weer bij zijn verzoek; de Rijksbestuurder bleef zijnerzijds op zijn manier aan het intrigeeren, vooral ook tegen Natadiningrat, waarbij de Kroonprins zich buiten schot hield ³; tot eindelijk de Sultan uit

¹ Zie boven pag. 154.

² Zie boven p. 153, 154.

[illegible]

Na afloop van de Garëbëg kwamen de Putra's en Santana's en Bupati's hunne opwachting bij den Sultan maken en hem hunne hulde naar gewoonte aanbieden. De Sultan hield een toespraak, waarin hij zeide, dat niemand van hen hem mocht verdenken (nërka) twist te zoeken (ṁag-ṁi) met het Gouvernement; niemand mocht stoken om verwijdering te weeg te brengen. De Sultan en het Gouvernement bleven onverbreekbaar aan elkaar gehecht. Er was nu slechts een redetwist (rëbat udur) over het huldebetoon. Tot wien zou hij zich wenden (bëbana) dan tot den Minister, die voor de belangen van den Vorst zorgde? De Sultan had niet met den Gouv. Gen. maar alleen met zijnen vertegenwoordiger, wakil, te doen. Daarom moest deze een uitgezochte Europeaan zijn, voldoende op de hoogte van alles. Waarom kwam de Minister niet als hij hem ontbood? Waren er die den Minister ophitsten? De Sultan begreep er niets van.

Downloaded from Brill.com04/26/2023 11:37:07AM
via free access

Pang. Natakusuma zeide, dat wat de Sultan gezegd had juist was. Als er een twist was moest die uitgetwist worden, en als er eene afwijkende meening was, moest die geregeld behandeld worden. Er bestond volstrekt geen plan de vriendschap met de Compagnie af te breken. In die quaestie van het huldebetoon handelde de Minister overeenkomstig de bevelen van den Gouv. Gen.

De Sultan stemde dit alles toe; hij dacht er ook zoo over. Nadat er eten en drinken gepresenteerd was, ging men uiteen, en begaf zich naar de kadipaten. De vrienden van den Rijksbestuurder hadden het weer druk (wěwādul) over den trots van den Sultan tegenover het Gouvernement, en over Pang. Natakusuma die het met den Sultan hield; zelfs smadelijk over den Minister sprak, en dezen een Wĕlandi Bahong, een Hollandsche boschduivel (of: nachtvogel die een keffend geluid maakt, asonason?) genoemd had.

De Rijksbestuurder ging iederen dag naar de Lodji, en hitste (anggĕgasah) den Minister op, zoodat ten slotte deze alle barmhartigheid (palimarma) voor den Pang. Natakusuma verloor, en zijne geheime aanslagen en listen tegen den Pangeran verscherpte. Hij stelde eene aanklacht tegen hem aan den Gouv. Gen. op. Hij had drie schrijvers; Danukrama en Trunasastra brachten de stof bij elkaar; en de derde, een Mijnheer Drite, die het in het Hollandsch in elkaar zette; waarbij zich aansloot de Kroonprins, die Wirjapuspita en zijnen jongeren broeder, raji, Pangeran Mangkubumi zond.

De Babad-schrijver keert in zijn verhaal nu weer terug tot vóór de bagda-Garĕbĕg, om te spreken over hetgeen er in Madijun en Pranaraga voorviel. Er waren drie personen uit de desa Ngĕbĕl, behoorende onder Pranaraga, vermoord geworden. Deze zaak zou door rechterlijke beambten, sarajuda, onderzocht worden. Ngajogya zond: Pang. Dipakusuma, Djajadipura en den Tumĕnggung Samanĕgara. Surakarta: de Tumĕnggung Arungbinang; en de Compagnie Kapitein Krisman. [Krijgsman?] Na onderzoek bleek het dat werkelijk drie personen van Ngĕbĕl in het Madijun'sche vermoord waren. Kapitein Krisman stelde een proces-verbaal op, voorzien van zijn tjap; ook de Bupati Tumĕnggung Arungbinang teekende het; maar Pang. Dipakusuma wilde dat nog niet doen uit vreeze voor zijn Vorst; hij wilde den vorst daarmee eerst in kennis stellen. Daarop keerde men weer terug.

Tijdschr. v. N. I. 6° III. pag. 145 licht ons dit geval eenigszins duidelijker toe: „De raden rongo Pra wiro Dirdjo, die naauwelijks aan de billijke wraak van den Keizer ontsnapt was, gaf daartoe opnieuw aanleiding, door de Solosche dessa's Ngěběl en Sekedok gelegen in het landschap Ponorogo, in de maand Februarij 1810, door eene gewapende bende van 800 man te doen plunderen en verbranden, bij welke gelegenheid twee onderdanen van gemeld hof, afgemaakt en een gewond werd.

De aanleidende oorzaak tot deze daad van geweld schijnt geweest te zijn, de gedurige en door de Solosche hoofden begunstigde rooverijen, in de onder Raden Rongo behorende Montjonegorosche landen, waarvoor geene voldoening te krijgen was, en welke dit eierzuchtig hoofd bewogen, om zich zelven recht te verschaffen.

Nadat het Solosche hof zich vruchteloos bij het Djocjosche, over deze schending van grondgebied beklaagd had, wendde de Keizer zich regtstreeks dienaangaande, tot den Gouv. Gen. Daendels, die deze zaak zeer hoog opnam en van den Sultan, voor den Keizer, voldoening vorderde.

De Sultan weigerde zulks echter, alvorens de zaak op de gewone wijze, door gecombineerde commissien van de beide hoven, ten overstaan van Europeesche afgevaardigden, onderzocht zoude zijn geworden, en toen dit laatste toegestaan was, werd de Raden Rongo wel schuldig bevonden, maar hij bragt gelijksoortige klachten ter zijner verdediging tegen de Solosche hoofden in, waarop geen acht geslagen werd.

Intusschen, terwijl de voldoening, die de maarschalk voor den Keizer van den Sultan vorderde, achterwege bleef, rezen er almede zeer hooge geschillen met het Gouvernement» waarvan wij boven alreeds gesproken hebben. De maarschalk eischte nu de uitlevering van Raden Rāngga, maar toen die uitbleef, werd nog eene laatste poging door de zending van den heer van Braam beproefd, terwijl Daendels inmiddels uitgebreide militaire maatregelen nam, om bij mislukking van van Braam's zending, met geweld te nemen wat hij door vredelievende middelen niet gedaan kon krijgen.

Raden Rāngga was intusschen nog altijd te Ngajogya. Gedurende de Vastenmaand was hem toegestaan naar huis te gaan, maar na afloop van de Vasten moest hij weer terugkomen want dan zou zijne zaak afgehandeld worden. Inderdaad keerde hij dan ook in de maand Sawal

terug, en maakte zijne opwachting. Weldra (12 Nov. 1810) kwam ook de heer Kommandeur van Braam te Ngajogya, die een brief van den Gouv. Gen. meebracht, inhoudende 1°. Dat Raden Rāngga zich naar Bogor zou begeven om den Gouv. Gen. vergiffenis te vragen. En 2°. Dat de Sultan den Raden Tumĕnggung Natadiningrat tot Korri had aangesteld, hetwelk de Gouv. Gen. niet toestond (goedvond, marĕngi), want hij was een zoon van een Santana, waartegen vele bezwaren van teeren aard waren; zijn vader was volstrekt niet oprecht, zoodat hij een voortdurend gevaar voor het rijk was; ¹ misschien zou hij de maatschappelijke orde verstoren, den vorst tot een ramp zijn, en het Gouvernement zorg veroorzaken. Als de Sultan aan deze eischen niet voldeed, zou de Gouv. Gen. zeer gebelgd zijn (runtiq), en de vriendschap afbreken. ² Dan zou hij te Ngajogya komen, en nieuwe regelen en wetten invoeren.

De Sultan werd vreeselijk ongerust, en verzocht dringend, dat de Gouv. Gen. niet zou komen. Onmiddellijk liet hij Raden Rāngga aanzeggen, dat hij naar Bogor zou gaan om den Gouv. Gen. vergiffenis te verzoeken, en hem drie reisgenooten zouden worden meegegeven. ³ Maar Raden Rāngga verzocht, dat zijn zwager Pang. Dipakusuma mocht meegaan, hetgeen de Sultan eerst goedvond maar daarna weer introk, en Kyaï Danukusuma aanwees als zijn reisgenoot. De Sultan had daar heel wat mee op het oog, dat hij den vader van den Rijksbestuurder daarvoor bestemde. Als de reis gelukkig mocht afloopen, zou Kyaï Danukusuma den Raden Rāngga zeker tot kornak (surati) dienen, en hij scherp toezien op de verwaandheid van den Raden, om hem ingetogen te doen worden. En gesteld, dat Raden Rāngga mocht verdwijnen (d. w. z. sterven), dit geene bezorgdheid zou veroorzaken. Doch Raden Rāngga had er erge hartzeer over, dat hem een ander dan hij verzocht had tot reisgenoot werd meegegeven. De Kangdjĕng Ratu Kantjana Wulan zond hem vele geschenken om hem de reis aangenaam te maken. Hieromtrent lezen wij Tijdschr. v. N. I. 6° III. p. 267: „Ook

¹ Dit laatste eene gissing voor: *anarasa anarasa anarasa*

² *anarasa anarasa* Zie Jav. Zam. II. p. 109 N° 166 en pag. 131 N° 340, waar deze Sprw. eenigszins anders verklaard wordt.

³ Tijdschr. v. N. I. 6° III. p. 147 en 152 spreekt alleen van „onverwijldde uitlevering van R. R. aan het Gouvernement.” — Dit vertrek naar Bogor bepaalde de Sultan op 26 Nov. 1810, „en dit hoofd onderwierp zich schijnbaar daaraan” ald. p. 157.

van een verzoek tot uitlevering van de Ratu Kantjana Wulan is destijds sprake geweest, omdat zij eenige goederen aan den Raden Rongo, ten behoeve van zijne voorgenomen reis naar Buitenzorg, geleend, en hij dezelve medegenomen had, welke omstandigheid haar almede onder verdenking had gebracht; hebbende de Minister Engelhard veel moeite gehad, om den Gouv. Gen. de onmogelijkheid daarvan, zoowel als van den raad, dien hij den Sultan, volgens nader te kennen gegeven verlangen, van Zijne Excellentie moest geven, namelijk: „om deze Ratoe te verstoten en haar aan een verwijderd dessa's hoofd uit te huwelijken,“ te bewijzen.”

Raden Rāngga was intusschen wanhopig (nglalu), en hield zich overtuigd, dat hij als een misdadige werd beschouwd; en hij wist dat het de Maharadja, de Oppervorst (de Gouv. Gen.?) was die zijn ongeluk (zijn dood) beoogde, en zij wier toeleeg dat was zich blijde zouden gevoelen. Daarom had de Rijksbestuurder er ook zulk een haast mee, die tegelijk van vorst wilde veranderen; zooals het spreekwoord zegt, bubuq angsal supana, of volgens Jav. Zam. II pag. 58 N° 383: bubuq oleh ěleng, d.i.: de houtwurm weet een gat (in het hout) te maken; z. v. a.: iemand die eene sterke (slechte?) begeerte naar iets heeft, weet er wel een middel op te vinden om die vervuld te krijgen. Men wilde Raden Rāngga verlegen (?) maken, en legde het er op aan hij vervaard zou worden ¹; hij gevoelde zich zeer beschaamd en in zijn eer gekrenkt; hij was als levend dood. Hij zocht dan nu ook alleen maar naar eene gelegenheid om weg te komen.

Des avonds toevallig zijne opwachting willende gaan maken in een draagstoel van kadjang bij zijnen oom (paman) Pang. Natakusuma, kwam hem de Rijksbestuurder zonder gevolg tegen, die naar de kadipaten wilde gaan. Toen de Rijksbestuurder vroeg wie daar in de draagstoel zat, antwoordde R. Rāngga onmiddelijk: Radenaju Singaranu, terugkomende van de Māntjanagara. Maar beiden vergisten zich niet in elkaar wie zij waren, en waren voorzichtig. De Rijksbestuurder vervolgde zijn weg naar de Kadipaten, en R. Rāngga naar zijnen vader (oom, rama) Pang. Natakusuma. Hij bracht hem de voetkus (ngudjung), alsof dit de laatste maal zou zijn dat zij elkaar ontmoeten. Hij zeide, de overtuiging te hebben ongelukkig te zijn (bilahi), en een aan het Gouvernement overgeleverde te zijn door de lasterlijke aantijgingen van Danurĕdja

¹ R. R. မိမိတို့အား ခြိမ်းခြောက်မှုကို ခံရသည်။

Toen Pang. Natakusuma dit hoorde, kreeg hij een sterken tegenzin (ewa) tegen hem, en verdacht (nĕrka) hem dat hij ijldde (raaskalde, nglamong). Hij zeide hem weg te gaan. Daarop vroeg hij Raden Natadiningrat zijn paard te leen, zeggende dat hij dat meê wilde nemen naar Bogor. In alles gedroeg hij zich als iemand die gek zou worden, en bewees groote hulde aan zijnen grootvader Natakusuma.

De Bupati's die naar Bogor zouden gaan verzamelden zich allen bij den Rijksbestuurder om te beraadslagen over hun reis. De heer Kommandeur had het aan hen overgelaten, den dag van hun vertrek te bepalen. Raden Rāngga nam geen deel aan de beraadslaging; het was hem alsof zijn keel toegeknepen was. Op alles wat hem gevraagd werd antwoordde hij: sumāngga! Bij het naar huis gaan, verzuchtte hij niet anders, dan dat hij zijne vrouw in den dood mocht volgen.

Nu ontbood de Sultan zijnen broeder Pang. Natakusuma en den Kroonprins. Hij zeide hen ontboden te hebben, omdat er een brief van den Gouv. Gen. was gekomen, waarin hem meegedeeld werd, dat de Gouv. Gen. niet toestond dat Raden Natadiningrat Korri bleef. Hij zou daaraan voldoen om onheilen af te wenden, en wijken (njingkir) voor menschen die kwaad spraken (ngame). Natadiningrat zou vervangen worden door zijn oom (uwa) Sindunagara. Daar waren geen bezwaren aan verbonden. Pang. Natakusuma en Raden Natadiningrat moesten daar niet boos over zijn. Pang. Natakusuma gaf zijn groote ingenomenheid met dit besluit te kennen, daar hij van den beginne tegen die aanstelling was geweest. Het was hem alsof hem een goddelijke zegen geschonken werd; hij had zijn zoon gaarne voor dat onheil gespaard gezien; nu was hij weer gelukkig! — Maar de Sultan zeide hierop dat het zoo niet bedoeld was; hij hield alleen maar op te doen te hebben met zaken die het Gouvernement betroffen; alles wat van den Sultan uitging zou door zijne handen gaan. — Pang. Natakusuma zeide hierop, dat, als het dit slechts was, het slechts half werk zou zijn; hij zou zich veel meer op zijn gemak gevoelen, als zijn zoon Bupati Midjen werd; dan zou er niemand zijn die hem verder lastig zou vallen. — De Kroonprins voegde hieraan toe, dat zijn oom gelijk had: Natadiningrat zou dan van alles af zijn (rĕsiq); hij zou zich op zijn gemak gevoelen, en geen tweestrijd meer kennen. — De Sultan merkte daarop aan, dat Natadiningrat dan, als hij Midji werd, als een zoek geraakte knaap (rare kĕtriwal) zou zijn, en zoo

goed als zonder bezigheid. — Waar tegen Pang. Natakusuma weer inbracht, dat zoolang Natadiningrat nog dochters te verzorgen had, hij wel niet als zoek geraakt zou zijn. — De Raden Brāngtakusuma werd daarop gelast aan den Rijksbestuurder mededeeling van des Sultans besluit te doen, dat Raden Tumĕnggung Natadiningrat opgehouden had Korri te zijn, en vervangen zou worden door Kyai Tumĕnggung Sindunagara.

Des nachts was er een *andaru*¹ te zien die in N. W. richting viel.

Den volgende morgen vertrok de heer Kommandeur van Braam naar Samarang.

De Sultan gevoelde zich buitengewoon in zijn schik, en reed iederen namiddag paard.

Zes dagen later² zou Raden Rāngga Prawiradirdja volgens afspraak den heer van Braam volgen naar Samarang, en dan van daar volgens het bevel van den Gouv. Gen. naar Bogor vertrekken. Hij bracht alles in orde, en liet zijn pradjurit's uittrekken om zich op den weg te oefenen; maar zelf was hij daarbij niet tegenwoordig, omdat hij afscheidsvisites van Putra's, Santana's en Bupadi's had te ontvangen, die hem goede reis kwamen wenschen. Na het vertrek dezer gasten kreeg hij een bezoek van Pringgakusuma en een Mantri Djawi genaamd Ngabehi Pusparana, twee personen die hem bestonden als Kaki uit Sokawati. Raden Rāngga stelde vertrouwen in hen, niet wetende dat zij werktuigen van den Rijksbestuurder waren. Te voren hadden zij een verbond gesloten, en met eedzweering verklaard, des noodig met hun drieën vergift in te nemen en gelijkelijk te sterven. Ten slotte pleegden die twee verraad, door zich bij den Rijksbestuurder aan te sluiten, en hem tot (geheime) handlangers

¹ Een *andaru* (ਅੰਦਰੂ) wordt gezegd een lichtend, glanzend luchtverschijnsel te zijn, gewoonlijk te zien bij het sterven van een Vorst, regent of dergelijke persoonlijkheid, dat uit de residentie des overledenen opstijgt, en zich door de lucht voortbeweegt in de richting van het verblijf des opvolgers van den overledene. In ons verhaal geldt het geen overledene, maar een uit zijn ambt ontslagene, wel een bewijs hoe hoog Natadiningrat aangeschreven stond. En van daar ook de vermelding van de Noordwestelijke richting.

² Als het waar is, dat (Tijdschr. v. N. I. 6^e III. p. 157) de heer van Braam „15 Nov. 1810” vertrok, en „Raden Rāngga zes dagen later vertrekken zou” (volgens de Babad), d.i. dus 21 Nov. 1810, dan kan het Tijdschr. v. N. I. ald. genoemde 26 Nov. 1810 niet juist zijn, tenzij de Sultan het vertrek van R. R. vervroegd heeft, of de Babad-schrijver zich heeft vergist.

(dipun damēl pakandēllan) dienden, en alles wat Raden Rāngga deed (sabarang kadjēngipun) aan hem overbrachten. Zij waren eveneens pijaji gletja gletje z. v. a.: niet nauwgezette(?) prijaji's.

Ter middernacht vertrok ¹ Raden Rāngga; hij verliet zijne woning aan de achterzijde; de noordoostelijke muur had hij laten opbreken om tot uitgang te dienen. De ruitergelederen rukten met dreunend geluid uit; de pradjurit's gēŋto (voetvolk) bewogen zich in een dichten zwerm (kumēbul); overal waar zij langs kwamen ontstelde men. Te Djēnu gekomen, hield R. Rāngga stil; er was niemand die hem volgde; de pradjurit's gēŋto, hun uitrusting ontvangen hebbende, waren achtergebleven. Pringgakusuma en Pusparana hadden hem slechts tot op den weg geleid, doch waren toen onmiddelijk naar de Kapatihan gegaan. Na hen kwam Kyaī Martalaja den Rijksbestuurder kennis geven, dat R. Rāngga heimelijk de stad had verlaten. Maar de Rijksbestuurder — reeds alles wetende — ontstelde volstrekt niet; blijkbaar was hij blijde. Kyaī Danukusuma begaf zich nu ijlings naar de Lodji om kennis te geven. De Minister verschrok zeer, en gaf bevel dat de dragonders zich gereed zouden houden. De Rijksbestuurder begaf zich naar de Srimanganti met de Bupati's. Reeds vóór er iemand was, waren de kroonprins, Pang. Mangkubumi en Pang. Adikusuma daar al eenigen tijd bijeen, want zij waren al van alles op de hoogte vóór dat R. Rāngga was weggegaan door eene waarschuwing (pandjawi) aan den Kroonprins door den Rijksbestuurder. De Sultan sliep nog. Men ging hem wekken, en weldra verscheen hij. Gezanten van den Rijksbestuurder verspreidden zich (sumēbar) en bespiedden zijn oom (paman) Pang. Natakusuma; al zijne bewegingen moesten zij zeer nauwkeurig nagaan. Maar Pang. Natakusuma sliep al geruimen tijd niet meer, wijl zijn zoon Natadiningrat hem was komen kennisgeven van het vertrek van R. Rāngga. Toen kwam er iemand namens den Rijksbestuurder hem van R. Rāngga's vertrek kennisgeven; kort daarop gevolgd door eenen zendeling, gaŋdeq, van den Sultan, om on-

¹ Tijdschr. v. N. I. 6° III. p. 262: „De Raden Rongo Prawiro Dirdjo in stede van de reize naar Buitenzorg, waartoe hij zich verbonden had, en waartoe alles gereed gemaakt en de marschroute bepaald was, aan te nemen, verwijderde zich, vergezeld van circa 300 gewapende manschappen, in den avond van den 20 November 1810 tusschen 8 en 9 uren van het hof; en begaf zich naar zijne regentschappen, zonder dat hij daarvan den Sultan noch den Rijksbestuurder kennis had gegeven.”

middeljik bij den Sultan te komen, waaraan hij terstond gevolg gaf. Hij kwam tegelijk met zijnen ouderen broeder, raka, Pang. Angabehi. De Sultan verklaarde zich onschuldig ¹ aan deze handeling van R. Rāṅga; maar in zijn binnenste koesterde hij achterdocht omtrent Pang. Natakusuma.

De Sultan wees daarop de Bupati's aan, die R. Rāṅga moesten achterna gaan. De Tumēṅgung Purwadipura stond aan het hoofd van een derde deel der Pradjurit's Lēbēt; en Kyāi Tumēṅgung Martalaja voerde met den zoon van Raden Rija Sindurēdja genaamd Dipadirdja, en den boven genoemden Pringgakusuma een aantal gewapende burgers aan. Maar naar de opdracht van den Sultan moesten zij trachten R. Rāṅga met zachtheid over te halen, opdat hij tot bezinning kwame. Pang. Natakusuma kon met al die maatregelen niet instemmen; hij achtte het beter hem met een geheel leger te overvallen, en daartoe alle man van Ngajogya op te roepen. Gelukkig zou het zijn als hij nog op weg zijnde ingehaald werd; want als hij niet terstond in zijn opzet gestuit werd, zou hij later heel wat te doen geven; evenals men de Kamaḍejan, (een woekerplant) van eenen boom moet afscheuren, daar die anders den boom zou doen sterven. ² De Rijksbestuurder wendde afkeurend het hoofd om, waarop niemand zijne instemming met dit voorstel bevestigde; hij zeide nog, daar het hier alleen maar om R. Rāṅga te doen was, eene algemeene oproeping niet te pas kwam, en zou er al te veel omslag voor gemaakt worden. ³ Naar de bedoeling van den Rijksbestuurder en ook van den Kroonprins moest er naar gestreefd worden, dat R. Rāṅga voortging in zijn doen, en de zaak afgehandeld werd door de Compagnie; dan zou de Sultan bij de Compagnie in een ongunstig daglicht komen te staan. De Sultan gelastte daarop, dat de troepen die zouden uittrekken onmiddelijk aan den Minister moesten overgegeven worden, met het verzoek hun Europeesche dragonders mee te geven. Den Rijksbestuurder droeg hij op den Minister mee te deelen, dat de Sultan volstrekt niet in de zaak gemoeid was; het was een misdaad van R. Rāṅga alleen. Ook de

¹ ခါးစိမ်းချ်၊ volg. W.d.b.: de handen van iets afwasschen. (rein, zuiver G.)

² Winter Jav. Zam. II. p. 24 N° 157: မိန့်တရားမရဘဲ အမိန့်တရားမရဘဲ အမိန့်တရားမရဘဲ အမိန့်တရားမရဘဲ အမိန့်တရားမရဘဲ

³ အမိန့်တရားမရဘဲ

gung Samanagara droeg den naam Panĕmbahan Senapatiningprang, en de kroonprins dien van Surjadjajaparusa, daarbij stelde hij een viertal punggawa's aan. Voorts verzond hij brieven aan de tot Sala behorende Mântjanagara, en de Pasisir-gewesten van het Gouvernement om zich aan hem te onderwerpen.

Het Tijdschr. v. N. I. 6°. III p. 263 verhaalt ons van „het verbranden en plunderen van de op zijnen (R. Rångga's) weg naar Madioen liggende Solosche dessa's, zijne daarop gevolgde publicatiën, waarbij hij alle Javanen en Chinezen opriep, om met hem gemeene zaak te maken, ter vernietiging van de Europeanen en van het rijk van Soeracarta, zijn kennelijk voornemen om de Gouvernements provincien te overvallen; het aannemen van den titel van Soesoe-hoenan Praboe Ingalogo, benevens het voeren van den vergulden pajjong en de door hem gedane eigendunkelijke benoemingen, onder anderen van de regenten van Kerto Sono, Djipang, Ngrowo Padangan en Poorwodadi tot Pangeran.”

„Groot was de verslagenheid over deze onverwachte gebeurtenis, maar de Sultan verontwaardigd over des Raden Rongo's bestaan, en angstvallig wenschende om zijne onschuld den Maarschalk duidelijk te doen blijken, nam onmiddelijk, in overeenstemming met den minister Engelhard, de doeltreffendste maatregelen om het oproer te dempen.

„Niet alleen werd met den meest mogelijken spoed eene expeditie van duizend man, Sultans troepen, onder bevel van den Tommengong Poerwa di Poero, vergezeld van den Luitenant Paulus, den sergeant Leberfeld en twaalf dragonders, den Rongo nagezonden, met schriftelijke last om hem dood of levendig terug te brengen, maar gelijktijdig werden ook, spoeds- en zekerheidshalve, door tusschenkomst van onze residenten, eigenhandig door den vorst onder-teekende en verzegelde bevelschriften, tot hetzelfde einde, aan de onderscheidene Djocjosche regenten in de Montjonegorosche landen afgevaardigd; hun tevens bevelende, om, indien de Rongo hen mogt willen overhalen, om hem te volgen, onder voorgeven dat hij op des sultans last handelde, daaraan geen geloof te hechten, maar zich in tegendeel ter zijner verdelging met Poerwo di Poero te vereenigen.”

„Naar hetgeen wij uit de rapporten van den heer Engelhard gezien en te Djokjokarta gehoord hebben” — gaat het Tijdsch. v. N. I. ald. p. 265 voort ten gunste van den Sultan in deze R. R. zaak te schrijven — „kunnen wij deze vermoedens en verdichtselen echter stellig tegenspreken en verklaren, dat uit alle bescheiden, die

aldaar voorhanden zijn, de onschuld van den vorst en zijn hartelijke wensch, om daarvan doorslaande blijken te geven, ten duidelijkste doorstraalt.

„Met moeite zelfs heeft men den sultan wederhouden, om den rijksbestierder, vergezeld van eenige voorname prinsen en onder anderen van zijnen zoon Pangeran Mangkoe Boemie en zijnen schoonzoon Tommengong Notto diningrat, naar de Montjonegoro's te zenden, toen de eerst afgezondene expeditie niet spoedig genoeg het doel bereikte, en zijn verzoek aan den Maarschalk om hem bij te staan, en zijne hartelijke en rondborstige beraadslagingen met den minister Engelhard over deze aangelegenheid, drukken, naar ons gevoelen, het zegel op zijne onschuld.

„Hoezeer het gedrag van den Sultan in vele andere opzichten berispendwaardig was, en hij het Europeesch gezag billijke redenen tot misnoegen en wraakoefening had gegeven, zoo werd hij nogtans miskend, toen men zijne goede trouw in deze gewigtige zaak in twijfel trok, gelijk de Maarschalk Daendels deed.

Hoe Daendels daartoe kwam, is ons reeds duidelijk geworden door het bovenverhaalde, en zal het vervolg der geschiedenis nog verder ons openbaren.

Keeren wij nu tot R. Rāngga terug, die zijne afgezanten en proclamatiën naar alle windstreken had uitgezonden. Helaas, in vele personen had hij zich terdege bedrogen. De Tumēnggung's — zoo gaat de Badad voort — die zijne proclamatiën ontvingen, gaven daarvan kennis aan hunnen vorst, evenals de Bupati's in de Pasisirlanden aan het Gouvernement. Zelfs zijne eigen ondergeschikten, die hem beloofd hadden zich gezamenlijk bij hem aan te sluiten, bleken onoprecht te zijn en misleidden hem allen. Hij was zeer verstoord over hen. Djipang en Panollan tastte hij aan en won den strijd.

De moeder, de Kangdjēng Ratu Kantjana Wulan, van den Sunan teladdan z. v. a.: namaak-sunan, deed niets dan weenen met de andere prinsessen over hare dochter. Maar R. Rāngga was liwung, zinneloos, radeloos. Hij antwoordde, dat als hij te kiezen had tusschen te sterven als een dapper man en te sterven door vergif (of: door list, valstrik, wisaja), hij zeker het eerste zou kiezen. Als hij overwon zou hij zeker het leven behouden, en als hij verloor zou hij sterven. Als hij bang was om te sterven zou hij zeker geen held zijn. En in beweend te worden was geen nut gelegen. Maar het was nu nog niet te zeggen dat hij zou verliezen. Prabu Rāngga was besloten alles op het spel te zetten.

Toen kwamen de pradjurit's van Ngajogya onder bevel van Tumĕnggung Purwadipura, maar hij durfde (wilde, purun) R. Rāngga niet tot in de stad Madijun na te zetten.¹ Hij hield op verren afstand stil, ongeveer een afstand van zes uur gaans.

Prabu Rāngga trok daarop uit naar het Magĕttansche. Doch de Bupati daar, Raden Tumĕnggung Sasrawinata was juist ziek; hij ging weg en zocht eene schuilplaats op het gebergte. Alleen de Raden Tumĕnggung Sasradipura trok tegen hem op, maar hij werd verslagen.

De Tumĕnggung Purwadipura zat in de ras (of: wist niet wat te doen? djĕndĕl); hij wachtte menschen uit de Māntjanagara, maar er kwam nog niemand.

Boven werd reeds gesproken over het berooven van R. Rāngga's woning, en medegedeeld dat de Tumĕnggung Natadiningrat door den Rijksbestuurder was gezegd de woning binnen te gaan, terwijl hij zelf buiten bleef. Nu ontsproot de (een) listige toeleeg (vondst) van den Rijksbestuurder.² R. Rāngga had vroeger vóór zijn vertrek uit Ngajogya twee brieven aan Ngabehi Pusparana (met Pringgakusuma de beide verraders, die wij boven reeds leerden kennen) achtergelaten, één bestemd voor Raden Tumĕnggung Sumadiningrat, en de andere voor Raden Tumĕnggung Natadiningrat. In die brieven³ sprak hij van zijn afscheid nemen van den Sultan; en verklaarde hij dat zijn hart zuiver (sutji) was; dat hij den vorst zijne diensten volstrekt niet opzegde;⁴ met den zegen van den vorst en de hulp van den Almachtige was hij alleen maar van plan Java van een plaag te verlossen (angrimpilli sĕsukĕripun ing tanah Djawi) en vijandig tegen het Gouvernement op te treden. Behalve dit wilde hij geheel Java weer tot één geheel maken; het was jammer dat dit gedeeld werd met Surakarta. Ook de Pasisir-landen moesten weer tot den Javaanschen vorst terugkeeren. Het was zijne bede, dat de Sultan volstrekt niet mee zou doen hem tegen te werken, want als hij nu den strijd won, zou niemand anders dan alleen de

¹ မာဏိယအဘူ H. S. (of: ဝိညာ ?)

² မိမိပုဂ္ဂိုလ်တို့ကမ္ဘာမြေပေါ်သို့

³ Ook genoemd Tijdschr. v. N. I. 6° III. p. 262.

⁴ ဟုတင်၍ မိမိတို့အား မိမိတို့အား မိမိတို့အား မိမိတို့အား ?

Sultan er door bevoordeeld worden, alzo de voetstappen drukkende van zijnen grootvader (ejang) vroeger, en van wijlen den Sultan. Als hij niet slaagde (tiwas), dat dan de gevolgen hem, Rāngga, alleen mochten treffen, en den Sultan geen kwaad zouden berokkenen. Voorts droeg hij den beiden Tumēnggung's op, na zijn vertrek de bruggen over de Ele en de Tuntang¹ af te breken, opdat men geen zorg zou koesteren voor den vijand van Samarang komende. Wat de Lodji te Ngajogya betrof, die liet hij aan de achterblijvenden over, evenals de bescherming van den Sultan. De brieven waren verzegeld met zijn stempel in paarsch lak.

Het Tijdschrift v. Ned. Indië 6° III p. 263 zegt, „dat deze brieven nimmer aan gemelden Tommengongs besteld, maar terstond den vorst en daarna den minister ter hand gesteld zijn”; maar onze Badad weet daar meer van te vertellen, dat ook beter den listigen toeleg, reka, van den Rijksbestuurder doet uitkomen. De huichelaar en verrader Ngabehi Poesparana begaf zich met die brieven naar den Rijksbestuurder en bood hem die aan. Deze toonde zich met die brieven buitengewoon in zijn schik te zijn; zij zouden hem tot een wapen kunnen dienen. Hij gelastte nu Pusparana met die brieven naar zijnen oom Pang. Natakusuma te gaan, maar dezen te zeggen dat hij die brieven nog niet aan den Rijksbestuurder had aangeboden.

De Rijksbestuurder begaf zich daarop naar den Kroonprins; en Pusparana naar Pang. Natakusuma, bij wien hij diens zoon Raden Tumēnggung Natadiningrat aantrof. Pusparana gaf de brieven aan Natadiningrat over, die ze weër zijnen vader overgaf. Toen deze de brieven gelezen had, liet hij terstond Pusparana bij zich komen; en vroeg hem hoe hij aan deze brieven gekomen was. Pusparana vertelde toen, dat hij de wachtbeurt in de woning van R. Rāngga hebbende, er een knaap (lare) tot hem was gekomen, die zeide deze beide brieven gevonden te hebben, reeds met vuil (aarde, uwuh) bezoedeld. Toen hij die brieven bezag hadden zij een lakstempel op het couvert, maar waren reeds geopend. De inhoud maakte hem bang, want de naam van Raden Tumēnggung Natadiningrat kwam er in voor. Daar hij hem beschermen wilde, achtte hij er niet op dat hij ondergeschikte was aan Kyaï Danukusuma, hetgeen de oorzaak was dat de Rijksbestuurder nog geen kennis droeg van die

¹ Tijdschr. v. N. Indie. 6° III. p. 263: „onderscheidene bruggen op de naar Djocjokarta leidende wegen.”

brieven. Nu had hij ze aangeboden, en liet het aan den Pangeran over wat hij er mee doen wilde.

Pang. Natakusuma las de brieven. Istigfar! ¹ Hij zond zijnen zoon met de brieven naar den Kroonprins, wien hij tevens moest meedeelen dat hij die van Pusparana had gekregen; en deze met hem mee moest gaan. Maar Pusparana zeide bang te zijn voor den Rijksbestuurder; misschien zou hij dat een zich op de bres voor zijne vrienden stellen ² noemen. Maar Pang. Natakusuma zeide, dat hij maar moest zeggen van plan te zijn geweest, de brieven naar den Rijksbestuurder te brengen, doch onder weg Raden Tumĕnggung Natadiningrat was tegen gekomen. Daar hij voor een belangrijke zaak op weg was, en door den Raden Tumĕnggung ondervraagd werd, had hij hem openhartig naar waarheid geantwoord; en dat Raden Tumĕnggung Natadiningrat nu die brieven in handen had, kon voor hem ook wel geen bezwaar inhebben; het was zoowel een voldoen aan hetgeen hem opgedragen was als een waken voor de belangen van het rijk.

Gevolgd van Pusparana begaf Natadiningrat zich naar de kadipaten.

De kroonprins zat toen juist in gezelschap van den Rijksbestuurder en Raden Sumadiningrat. Wat zij met elkaar bespraken weet niemand.

Bij zijn komst werd Raden Tumĕnggung Natadiningrat terstond genoodigd binnen te komen. Hij bood den Kroonprins de brieven aan, tegelijk mededeelende hoe hij aan die brieven gekomen was. Alle drie hielden zich alsof zij opschrikten. Maar Pusparana werd niet ontboden; hij bleef buiten. De Kroonprins zeide dat deze brieven bepaald aan zijnen vader moesten aangeboden worden. Waarop de Rijksbestuurder liet volgen dat dit juist gezien was; die brieven zouden zeker onheilen (bilahi) teweeg brengen, en waren eene beleediging voor den Minister. Als die brieven niet onmiddellijk den Sultan aangeboden werden, zou het eveneens zijn alsof men Tĕnung nachtverblijf aanbod. ³ De kroonprins merkte op, dat het nu een minder geschikt oogenblik was, zij moesten den Sultan in den morgen aangeboden worden. Toen Raden Tumĕnggung Sumadiningrat

¹ H. S.: ဟိစ္စိကံး

² ခိယုဗာဏာလိ ခိယုဗာဏာလိ။ Zie Winter Zam. II. p. 25 N° 163 of: ခိယုဗာဏာလိ ခိယုဗာဏာလိ။ ခိယုဗာဏာလိ ခိယုဗာဏာလိ။ ခိယုဗာဏာလိ ခိယုဗာဏာလိ။ ခိယုဗာဏာလိ ခိယုဗာဏာလိ။

³ ဟိစ္စိကံး ခိယုဗာဏာလိ။ Zie Babad T. Dj. (1874) pag. 493.

met den inhoud van de brieven in kennis was gesteld, ontstelde hij zeer, en was verschikkelijk boos. Hij antwoordde er geen enkele letter van te begrijpen; hij was niet in staat ze te lezen, hij wist er zelfs niet het allermiste van.¹ — De Kroonprins zeide tot Natadiningrat, dat hij nu met zijn vader moest gaan spreken, want die brieven waren volkomen nutteloos,² waarna hij hem liet heengaan. Natadiningrat deed zijn vader verslag van zijn bezoek bij den Kroonprins en wat deze gezegd had; maar zijn vader maakte zich over zijnen zoon en zich zelf zeer ongerust.

Den volgenden morgen werden al de Putra's, Santana's en Bupati's ontboden, en werd de zaak van de gevonden brieven behandeld. De Sultan was zeer gejaagd, en wilde de brieven maar laten verbranden. De Rijksbestuurder was daar echter sterk tegen; die brieven moesten bepaald den Minister aangeboden worden, en ze niet voor hem verborgen gehouden. Het was toch duidelijk dat de Sultan onschuldig was, en ze zouden voor hem geen gevolgen hebben. Een kleine jongen had ze gevonden in de woning van R. Rāngga toen die leeg gehaald werd. De Rijksbestuurder was toen niet naar binnen gegaan, maar was buiten gebleven. Hij had R. Tum. Natadiningrat gezegd binnen te gaan. Toen die knaap de brieven vond waren de omslagen al geopend. Overigens zou de Minister alles wel ten beste regelen; en wat Raden Sumadiningrat betrof, was dat ook niet moeilijk, want hij had aan het berooven van de woning van R. R. niet meegedaan.¹ Hij onderwierp daarop zijn voorstel aan aller oordeel, en allen erkenden dat hij gelijk had.

In deze oogenblikken verloor de Sultan al zijne liefde jegens Natadiningrat, en gevoelde voor hem niets dan hevige afkeer. En dat was ook het geval ten opzichte van zijnen eigen broeder Pang. Natakusuma.

De Sultan liet de vergaderden gaan. De Rijksbestuurder begaf zich onmiddellijk alleen met zijnen vader Kyāi Danukusuma naar de Lodji.

De Sultan voelde zich gedrongen zijne dochter de kangdjēng Ratu Anom te ontbieden. Toen zij tot hem gekomen was, kon hij haar

¹ မိမိကံတော်မူ၍ မိမိကံတော်မူ၍ မိမိကံတော်မူ၍ မိမိကံတော်မူ၍ မိမိကံတော်မူ၍ hij wist er geen a of b. van. Winter Jav. Zam. II. p. 79 N° 15.

² မိမိကံတော်မူ၍ မိမိကံတော်မူ၍ မိမိကံတော်မူ၍ မိမိကံတော်မူ၍ မိမိကံတော်မူ၍ Wat de Kroonprins hiermee eigenlijk wil zeggen is ons niet volkomen helder.

³ De logica en de kracht der argumenten in deze redenering ontsnappen ons.

op den 11 December, dat twee broeders, de moeder en eenige kinderen van den muiteling waren gevat geworden.

„Den 12^{den} daaraanvolgende waren de Montjonegorosche landen reeds weder geheel in rust, en werd de Raden Rongo, van zijn meeste volk verlaten zijnde, als een rondzwerver, door een detachement van drie Regenten en 150 man onder den sergeant Leberfeld, naar de kanten van Kerto Sono vervolgd, terwijl de hoofdmagt der expeditie, Maaspatti en andere punten bleef bezetten, om denzelven te beletten weder grooten aanhang te krijgen.

„Op den 17^{den} December 1810 — en wij nemen het nu volgende hier over, omdat onze Babad-schrijver nu verder weinig aandacht meer aan den afloop van R. Rāngga's geschiedenis schenkt, wijl andere hem meer belangstelling inboezemende, en nu ook belangrijker gebeurtenissen, geheel bezighouden — „trof de sergeant Leberfeld den Raden Rongo bij de dessa Sekaran, in het Kerto Sonosche aan, welke laatste slechts circa 100 man, benevens zekeren regent Soemo Negoro en zijn Pattih bij zich had. Moedig door de onzen aangevallen zijnde, namen zijn volk en zijn Pattih dadelijk de vlucht, maar daar de Rongo en gemelde regent zich verdedigden, zoo werden zij door de regenten Wirio Negoro, Merto Loijo, en Yoedo Koesoemo, benevens zekeren ontslagen regent Soemo diwirio afgemaakt, en hunne lijken onmiddelijk naar Djöcjokarta getransporteerd en aldaar ten toon gesteld.

„Niemand had zich zulk eenen spoedigen en gelukkigen afloop van deze zaak durven beloven. Hoofdzakelijk moet zulks worden toegeschreven aan den spoed, waarmede de Rongo vervolgd werd, hetgeen hem belette zijn volk te verzamelen en te wapenen; terwijl de brieven, die de Sultan aan de onderscheidene regenten zijner Montjonegorosche landen geschreven had, hem van derzelver bijval en medewerking, waarop hij schijnt gerekend te hebben, beroofden, en daartoe dus veel hebben bijgedragen.

„De Keizer van Soeracarta had ook eenige troepen, naar den kant der Montjonegorosche landen, in beweging gesteld, en Prins Mangkoe Negoro was met zijn legioen almede onder de wapenen gekomen, zonder nogtans iets van belang te verrichten.

„Deze laatste, hoezeer reeds destijds kolonel in onzen dienst zijnde, is echter beschuldigd geworden, van met den Raden Rongo in verstandhouding te staan, (wij spatieeren) waartoe, zoo wel eene ontmoeting, die hij, onder voorwendsel van op de jagt te

gaan, met hem gehad of bedoeld zoude hebben, als het afzetten en vermoorden, op zijne landen van eenige zendelingen, die de luitenant Paulus aan de autoriteiten van Djocjocarta en Soerakarta had afgevaardigd, aanleiding heeft gegeven."

Het Kraman-achtig, revolutionair optreden van R. Rāngga had intusschen den Sultan in eene moeilijke en onaangename positie gebracht; hij gevoelde zich eenzaam en verlaten, niemand hebbende die hem ter zijde stond; ¹ in het nauw gebracht (in de engte gedreven) door zijnen Rijksbestuurder, en met wantrouwen bejegend ² door de Compagnie. Hij trachtte dus door hem erg te lijmen ³ de toegenegenheid van den Rijksbestuurder te winnen; alles wat deze hem voorstelde vond hij goed. De Kroonprins deed zich luchthartig voor, was vroolijk, en noemde alles bagus! ⁴ De Sultan had geen eigen wil meer; alles wat de Rijksbestuurder en de Kroonprins voorstelden vond hij goed.

De Minister kwam in de Kadipaten van gedachten wisselen met den Kroonprins, maar de Rijksbestuurder was daar niet bij tegenwoordig. Niemand weet waarover zij gesproken hebben. Na het vertrek van den heer Engelhard ging de Kroonprins zijne opwachting bij den Sultan maken. Ook van dit onderhoud kwam niemand iets te weten. Alleen werden in dezen tijd de Pang. Natakusuma en zijn zoon Rāden Tumēnggung Natadiningrat op eenen afstand gehouden. In ieder gesprek deed de Sultan hen strikvragen en had allerlei aanmerkingen op hen te maken.

Toen kwam er een brief van Raden Tumēnggung Sasradipura, dat Kamagēttan door de troepen van R. Rāngga was ingenomen en verwoest. De Sultan gaf terstond bevel dat alle Putra's, Santana's en Bupati's zich gereed hadden te houden om derwaarts uit te trekken. De Rijksbestuurder zou als hun hoofd optreden, maar de dag van vertrek was nog niet vastgesteld, daar het nog niet bepaald was, wie thuis zouden blijven of wie uittrekken. Een daarop gevolgde beraadslaging leidde tot geen resultaat, en ging men uiteen. Pang.

¹ မကမ္ဘာတော်ကတော်

² မိမိတို့ကို

³ နှစ်နှစ်နှင့်နှစ်နှစ်

⁴ Eene gissing voor မိမိတို့ကမ္ဘာတော်

staan (dipun sĕntaq-sĕntaq). Daarmee liet hij Natadiningrat weer naar huis gaan.

Pang. Natakusuma gelastte daarop zijnen zoon Raden Mas Salya de woning (ponḍoq) van R. Rāngga in de desa Bogĕm af te breken. Toen de Rijksbestuurder dat vernam, zeide hij: „Wat een geveins van trouw! (sumĕtja-sĕtja). Alleen als Danurĕdja dood is, zal het kunnen gebeuren, dat hij (d. i. Natakusuma) niet verbannen wordt naar den overwal!”

In dezen tijd was de Sultan zeer gejaagd, want het duurde zoo lang met R. Rāngga, en nog was hij niet gedood. Hij vaardigde daarop eene proclamatie uit door het geheele rijk van Ngajogyakarta en aan de troepen te velde, opdat Rāngga spoedig zou sterven. Wien het gelukte hem te dooden zou zeker rijk beloond worden; want dat mocht volstrekt niet aan iemand uit het Gouvernements-gebied of dat van Surakarta gelukken. Wie deze proclamatie van den Vorst niet getrouwelijk opvolgde, zou des Vorsten gunst verbeuren en tot een persoonlijken vijand van den vorst worden, en verbannen uit Ngajogyakarta; en ook zijn zoon de Kroonprins, eenmaal aan de regeering gekomen, zou zoodanig persoon niet in zijnen dienst aannemen. Bij herhaling liet de Sultan deze proclamatie op de Pagĕlarran afkondigen.

En nu doet onze Babad-schrijver een curieusch verhaal. Er kwam een missiye van den Gouv. Gen. De Rijksbestuurder had het zoo weten aan te leggen (saking rekanipun Danurĕdja) dat de Minister er het papier voor gaf; Kyaĭ Danukusuma gaf de inkt; de heer Wrikte schreef hem in het Hollandsch, en Kyaĭ Danukusuma in het Javaansch. De heer Kommandeur van Braam stookte (nusuq) den Gouv. Gen. op; hij schonk hem zijn vertrouwen, (dipun anggĕp), en zette op den brief het tjap agĕng nĕgari pranĕsman, het groote fransche rijksstempel. De brief luidde:

„De Genneral Rat agĕng Daḍĕlĕs Marrĕskal, wiens macht (kuwasa) gelijk is aan die van hem die hem deze macht verleende, de Kangdjĕng Sunan Bānĕparta ing kang Napolijon, aan zijnen vriend (prasobat) den Kangdjĕng Sultan Amĕngku Buwana den 2^{en}, en Ngabdul Rahman Saijidin Panatagama Kallifattullah te Ngajogyakarta. Ter zake: de Kangdjĕng Tuwan Bĕsar vraagt voor het laatst een klaar en duidelijk antwoord (ngantĕp) aan den Sultan. Want

hij zal als een gouvernements ambteloos burger leven. Alleen maar, dat hij weg zij van Ngajogyakarta.»

Het oordeel van Daendels, zegge van Braam; zegge Danurĕdja over Pang. Natakusuma in dezen brief, is hetzelfde dat de Heer N. Engelhard van «27 Maj 1803» (deze datum wel te onderstrepen!) in zijne «Hofreise (de Jonge o. c. X (XIII) pag. 142) verkondigde: «Een oogwenk zoude genoeg zijn, om dezen Pangerang Natakusuma en zijn aanhang, die zo als ik ten nauwkeurigste geïnformeerd ben, magtig en groot is, aan te vuuren zijn broeder den Sultan van zijn throon ter needer te werpen; dan het is tevens zeker, dat hij zich in dat geval, met het voorbijgaan van den tegenwoordigen Kroonprins, zelfs op den verlaatene throon zoude willen plaatsen, en die van de Comp. komen te verzoeken».

Deze zelfde (moet het nu heeten: beter ingelichte?) N. Engelhard van «27 Maj 1803» zegt in «Overzicht van den Staat der N. O. I. bezittingen onder het bestuur van den Gouverneur Generaal H. W. Daendels enz. (1816) pag. 258: «De behandeling, den Pangerang Notto Casoema en zijn zoon Notto Deningrat aangedaan, moet beschouwd worden als uit dezelve gronden zijn oorspronk nemende. Het gebeurde met denzelfen blijft voor dien waardigen (wij cursiveeren) Pangerang en zijn zoon, een allergrievendst en hard geval. Notto Deningrat was getrouwd aan de geliefdste Dochter van den Sultan. Deze Prins was de eenige aan het Hof, waarop het Hollandsche Gouvernement met zederheid vertrouwen kon stellen, en die in achting stond bij Prinsen, Hofgrooten en verdere onderdanen, voor wien de Sultan zelf ontzag had. (Waarom heeft deze man dit ook niet gezegd in 1803, en later aan van Braam en Daendels?)¹ Ik zou te veel moeten zeggen, bij zijn geval blijvende stilstaan, en welke middelen te werk zijn gesteld om zich van dezen Pangerang, op eene geheime wijze te ontdoen. (Hiervan zullen wij straks meer hooren). Dit Gouvernement heeft getoond, de waarde van den Pangerang Notto Casoema te kennen door hem, bij overlijden van den Sultan

¹ 't Is zoo: Daendels kwam in Januari 1808 te Anjer aan; bitter misnoegd op Engelhard, ontsloeg Daendels hem reeds 12 Mei 1808; „toch nam E. in 1811 nog eene zending als Commissaris-Plenipotentiaris naar de hoven van Solo en Djokja op zich, waaraan echter ten gevolge van de landing der Engelschen geene uitvoering werd gegeven.” Tijdschr. v. h. B. Gen. XLIII. p. 219. Daar zal dus nog wel eene gelegenheid geweest zijn, om ten gunste van Natakusuma en Natadiningrat een woord tot Daendels en v. Braam te spreken.

in 1812, het bestuur van dat Rijk, gedurende de onmondigheid van den jongen Sultan, in hoedanigheid van Regent, toe te vertrouwen; om dezen Pangerang eenigszins te doen vergeten het leed en de verongelijking hem onder de Regeering van den Generaal Daendels aangedaan. Intusschen zal de handelwijze dezen Pangerang bejegend altoos in levendig geheugen van de Hoven blijven, tot declin van de Hollandsche Natie».

Dit geheele boek van N. Engelhard is door haat jegens Daendels ingegeven, en zoo ook dit citaat. Men wist aan de »Hoven» ook wel dat het, ja, ook Daendels, vooral als uitvoerder van anderer bedoelingen was, maar toch eigenlijk en in de eerste plaats Danurĕdja en zijn kliek, inclosed van Braam en tutti quanti, die Pangeran Natakusuma en zijnen zoon al dat leed hebben bezorgd. En hebben wij in dit schrijven van 1816 wezenlijk het oordeel van eenen beter ingelichten N. Engelhard te zien dan die van 1803 (hetgeen bij ons althans nog niet zoo geheel vaststaat), dan is het jammer dat hij ook den persoon van Danurĕdja c. s., wien hij beter dan iemand anders goed gekend en doorgrond moet hebben, zijn Lezers niet eens geheel onmaskerd heeft voorgesteld. Maar dan had hij misschien Natakusuma niet tegen Daendels kunnen uitspelen op eene wijze als hij in 1816 deed! En daarbij: hij was een Neef van Pieter Engelhard, den Minister te Ngajogyakarta! Deze was ook geen vriend van Natakusuma en Natadiningrat, zijn daden getuigen het. Zou dit uit onwetendheid zijn geweest?

Ook over de in den boven meegedeelden Javaanschen brief besproken zaak van R. Rāṅga, en de houding van den Sultan daaromtrent aangenomen, laat N. Engelhard zich in zijn boek tegen Daendels uit. Zijn oordeel over den Sultan in die quaestie is al even gunstig als dat van het reeds meegedeelde citaat uit het Tijdschrift v. N. O. I., boven pag. 201.

Engelhard toch schrijft aldaar pag. 259 aldus:

»De beschuldiging tegen den Sultan, ten aanzien van Radeen Rongo, en zijne vlugt hierbij voorkomende, dat men ook als eene gezochte zaak moet beschouwen, is ook niet oprecht. De Archiven kunnen het getuigen, dat de Sultan den Generaal Daendels onmiddelijk van de vlugt van Radeen Rongo heeft geïnformeerd, en ook dadelijk den Tommengong Pouro Die Pouro heeft afgezonden ter zijner opspeuring en apprehensie; van welke genomene mesure de Sultan, door den Minister Pr. Engelhard den Generaal Daendels communicatie heeft lateu geven. Dit kwam zelfs met het belang van

den Vorst overeen, als de absentie van Radeen Rongo, die van eenen ondernemenden aard was, voor de rust van Java en zijn bestaan gevaarlijk oordeelende, als werd geprouveerd door 's vorsten gegeven bevel, onder Zijner Hoogheids zegel, aan alle onderdanen, om Rongo levend of dood in de magt van het Gouvernement te bezorgen. De Proclamatie door Radeen Rongo, na zijne vlugt, uitgevaardigd, waarbij hij alle Javanen tot oproer aanzet, en zich als Vorst van de Mataram proclameert, liet den Sultan zelfs geene andere keuze over. Naardien de zaak van Rongo nu niet maar alleen was tegen het Gouvernement, maar hij ook tegen zijn Vorst was opgestaan, en 's Vorsten onderdanen van hunne getrouwheid tot Hoogstdenzelfen had zoeken af te trekken, en tot opstand aan te zetten. Trouwens, er was geen de minste reden om dit Hof van eenige kwade trouw in dit geval te verdenken, veel minder om den Vorst daarvan eenen openbaren oorlog aan te doen.

„Men gevoelt zeer wel, dat de Generaal Daendels niet naar Djocjocarta is gemarcheerd, als met oogmerk om de Kraton van den Sultan te overmeesteren. De schatten, die aldaar gevonden zouden worden, moedigden de gansche armée daartoe aan. Intusschen is het bij de preparaties gebleven, en het is voor ons bestaan op dit eiland gelukkig geweest, dat toen zulks zonder gevolgen is gebleven.”

En later, pag. 261 schrijft Engelhard nog: „De Generaal Daendels verbeelde zich niet, dat, zoo de Sultan het met Radeen Rongo eens was geweest, zijne Regenten in het Madioensche hem immer afgefallen zouden hebben, en hij zoo gemakkelijk te approcheren zou zijn geweest, ofschoon Radeen Rongo anders van alle zijne Regenten en onderdanen gehaat werd.”

Laat ons nu ook eens Daendels in zijn „Staat der O. I. Bezittingen enz.” hooren hoe hij den toenmaligen toestand voorstelde. Ald. p. 95 schrijft hij: „Natakoesoema werd wegens zijn meerder verstand en geschiktheid om te regeeren, steeds gevreesd en mishandeld door zijnen broeder den Sultan; hetgeen zonder de tusschenkomst van het Hollandsche Gouvernement nog verder zoude gegaan zijn.”

„Uit wispelturigheid had de Sultan zijn' oudsten zoon, door hem bij zijne eerste vrouw verwekt, een prins met goede hoedanigheden en verstand begaafd, verstooten, en den oudsten zoon bij zijne tweede vrouw, Anum Amang Koenogoro tot Kroonprins benoemd, waarvan hij in vorigen tijd de goedkeuring van het hollandsche Gouvernement had weten te verkrijgen.

„De Sultan had eene derde vrouw getrouwd, Kentjono

Woelang, die bevorens zijn bijwif was geweest, en te Souracarta met vruchten te verkoopen, de kost gewonnen had. Deze vrouw bezat, bij eene ongemeene schoonheid, eene even ongemeene mate van verstand. Het viel haar dus niet moeilijk den Sultan, wiens gunsteling zij gebleven was, te beheerschen; en, daar zij één harer kinderen op den troon wenschte geplaatst te zien, en zij geene zonen had, was daartoe geene mogelijkheid, dan door het huwelijk van eene harer dochters. Zij gaf hare oudste dochter aan den Pangerang Notto Diningrat, zoon van des Sultans broeder Notto Cosoemo, van wiens verstand, oordeel en ondervinding zij zich ter bereiking harer oogmerken bediende. Daartoe was het noodig den Kroonprins, een braaf en deugdzaam man, bij den Sultan gehaat te maken. Dit lot viel ook den Rijksbestuurder, die met eene zuster van den Kroonprins getrouwd was, ten deel, dewijl hij door den Sultan werd afgezet. Ik heb den Sultan met alle de intrigues van het hof bekend gemaakt, en door mijne tusschenkomst is de Rijksbestuurder in zijne post hersteld geworden.

„Deze mislukte poging spoorde de laatstgemelde vrouw van den Sultan en haren schoonbroeder, Notto Cosoemo, aan, om eenen anderen Prins, namelijk Radeen Rongo, die mede eene dochter van den Sultan ten vrouwe had, in hun belang te krijgen. Deze Prins had reeds lang de voorbereidselen gemaakt, om zich als oppermagtig Vorst over een gedeelte van het eiland Java te doen verklaren. Hij was de Chef van de Mantjanagarasche landen, en had dertien à veertien Regenten onder zich; zijne troepen en die zijner regenten waren veel sterker dan dezelve, volgens de orders van den Sultan, mogten wezen; hij had zijn Dalm versterkt en van kanon voorzien; te Djocjocarta hield hij zelfs eene hofhouding en stoet, als van een oppermagtigen Vorst, en liet zich de eerbewijzingen geven, welke daar aan verknocht zijn. Zijne magt was zoo groot, dat niemand den Sultan daarop durfde opmerkzaam maken; want elk een vreesde hem, dewijl hij in koelen bloede vele menschen van het leven had beroofd.

„Het is zeer gemakkelijk te begrijpen, dat een Prins van zoodanige geaardheid de voorslagen van de Ratoe Kentjono Woelang gretig aannam, met oogmerk om zijn geliefkoosd plan uit te voeren; doch de Pangerang, Notto Cosoemo, was te wel bewust van de weinige geestvermogens van Radeen Rongo, en van den haat, welke de Regenten hem toedroegen, dan dat hij denzelven zou gevreesd hebben. Radeen Rongo deed in persoon een inval in de landen van

den Keizer en rigtte vele gruwelen aan; zijne Regenten van Djipang en Djapan debaucheerden onze militairen, en eene bende van 300 rovers kwam uit des Sultans regentschap Grobogang, beroofde en verbrande de tolpoort te Dĕmak.

„De Sultan had ook zijne krijgsmagt en die der Regenten verdubbeld en, ten getale van 13.000 man, te Djocjocarta bijeen getrokken. Dit alles was mij bekend, en ik begreep, dat er krachtdadige middelen vereischt werden, om eenen oorlog voor te komen, welke in onze omstandigheden ten uiterste nadeelig moest zijn, en onberekenbare gevolgen konde naar zich slepen. In dezen toestand achtte ik het tot dat einde raadzamer, van morele, dan van phijisieke krachten gebruik te maken. Wetende, hoezeer de Sultan bij de meeste Prinsen van zijn huis en de Regenten gehaat werd wegens zijne baatzucht, hardigheid en wispelturigheid, bragt ik hem dit gedrag door brieven onder het oog, en wel in zoodanige uitdrukkingen, en op zulk eenen toon, als hem ten duidelijkste moesten doen beseffen, dat de middelen mij geenszins ontbraken, om ons en den Keizer, door geweld van wapenen de noodige voldoening te bezorgen.

„Ik liet afschriften van deze brieven aan al de Prinsen en Regenten uitdeelen, en zond den president der Hooge Regering van Braam naar het hof van Djocjocarta, die in eene plegtige audientie, en dus in de tegenwoordigheid van al de Prinsen en Regenten, die zelfde houding en toon aannam en voerde. Het kostte hem weinig moeite om, in afzonderlijke bijeenkomsten, de meeste Prinsen en Regenten te overtuigen, dat ik geene vijandelijke oogmerken voedde; dat ik alleen de rust van Java op het oog had, en dat het eenigste middel, 't welk daartoe strekken kon, in de afzetting van den Sultan en de benoeming van den Kroonprins in deszelfs plaats, gelegen was. De meerderheid der Prinsen en Regenten stemde met deze bedoelingen volkomen in, in het vooruitzicht op een beter en zachter bestuur, en verbonden zich om, wanneer het eenmaal tot vijandelijkheden komen mogt, onze zijde te kiezen.

„Ik eischte, dat Radeen Rongo mij zou overgeleverd worden, waarin de Sultan, die zich reeds, voor een groot gedeelte, van Zijne Prinsen en Regenten verlaten zag, wel moest bewilligen.

„De Pangerang Notto Kosoemo, deze wending van zaken ziende, bood zelfs aan, zich bij ons te voegen. Dit aanbod werd afgeslagen, en werd integendeel gevorderd, dat hij, zoowel als Notto Diningrat, aan mij als gijzelaars zouden uitgeleverd worden.

„Notto Cosoemo en Notto Diningrat aan mij uitgeleverd zijnde, heb ik hen naar Macassar verbannen; doch de vrees, dat zij in Engelsche handen vallen en terug gezonden mogten worden, 't geen voor de rust van het eiland gevaarlijk zou geweest zijn, heeft aanleiding gegeven, dat zij te Cheribon in bewaring gehouden zijn.

„Radeen Rongo nam de vlugt op het oogenblik, dat hij zich op weg naar Batavia zoude begeven.

„Hij verzamelde alle zijne troepen bij zijne versterkten Dalm in Madion; de Sultan vervolgde hem niet, en wachtte zelfs verscheidene dagen, om er mij kennis van te geven, ofschoon ik, van het eerste oogenblik zijner vlugt af, daarvan reeds bericht bekomen had, en waarop ik dadelijk een korps troepen, van circa 3000 man, over zee en te lande, naar Samarang liet vertrekken, en in persoon volgde.

„Te Samarang bekwam ik tijding van den grooten aanhang van Radeen Rongo, zoo in de Mantjanagarasche landen, als te Djocjocarta zelve.

„Hij wilde zijne bewegingen rigten tegen Sourabaija, hopende in Toeбан en te Sidaija meerderen aanhang te vinden; doch mijne schikkingen hadden dit reeds voorgekomen, en de magt te Sourabaija was meer dan genoegzaam, om dezen aanval te keeren. De magt, welke de Sultan eindelijk, op mijn aanhouden, afzond, werd gecommandeerd door een der vrienden van Radeen Rongo, die Pouro de Pouro genaamd werd, doch die geheel werkeloos bleef.

„Mijne komst te Samarang bracht te weeg, dat Radeen Rongo van bijna alle zijne Regenten en troepen verlaten werd.

„De Hollandsche sergeant Lukas Leberfeld, eenige Regenten overgehaald hebbende om hem met slechts 150 man op Radeen Rongo af te zenden, vervolgde denzelven daarmede van dessa tot dessa en haalde hem eindelijk in, bij welke gelegenheid Radeen Rongo, die toen ook van zijne huistroepen verlaten werd, met zijnen medgezel, den Tommengong Soemo Negro, gesneuveld is. Hiermede was de toestand aan het hof van den Sultan wel in schijn, maar niet in de daad veranderd. Ik besloot derhalve naar Djocjocarta te marcheren, ten einde het hof aldaar geheel van sijsthema te doen veranderen. En het is mij ook gelukt, den Sultan te bewegen, om het rijk aan den Kroonprins Anom Amangkoenogoro af te staan. Ten gevolge van deze omwenteling heeft de Kroonprins den troon beklommen, en er zijn met de beide Javaansche hoven, den 6 en

10 Januarij 1811 contracten gesloten ¹, waarbij, onder anderen, de strandgelden zijn afgeschaft, welke tot dusverre, ten bedrage van Rd. 25.000 's jaars, door het Nederlandsche Gouvernement van hunne eigene stranden aan de Javaansche Vorsten werden opgebracht; waarbij verder zeer aanzienlijke landen aan ons zijn afgestaan, welke niet alleen ter bekoming van geregelde grensscheidingen, maar ook, om hunne geschiktheid voor de koffij-teelt, of uit hoofde van de schoone bosschen, welke zij bevatten, van het grootste belang waren, en eene aanwinst van 500.000 zielen verschaft hebben. Daar tegen zijn eenige landen, welke voor ons nutteloos waren, afgestaan, en de schulden, waaronder de Keizer gebukt ging, bedragende ruim Rd. 100.000 zilver geld, voor rekening van het Hollandsche Gouvernement overgenomen en betaald. Eindelijk, om het detachement en de civiele ambtenaren, die mij op dezen belangrijken togt gevolgd waren, eenige belooning te verschaffen, heb ik hun, na mijn vertrek, door den afgezetten Sultan 196.320 piasters doen uitdeelen.

„Lucas Leberfeld is tot officier bevorderd.”

In verband met het bovenstaande betreffende de quaestie R. Rāngga, hebben wij hier nog een ander schrijven van Daendels op te nemen, gericht aan Keizer Napoleon, d.d. Samarang 20 December 1810 (de Jonge, o. c. X (XIII) p. 520: „Je dois informer V. M., que je me suis rendu dans cette partie de l'isle, il y a quelques jours, avec une division de l'armée, pour rétablir l'ordre dans la cour du Sulthan du Mataram: un des princes de cette maison, après diverses intrigues coupables, s'est tout à coup revolté, s'est fait un parti, et s'est déclaré souverain indépendant, menaçant également la puissance des deux cours Javanais et celle du Gouvernement Hollandais. Si cet homme, d'un caractère feroce et entreprenant, eût eu le temps et les moyens de poursuivre son audacieux projet, cet événement pouvait avoir des suites funestes, et c'est pourquoi je suis venu de suite moi même sur les lieux pour les prévenir; mais à peine notre approche a-t-elle été connue, que ce rebelle a été à l'instant abandonné par presque tous les siens, et maintenant il erre dans les bois, suivi de quelques vagabonds.

„Il ne peut échapper à la punition qui l'attend, et que mérite sa conduite criminelle.”

¹ Zie in „Staat enz. van Daendels”, in Deel III, „Bijlagen. Additioneele Stukken” over de zaken Ngajogya betreffende R. Rāngga, Natakusuma en Natadiningrat en den 2^{en} Sultan, en de ovetgave van het Bestuur en het Rijk aan zijnen zoon, de N° 4 tot N° 24.

En de Gouv. Gen. en Raden van Indië aan den Minister van Koloniën, d.d. Batavia Ult^o December 1810 (de Jonge o. c. X (XIII) p. 530) schreven, dat er „4000 Madureezen, 700 Djaijang-Sekars, en het legioen van den Pangerang Prang Wedono” noodig geacht werden „tot tegengang der ondernemingen van Radeen Rongo.” Doch „de rebel Radeen Rongo van alle hoofden verlaten, reeds met een geringe magt vluchtende en dwalende was door de woestenijen, terwijl de Sultan van den Mataram zijne fouten openlijk erkennende, ter goeder trouw scheen mede te werken om de rust op Java te helpen bewaren.

„Dat Zijne Excellentie's komst op Java's N.O. Kust die regenten van den Sultan tot hare plichten had doen terugkeeren, welke reeds de zijde van Radeen Rongo hadden gekozen.

„Dat H.D.'s maatregelen hadden doen vereidelen het effect van de verbindtenissen welke zich Radeen Rongo aan de stranden en in den Oosthoek geformeerd had.”

Waarop in een schrijven van dezelfden aan denzelfde, d.d. Ult^o Januarij 1811 (de Jonge o. c. X (XIII) p. 537) gezegd werd, dat: „De eerste teekenaar (d. i. Daendels) heeft ons op den 14 dezer omtrent den Rebel Radeen Rongo en den uitslag van Hd. verrigtingen gecommuniceerd:

„dat Hd. zich in Wijnmaand l.l. verplicht gevonden had, den president dezer vergadering (d. i. J. A. van Braam) andermaal te commiteren naar het Hof van Z. H. den Sultan te Djocjocarta, alzoo Zijne Excellentie geen herstel voor het Gouvernement en Z. H. den Soesoehoenan konde bekomen, wegens gedane rooverijen, brandstigting en het debaucheren van 's Lands militairen, en wijders geïnformeerd was dat er een generale ommekeer plaats had in het systema van dat Hof, en dat de Kroonprins en de Rijksbestuurder op het punt stonden om op nieuws gesacrificeerd te worden;

„dat de brieven van Zijne Excellentie aan den Sultan van den 24 van Wijnmaand en den 3 van Slagtmaand j.l. een oogenschijnlijk succes hadden gehad, en Z. H. in de gevraagde sactisfactie had bewilligd, mitsgaders daaraan ook gedeeltelijk had voldaan, door toe te stemmen in het vertrek van Radeen Rongo naar Buitenzorg, om zich ter dispositie van Zijne Excellentie te stellen;

„dan dat op den 25 van Slagtmaand Hd. de tijding ontvangen hebbende van de vlugt van Radeen Rongo, Zijne Excellentie als toen een korps troupes van circa 3000 man naar Samarang had laten vertrekken, en hetzelfde in persoon gevolgd was;

„dat Zijne Excellentie te Samarang successivelijk de tijdingen bekomen hebbende van den grooten aanhang van Radeen Rongo, zoo in de Mantjanagarasche landen als te Djocjocarta zelf, daarbij had opgemerkt, dat het korps troupes door den Sultan tegen den Rebel Rongo gezonden, zijnen tijd in werkeloosheid verloor;

„dat Radeen Ronggo zijne operatiën had willen dirigeren tegen Sourabaija, hopende in Toeban en Sidaijoe een grooten aanhang te vinden; dan dat Hd. maatregelen zulks reeds geprevenieerd hadden, en de militaire magt te Sourabaija toereikende was om dezen aanval te keeren;

„dat de komst van Zijne Excellentie en die der troupes te Samarang Radeen Rongo van de zijnen had doen verlaten, ofschoon het korps troupes van den Sultan nog altoos even werkeloos was gebleven;

„dat de Hollandsche sergeant Lucas Leberfeld de hoofden van Sultan's troupes had gepersuadeert om Radeen Ronggo van dessa tot dessa te doen vervolgen, en zijn marsch zoo wel had gedirigeerd dat hij hem had ingehaald, wanneer Radeen Ronggo door zijn volk verlaten, en benevens zijn metgezel den Tommengong Soema Negro om het leven waren gebracht;

.....

„dat met den dood van Rongo de situatie van het Djocjocartasche Hof wel scheen, maar inderdaad niet veranderd was;

„dat Zijn Excellentie daarom besloten hebbende met 3300 man naar Djocjocarta te marcheren, om te beproeven eene verandering in het systema van dat hof daar te stellen, dit aan Hd. ten volle gelukt was, door Z. H. den Sultan te bewegen het bestier van het Rijk aan zijnen zoon, den kroonprins Anom Amangcoenegoro, onherroepelijk op te dragen.”

Op dit laatste geeft Jansens in een vertrouwelijk schrijven aan den Minister van Koloniën d.d. Batavia 21 Junij 1811 (de Jonge o.c. X (XIII) p. 451) eene kleine toelichting: „On à humilié le Sultan tenant sa cour à Djocjocarta; on l'a forcé même à remettre le gouvernement de ses Etats à son fils, sous le nom de Régent. Ce jeune prinse parait attaché à nos intérêts par le sien propre, mais il n'a pas de caractère; et la vénération et la soumission que les Javanais ont pour l'autorité paternelle, laisse toujours au vieux Sultan une très grande influence, et il est à craindre que cette Cour ne nous cause des embarras”. —

Uit al het bovenstaande blijkt wel duidelijk, dat de zaak R. Rāngga.— die precies zich ontwikkelde als Danurĕdja heeft gewenscht, en

waarvan de afloop en de gevolgen geheel beantwoordden aan zijne misdadige bedoelingen — in dien tijd, vooral door Daendels toedoen als eene zéér belangrijke werd beschouwd; meer belangrijk dan zij inderdaad verdiende. Daendels — één zelfde lijn trekkende met het bondgenootschap van Braam-Danurĕdja — speelt in deze geheele zaak en hare gevolgen niet de schoone rol, van welke hij in zijn vele schrijven zich zelf zoo gaarne de eer geeft; veeleer komt die dan nog den Sultan toe, die — nu eens tegen zijne gewone manier van optreden tegenover het Gouvernement, blijkbaar als een gevolg van een gevoel van onmacht tegenover zoo vele, machtige en onwaarachtige vijanden, en zedelijke depressie, bijna wil- en karakterloos geworden, nog een stroohalm aangrijpt om een al lang dreigend, in deze dagen bijna tot een zeker en over hem besloten onheil, te ontgaan — in de zaak R. Rāngga, alleszins eerlijk en ter goeder trouw optreedt. Trouwens, misschien was hij zich ook nu nog niet eens klaar en helder genoeg bewust van den gevaarvollen toestand waarin hij verkeerde door de duivelaardige intrigues van zijnen Rijksbestuurder c. a., waardoor hij zoo ongeveer in de positie van de vlieg in het spinneweb kwam te staan; en zag hij instinctmatig zeer goed in, dat het optreden van R. Rāngga als Kraman, waaraan hij nooit zijne goedkeuring kon geven of dat zou kunnen steunen, voor hem altijd meer kwaad dan eenig goed kon aanbrengen; ook al verdacht hij R. Rāngga vis à vis hem persoonlijk niet van kwade trouw. Ook voor ons is R. Rāngga psychologisch eene zeer moeilijk te vatten persoonlijkheid, ook al staat het vast dat hij er in geen geval de man voor was, om een plan als hij gevormd had, tot een goed einde te brengen. Trouwens dat had zijn oom Natakusuma hem al duidelijk genoeg te kennen gegeven.

Maar hoe dit alles zij — laat ons tot onzen Babad-schrijver terugkeeren, en van hem vernemen, hoe de Sultan zich gevoelde, toen hij dien fraaien Hollandschen brief van Javaansche origine gelezen had. Hij kon geruimen tijd geen woord zeggen. Daarop begon hij te weenen. Hij zeide alleen maar tot den Kroonprins dat hij radeloos was, dat hij niet kon denken, en hij alles overliet aan hem die na hem zou regeeren. De Kroonprins antwoordde: velen verzeleken met één, is het zeker het beste (het geluk van) velen te kiezen. Als zijn vader dat niet deed, zou de vorstelijke waardigheid van zijnen vader zeker te gronde gaan. Behalve dit — als de Gouv. Gen. zich gekrenkt gevoelde, zou hij het Rijk Ngajogyakarta aan een ander ter besturing geven! Had vader dan geen medelijden met

zijnen zoon die hem ep zou volgen? — De Sultan, meegevoerd door het spreken van zijnen zoon, zeide dat alles wat hij gezegd had juist was. Voor iets borg te staan wilde hij niet; en het was nu eenmaal het bepaalde lot van zijnen raji, zijnen broeder, dat hij van Java weg zou gaan. Alleenlijk — hoe met Natadiningrat te handelen? Kon zijn persoon niet van N. K. afgescheiden, losgemaakt worden? Want zijn vrouw had hem zoo innig lief! Misschien zou de scheiding haar al te ellendig zijn! Wie weet of het haar niet zinneloos zou maken. — De Kroonprins antwoordde: Och, een vrouwehart kan wel zoo tevreden gesteld worden, dat zij zich op haar gemak gevoelt. Eene vrouw keert, o zoo gemakkelijk tot hare gewone gemoedsstemming terug. Dit wat de vrouw aangaat. In betrekking tot Natadiningrat is het zeker dat hij zijnen vader lief heeft; en zal hij van hem waarschijnlijk wel niet gescheiden kunnen worden; het is zeer te vreezen, dat die scheiding hem ongelukkig zou maken. — De Sultan vroeg hem nu, hoe hij het zijnen broeder zou aanzeggen? Als er met harde middelen tegen hem wordt te werk gegaan als hij weigert, zal dat zeker Susah geven. Daarbij vreesde hij het verbod (walër) van wijlen zijn vader. Als hij wordt bedrogen, zal hij door zijn geestelijk vermogen onmiddelijk er mee bekend zijn. — De Kroonprins gevoelde zich in moeilijkheid en kon niet antwoorden. De Rijksbestuurder werd ontboden; hij kwam, natuurlijk gevolgd van zijnen vader Kyaï Tumënggung Danukusuma; ook volgden Pang. Ngabehi, Pang. Dëmang, Pang. Mangkudiningrat, en Pang. Mangkubumi. Hun werd mededeeling gedaan van den inhoud der missive van den Gouv. Gen. Een ieder van hen verklaarde, dat hij het niet op zich nam borg te blijven (in te staan) voor Pang. Natakusuma. Overeenkomstig den raad van den Rijksbestuurder zat er niet anders op dan hem door een list te vangen, en voor te geven dat hij eenvoudig als gijzelaar werd weggevoerd; zoodra R. Rāngga dood zou zijn, zou hij weer terug kunnen keeren. En hij kon een groot of weinig gevolg meenemen naar Samarang, geheel zoo als hij zelf verlangde. Mocht hij nu weigeren te vertrekken, dan zou daardoor zijne geveinsdheid blijken; al zou dit ook zijn ondergang (lëlëburan) ten gevolge hebben, zou het geen te wraken straf zijn. Als hij zich volgzzaam betoonde, dan zouden de Rijksbestuurder en zijn vader hem begeleiden, voorgevende overeenkomstig het verlangen van den Sultan, en dat zij niet zonder Pang. Natakusuma mochten terugkeeren — De Sultan vond dit alles goed, en liet allen weggaan.

Voor Raden Tumĕnggung Sumadiningrat werd door den Kroonprins vergiffenis aan den Minister verzocht, en die werd hem geschonken. Hij koos nu geheel de zijde van den Rijksbestuurder.

Pang. Natakusuma en zijn zoon waren zeer bedroefd, toen zij vernamen dat men hen verdacht R. Rāngga in zijn revolutionair optreden te steunen. Zich zelf bedwingende, begaf hij zich met zijnen zoon naar den Rijksbestuurder, welken hij met zijnen Vader tegelijk aantrof. Hij zeide met zijnen zoon gekomen te zijn, omdat deze in ongenade bij het Gouvernement was gevallen wegens die gevonden brieven. Hij liet de behandeling van die zaak geheel aan den Rijksbestuurder over; doch dat hij den Vorst ontrouw zoude zijn, en het met R. Rāngga zou houden, daarvoor gaf hij zijn woord van eer; des verlangd wilde hij daarvoor zelfs een eed doen. Wat de toorn van den Sultan jegens hem betrof — die zaak liet hij aan God over en de Regeering. — De Rijksbestuurder antwoordde, dat er niets anders was dan de quaestie van die gevonden brieven. Nu was Pang. Natakusuma tot hem gekomen en had zoo gesproken — welnu! hij stond borg voor Natadiningrat; de Gouv. Gen. had bevolen, dat hij naar Samarang zou komen, en hij daar niet anders te doen had dan om vergiffenis te smeeken; hij, Rijksbestuurder, zou hem geleiden. Als dat afgeloopen was, keerden zij terstond huiswaarts.

Zij werden in hun gesprek gestoord door de komst van een ordonnans (rĕdĕnas) van de Lodji, om den Rijksbestuurder eenen brief ter beoordeeling te laten lezen; die brief bevatte een verzoek aan den Sultan, om tot meerdere eere van den Kroonprins dezen het gezach over al de pradjurit's te verleenen. Als de Rijksbestuurder den brief zoo goed vond (rĕmĕn), zou er het groote stempel (tjap) Bānāpartā op gezet worden. Maar de Rijksbestuurder gevoelde zich in groote verlegenheid door de tegenwoordigheid van Natadiningrat; hij antwoordde dus, dat hij nu nog niet kon antwoorden, maar beloofde om zeven uur in de Lodji te zullen komen.

Pang. Natakusuma en zijn zoon namen daarop afscheid en keerden huiswaarts. Bij hun thuiskomst troffen zij daar een gaṇḍeq, zendeling van den Vorst aan, die Pang. Natakusuma de last van den Sultan kwam overbrengen, om den volgenden morgen ten paleize te komen. Pang. N. K. antwoordde te zullen komen.

Den volgenden morgen begaven Pang. Natakusuma en zijn zoon zich naar het paleis, doch hij alleen werd ontboden binnen te komen; Natadiningrat bleef op de Pagĕlarran wachten. De Kroonprins en

de Rijksbestuurder waren reeds eenigen tijd bij den Sultan toen hij binnen kwam. De Sultan zeide hem; dat er een missive van den Gouv. Gen. was gekomen, waarin deze verlangde, dat hij naar Samarang zou komen, met zijnen zoon. Het optreden van R. Rångga had Pang. Natakusuma in opspraak gebracht, wijl men het onmogelijk achtte, dat R. Rångga zich als Vorst zou durven opwerpen, als Pang. Natakusuma het hem niet gezegd had. En wat zijn zoon betrof — die gevonden brieven waren blijkbaar de oorzaak dat de Gouv. Gen. hem verdacht eene omwenteling in het Rijk tot stand te willen brengen. Sumadiningrat was reeds vergiffenis geschonken. Maar aangaande Natadiningrat verkeerde de Gouv. Gen. nog in onzekerheid, zoolang hij hem zelf niet had ontmoet. Maar dat Pang. Natakusuma hulde en onderdanigheid moest betuigen, maakte den Sultan zeer bezorgd. Als Rångga dood was, zou hij zeker terstond huiswaarts kunnen gaan. Danurëdja en Danukusuma zouden hem geleiden. Ook zouden allen tegelijk huiswaarts keeren. Wat had raji, mijn broeder daarop te antwoorden? — Pang. Natakusuma zeide, dat het beter was eerst Natadiningrat te ontbieden. — De Sultan antwoordde, dat het gemakkelijker zou zijn, als Natadiningrat later, na hem kwam; misschien zou hij het verkeerd uitleggen. ¹ — Pang. Natakusuma antwoordde daar niet op. — Natadiningrat werd ontboden, en binnengekomen zeide Pang. Natakusuma tot den Sultan, dat hij alle bevelen (pitëdah) zou volgen en die volbrengen. — De Sultan zeide, dat zijn broeder daar volkomen juist had gesproken. Zoowel Ngajogya als Samarang, — het is alles grond van den Almachtige! Hij moest de zaak niet verkeerd opvatten. — Pang. Natakusuma zeide daarop weer, dat hij alles zou doen wat de Sultan uitwees, gelastte of opdroeg, alleen omdat hij zulks verplicht was, zonder persoonlijke verantwoordelijkheid. Intusschen, wat zijn weggaan uit Ngajogya betrof, dat was bitter (paït); doch hetzij hij eere, hormat, van het Gouvernement onder- vond, of vernedering, hij was een Santana ratu, een bloedverwant van den vorst, en als zoodanig mocht hij niet weifelachtig zijn (malang galih). En als hij met Gods hulp mocht wederkeeren, en weer zijn opwachting bij den Sultan maken, dat er dan niemand door teleurgesteld mocht zijn. (sampun gëla). — De Sultan ver-

[illegible]

hem door zijn jongsten zoon Raden Mas Salja. De Rijksbestuurder was daar recht mee in zijn schik; in deze oogenblikken herinnerde hij zich dat hij eenen Oom had. Want hij had den Sultan geld te leen gevraagd, en maar 500 reaal gekregen. En nu was daar dat geld van zelf gekomen, ten bedrage van 1000 reaal! En twee pusaka-pieken nog bovendien!

De Minister verzocht verlof om vooruit naar Samarang te vertrekken. De Sultan nam daar genoegen mee.

Des Vrijdagavonds werd Pang. Natakusuma ten paleize te dineren genoodigd. Bij die gelegenheid schonk de Sultan hem een ring, een erstuk van wijlen zijnen Vader; en ook de Kroonprins gaf aan Natadiningrat een ring.

Des Zaterdagmorgens brachten Pang. Natakusuma en zijn zoon hun afscheidvisite aan den Sultan. Ook de Rijksbestuurder en zijn vader Kyaï Danukusuma verschenen. Zij bewezen den Sultan het verschuldigde eerbetoon (ngabĕkti), en begaven zich daarop naar de Lodji. De Minister Engelhard was nog niet vertrokken. Pang. Natakusuma bevond zich al bij den Minister, toen er nog een afgezant van den Sultan kwam, om den Minister eenen brief aan te bieden, bij welchen de Sultan den Minister en den Rijksbestuurder tot zijne gevolmachtigden benoemde; al hunne bevelen, die zouden strekken tot genoegen en tevredenheid en verheffing van den Sultan, en tot bevrediging van geheel het volk (etjaning wadyabala sadaja), van de Putra's en Santana's, moesten door allen trouw opgevolgd worden. De Minister liet hem den brief zien, en zeide: ziedaar het bevel van uwen broeder den Sultan. — Pang. Natakusuma antwoordde: Inggih, Sumāngga!

Het militair geleide gereed zijnde vertrok men. Kyaï Tumĕnggung Danukusuma reed voorop; Pang. Natakusuma en zijn zoon met pradjurit's volgde in het midden, en het laatst volgde de Rijksbestuurder met zijn pradjurit's.

Des avonds arriveerde men te Klaten en overnachtte daar. De Minister vertrok na hem met Mevrouw Engelhard per rijtuig naar Surakarta. Den volgenden morgen vertrok Pang. Natakusuma; de pradjurit's van den Rijksbestuurder waren zeer op hun hoede (sangĕt angatosatos). Des nachts hield men stil te Bajalali (18 paal van Surakarta, op den weg naar Salatiga). Den volgenden morgen ging de Rijksbestuurder Dipati Tjakranagara van Surakarta vooruit naar Samarang. — Pang. Natakusuma vertrok weer van Bajalali, en overnachtte te Salatiga, van waar hij den volgenden

morgen vertrok. De Rijksbestuurder bleef daar om de komst van den Minister af te wachten, die weldra aankwam. Daarop ontmoette hij Pang. Natakusuma, wien hij mededeelde, dat er een schrijven van den Gouv. Gen. was gekomen, gelastende dat niemand der naar Samarang reizenden veel volk mocht meebrengen; Patih Tjakranagara bracht ook maar weinig menschen mee. Iets anders was het met Patih Danurĕdja, want die fungeerde als een afgezant en gevolmachtigde van den Vorst, ten geleide van den Pangeran. Doch zij die kwamen om vergiffenis te verzoeken zouden een misstap begaan als zij veel menschen meebrachten; dat zou gebrek aan djabatmika, ingetogenheid zijn tegenover den Gouv. Gen. Daarbij zou dat ook tot niets dienen. Het beste was hen maar allen te zeggen terug te keeren. Pang. Natakusuma vond dat goed; maar hij zou op den Rijksbestuurder Danurĕdja wachten, want diens aanwijzingen wilde hij volgen. — De Minister nam afscheid en vertrok vooruit. — De Rijksbestuurder Danurĕdja kwam nu ook, en vroeg wat de Minister gezegd had. Pang. Natakusuma deelde hem alles mede, waarop de Rijksbestuurder zeide, dat, toen hij den Minister te Salatiga ontmoette, deze hem daarvan niets gezegd had. Maar daar de Gouv. Gen. dat nu eenmaal zoo verordend had, was het maar het beste daaraan gevolg te geven. Daarbij was het de last van den Sultan, dat de Minister de Wakil van den Vorst was. Doch het was het beste maar te zeggen, dat het gevolg van den Pangeran en dat van zijnen zoon tot zijn, Danurĕdja's, gevolg behoorde, en dat van zijnen vader Kyaï Danukusuma. Daarop reisde men verder tot Ngungaran, waar overnacht werd. Den volgenden morgen ten 7 uur vertrok men met een van Samarang gezonden rijtuig, waarin Pangeran N. K., zijn zoon, de Rijksbestuurder en zijn vader plaats namen. De Rijksbestuurder deelde den Pangeran mede, dat alleen ngampil's, d. i. personen die een vorst of vorstelijk persoon rijksssieraden en staatsiestukken vooruit- of nadragen, en panakawan's, d. i. mannelijke bedienden bij een aanzienlijk persoon, hem naar Samarang mochten volgen. De koetsier lag de zweep over de paarden, en ging het ventre à terre er van door, zoodat niemand van het gevolg hen kon bijhouden. Te Gĕmulaq'an hield men stil, en kwam de Tumĕnggung van Samarang hen tegemoet. Ook kwam de europesche tolk hen daar namens den Gouv. Gen. uitnoodigen dien dag daar rust te houden; den volgenden dag, Donderdag, zou de Gouv. Gen. hen ontvangen. De Tumĕnggung van Samarang informeerde toen bij den Gouv. Gen. waar de Pangeran en zijn zoon zouden

logeeren. Zijn Patih, Kyaï Sĕtjanagara, kwam terug met de boodschap, dat zij in de gĕdōng papaq, een steenen gebouw met plat dak, zouden logeerē; en ook de Rijksbestuurder en zijn vader mochten daar logeerē. Den volgenden morgen vertrok men van Gĕmulaq'an, en kwam te Samarang aan de Lodji, waar vele officieren met ontblootte sabel de wacht hielden. Daarop kwam de tolk Krijgsman naar buiten om den Pangeran en zijnen zoon te verzoeken hun krissen af te geven. De Pangeran vroeg aan Danurĕdja: „Hoe is dat nu, mijn zoon Danurĕdja?“ Hij antwoordde, dat de toorn van den Gouv. Gen. zoo verschrikkelijk was, dat die niet te verdragen was; hij zelf gevoelde zich niet in staat daartoe, en wilde zoo niet blijven leven; hij zou ook bij Rāngga zich aansluiten. — IJlings begaf hij zich daarop met zijnen vader naar de Lodji op Bodjong, en had een onderhoud met den Gouv. Gen.

De Tumĕnggung van Samarang bood Pangeran N. K. een wadāh duwung, een kistje om de krissen in te leggen, aan, zeggende, dat als de Pangeran daar geen bezwaar tegen had, hij hem hunne krissen mocht geven, opdat hij op hare latere zekere teruggave zou kunnen hopen; de Gouv. Gen. zelf was het die daarom verzocht; en aan wiens verlangen zou men meer gevolg geven dan aan dat van den Gouv. Gen.? Mits de Pangeran zuiver (rein, sutji) van hart was, zou hij hem ter zijde staan. — Pang. Natakusuma en zijne beide ¹ zonen overhandigden hem hunne krissen. — Toen de Rijksbestuurder van de Lodji op Bodjong naar zijn logies terugkeerde, hield hij even op en zag naar de gĕdōng papaq. Blijkbaar was hij verblijd, dat die doorn in zijn oog weg was (itjal). Al hetgeen de Pangeran had meegebracht van Ngungaran nam hij in beslag, en beschouwde hij als buit, evenals dat van Natadiningrat; hunne Lurah's en pradjurit's die hen gevolgd waren werden naakt uitgeschud, en daarop gezegd naar huis terug te keeren. Den volgenden morgen bracht de Tumĕnggung van Samarang aan Pang. Natakusuma zijne vrouwelijke bedienden, maar den mannelijken werd gelast naar buiten te gaan. Pangeran N. K. gaf toen, veinzende, voor dat zijn zoon Raden Mas Salja ziek was. Hij werd uit de gĕdōng papaq gebracht en gelastte zijn vader Pangeran N. K. hem als panakawan bij den Rijksbestuurder in dienst te gaan. De Tumĕnggung van Samarang zou hem aan Danurĕdja overgeven (toever-

¹ Hier, en straks weer, wordt Raden Mas Salja uitdrukkelijk genoemd, hoewel er van hem gedurende de reis geene sprake was.

Tuwan kolonel Ubrus, want de Idlir was niet aanwezig. Daarop vertrokken zij weer naar Kantor Baru; waar zij hun intrek namen, en verbleven. ¹ De heer Mantero en de zeeofficier keerden terug. De heer Idler van IJsseldijk ² liet door eenen Europeeschen oppasser wĕlandi ing kang djagi) Pang. Natakusuma verzoeken niet boos te zijn, want hij had hem wel terstond een bezoek willen brengen, maar uit vreeze voor den Gouv. Gen. had hij dat nagelaten, buitendien was hem de zaak niet volkomen helder. Na tien dagen kwam hij hem bezoeken, en kusten elkaar om beurten. Pang. Natakusuma ondervroeg hem nu naar zijne zaak. — De heer van IJsseldijk antwoordde, dat hij verdacht werd te heulen met R. Rångga in diens optreden als Kraman; hij was intusschen al spoedig na des Pangerans komst te Batavia gedood; doch deze beschuldiging was maar als een bedriegelijk voorwendsel gebruikt. De ware reden was, dat de Pangeran verdacht werd, het ongeluk van den Kroonprins te bedoelen; en Natadiningrat werd verdacht den Rijksbestuurder te willen verdringen. De heer van IJsseldijk zeide verder in allen ernst, dat hij gedurende zijn zestienjarig verblijf te Ngajogya nooit er iets van had bemerkt, dat de Pangeran zoo slecht zou zijn; en bovendien wist hij, dat wijlen zijn vader de Sultan hem zeer lief had. De heer van Braam had veel verhaald; o. a. dat de Kangdjëng Ratu Kantjana Wulan, wier dochter met Natadiningrat gehuwd was, in geen goede verstandhouding leefde met den Kroonprins ³. — De Pangeran zweeg op dit alles. — En verder, dat dit alles het Gouvernement veel susah veroorzaakte. Eigenlijk was het: anaq andjegal bapa, d. i. een kind (i. c. de kroonprins) licht zijnen vader (den Sultan) den voet. Den Patih liep het hoofd om. — De heer van IJsseldijk zag den Pangeran de tranen in het oog, en herinnerde zich de groote liefde van wijlen den Sultan tot hem. Daarop nãm hij afscheid en vertrok.

De Gouv. Gen. begaf zich inderdaad naar Ngajogya. De Sultan werd afgezet, en zijn zoou de Kroonprins met den titelnaam Kang-

¹ Tijdschr. v. N. I. 6° III. p. 267.

² Zie: Bijdrag. K. I. 6° VIII. (LII) p. 305 v. v.

³ H. S.: မုမိဒ်ဟိတၢ်အကဲတၢ်အိမ်ယံဝါဂြိုဟ်ဃာ်သွက်သွက်ဆူဖျီတၢ်ပရိယေဝ်
အကဲယံဝါတၢ်တၢ်အိမ်ယံဝါ Zie boven pag. 123 — Tijdschr. v. N. I. 6° III.
p. 153, 155. — Bumidja wordt ook vermeld Bijdr. T. L. V. 6° VIII. (LII) p. 260.

djĕng Sultan Mataram tot Sultan verheven. Adipati Danurĕdja bleef Rijksbestuurder. De Minister zou mede het gezag uitoefenen. De oude Sultan had geheel geene macht meer. Alleen bij gelegenheid van de Garĕbĕg Sijam, Mulud en Bĕsar werd hij uitgenoodigd te verschijnen, en zat dan naast zijnen zoon, terwijl als derde de Minister gezeten was. Behalve bij deze drie gelegenheden verscheen de oude Sultan officieel niet meer voor het publiek. Deze regeering van den Kroonprins duurde van einde December 1810 tot einde September 1811, toen de oude Sultan, eigenmachtig weer optrad, en regeerde tot 20 Juni 1812, den datum zijner verbanning naar Pinang, zooals wij later zullen vernemen.¹

Bij dit, door onzen Badad-schrijver met zoo weinig woorden vermelde feit, moeten wij eenige oogenblikken stil staan, daar het heel wat pennen van tijdgenooten en latere schrijvers in beweging heeft gebracht, vooral in betrekking tot Daendels persoon en daden. Zoo de Jonge o. c. X (XIII) p. CXIII: „Tusschen Sultan Amangkoe Boewana en diens tot Kroonprins aangewezen zoon bestond geenszins een zoodanig in het oog loopend verschil, dat Daendels al dadelijk het plan kon doen opvatten — zooals beweerd is — om hem door dezen te vervangen. De herhaalde mededeelingen en min of meer oprechte, min of meer juiste waarschuwingen, aan den Sultan wegens de aan diens hof gesmeede intriges gedaan, verrieden veeleer de strekking om dien Sultan aan zich te verbinden, misten althans allen zin indien het van den beginne af er op toegelegd ware hem tot aftreden te nopen. Daendels ontzag hem zoolang hij weerspanning was, en vernederde hem eerst nadat hij in alles had toegegeven. Had de Gouv. Gen. stelselmatig het gezag van den Staat aan de Hoven hoog willen houden, hij zou niet ĕn den Sultan ĕn diens tegenstanders tegelijk hebben bestreden, maar de hand gereikt hebben aan al degenen, van wie met grond zou gezegd of verwacht worden dat zij voorstanders waren van het Europeesch bestuur. In plaats daarvan, zeilde Daendels op het eenzijdige kompas van een gewantrouwden en allen wantrouwenden Rijksbestuurder, verwierp hij de aanbiedingen van een Natakoesoema, en bevlekte hij den nederlandschen naam door de geheime order om de gijzelaars van het Jokjokartaschen hof (d. z. Natakusuma en Natadiningrat) te doen ombrengen.” Zie: Staat der Ned. O. I. bezittingen enz.

¹ J. Hageman. Handleiding enz. I. p. 227. — Tijdschr. v. N. I. 6° III. p. 270—273. — De Jonge o. c. X (XIII) p. CXV. v. v.

door Daendels pag. 97, art. Gijzelaars. Wij komen op dit laatste later terug. Maar als de Schrijver pag. CXIV dan verder zegt, dat, toen de quaestie Raden Rāngga; die over de ongeregeldheden in de Strandgewesten; en de uitlevering van Natakusuma en Natadiningrat als gijzelaars, was afgedaan „metterdaad alle hangende geschillen met dien Sultan tot eene oplossing gebracht waren“, dan wordt de (voor Daendels misschien min of meer verborgen of niet doorziene) quaestie Danurĕdja c. a. tegen den Sultan vergeten; en „De geheele zaak“ (was nog niet) geĕindigd. En dit treft te meer, daar onmiddelijk volgt: „Maar, in de vergadering der Hooge Regeering van 14 Januarij 1811 gaf de Gouv. Gen. te kennen, dat „hoewel met den dood van Rongo... de situatie van het Djokjosche Hof scheen veranderd te zijn, zij het echter inderdaad niet was“, kwam het niemand in de gedachte, opheldering dezer woorden te vragen. Trouwens, Daendels had het antwoord op alle vragen toen reeds gegeven, en tegelijk elke bedenking tegen zijn willekeur afgesneden. De Sultan was veertien dagen te voren reeds door zijnen zoon vervangen.

En ter nadere illustratie diene, dat in het schrijven van „Gouv. Gen. en Raden van Indië aan den Minister van Koloniën“ d.d. Ult^o Januarij 1811 ¹, o. a. ook dit voorkomt:

„dat Zijne Excellentie daarom besloten hebbende met 3300 man naar Djocjocarta te marcheren, om te beproeven eene verandering in het systema van dat hof aan te stellen, dit aan Hd. ten volle gelukt was, door Z. H. den Sultan te bewegen het bestier van het Rijk aan zijnen Zoon, den Kroonprins Anom Amangcoenegoro, onherroepelijk op te dragen....“

Geen vijf maanden daarna schrijft de Gouv. Gen. Janssens aan den Minister van Koloniën d.d. 21 Juin 1811 ² een brief, boven reeds geciteerd die een eigenaardig licht werpt op de nu ontstane toestanden in Ngajogya.

„On a humilié le Sultan tenant sa cour à Djogjocarta; on l'a forcé même à remettre le gouvernement de ses Etats à son fils, sous le nom de Régent. Ce jeune prince paraît attaché à nos intérêts par le sien propre, mais il n'a pas de caractère; et la vénération et la soumission que les Javanais ont pour l'autorité paternelle,

¹ De Jonge o. c. X (XIII) p. 537.

² De Jonge, o. c. X (XIII) p. 541.

7° Volg. IV.

laisse toujours au vieux Sultan une très grande influence et il est à craindre que cette Cour ne nous cause des embarras. Je fais tout mon possible pour rétablir la confiance, mais avant de pouvoir y travailler avec succès, il faut que j'aie de plus grandes connaissances des choses et des personnes, surtout pour savoir à qui me fier et pouvoir démêler les honnêtes gens d'avec les intriguans."

Wat nu de waardeering der beteekenis van dien troonsafstand en -aanvaarding te Ngajogya betreft, en die "vénération et soumission" der Javanen jegens hunne ouders, willen wij het oordeel daarover bij de Jonge o. c. X (XIII) pag. CXV en vv. hier eene plaats geven. Daar lezen wij: "Wij zullen na al het voorafgaande wel niet nader behoeven aan te toonen, dat wij in den dwang daarbij door Daendels op den Sultan uitgeoefend, niets anders zien, dan een gebruikmaken van het overwicht dat de toen verzamelde krijgsmacht hem gaf, om dezen te doen boeten voor de tegenwerking, waarop de invoering van het nieuwe ceremonieel aan de hoven reeds was afgestuit. Bij deze gelegenheid bleek echter alweer, hoe ongegrond de bewering en de verwachting was van den Kroonprins, die nu tot Sultan verheven werd, in andere opzichten van diens vader te scheiden. Het was toch, juist op zijn uitdrukkelijk verlangen, dat toen aan den ouden Sultan toegestaan werd den Kraton van Jokjo te blijven bewonen. ("Staat" Additonele Stukken N° 22). Een van tweeën was hieruit af te leiden: of Daendels voelde zich zelfs nu onmachtig een aandrang als dezen, waarvan hij de nadeelige gevolgen bevroedde, af te weren; of hij zag het verderfelijke niet in van een maatregel, als naar gewoonte door hem eigenmachtig genomen, waardoor de nieuwe Sultan aan den invloed en wil zijns vaders onderworpen bleef.

"Die misslag" — zegt Hageman — "verijdelde het geheele plan. De Gouv. Gen. Daendels regelde zijne handelingen niet naar de zeden, landsinstellingen of gebruiken, maar enkel naar eigene wijze van denken." Vandaar, dat ook Raffles schrijft: "The Sultan, it is true, had ostensibly resigned to his son, but he still took his usual place on the throne."

"Gaan wij na op welke wijze de troonsverwisseling zelve plaats had, dan stuiten wij op eene bedenking van niet minder gewicht. Terwijl zij door geweld van wapenen tot stand kwam, werd het bestaand publiek recht in de verhouding tusschen de Vorsten en den Nederlandschen Staat omver geworpen. Want de oude Sultan had niet slechts zijn aanspraak op den Kraton weten te behouden,

hij had ook uit eigen — zij het al niet, vrijen — wil de kroon van zijn rijk op zijn zoon overgedragen." „Het is mijn wil en begeerte," lezen wij in Amangkoe Boewana's publicatie van 31 December 1810, „dat het Mataramsche Rijk van dezen dag af bestierd worde door den Pangeran Adipatti Anum Amangkoe Negara, en dat alle mijne onderdanen zijne bevelen nakomen, even of dezelve door mij gegeven waren." — En aan Daendels gaf hij van zijn afstand kennis in deze bewoordingen: „Z. H. de Sultan heeft alnu het bestier van het Rijk aan zijn zoon overgegeven." (Addit. Stukken N° 20, 21). In geen eeuw had een der Vorsten van het Mataramsche Huis, neen, eenig vorst van Java het gewaagd, aldus te spreken. De Sultans van Jokjokarta met name hadden hun geheele aanzijn aan het Europeesch bestuur op Java te danken. Door de Hooge Regeering te Batavia waren zij tot hun waardigheid „benoemden aangesteld," en Amangkoe Boewana II zelf had nog bij zijn troonsbestijging moeten verklaren, dat hij „geene de allerminste pretensie op het Rijk mocht maken" dan die de keuze en goedgunstigheid van het Europeesch Bestuur hem daartoe gaf. De handhaving van het Nederlandsch gezag was aldus slecht gediend door eene troonsverwisseling zooals Daendels die meende te mogen tot stand brengen, waarbij een nieuwe vorst, in plaats van zijne kroon uit handen van den Staat te ontvangen, optrad krachtens een te voren ongekend erfrecht, en de onderdanen van dien Vorst het eerste bewijs ontvingen van de vrije beschikking hunner eigene heerschers."

„In weerswil van daarvan is niets begrijpelijker, dan dat de oude Sultan, door Daendels metterdaad tot aftreden gedwongen, meer dan ooit zijn vijand en die van het Nederlandsch bestuur werd. Met dien stijgenden afkeer ging een toenemende invloed van den Vader op zijn Zoon gepaard; en de minister van het Jokjokartasche hof klaagde weldra bitter over de inbreuken, die de eerste op het gezag van den werkelijken regent pleegde. De vader sleepte den zoon in zijne vijandige gezindheid mede: door eene gezamenlijke tegenwerking beletten zij de uitvoering der kortelings gesloten verdragen. Daendels was nauwelijks vertrokken, of de oude Amangkoe Boewana hernam al zijne rechten; en eer de beslissende slag op Java viel, had deze reeds met de Engelschen samengespannen tot de omverwerping van het Nederlandsch gezag."

Deze laatste zinsnede doet ons denken aan het schrijven van den Gouv. Gen. Janssens aan den Minister van Koloniën, d.d. Batavia le 5 Octobre 1811, waarin deze woorden voorkomen: „et ce Prince

avait, à mon insu, fait des arrangements avec les Anglais le même jour." de Jonge, o. c. X (XIII) p. 547. — Tijdschr. v. Ned. I. 1861, II p. 138. — Levysohn Norman. De Britsche Heerschappij enz. p. 23, 26. — En N. Engelhard is het o. c. p. 260, natuurlijk! met het oordeel van de Jonge eens; die afstand van den troon ten faveure van zijnen zoon "was slechts in schijn.... Dit zou zelfs strijdig zijn geweest met de religie-wet der Mahomedanen, omdat de afstand van den troon niet vrijwillig was geschied." — Hij, N. Engelhard, gaat echter nog verder dan de Jonge in zijn oordeel over de handelingen van den Sultan, welke hij natuurlijk vindt als een gevolg van Daendels' optreden tegenover de Vorsten op Java; "dat was geheel verkeerd; inzonderheid was dit ten aanzien van den Sultan het geval; die met zulk eene vernedering is behandeld geworden, dat de Vorst, als het ware, is gedwongen geworden, wilde hij zich niet ten eenemale in de oogen van zijne Prinsen, Hovelingen en Onderdanen vernederen, tot alle die stappen waartoe hij gekomen is; en welke de Generaal Daendels zich ten nutte heeft gemaakt om dien Vorst den oorlog aan te doen, waarmede hij bereids in Europa, zoo men zegt, heeft bezwangerd gegaan; gelijk hij ook dadelijk blijken heeft gegeven bij zijne eerste komst op Batavia, welke vuës hij tegen den Sultan koesterde. Een gedrag, dat hem niet heeft kunnen onttrekken de indignatie van een ieder daarmede bekend."

Hooren wij nu verder onzen Babad-schrijver over wat er gebeurde na den troonsafstand van den Sultan.

De Gouv. Gen. Daendels begaf zich van Ngajogya naar Surabaja, om de werkzaamheden aan de versterkingen te inspecteeren. Van daar begaf hij zich weer naar Batavia, alleen vergezeld door den Kommandeur van Braam, die overal volgde waar de Gouv. Gen. zich bevond.

Te Batavia beraadslaagde de Gouv. Gen. over de zaak van Pang. Natakusuma, maar dat werd zeer moeilijk gemaakt door den heer van Braam, die volhield, dat de Pangeran niet kon teruggezonden worden. De heer van IJsseldijk vroeg wel aan den heer van Braam: "Wat hij dan wel dacht van de zaak van den Pangeran, dat hij niet kon teruggezonden worden? Welke dan toch eigenlijk wel zijn misdaad was, daar het zoolang duurde eer die afgedaan was. Als de Pangeran hier al te lang bleef zou hij zich zeker ge-

grieffd gevoelen (sakit manah). Als de Compagnie de slagen op hem alléén liet neerkomen, zou zij een voorbeeld geven in het onrechtmatig behandelen van iemand, want zij grieffde een onschuldige." Maar de heer van Braam antwoordde niet, en zweeg maar. De vergadering ging uiteen.

Zeer beschaamd, en zich gekrenkt gevoelende door den Ildir van IJsseldijk, zocht de heer van Braam met grooten ijver naar een akal, een listig middel. Onmiddelijk schreef hij aan den heer Waterloo (ons als vroeger Minister te Ngajogya reeds bekend) nu te Cheribon, en den Minister Engelhard te Ngajogya. Over en weer gingen er brieven tusschen Cheribon en Ngajogya; ook aan den Rijksbestuurder en den Kroonprins. Deze twee pleegden omkooperijen door geld of desa's, opdat de Pangeran toch maar niet terug zou keeren naar Ngajogya; zij verzochten dat hij naar Banda, of Ceylon; het liefste nog naar Ambon, mocht verbannen worden. Maar de Gouv. Gen. was het nog niet eens met zich zelf wat te doen; het scheen alsof hij hem wel medelijden wilde bewijzen, en op voorstel van den heer van IJsseldijk den Pangeran een bezoek brengen, maar daar was de heer van Braam beslist tegen. De reden dat hij zich zoo volgzzaam betoonde in alles wat de heer van Braam hem voordroeg, was van wege Mevrouw zijne echtgenoot. (Wij zullen er straks meer van hooren.)

De heer van IJsseldijk deed alle moeite van den Gouv. Gen. gedaan te krijgen, dat de Pangeran en zijn zoon bij hem hun intrek mochten nemen; want hij begon zich nu zeer bezorgd te maken over het doen van den Heer van Braam. Maar de Gouv. Gen. willigde dat verzoek niet in; naar hij zeide, zou er zeker spoedig over den terugkeer van den Pangeran gedacht worden; het wachten was alleen maar daarop, dat het bleek te Ngajogya, of de Sultan zich gewillig schikte naar de bevelen van de Compagnie of niet; men was nu tot den oorlog gereed; Sumadiningrat had de troepen zich laten oefenen voor den strijd; hij leefde op geen goeden voet met den Kroonprins; eerst schikte hij zich naar het verlangen van den Gouv. Gen.; maar na diens vertrek was hij weer onwillig; als de Sultan niet in ernst de regeering aan den Kroonprins overgaf, zou de Gouv. Gen. bepaald weer naar Ngajogya gaan, en zou dat verwoest en verbrijzeld worden. Gesteld, de Pangeran werd nu weer teruggezonden, dan maakte hij zich bezorgd dat die het slachtoffer zou worden van de verwarringen daar. Maar als het Rijk weer tot rust zou zijn gekomen, zou de Pangeran zeker terugkeeren; een

zich genomen, dat hij hunne algeheele verdwijning zou bewerkstelligen. Maar de heer Waterloo had daarbij één verzoek, namelijk dat het geld hetwelk hij aan het Gouvernement schuldig was, niet meer van hem geëischt zou worden. Dit moest de heer van Braam onmiddelijk verzoeken. En deze beloofde hem dat ook; hij moest daarover maar niet bezorgd zijn; zelfs zou hem, mits de Pangeran en zoon maar stierven, eene groote belooning geschonken worden. — Mevrouw van Braam ¹ begaf zich in eigen persoon, om hem tot toegeven te bewegen ², tot den Gouv. Gen. En deze gaf door het dringend smeeken ³ van Mevrouw van Braam toe. Hij ging terstond aan het schrijven, en zond den Piskal Běsar, om den Pangeran en zijnen zoon het bevel over te brengen, dat zij te Cheribon zouden verblijven; dit was voor hen het beste; de heer Waterloo zou voor hen zorgen, evenals de heer van IJsseldijk dat zou doen; hij was ook een oud vriend. — Den volgenden morgen vertrokken de Pangeran en zijn zoon, onder geleide van een Europeesch oud sergeant en een korporaal. Na een reis van drie dagen kwamen zij te Cheribon, waar de heer Waterloo hen ontving. De sergeant gaf hem een brief over; hij las dien, en zeide daarna, dat de Gouv. Gen. hem had opgedragen voorloopig voor den Pangeran en zijnen zoon te Cheribon te zorgen. Later zouden weer nadere bevelen gezonden worden. Wie weet of hij hier niet gelukkig zou zijn! ⁴ Hij moest niet bezorgd zijn! — De Pangeran antwoordde: Trimakasih!

Zeven dagen daarna kwam de heer Waterloo den Pangeran bezoeken, en deelde hem mee, dat hij bericht had ontvangen, volkomen helder en zeer zeker, niet leugenachtig, want de Kumpěni běsar had hem zelf dit bericht gezonden, dat de Gouv. Gen. zoo juist onderzoek had gedaan bij den Sultan te Ngajogya aangaande den Pangeran en zijn zoon. De Sultan had daarop geantwoord, dat hij er voor bedankte, en den Pangeran niet wilde ontvangen; dat hij de zaak aan de Compagnie overliet, maar dat de waardigheid van den Pangeran was opgeheven. De vrouw van Natadiningrat en hare moeder waren beiden aan Bupati agěng, hooge Bupati's uitge-

¹ မိကျွန်းမိ(အမေ)

² မကျွန်းမိ(အမေ)၏အမိန့်

³ မိကျွန်းမိ(အမေ)

⁴ မိကျွန်းမိ(အမေ)၏အမိန့်အတိုင်းအတိုင်း

huwelijkt; de Ratu Anom, de echtgenoot van Natadiningrat, zou trouwen met den (eenen) jongeren broeder van den Rijksbestuurder Danurĕdja. En al de bezittingen van den Pangeran waren overgebracht naar de Kadaton. — De Pangeran antwoordde hierop alleen maar, dat hij den Tuwan Petor, d. i. Waterloo, dank zei voor het meedeelen van dit bericht, die daarop weer vertrok. Hij had deze tijding alleen meegedeeld met de bedoeling dat beiden, wanhopig geworden, een eind aan hun leven zouden maken. Maar de Pangeran begreep, dat hem een listigen strik (upaja sandi) gespannen werd.

Na verloop van weer een week was de heer Petor Waterloo vreeselijk uit zijn humeur, dronk brandewijn ¹, en spoedde zich naar het verblijf van den Pangeran. Hij trof hem zittende, groette hem niet, trok hem bij de hand naar zich toe, en plaatste hem in de gĕdōng, gevangenis te Cheribon, van welke men verhaalt, dat zij buitengewoon wĕrit, huiveringwekkend is. Naar zijn zeggen, zouden de engelsche vijanden komen, en nu maakte hij zich zeer bezorgd over den Pangeran, als die zich boven bevond; het was beneden beter. Daarbij was hem door den Gouv. Gen. bevolen, om den Pangeran en zijn zoon van elkander te scheiden; zij mochten niet langer te zamen zijn. En zoo geschiedde; ieder woonde afzonderlijk, en al de vrouwelijke bedienden werd gezegd naar buiten te gaan. Daarop werd de gĕdōng gesloten.

De heer Waterloo bedacht daarop een bijzonder fijne list. Den europeeschen doctor werd gelast voor hem te waken. En werkelijk kwam hij ook iederen morgen. Naar zijn zeggen trok hij zich het lot van den Pangeran aan; hij zou hem medicijn geven. Maar telkenmale als hij tot hem kwam, bleef hij maar verstomd staan kijken; hij vroeg hem alleen maar naar den ouderdom van zijnen zoon. De Pangeran antwoordde hem, dat die pas 27 jaar was. De doctor hernam: tĕrlalu sajang! — Daarop ging hij weer weg; hij kon het niet over zich verkrijgen het vergift toe te dienen; hij kwam in het geheel niet weer terug, zeggende dat hij weigerde dat te doen.

De heer Waterloo wijzigde daarop zijn misdadig plan; onder de spijsen en dranken van den Pangeran liet hij vergift mengen, en liet die door den Bupati, welke met zijne dagelijksche bewaking belast was, hem voorzetten, dat, bijzonder listig, vergezeld ging

¹ *Engraving*

van schijnbaar onbevungen woorden. Des middags ten vijf ure bracht die Bupati hem de koffij als naar gewoonte. En de Pangeran zoowel als zijn zoon dronken die. Onmiddellijk na het drinken gevoelden zij zich den geheelen nacht door onwel; het lichaam van den Pangeran zwol geheel op; overal waar haar (wulu) was, kwam bloed te voorschijn. Evenzoo ging het ook met zijn zoon. Toen hij om klapperwater vroeg, wilde zijn oppasser hem dat niet geven, en zeide dat er te Cheribon geen kokosnoten waren. Maar des morgens ten 6 ure was er eenige beterschap. De wachthebbende Bupati had reeds alle benoodigdheden ontvangen, die de Javanen bij een sterfgeval noodig hebben. Die had de heer Waterloo hem verschaft. Toen was er een europeesche oppasser, genaamd Jakup Sari. Deze kwam tot hen. Digtbij gekomen weende hij, en zeide hen zoo niet te kunnen zien. Zooveel in zijn vermogen was, zocht hij naar middelen om de ziekte te weren. Daarop gaf hij hun een djimat, een beschreven stuk hertehoorn, opdat welk vergift ook geen uitwerking op hen zou hebben. Den daarop volgenden morgen waren de Pangeran en zijn zoon volkomen hersteld, zoo gezond als te voren. De Pangeran was zeer dankbaar jegens Jakup Sari, en gevoelde dat hij niet in staat was hem te vergelden.

De Fetor gevoelde zich intusschen in een moeilijk geval; hij was zeer boos dat de Pangeran niet gestorven was. Daarop ging hij weer drinken, en toen hij half dronken was, kwam hij tot den Pangeran met een ontbloot zwaard; van plan geweld te bezigen. Toen zij nu elkaar goed in de oogen zagen, zeide de Pangeran, dat mijnheer maar zoo goed mocht zijn hem nu maar tegelijk om het leven te brengen, en de siqsa, de straf niet al te lang te laten duren; hij was niet in staat dat lijden langer uit te houden. Dit hoorende zweeg de heer Waterloo eenigen tijd; daarop ging hij weer heen. Niet lang daarna kwam de Kommandant der pradjurit's met ontblootte degen die hij den Pangeran aanbood, zeggende, dat de Pangeran immers zelf zijn dood zocht? Waarop de Pangeran antwoordde: „Doe U zooals U verlangt! Moge U mij nu maar tegelijk doorsteken!” Toen de Kommandant hem dit hoorde zeggen, kon hij hem niet langer aanzien en ging weg. Jakup Sari, die zich voor hem opofferde, werd weggejaagd, en mocht den Pangeran niet langer oppassen, want hij was te goede vrienden met den Pangeran. Deze europeesche bewaker werd vervangen door eenen anderen, die in voorkomen eenige overeenkomst had met een buta. Hij had lange vooruitstekende tanden, ongeordend loshangend haar, en ook

zijn baard en snor waren lang. De Pangeran verzocht de deur op een kier open te zetten, om wat frissche lucht binnen te laten komen, maar de nieuwe wachter stond dat niet toe, zeggende, dat hij dit niet durfde doen; dan zou het er nog warmer worden; was de deur gesloten, dan was het er immers duister, en dus koeler! — De Pangeran en zijn zoon begrepen dat zij niet lang meer zouden leven; dag en nacht berekenden zij slechts wanneer te zullen sterven.

Te Surabaja kwam destijds een Generaal aan wal, een afgezant van den Sunan, Keizer van Frankrijk, genaamd Generaal Janssens (Jansēnēs), gewezen Goeverneur van de Kaap de Goede Hoop, medebrengende 7000 man troepen, allen Europeanen, maar de helft daarvan bleef aan boord der schepen. De Generaal begaf zich daarop naar Samarang, bleef daar één dag slechts, en vertrok toen naar Cheribon. Zijn gevolg bestond slechts uit een Generaal-Majoor, en een kleine slavenjongen die een kistje (pĕti alit) droeg, bevattende een sĕrat palĕkat. De Generaal kwam te Karangtangkil aan. De heer Fetor Waterloo was vreeselijk bingung, verlegen. De Generaal vroeg hem naar de zaken, prakara, die te Cheribon aanhangig waren. — De heer Waterloo antwoordde dat er volstrekt geene waren; alleen, ja, was er eene zaak van eenen Mataramschen pangeran, een vader en zijn zoon; de vader was een aḍi, jongere broeder van den Sultan van Ngajogya, genaamd Pangeran Natakusuma, en zijn zoon heette Raden Tumĕnggung Natadiningrat, maar hun zaak was reeds door Tuwan Bĕsar Daṇḍĕlēs Marrĕskal tot eene afgedane zaak gemaakt. Maar thans gaf hij hunne zaak verder geheel aan den Generaal over. — De Generaal Janssens zeide: jawel! maar nu behoort die nog niet tot mijne competentie. — Ten twee ure vertrok de Generaal weer naar Batavia.

Nu wordt er verhaald, dat de Gouv. Gen. Daendels een bintang, ster, ridderorde zond aan den Kroonprins van Ngajogya, bezet met vele zeer groote diamanten, ten teeken dat er nu een andere vorst regeerde dan vroeger.

Drie dagen na aankomst van den Generaal Janssens te Batavia vergaderde de Raad van Indië, en kwamen al de te Batavia aanwezige troepen te zamen. De Sĕrat Palĕkat, proclamatie, werd daarop voorgelezen door den Secretaris-Generaal Fekis. Maar de Generaal Daendels was bij die plechtigheid niet tegenwoordig. Hij had al de sleutels en boeken overgegeven aan den heer van Braam.

De Sěrat Palěkat hield in de kennisgeving, dat de Gouv. Gen. Daendels was ontslagen uit zijne waardigheid, omdat hij 1° zich aanstelde alsof hij een vorst was; ten 2° willekeurig was in zijn rechtspraak; ten 3° al de onder het gezach van den Keizer van Frankrijk staande rijken te gronde bracht; en ten 4° zeer dikwijls er niet om gaf iemand ongegrond van moord te beschuldigen.

Op bevel van den nieuwen Gouv. Gen. moest de heer Daendels naar Holland (Europa) terugkeeren; ¹ daarbij was hij zeer vertoornd op den heer van Braam, want hij had vele eigendommen van het Gouvernement verduisterd, en was het gebleken dat hij bofo, onbekwaam was, zoodat het openbaar was, dat hij zijn in aanzien zijn alleen aan zijne Mevrouw (*εφημέριος*) te danken had.

De Pangeran Natakusuma en zijn zoon werden naar Batavia ontboden, op voorstel (verzoek, a t u r) van Idlir van IJsseldijk. Toen de Fetor Waterloo dit bevel ontving, was hij uitermate beschaamd (merang; schaamde hij zich verschrikkelijk), en begreep dat hem een onheil dreigde.

Te Batavia aangekomen, betrok de Pangeran weer zijn vroeger verblijf.

Met deze aankomst te Batavia was in hoofdzaak een einde gekomen aan het lijden van Pang. Natakusuma en zijnen zoon Natadiningrat. Maar hier moeten wij een oogenblik stilstaan, om ons aangaande de personen, die in het drama Natakusuma en Natadiningrat zulk eene belangrijke rol hebben gespeeld, door Europeesche Schrijvers, nader te laten inlichten. Onze Babad-schrijver, wist wel veel, maar niet alles, en illustreert en fantaseert wel nu en dan, waar hij niet juist was ingelicht aangaande hetgeen er achter de coulisse is voorgevallen. Buitengemeen belangrijk komt ons voor een „Vijfde Bijlage,“ achter het boek „Brieven betreffende het Bestuur der Koloniën enz. van den Gouverneur-Generaal H. W. Daendels. (Amsterdam, Johannes van der Hey. 1816), pag. 255—264, waaruit schijnt te blijken, dat de heer Waterloo wel op „verlangen van den heer van Braam, de eigenlijke aanbaster en drijver tot de misdaad,“ doch in ieder geval „op last van den Gouv. Gen. Daendels“ Pang. Natakusuma en zijn zoon

¹ Dit is een Javaansche manier van voorstellen dezer gebeurtenis. Zie o. a. J. Hageman Jcz. I. Geschiedenis § 195. Daendels gaf, met blijkbaren tegenzin, den 16^{en} Mei 1811 het bewind over aan Jan Willem Janssens; die door Keizer Napoleon Bonaparte was benoemd tot Gouverneur Generaal van Fransch Indië.

had ontvangen, met de bedoeling dat de heer Waterloo hen uit den weg zou ruimen voor altijd; maar tevens, dat Waterloo, door de zaak op den langen baan te schuiven, hun beider leven heeft gered. Is het alles waar wat de heer Waterloo schrijft, — en wij kunnen daar bijna niet aan twifelen — dan verschijnt hij hier in een geheel ander licht dan de Babad hem ons voorstelt; en waar wij zijn optreden tegen den Pangeran en zijnen zoon als vrijwel historisch-getrouw aannemen, zooals de Babad dat beschrijft, zouden wij dat als een gevolg van zijn netelige positie, en als een masker tegenover allen in de zaak betrokken, willen verklaren.

Ziehier de bedoelde stukken.

*Aan Zijne Excellentie, den Gouverneur Generaal
van Indiën. (d. i. Janssens.)*

Hoog Edele Gestrenge Heer!

Om schuldpligtig te voldoen aan den inhoud van U. E. secrete missive van den 30 Julij l.l., en waarmede ik mij op zijn tijd wel heb mogen gehonoreerd vinden, vereer ik mij te dienen:

Dat ik bij de doorreis van U. E. ter dezer plaatse, mij, volgens eed en pligt, heb genoodzaakt gevonden, U. E. van de zaak, betreffende de beide destijds alhier gevangen zittende Djococartasche Staatsgevangenen, den Pangeran Notto Coesoemo, en zijne zoon den Radeen Tommogong Notto Diningrat, in secretesse kennis te geven.

Hoe die zaak door U. E. destijds is beschouwd en welke onaangename oogenblikken ik door den gruwelijken last mij daar door opgelegd, gevoeld heb, zal ik in dezen niet herhalen, en mij liever herinneren aan dat aangenaam moment waarop mij de tijding werd aangebragt, van de behouden aankomst van U. E. op dit Eiland, wijl daar door zich voor mij een uitzigt ophelderde, het welk voor de komst van U. E. met een ondoordringbaren duisteren nevel omgeven was, ten hoogsten akelig voor mijne omstandigheden. Men verlangde, dat ik de beide voormelde Staatsgevangenen, op de eene of andere wijze zoude ter dood brengen, zonder mij daartoe de voor mij zoo hoognoodige bevelen te geven; ja zelfs, men requireerde van mij te rug een snippertje papier, eigenhandig door den gewezen Gouverneur-Generaal Daendels ten dien sujette geschreven, en men voegde daar bij op een klein strookje papier: de executie wordt steeds verwacht, dewijl de omstandigheden geene verandering in de zaak te weeg brengt.

Z. E. Daendels handelde door tusshenkomst van den gewezen President der Hooge Regeering J. A. van Braam, aan wien ik alle mijne brieven dienaangaande moest rigten, zorgvuldig met een dubbel couvert, waarvan het tweede of binnenste behelsde, dat zulk paquet door niemand dan door Zijn Hoog Edelheid van Braam of wel door Z. E. Daendels mogte geopend worden in zelve voegen als men mij de eerste stukken, deze gruweldaad betreffende, had toegezonden. Het is er dus zeer verre af dat ik eenige order zoude gehad hebben om beiden voornoemden Staatsgevangenen hunnen levensdraad te doen afknippen, hoe zeer men zulks wel van mij verlangd heeft, maar op eene wijze, zoo als men dat onder de regering van Tirannij alleen moet verwachten, zoo als verder uit den inhoud dezes en der hierbij behoorende Bijlagen blijken zal.

Om dan van het eerste oogenblik dat de preparatie tot de zaak, waartoe men mij wilde employeren wierd gemaakt te beginnen, moet ik openleggen de Copia van een door Z. E. Daendels aan mij geschreven briefje sub N° 1,¹ waarop ik, overeenkomstig mijnen plicht, beide Staatsgevangenen heb onderhouden met dat gevolg als is voorkomende bij mijn schrijven van den 11^{den} van Grasmaand, l.l. onder N° 2 hier bijgevoegd; en uit de daarop genoteerde marginale Dispositie van Z. E. Daendels komt te blijken eene tweede Commissie, mij opzigtelijk beide de Gevangenen opgedragen en wel voor hun van een grievenden inhoud, zo als de eerste Communicatie voor Notto Diningrad niet minder treffende was.

Om dan te voldoen aan den inhoud van die Dispositie, wilde ik mij juist naar het Fort en bij beide de Staatsgevangenen begeven, toen bij mij bezorgd wierdt, een paquet, beschreven door de hand van den President van Braam.

Aan den Landdrost M. Waterloo

te

Cheribon.

en hetwelk verzegeld was met het officieel Cachet van den President der Hooge Regering.

Dit Paquet geopend hebbende vond ik daarin gesloten een tweede paquet verzegeld als het eerste en beschreeven:

¹ Uitgenomen N° 3 wordt geen der in dit schrijven genummerde brieven ons medegedeeld. Trouwens, als deze ééne ons den geest van al de andere doet kennen, is hij voldoende.

Secreet.

Deeze brief moet ingevalle absentie van den Landdrost Waterloo, door niemand anders dan hem zelve geopend worden.

J. A. VAN BRAAM.

Ook dat paquet door mij geopend zijnde vond ik daarin de volgende stukken:

Een brief van den President der Hooge Regering van Braam, N° 3.

Annex een klein briefje eigenhandig door Z. E. Daendels geschreven. N° 4.

En eene originele brief door den Minister Engelhard aan den President van Braam geschreven van den 12^{den} van Grasmaand, l.l., N° 5, alle onder de bijlagen op voorschreven N^o te vinden.

Ik zal in dezen geene beoordeeling laten invloeyen nopens den inhoud van die stukken, welke ik met schrik en verontwaardiging moest lezen, en die mij zoo klaar aan den dag legde welke handelwijze men met die beide ongelukkige Staatsgevangenen voor had.

Mij dus in zeer onaangename omstandigheden gebragt ziende, wist ik waarlijk niet, wat in die zaak het eerst te beginnen. — Men eischte van mij de terdoodbrenging van twee Menschen, waar toe men geen order dorst te geven; hoe veel meer moest ik dus scrupuleus zijn, die daad ter uitvoer brengen. De minste schijn intusschen van daartoe niet bereidwillig te zijn, zoude mijn eigen ongeluk, ja zelfs dat van mijne familie ten gevolge gehad hebben. — Gelukkig dus in dit moment, dat ik op de tweede Commissie, bij marginale dispositie op mijn schrijvens N° 2, te vinden, nog niet geantwoord had. — En daar ik nu wist, welk antwoord verwacht wierd, zoo rigte ik het zelve ook daarna in, en het welk dan ook volkomen wierd goedgekeurd, zoo als te vinden is bij de brief N° 6, en daarop genoteerde marginale dispositie.

Ook moest ik de brief van den President van Braam beantwoorden, hetwelk ook is geschied, vide Copia brief N° 7. — Na het beantwoorden dus van dien brief, enz., haalde ik een paar dagen adem, en moest de ongelukkige Gevangenen, die, wel is waar, van het noodige voorzien wierden, eene dusdanige harde handelwijze aandoen, juist om hun voor nog erger, des mogelijk, te bewaren; want uit mijn schrijvens, vermeende men zich, in dit geval, gerustelijk op mij te kunnen verlaten, en de omzigtigheid voor mij zelve vorderde het masque van de volkomenste bereidwilligheid aan

te nemen; hoe zeer ik geheel buiten mij zelven was en waarlijk niet wist wat te doen, om een, naar mijne wenschen, tot behoud van de Gevangenen, goed einde aan de zaak te maken.

Onverwagts, en juist in een moment dat ik het meest verlegen was, mogt het mij gebeuren te vernemen, U. E. behouden aankomst op dit Eiland, en hier door wierd bij mij alle verdrukking verbannen, en het heilige voornemen bevestigd, om de Gevangenen te redden.

Ook dit moest met omzigtigheid geschieden, wijl U. E. nog te verre af was, waarom ik dan ook nader aan den President van Braam schreef, als bij de Copia brief, N° 8, te vinden is; — het daarbijkomende onderhaalde, in dit tijdstip, bedoeld U. E. komst.

Den dertigsten van Grasmaand schreef ik weder over de Gevangenen, aan den President van Braam, vide brief N° 9, en aan Z. E. Daendels, als onder N° 10, te vinden is; door al welk schrijven het mij maar te doen was, om tijd te winnen.

Ik achtte het mede dienstig, om den Minister aan het Djocjocartasche Hof, P. Engelhard, over den toestand der Gevangenen te schrijven, om, ingevalle men te Djocjocarta kwam te vernemen de maatregelen alhier opzigtelijk die Gevangenen genomen, de Minister dan wist wat te antwoorden, enz., om daar door ook tevens te voldoen aan den last mij opgelegd, om nopens die vijf vrouwen met dien Minister in correspondentie te treden, waarom ik mijnen secreten brief, onder de bijlagen dezes, sub N° 11, te vinden, inrigte.

Op den vierden Meij ontving ik een brief van den Minister Engelhard, onder N° 12, en mijn antwoord daarop onder N° 13, hier bijgevoegd, waarin valschelijk voorkomt de absentie van Notto Diningrad van hier en zijn aanwezen te Djocjocarta in de Craton van den Sultan.

Op den derden Meij ontving ik van den President van Braam, twee snippertjes papier door zijne hand geschreven, behelzende het eene briefje woordelijk:

De Executie wordt steeds verwacht, dewijl de omstandigheden geene verandering in de zaak te weeg brengt.

Het andere briefje behelsde:

De ten deezzen sujetten geschreeven brieven, werden in originali te rug verzocht.

Geen van beiden waren onderteevend, en om te bewijzen dat dezelve van Zijne Excellentie kwamen, had men er een stukje papier bij ingelegt, waarop mijn eigen Naamteekening stond en dat van een mijner brieven was afgeknipt.

Zeker, men begon toen aan de Excecutie te twijffelen, en ik wil niet voor U. E. verbergen, dat ik de zaak voor mij toen gewonnen hield, ofschoon ik nog eene in slaap wiegende brief aan den President van Braam schreef, zoo als onder N° 14 bij de bijlagen is te vinden, en dewelken tevens ten geleide was dienende van de van mij te rug gevraagde stukken.

En waarmede deeze zaak ten einde liep, wyl ik sedert van Z. E. Daendels, zoo min als van den President van Braam, deswegens geen schrijvens bekomen heb.

De zaak dus rondborstig voor U. E. hierin gedetailleerd hebbende, verzoek ik mij korthedshalve aan de geciteerde stukken te mogen gedragen.

Terwijl ik de eer heb getrouwelijk te zijn

Uwe Excellenties ongeveinsde, gehoorzame en
getrouwe Dienaar

(was geteekend) M. WATERLOO.

Cheribon

den 10 Augustus

A^o. 1811.

Copia Copiae van den Brief van de Heer J. A. Braam
aan M. Waterloo geschreeven, en bij hem, gemerkt
N° 3, het vorenstaande Rapport bijgevoegd.

Secretet.

*Aan de WelEdele Gestrenge Heer M. Waterloo,
Landdrost te Cheribon*

BUTENZORG den 20^e van Grasmaand 1811.

WelEdele Gestrenge Heer!

Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal, chargeerd mij Uwed. Gestr. te informeeren, de tijdingen die van Djocjocarta ten aanzien der zich bij Uwed. Gestr. bevindende Gevangenen Notto Coesoemo en Notto Diningrat ontvangen zijn, blijkens de hiernevens gaande Missive van den Minister Engelhard, en waaruit het Uwed. Gestr. blijken zal, dat die twee personen voor de rust van het Djocjocartasche Hoff ten zeersten gevaarlijk zijn en blijven, waarom Uwed. Gestr. de surveillance over dezelve ten zeersten aanbevolen word, en daartoe alle middelen kunt gebruiken en wel zodanige als welgemelde Z. E. Uwed. Gestr. bij het hiernevensgaande eigenhandig briefje aan de hand geeft, waarvan ik vertrouwe, dat de mening door Uwed. Gestr. in den waren zin zal begrepen worden.

Verzoekende de brieven ten dezen sujetten, aan mij alleen ter behoud van die secretesse te willen adresseeren, ter verdere communicatie aan welmelde Zijne Excellentie.

Ik heb overigens de eer te zijn

Uw Ed. Gestr. D. W. Dr.

(was geteekend) J. A. VAN BRAAM.

Accordeerd

(was geteekend) M. WATERLOO.

In den vorenstaande brief was ingesloten het navolgend briefje daar in vermeld, en bevonden eigenhandig door den Gouverneur Generaal Daendels te zijn geschreeven.

Notto Coesoemo en Notto Diningrat, zijn de eenigste steunen van Kentjono Woelang, die haar regeert: Het Gouvernement kan deeze menschen niet openlijk ter dood doen brengen, maar verlangt te verneemen, dat zij niet meer zijn.

Accordeerd

(was geteekend) M. WATERLOO.

Met deze stukken voor ons, valt ons oog ook op de heeren Daendels en van Braam. Daendels, de Gouverneur Generaal, die zijne hooge positie misbruikt om den Ambtenaar Waterloo te dwingen „eenen moord aan Natakusuma en Natadiningrat te begaan,” en daarbij tracht zich zelf buiten schot te houden wegens die misdaad. Intusschen — hij deed dit niet handig genoeg; en terecht lezen wij dan ook bij de Jonge, o. c. X (XIII) pag. CXIII, dat Daendels „den Nederlandschen naam bevlekte door de geheime order om de Gijzelaars van het Jokjokartaschen Hof, d. z. Natakusuma en Natadiningrat, te doen ter dood brengen.” — Gelijk ook „zijn vijand” N. Engelhard — de bron voor de Jonge — in zijn „Overzicht enz.” p. 258 schrijft: „Ik zoude te veel moeten zeggen, bij zijn geval blijvende stilstaan, en welke middelen te werk zijn gesteld om zich van dezen Pangerang op eene geheime wijze te ontdoen” „Intusschen zal de handelwijze dezen Pangerang bejegend altoos in levendig geheugen van de Hoven blijven, tot declin van de Hollandsche Natie.”

De heer N. Engelhard spaart Daendels dan ook in niets. Laat de „Babad” Daendels in zonderlinge verhouding tot de echtgenooten van den heer van Braam optreden, (wiens onbekwaamheid daar met even zooveel woorden wordt verkondigd, en zijn aanzien en hooge

positie aan zijne vrouw had te danken); ook N. Engelhard weet in zijn „Overzicht enz.” pag. 309 zijn karakter te teekenen, door de mededeeling dat Daendels „zich zelfs heeft laten welgevallen, dat de Keizer (Sunan te Solo) een aantal van zijne bijwijven, gedurende Hoogstdezelfs aanwezen aan het Hof, ter dood heeft laten brengen; nadat hij, weinige dagen te voren, de wreedheid had gehad, zijne oudste dochter van kant te maken, — en door de kris te doen sterven den geliefsten zoon van zijnen Broeder Pangerang Mangcoe Boemie.” — Trouwens, o. c. p. 157 had Engelhard reeds geschreven: „Kieschheid weerhoudt mij om in bijzonderheden te treden, die tot schande strekken voor de Europeanen, en voor altoos de regeering van den Generaal Daendels in het oog van den Inlander zullen schandvlekken.... Een van de Ratoe's uit de Craton heeft nog een geruimen tijd de Hof-Dame geweest van den Generaal Daendels, en ten huize Buijtenzorg, als eene der eerste favoriten, vele gunsten genoten; doch, om eene quĕrelle is zij, met haar vader, daarna wederom naar Bantam teruggezonden, en heeft daar niet lang gepuisseerd van haar leven, als zijnde met haar vader op eene deerlijke wijze vermoord, ik meen in de environs van Anjer.” — En heeft Daendels in zijn „Staat enz.” pag. 55, na zijn terugkomst uit Bantam, geschreven: „Aan mij heeft de Hooge Regeering, tegen mijn verlangen, dewijl ik geen voordeel wilde trekken uit eene expeditie ambtshalve ondernomen, op den 30 November 1808 het landgoed Jasinga aangeboden;” — daar heeft de tijdgenoot ook weer heel wat op die door Daendels zich zelf toegekende onbaatzuchtigheid af te dingen.

Op deze quaestie komen wij van zelf terug, nu wij ook nog over den heer van IJsseldijk — van wien de heer van Polanen (in een nog niet in druk verschenen archief-stuk dat Prof. Mr. J. E. Heeres zoo vriendelijk was ons ten gebruike af te staan) schreef: „zijn goedwilligheid en zugt om een ieder genoeg te geeven, staan daarenboven altoos in den weg van zijn beeter oordeel” — moeten spreken. Wij hebben hem al tijdens de Regeering van den eersten Sultan — en met lof — ook later, leeren kennen; de Babad spreekt ook met ingenomenheid over zijn ministerschap te Ngajogya, en zijn bekwaamheid en edele hoedanigheden als mensch daarbij gebleken; en geeft vrij duidelijk te kennen, dat ook vooral aan hem de redding en het in eer herstellen van Natakusuma en Natadiningrat is te danken, waartoe later Raffles de laatste hand heeft verleend. Bij des Pangeran's komst te Batavia komt hij hem, ja, voorzichtig,

maar toch vriendelijk tegemoet; spreekt voor hem ten gunste tot van Braam, Daendels en Janssens; en biedt hem zelfs logies in zijn eigen woning aan, maar dat door van Braam en Daendels wordt verijld, doch met welke handelingen hij partij koos. Dat was bedenkelijk; en hoe treedt hij nu op tegenover Daendels in de quaestie Buitenzorg? En tegenover van Braam?

In N. Engelhard's *„Overzicht van den Staat der N. O. I. Bezittingen onder het Bestuur van den Gouv. Generaal H. W. Daendels,“* vindt men pag. 109 uitvoerig de wijze beschreven, waarop Buitenzorg in het bezit van Daendels is gekomen, en de consideratie van 26 Maart 1808 door van IJsseldijk opgemaakt, na Daendels' terugkomst uit Bantam. Die Consideratie nu zou ons tot eenige voorstelling van de verhouding van van IJsseldijk tot Daendels kunnen leiden; doch de Schrijver van de *„Brieven betreffende het Bestuur der Koloniën enz.“* (1816) zegt ons pag. 177: *„In dat berigt (van Engelhard) wordt echter de heer van IJsseldijk, ten onrechte, als de steller opgegeven. Hij heeft in schuldige gehoorzaamheid de hem voorgelegde Consideratien, op Buitenzorg vervaardigd, onderteekend, om van zijn ambt niet ontzet te worden, of zich aan een veel erger lot bloot te stellen.“* — En later, ald. pag. 206 schrijft dezelfde: *„De Directeur Generaal van IJsseldijk heeft reeds veele bedreigingen van dien aart“* (hij doelt hier op van Riemsdijk's ervaringen met Daendels) *„moeten hooren, en andere schreeuwende Indolentien moeten verdragen, hij werkt Dag en Nacht, kan echter met al zijn goede Wil, en IJver den Maarschalk niet voldoen, hij moet namens Zijne Excellentie alles wat van hem begeerd wordt, in de Vergadering proponeeren, en thans heeft niemand der Leden het Hart, zijne toestemming te weigeren, daar Arrest of Demissie zeker het gevolg zouden weezen.“* . . . *„De Maarschalk heeft den Minister aan het Hof van den Keizer te Souracarta, van Braam, Directeur Generaal willen maken, en den Heer van IJsseldijk doen terugtreden, hier tegens hebben de Raden Ordinair Chasse en Van Hoesen geremonstreerd, hetgeen echter van geen Gevolg zoude geweest zijn, indien de Heer van IJsseldijk niet om de Voorspraak van van Braam had gesmeekt, hetgeen van een momenteel goed gevolg is geweest, daar van Braam zeker wel in plaats van Directeur Generaal, tot Secretaris Generaal van Zijne Excellentie is benoemd, doch volgens geloofwaardige Gerugten, stonden de Heeren van IJsseldijk, Wardenaar en Hartsinck op het punt, om als Leden der Regeering bedankt te worden.“*

Diezelfde „Brieven enz.” schrijver plaatste aan het einde van zijn boek als „Derde Bijlage,” pag. 229, nog een „Kort verhaal van de toedragt, betreffende de afstand, van het Landgoed Campoug Baroe en Buitenzorg, aan Wijlen Zijne Excellentie G. W. Baron van Imhoff Generaal van den voormaligen Staat, en Gouverneur Generaal van Nederlands Indiën, in den jaar 1740 tot op heden, dat hetzelfde aan Zijne Excellentie Daendels vervallen, en in vier deelen gesplitst is.” — Deze geheele Bijlage is eene intressante bijdrage tot de kennis van Daendels en anderen, alsook in welken zin Buitenzorg als een Landgoed voor de Gouverneur's Generaal door „de Heeren Majoors bij Patriasche missive van den 18^{en} September 1750” is afgestaan. In betrekking tot van IJsseldijk interesseert ons alleen de opmerking omtrent een gedeelte van de „Consideratiën van van IJsseldijk,” dat „als die is nedergesteld in de overtuiging dat zulks werkelijk het geval was, de Heer van IJsseldijk weinig Eer aandoed,” want „zijne voorstelling van den toestand van dit Land was gansch niet zoo.” — De Schrijver teekent: Batavia, den 15^{en} Junij 1811. Engelhard.

Keeren wij nu tot onze Babad terug, na de terugkomst van Pang. Natakusuma en zijn zoon te Batavia.

Een dag of drie, vier na hun aankomst ontvingen zij een bezoek van den Secretaris-Generaal Fekis, en ook van den Heer van IJsseldijk.

De Kroonprins (d. w. z. de Sultan, ook Regent genoemd) te Ngajogya liet den Minister geen rust, en had hem allerlei verzoeken te doen, daar hij had vernomen dat zijn Oom Pang. Natakusuma weer naar Batavia was teruggekeerd, en dat hij toch vooral niet naar Ngajogya zou teruggezonden worden. De heer Engelhard voldeed aan zijn verlangen, en verzond een schrijven aan den Gouv. Gen. Maar deze gaf daarop geen antwoord, want hij wist, dat alles wat gebeurd was, zoo door den Heer Daendels was geleid; en daar wilde hij niets van weten; hij wilde alles, wat Daendels had weten te bewerken, veranderen.

De Gouv. Gen. zond daarop den Secretaris-Generaal Fekis om Pang. Natakusuma mede te deelen, dat de Minister te Ngajogya eenen brief had gezonden, waarin hij kennis gaf, dat de toorn van den Kroonprins te Ngajogya jegens zijnen Oom Pang. Natakusuma nog niet was bedaard; naar het schrijven van den Minister konden Pang. Natakusuma en zijn zoon niet naar Ngajogya teruggezonden

worden. — Pang. Natakusuma antwoordde hierop, dat dit al te erg van den Kroonprins was. Wat was er vroeger dan gebeurd? — De Heer Fekis antwoordde, dat vroeger den Gouv. Gen. overgebriefd was, als zou de Pangeran er naar gestreefd hebben den Kroonprins in een kwaad daglicht te stellen, en in goede verstandhouding met de Ratu Kantjana Wulan den Sultan maar al tegen den Kroonprins opgestoot te hebben. De Kroonprins had zelf meermalen ervaren, dat zijn zoon Tumënggung Natadiningrat den Rijksbestuurder Danurëdja uit zijne ambtelijke waardigheid trachtte te verdringen. — Toen de Pangeran dit hoorde, was hij eenigen tijd als verstomd en kon geen woord spreken. Eindelijk zeide hij, dat het nog nooit gebleken was, dat de Kroonprins boos op hem was. Zelfs was hem vroeger door wijlen zijn grootvader en ook door zijn eigen vader den Sultan opgedragen, den Pang. Natakusuma als zijn wezenlijke vader te beschouwen; zelfs mocht Pang. Natakusuma geen Krama tot den Kroonprins spreken. ¹ Hij bracht hen in zeer nauwe betrekking tot elkander, en hem werd door wijlen den Sultan zijn grootvader zelfs een bewijs (pratāṇḍa, teeken) daarvoor gegeven. Alles wat door den Minister in zijnen brief hem ten laste werd gelegd, was wezenlijk niets anders, dan kwaadaardige bedenkzelen van Danurëdja. De Pangeran deelde verder den Heer Fekis alles mee, wat wijlen de Sultan hem had opgedragen. ² — Toen de Heer Fekis dit alles gehoord had, was hij zeer verblijd, en zeide dat de Compagnie inderdaad reeds zeer goed bekend was, wie goed of slecht van hart waren. Hij had alles opgeschreven wat de Pangeran hem had meegedeeld; daarop vertrok hij, en deed den Gouv. Gen. schriftelijk verslag.

In die dagen geraakte de stad Batavia erg in rep en roer (gègèr), want de engelsche troepen waren op zee in zicht. Pang. Natakusuma

¹ နုဏ္ဏရဇာဏိယသီလသုတ္တံ။[illegible]

en zijnen zoon werd aangezegd zich naar Bogor te begeven, tegelijk met den Sultan van Bantam, onder geleide van een europeeschen Kapitein. Die Bantamsche Sultan was nog een knaap (taksih lare); ook een die onrechtmatig behandeld was geworden door Daendels, omdat hij zeer rijk was, en Daendels zijne schatten voor zich begeerde. Te Batavia aangekomen was hij door Daendels bedrogen geworden. (Hier eigenlijk te zwak voor *dipun apusi*).¹

Te Bogor werd de Pangeran N. K. toevertrouwd aan de zorgen van een Europeaan, genaamd de Heer Petur Fekis, een jongere broeder van den Heer Fekis den Secretaris-Generaal.

De Kapitein, die Pang. Natakusuma naar Bogor had begeleid, liet al de troepen oproepen, en vertrok met deze naar Batavia.

Na het optreden van den nieuwen Gouv. Gen. werden er vele brieven van den Rijksbestuurder Danurĕdja in beslag genomen, waarin sprake was van zijn kwaad spreken (*wĕwadul*) bij den Heer Moorrees. Hij schreef o. a., dat de Sultan den Patih van Pang. Natakusuma had willen dooden, omdat deze het met den Pangeran hield. Ook had hij bij den Gouv. Gen. Daendels er sterk op aan-

¹ J. Hageman, o. c. I. p. 225 worden Daendels handelingen ten opzichte van Bantam in het kort verhaald. „Bij D.'s tocht naar Bantam den 16^{en} November 1808 met 1000 man werd de kraton veroverd. De Sultan Aboe el Fatha Mohammed Iskah Djzenoel Motakim 16^e Vorst van Bantam werd gevangen genomen en naar Batavia verbannen, en in zijne plaats, als vassaal des Gouvernements aangesteld, zijn zoon, onder den titel van Aboe el Mafachir Mohammed Alioedin de 17^e Vorst van Bantam. Doch daar deze reeds in 1809 voor onbekwaam werd geacht, werd hij onder voogdij gesteld. Dit duurde evenwel slechts tot 22 Augustus 1810, toen deze Sultan eveneens naar Batavia verwijderd, de geheele kust van Bantam onder onmiddellijk gouvernements beheer, en het binnenland onder een nieuwen Sultan gesteld werd, met den titel van Mohammed bin Sulthan Moehioedien Djainoen Salichien. Deze bestuurde het binnenland tot 1813, wanneer hij, bij minnelijke schikking, zijne landen aan het gouvernement afstond, voor een inkomen van 10.000 spaansche daalders 's jaars en het behoud van zijn titel, met erfelijkheid op zijn zoon, die hem ook als zoodanig opvolgde in 1815, en sedert 1833 als balling te Soerabaja leefde. Het rijk van Bantam had alzoo opgehouden te bestaan.” — In „Daendels” Staat enz.” lezen wij pag. 55, dat hij den Sultan van Bantam verbannen heeft naar Amboina, later naar Surabaja, waar hij in 1849 overleed, pag. 56, dat de Kroonprins Pangerang Ratoe Alie Adiĕn Sultan tot Koning van het (toen) overige gedeelte werd aangesteld, onder eene bepaalde instructie van 27 November 1808; dat den 22^{en} Augustus 1810 een andere Sultan, Moehamat Bien genaamd (pag. 57) zoon van een voormaals vermoorden Sultan, werd aangesteld; terwijl aan den afgezetten en laatsten Sultan van Bantam woning en onderhoud te Batavia zijn aangewezen.” — Zie boven pag. 250. — Mr. L. W. C. van den Berg, *De Inlandsche Rang en Titels enz.* (1902) pag. 77.

gedrongen, dat deze hem spoedig eenen anderen Vorst mocht geven, en dat wel niemand anders dan de Kroonprins. De Gouv. Gen. Janssens was over deze brieven zeer vertoornd, want het was nog geen gewoonte, dat een vader tijdens zijn leven vervangen werd door zijnen zoon. Zulk een rijk zou zeker niet voorspoedig kunnen zijn. De Gouv. Gen. wilde daarop zelf naar Ngajogya gaan, om daar alles eens goed te regelen, en dan den Pangeran en zijnen zoon medenemen; maar hij werd in dit voornemen plotseling verhinderd door de komst der Engelschen.

„De Engelschen” — zoo verhaalt Hageman, o. c. p. 229 — „maakten terstond na den overgang van Java onder een Fransch bestuur, zich gereed om het eiland te veroveren. De maanden April, Mei, Junij en Julij 1811 werden doorgebracht in het gereed maken van eene vloot van over de honderd zeilen, met 11.960 koppen landingstroepen. In Julij kwamen de eerste verkenneren op de noordkust van Java, nabij Batavia. Den 4^{en} Augustus verscheen de geheele vloot, en ontscheepten de troepen te Tjilintjieng, beoosten Batavia, op de dagen van 4 en 5 Augustus, zonder werkelijken tegenstand te ontmoeten. De Generaal Janssens had Batavia doen verlaten, en deed alle de produkten in de pakhuizen den 4^{en} Augustus vernielen, verbranden en bederven, zoodat alle waarborg voor de leeningen, vernietigd werd. Ook deed hij al de watervaten in de huizen ledigen, en gebod den terugtocht naar Buitenzorg van alle ambtenaren, terwijl de overige inwoners zich niet buiten's huis mogten begeven.

„De Engelschen, die drie jaren geleden, bij dergelijke landing te Buenos Ayres eene zware nederlaag geleden hadden, gingen zeer schoorvoetend te werk, gedurende de dagen van 4, 5, 6 en 7 Augustus. Eerst den 8^{en} Augustus eischte de opperbevelhebber van het landingsleger, Sir Samuel Auchmuty, de stad Batavia op. De Kommandant der schutterij H. Hillebrink ¹, met het karakter van magistraat, gaf Batavia over. Toen trokken eerst twee kompagnien, — daarop 800 man, vervolgens het geheele leger binnen de stad, die doodsch en verlaten scheen, zoodat de Engelschen, voor verraad beducht, zich op de markt legerden. Gelijk in diergelijke gevallen de gewoonte is, proklameerde Lord Minto, de Gouverneur generaal van Britsch Indië, en die den togt vergezelde, — de bevrijding

¹ Er was geen schepen van dien naam. W. J. Cransen was Presideut; P. Veeris, Baljuw.

dat zeer zeker niet zou willen. Van dat oogenblik verdween alle toegenegenheid bij den Sultan jegens zijnen zoon, en bracht hij die op zijnen jongsten zoon den Pang. Mangkudiningrat over. Deze was het op wien hij nu al zijne hoop vestigde; dien hij prees, en een grooter apanage in sawah's schonk. Toen nu de Kangdjĕng Radja de bedoelingen zijns vaders doorzag, trachtte hij zijnen jongeren broeder Mangkudiningrat nauwer aan zich te verbinden, doch dit gelukte hem niet.

Toen nu de Engelsche troepen te Samarang geland waren, werd Pang. Natakusuma, zijn zoon, en den Sultan van Bantam aangezegd, dat zij naar Soerabaja zouden gaan. Daar aangekomen, namen Pang. Natakusuma en zijn zoon hun intrek bij den Bupati ing kang anem, en de Sultan van Bantam bij den Bupati ing kang sĕpuh.

Toen had het gevecht bij Sronḍol plaats. De Generaal Janssens delfde weer het onderspit tegen de Engelschen. De Pang. Surja Prang Wadana vluchtte het eerst; ¹ er sneuvelde velen van zijne troepen. De aanvoerders van de Sala'sche troepen hadden vergulde zonnescermen; maar zij durfden (wilden, purun) niet dichtbij (tjĕlaq) te komen; zij gedroegen zich alsof zij maar toeschouwers waren. De dapperheid van de Engelschen was buitengewoon groot; het op hen gerichte vuur der kanonnen kon hen niet tot staan brengen. De hulptroepen van Ngajogya zagen op verren afstand aandachtig toe; in de achterhoede zijnde, zagen zij naar eene gunstige gelegenheid uit ² om maar op de vlucht te gaan.

Toen de Generaal Janssens bemerkte, dat velen zijner troepen gesneuveld waren, en de anderen op de vlucht sloegen, wilde hij naar Salatiga de wijk nemen, maar de brug over de Tuntang was al door de hulptroepen van Surakarta afgebroken. De Generaal Janssens was zeer ontroerd, toen hij deze wijze van doen der Javanen en der beide Vorsten bemerkte. Alleen van de Bupati's der Pasisirlanden waren velen op het slagveld gesneuveld. De Generaal Janssens, ingesloten (overmocht, kĕtang kĕn?) door de engelsche troepen, had eene ontmoeting met den engelschen bevelhebber, en gaf zich over ³ (mintaq ampun). Daarop groetten hij en den engelschen Admiraal elkander, en keerde hij per rijtuig naar Samarang terug. De engelsche

¹ Bijdragen T. L. & Vk. 6° I. p. 373.

² *anjananjananjan*

³ Den 18^{en} September 1811 werd de capitulatie geteekend.

Admiraal gaf toen bevel aan de Javanen, dat zij niet in opschudding moesten komen; zij moesten geene verkeerde opvatting omtrent de Engelschen koesteren, want zij zouden hun geen overlast aandoen. De Engelschen waren alleen maar op Java gekomen uit medelijden met de Javanen, van plan hen te helpen. De Franschen hadden door Generaal Daendels Java verwoest. Het was de bedoeling van den Koning van Engeland Java weer in zijn ouden toestand terug te brengen, zich slechts te houden aan de gesloten contracten; de naam van het Gouvernement was nu een andere geworden.

Geheel Java en de oostelijk daarvan gelegen landen kwam in de macht der Engelschen. Allen die onrechtmatig behandeld waren geworden door Generaal Daendels werden in vrijheid gesteld; alleen de leden van het Mangkurattansche huis werden daarvan uitgezonderd.

Tot zoover onze Babad over de hoogst-gewichtige dagen van Augustus 1811. Wij moeten den Lezer, die zich nader omtrent de gebeurtenissen dier dagen wil inlichten, naar de vele europeesche bronnen verwijzen. Wij wijzen alleen op: Eene Bijdrage tot de Geschiedenis van Java's verovering in 1811 in »Bijdr. T. L. & V. k. 6° I (XLV). J. Hageman. Geschiedenis I. p. 230—233. — Précis de la Campagne de Java en 1811 door den Hertog van Saxe-Weimar; Tijdschr. v. N. I. 1861, II. p. 138 en 1844 6° III p. 281—283. De Britsche Heerschappij over Java door Levysohn Norman, pag. 23, 26; en uit een schrijven van den Gouv. Gen. Janssens aan den Minister van Koloniën, dd. Batavia 5 Octobre 1811 (de Jonge, o. c. X (XIII) p. 545 vv.) het volgende: »On ne peut se faire une idée des horreurs, qui furent commises par les Javanais. Des officiers ont été assassinés par les troupes qu'ils commandaient, et les officiers Europeëns qui avaient été placés pour diriger les troupes du Sultan, le furent par le monde de ce prince. Je fus moi même volé à Salatiga dans mon quartier général de ce que j'avais de plus précieux, et entr'autres du portefeuille où se trouvaient les cartons de la correspondance en chiffres avec V. Exc.» — Terwijl op de voorgaande bladzijde nog deze merkwaardige verklaring voorkomt: »Des troupes du Sultan refusèrent de mettre le pied sur le territoire du Sousouhounang, et ce prince avait, à mon insu, fait des arrangements avec les Anglais le même jour. Les soldats du Sousouhounang ainsi que ceux de Prang Wedono, quelques canonniers exceptés, ne voulurent s'arrêter nulle part, mais le rendirent en droiture chez eux.»

zijn veroordeeling zocht, was de vorst. Tot wien zou hij zich dan om recht wenden? Zijn Djaksa deed zelfs mee in hem onrechtmatig te behandelen en zijnen dood te zoeken; hij, de Djaksa was met ontzettend veel geld omgekocht geworden; hij had het geld tot zich genomen, en daarom was het vonnis van het gerecht, kukuming landrat, partijdig, en bleef hem alleen maar over te zorgen dat hij, de Pangeran zou gedood worden. En het had dan ook maar weinig gescheeld of hij was gestorven. Maar de Almachtige waakte nog over hem. Wat zijn eigen verlangen was — dat was niet anders dan dat hij in welstand naar zijne woning mocht terug keeren. En dat de heer des lands, kapalanipun ing ngrat Djawi, de Gouverneur generaal, als Djaksa recht zou spreken — De heer Goldbach voegde daar nog aan toe, dat de oorzaak van dit alles was de heer van Braam; die daarom die groote misdaad had begaan om er zich door te verrijken; hij stelde zijn vertrouwen (ang gēga) op onruststokers, en verbond hen aan zich, overwegende het daardoor te winnen vele geld; als dat zooveel mogelijk zou zijn geworden, zou hij onmiddellijk hen van zich stooten. Het was hem maar alleen om rijk te worden te doen; om andere menschen bekommerde hij zich niet; ¹ hij maakte de menschen bang met den heer Daendels, die al even listig en trouweloos was als hij, en in niets dan vrouwen en geld behagen schepte. De Heer van Braam was inderdaad een valschaard (tj ang palsu), maar de Generaal Daendels overtrof hem, en was één van hart en ziel met dien van Braam. Toch was hij nog in leven, zonder schaamte dat hij trouweloos zijn woord had gebroken. Het was de Heer van Braam die den brief, waarin besloten werd den Pangeran N. K. en zijn zoon te dooden, geschreven had, maar door de reddende hand Gods had geen der vergiften doel getroffen. Slechts eenmaal was de Pangeran er ernstig ziek door geweest,

Terwijl de admiraal Fronseldyk luisterde kwamen hem de tranen in de oogen. Hij zeide tot den Pangeran, dat de Generaal Daendels op zee reeds in de handen (der Engelschen?) was gevallen (kētjakup) en in een uit één stuk ijzer bestaand blok was gesloten (dipun bēloq). Hij was ontzettend rijk; naar men dacht, was er nog geen generaal geweest, die zóó rijk was als hij aan gouden voorwerpen, geld of edelgesteenten; toch bezat hij nu niet meer ter waarde van één

¹ Waarop volgt: *ကျွန်းကျွန်းတို့ကိုလည်းကောင်း၊ မြေကိုလည်းကောင်း၊ ရွာကိုလည်းကောင်း၊*

halve cent (satu sigar, eig. een halve duit of penning); slechts wat hij hoog noodig had werd hem gegeven,

De tolk vertelde Pangeran Natakusuma dat de Admiraal over drie dagen scheep zou gaan naar Batavia, om verslag te doen aangaande de zaken van Oost-Java, om die aan het oordeel van den Gouv. Gen. te onderwerpen. Buiten gekomen, ontmoetten zij den zoon van den sultan van Madura, alsmede de Tuwan Tuwan Sajid die tot het gevolg van den Admiraal behoorden. Den vierden dag ging de Admiraal inderdaad scheep naar Batavia.

Toen de Generaal Janssens pas het bestuur in handen had, was hij volstrekt niet ingenomen met den Heer van Braam. Hij ontsloeg hem uit zijne waardigheid als Idlir te Samarang, (want hij wist dat het door zijne vrouw was dat hij tot die waardigheid was opgeklommen), en benoemde hem weer tot Minister te Soerakarta. Maar de Generaal Janssens kon zijn toorn jegens den Heer van Braam niet van zich afzetten, en daar het hoe langer hoe meer bleek, dat hij een tjang palsu, een valschaard was, ontsloeg hij hem ook als Minister.

Van den Sultan van Ngajogya bericht ons de Schrijver, dat hij wegens de groote beschaming en schande die hem getroffen hadden, erg afgefallen (susud) was. De moeder van Pangeran Natakusuma was zeer dikwijls ziek, want zij was al bejaard, en had veel hartzeer. De kinderen van Raden Tumĕnggung Natadiningrat werden door hun grootvader den Sultan zelf verzorgd; hij was hun buitengemeen genegen; waar hij ook was, mochten zij geen oogenblik van hem wijken; hij beval, dat zijne kleinzonen hun vader Raden Tumĕnggung Natadiningrat moesten opvolgen. De apanage-sawah's van Pang. Natakusuma waren reeds, als eene erfenis aan zijne bloedverwanten toebedeeld (pinraïl), en onder de Putra's en Santana's verdeeld. Zijne woning was in gebruik genomen door Pang. Adikusuma op verlangen van den Rijksbestuurder, en de Kangdjĕng Radja, d. i. de Kroonprins-Regent, had dat goed gevonden. — De Sultan verleende in deze dagen aan zijne dochter de Kangdjĕng Ratu Anom, d. i. de echtgenoot van Natadiningrat, den hooger en titel van Kangdjĕng Ratu Aju. Haar werd onophoudelijk voorgesteld een nieuw huwelijk aan te gaan, maar daar wilde zij niets van weten; hoe

lang het ook mocht duren, zou zij op de terugkomst van haar echtgenoot Natadiningrat blijven wachten. De titelnaam Ratu Anom werd geschonken aan de Raden Adjĕng Suratmi, die uitgehuwelijkt werd aan den zoon van Pang. Ngabehi, welke den titelnaam Raden Tumĕnggung Purbakusuma kreeg. Tijdens de bruidsdagen liep de Rijksbestuurder ernstige berisping op, omdat hij het bruidspaar geen hormat, hulde genoeg bewezen had. — Tot Wadana Māntjanagara werd als opvolger van Raden Rāngga de Pang. Dipakusuma aangesteld.

In die dagen was er in de hoogere kringen verschil van meening, bij wien men nu eigenlijk zijne opwachting moest maken; bij den Sultan of bij den Kroonprins-Regent. Deze twee lagen nog altijd met elkaar overhoop over het gezach. Ten slotte hadden zij beiden daardoor verdrietelijkheden. — De Rijksbestuurder Danurĕdja werd vreeselijk mager, doordat hij radeloos wás. Sedert de Gouv. Gen. Daendels te Ngajogya was gekomen en den Sultan had afgezet, en in zijne plaats den Kroonprins had aangesteld, was de Sultan zeer vertoornd op hem; onophoudelijk nam de Sultan een talĕmpaq, een piek in de hand, maar de Putra's verhinderden hem krachtig in zijn voornemen; de Kangdjĕng Radja zelf omvatte zijne voeten, zeggende, dat vader toch bedachtzaam mocht zijn; of hij dan geen medelijden met hem zijnen zoon had? — Langzamerhand stilde des Sultans toorn. Doch Raden Tumĕnggung Sumadiningrat drong er op aan, dat het het beste was maar een oorlog te beginnen. — In deze dagen hield de Rijksbestuurder zich schuil; hij was niet te zien. Tijdens zijn verblijf te Ngajogya had de Gouv. Gen. Daendels geen enkele maal den Sultan ontmoet; slechts in de Kadipaten woonde hij dikwijls een feest (pista) bij; en ook de Kroonprins wederkeerig in de Lodji.

Raden Rāngga Prawiradirdja werd, evenals de Tumĕnggung Samanagara, na zijnen dood in een doodkist opgehangen (dipun gantung).

De drie echtgenooten van den Kangdjĕng Radja werd door Daendels gelijkelijk den titelnaam van Kangdjĕng Ratu verleend.

Maar wat den Pradjurit's betrof, stond de Sultan er op, dat het gezach over hen bij hem alleen verbleef, en was daarvoor buitengewoon op zijn hoede.

Na de mededeeling van al deze bijzonderheden, die ons een blik laten slaan op den toestand van den Sultan en zijne omgeving, ver-

plaatst de Babad-schrijver ons naar Batavia, en maakt hij zijn Javaanschen Lezer eenigszins bekend met de inrichting van het Engelsch Bestuur, beginnende met den Luitenant-Gouverneur Thomas Stamford Raffles (11 September 1811—12 Maart 1816).

Hiermede begint dat gedeelte der Babad hetwelk wij reeds in onze Bloemlezing p. 178—304 hebben opgenomen, en waarvan Prof. Dr. A. Vreede in de Ind. Gids, December 1892 een uitvoerig verslag heeft gegeven.

Het kan niet in onze bedoeling liggen, dit gedeelte der Babad even breedvoerig als het voorgaande te behandelen in verband met hetgeen van Europeesche zijde daarover is geschreven; de litteratuur is te rijk: daar het ons voornamelijk te doen is om de Javaansche voorstelling van de geschiedenis van Ngajogyakarta onder Amangku Buwana II, zullen Europeesche Schrijvers alleen dan vermeld worden waar dit noodig voorkomt.

Behalve Raffles, noemt de Babad allereerst Mr. J. W. Cranssen, hollandsch lid in den Raad, in de Babad Secretaris van den Gouv. Gen. genoemd. Voorts: de Kolonel Robert Rollo Gillespie, Vice-president; Mr. H. W. Muntinghe; in 1814 vervangen door den Engelschman Hugh Hope.

De landdrost te Surabaja Goldbach was afgetreden, en vervangen door den Engelschen Kolonel Gabès. Ook de troepenmacht aldaar bestond nu geheel uit Engelschen.

De Gouverneur te Samarang — later genaamd Tuwan Gofé en Gopfé¹ — ondernam toen eene inspectiereis naar al de onder Surabaja ressorteerende strandgewesten; kwam te Samarang terug, en bracht daarop een bezoek aan de hoven te Surakarta en Ngajogyakarta.

Na het ontslag van den Heer van Braam trad de Heer Kolonel Adams te Soerakarta als Minister op.² P. Engelhard was nog Minister te Ngajogya, tot hij vervangen werd door John Cwawfurd (van 15 November 1811—September 1814).

Zou de Babad met die bezoekreis van den Heer Gopfé ook bedoeld kunnen hebben het bezoek van den Kapitein Robinson? Deze³ kwam den 23 September 1811 — dus 5 dagen na de capitulatie te Sĕronḍol — te Ngajogya, door het Engelsch bestuur

¹ ḡḡḡḡḡḡḡḡ en ḡḡḡḡḡḡḡḡ

² De Jonge, o. c. X (XIII) p. 245, 252, 336, 433, 501, 534.

³ Tijdsch. v. N. I. 6° III. pag. 284.

tot Kommissaris benoemd, om den toestand in de Vorstenlanden te onderzoeken, en den Sultan en Kroonprins-regent, op grond van de klachten van den Minister P. Engelhard, ter zake van de inbreuken die de oude Vorst, vooral na de overgave van Java, op het gezach van zijnen zoon maakte, de beide vorsten herhaaldelijk te kennen gaf: „dat de toestand van zaken onveranderd moest blijven, zooals die door den maarschalk Daendels was bepaald, en dat ook de Minister, voor en van wege het Engelsch Gouvernement handelende, in het volle genot van zijn gezach moest gelaten worden“. Deze officier schijnt ook eenen brief van den Britschen Generaal voor de beide Vorsten overgebracht, en daarop een antwoord ontvangen te hebben. Weinig indruk schijnt de verklaring van kapitein Robinson echter op den ouden Sultan te hebben gemaakt, die de kans toen te schoon achtte, om zich weder in zijn gezag te herstellen, en wraak te nemen op hen die hij vermeende, dat hem het verlies van zijn gezag en zijne overige vernederingen hadden berokkend.

Nauwelijks was dan ook de Engelsche kommissaris vertrokken, of de Sultan stelde zijnen zoon den kroonprins-regent, tot kroonprins terug, en nam zelf, ondanks de vertogen van den Minister Engelhard, de teugels van het bestuur weder in handen. Men vindt wel, naar aanleiding van het daarvan door den Heer Engelhard gemaakte rapport, eenen brief van dien kommissaris d.d. Samarang 1 October 1811, waarbij hij dit gedrach van den Sultan afkeurt, maar het blijkt niet dat zulks eenigen invloed heeft gehad.

Onze Badad stelt deze zaak geheel anders voor. Volgens haar was het het Engelsche Gouvernement, dat den Sultan weer in zijne vorstelijke waardigheid herstelde.

Alleen met den Rijksbestuurder ging het niet zoo naar zijn wensch. Allereerst viel hij in ongenade bij den Gouverneur te Samarang, wien hij door het aanbieden van kostbare geschenken voor zich trachtte te winnen, maar bij wien hij aan het verkeerde kantoor was gekomen. De Gouverneur zeide hem, dat hij niet was de Heer van Braam of de Heer Raffles (sic!) ook niet de Heer Daendels. De Engelsche troepen waren niet op Java gekomen om ten koste van de Javanen zich te verrijken; zij wilden alleen de door de Franschen aangerichte verwoestingen herstellen. Desniettegenstaande ging de Rijksbestuurder toch onafgebroken voort in het geheim te kuipen, en ontrouw jegens zijnen Vorst te handelen.

Maar ook de scheiding tusschen den Sultan en zijn Patih werd hoe langer hoe grooter, daar hij wist, dat Danurĕdja

de persoon was die al die quaesties veroorzaakt had, en door wien hem zoo groote schande was wedervaren. Zoo kwam het er toe, dat hij zich aan het kontrakt met de Compagnie niet storende, den Rijksbestuurder in de kadaton vermoordde, zonder er aan het Gouvernement kennis van te geven.

Het Tijdschrift v. N. I. 6° III, pag. 285 licht ons omtrent dezen moord nader in. „Op den 31sten October 1811 zond de Sultan, met voorbijgang van den Prins-Regent, zendelingen aan den Minister, om hem te informeeren, dat hij den Rijksbestuurder en diens vader den Tumënggung Danukusuma ontslagen, en den Tumënggung Sindunagara tot Rijksbestuurder benoemd had, welke kennisgeving de Minister echter weigerde aan te nemen, met opmerking, dat hij den Sultan, nadat deze het gezag had neergelegd, niet meer kon erkennen, en dus alleen met den Prins-Regent te doen had. Spoedig bleek het echter, dat de Rijksbestuurder, door den Sultan onder het een of ander voorwendsel in den Kraton gelokt en aldaar op zijn last gewurgd was, om wraak te nemen voor de vernederingen, die hij in het laatste tijdvak ondergaan had.

„De Tumënggung Sumadiningrat, die zoo ten onrechte door den Heer Engelhard was voorgestaan,¹ toen de Maarschalk Daendels hem gelijktijdig met Natakusuma en Natadiningrat had opgeëischt, en die een gezwooren vijand van de Europeanen en van den Rijksbestuurder en zijn geslacht was, moet de voornaamste drijfveer van dezen gruweldaad zijn geweest. Immers is het bekend, dat hij den Rijksbestuurder het eerst aangegrepen heeft, en dat deze laatste vruchteloos heeft getracht om hem de wëdung (een kapmes dat de Javanen, in stede van een kris, in tegenwoordigheid van den vorst dragen), die hij hem ontnam, in het hart te stoten. Deze Rijksbestuurder was een kleinzoon van den eersten Rijksbestuurder;² zijne moeder was een eigen zuster van den tweeden Sultan; zijne vrouw (de Ratu Anggèr) was eene dochter van den tweeden Sultan. Hij had twee kinderen; de Ratu Agung (moeder van den 4^{den} Sultan), en de Raden Tumënggung Judanagara, een kommandant van des Sultans troepen.”

Kort hierop werd de Minister P. Engelhard (Zie boven p. 126) op zijn herhaald verzoek „omdat hij geen moed en vastheid van karakter genoeg

¹ Zie boven p. 212, 224; maar Daendels spreekt van hem niet in zijn „Staat enz.” p. 95 en noemt alleen Pang. N. K. en diens zoon N. D. Zie boven p. 111, 112, 217.

² Zie boven p. 111, 123

7° Volgr. IV.

bezat om eene stoutere houding aan te nemen" zegt Hageman, o. c. pag. 234 — "ter zake van ziekelijke omstandigheden" zegt de schrijver in Tijdschr. v. N. I. 6° III p. 285, — eervol ontslagen en vervangen door John Crawford, (15 November 1811—September 1814) die 300 man militairen meebracht, en den titel van Resident droeg, waarmee die van Minister afgeschaft was.

Als bewijs hoe grooten haat de Sultan jegens den Heer P. Engelhard koesterde, weet het Tijdschr. v. N. I. 6° IV ons nog te verhalen, dat de Heer Engelhard op zijne reis van Ngajogya naar Samarang te Djambu overnachtende, door een bende overvallen en beroofd werd; en dit — naar men verhaalde — op verlangen van den Sultan, om hem dan tevens van het leven te berooven, doch toen niet gelukte. De Schrijver zelf, is volgens dat "naar men verhaalt" blijkbaar niet zeker van de waarheid van het verhaal, en kunnen wij het dus laten voor wat het is.

Na den dood van den Rijksbestuurder — zoo gaat de Babad voort — gevoelde de Kangdjeng Radja, de Prins-Regent, zich in zijne woning niets op zijn gemak. Dag en nacht zwierf hij buiten de stad rond, doorkruiste het platte land, en overnachtte dikwijls op eenzame plaatsen als blijk van deelneming in het den Rijksbestuurder wedervaren lot.¹

Toen de Gouverneur te Samarang vernam, dat de Sultan zijnen Rijksbestuurder had gedood, zich alzoo niet houdende aan het contract, was hij zeer boos; de Rijksbestuurder toch bestond zoowel door den wil van de Compagnie als van den Sultan; hij was geen dienaar van den Sultan alleen; gesteld dat de Sultan het een of ander ten opzichte van den Rijksbestuurder verlangde, en hij gaf daar behoorlijk kennis van aan de Compagnie, dan zou zij den Sultan ook zeker ter wille zijn. De Gouverneur wilde den Sultan tot rede brengen opdat hij tot inkeer zou komen; hij zond 500 man troepen naar Ngajogya, en stelde den Sultan de keus tusschen oorlog of vrede; koos hij het eerste — de Engelschen waren gereed; koos hij het laatste, en betoonde hij zich oprecht en ter goeder trouw, dan zou het Engelsche Gouvernement zich ook trouw aan de contracten houden, en hem vergiffenis schenken als hij die verzocht.

In deze dagen leefden de Vorsten van Sala en Ngajogya in oneenigheid, elkander grondgebied betwistende, tot groote schade voor de desa.

¹ Wij herinneren hierbij aan het boven pag. 113, 171 verhaalde verbond met eedzweering tusschen den Kroonprins en Rijksbestuurder gesloten.

De Gouverneur begaf zich van Samarang naar Surabaja. Daar aangekomen, ontving hij een schrijven van den Gouv. Gen., kennis gevende dat deze Oost-Java zou komen bezoeken. Ter zake van Pang. Natakusuma en zijnen zoon N. D. was de Raad van Indië eenstemmig tot de overtuiging gekomen, dat zij inderdaad het slachtoffer waren geworden van listige intrigue's om hen uit den weg te ruimen. De Sultan begon zich weer hoogmoedig te verheffen, en nu zou de Pangeran de meest geschikte persoon zijn om het Gouvernement tot raadsman en gids te dienen tegenover de weerspannigheid van den Sultan. Tot dat doel werd de Pangeran naar Samarang ontboden.

De Gouverneur zond onmiddellijk een Europ. kapitein met een rijtuig tot den Pangeran om hem te ontbieden. Na elkander begroet te hebben, deelde de Gouverneur den Pangeran mee een brief van Batavia ontvangen te hebben, waarbij hij werd uitgenoodigd naar Samarang te komen, om daar den Gouverneur Gen. te ontmoeten. De Pangeran verklaarde zich dankbaar en bereid aan de opdracht te voldoen. Maar welke was de bedoeling van den Gouv. Gen. daarmee? Wilde hij hem maar eenvoudig naar Ngajogya terug doen keeren; of geschiedde dat op verlangen van den Sultan? Als het alleen maar een helpen was om naar Ngajogya terug te keeren, tegen het verlangen van den Sultan, dan verzocht hij dat dit niet zou gebeuren; dan zou hij liever, verre van Ngajogya, in vergetelheid willen sterven. — Toen de Gouverneur hem zoo hoorde spreken kwamen hem de tranen in de oogen, en zeide, dat wat de Pangeran daar gezegd had, iets onmogelijks was; de Gouv. Gen. wilde hem wezenlijk helpen naar Ngajogya terug te keeren met eere en tot zijn genoegen. Later, als hij eenmaal te Ngajogya was, en zich in verlegenheid mocht gevoelen, moest hij zich maar onmiddellijk tot den Gouverneur te Samarang wenden, en hem kennis daarvan geven. Verder zeide hij hem dien eigen avond ten negen ure naar Samarang te vertrekken; een Europeesch kapitein, genaamd Atĕn (of Antĕn) zou hem tot geleide medegegeven worden; binnen twee dagen moest hij te Samarang zijn. En zoo geschiedde. Des avonds ten negen ure vertrokken de Pangeran en zijn zoon. Twee dagen later vertrok de Gouverneur Gofé naar Samarang.

Te Samarang aangekomen, werd de Pangeran ontvangen door den Secretaris, en logeerde dien nacht in de Lodji op Bodjong. Den volgenden morgen ging hij bij den Adipati van Samarang logeeren.

Den volgenden morgen, na aankomst van den Gouv. Gen., kwam

de Klas-majoor Pangeran N. K. en zijnen zoon N. D. uitnoodigen ten Residentiehuize Bodjong te komen. Bij zijn komst daar was de Gouv. Gen. nog in het kantoor. De Europeanen, die de wacht hadden, stonden met gouden stokken (*miṇḍa rotan mas*) in de hand, links en rechts van den ingang geschaard. De Heer van Braam was juist bij den Gouv. Gen. binnen, doch werd gezegd naar buiten te gaan toen de Pangeran kwam. Na de begroeting, ging men zitten; de Tolk Krijgsman vertaalde alles wat de Gouv. Gen., die Engelsch sprak, zeide. De Gouv. Gen. zeide, dat hij met alles wat den Pangeran en zijnen zoon was wedervaren, bekend was, en beiden genegen was en vertrouwde. Toen stond hij op, omhelsde den Pangeran, en noodigde hem in een kamer. Na beraadslaagd te hebben, werd ook Raden Tumĕnggung Natadiningrat ontboden met den Gouverneur Goffé. De Gouv. Gen. nam toen den brief van Ngajogyakarta, en gaf dien aan Natadiningrat om hem voor te lezen. De brief luidde, dat de Sultan en de Kangdjĕng Radja kennis gaven, dat de Sultan zijnen Rijksbestuurder Danurĕdja had ontslagen wegens zijne vele tekortkomingen, en dat zijn Oom (u wa) Tumĕnggung Sindunagara hem had opgevolgd, ook met den titelnaam Danurĕdja. Natadiningrat had den brief nog niet geheel gelezen, toen de Gouv. Gen. dien nam en wegwierp, vertoord zeggende: „Hoe heb ik 't nu met uw broeder den Sultan,“ dat hij zóó onbeschoft is den Engelschen Generaal te willen bedriegen! In den brief zegt hij dat hij den Patih D. slechts ontslagen heeft, maar de waarheid is, dat hij hem heeft laten dooden. Zou hij zich boven het Gouvernement willen stellen? Van zijn eigen zoon heeft hij hebzuchtig het gezach weer opgeëischt, zonder daarvan kennis te geven aan het Gouvernement. Dan zal hij ook wel altijd de overeenkomst met het Gouvernement veronachtzamen. En over geheel Java berust het hoogste gezach toch in handen van den Gouv. Gen. Wat denkt nu Pang. Natakusuma daarvan? — De Pangeran antwoordde er tegen op te zien te zeggen, wat hij er van dacht, want hij had er nog niet over nagedacht; maar als de Gouv. Gen. dat verlangde zou hij er over nadenken en dan antwoord geven, al zou het hem ook zijn leven kosten.

Het gesprek werd afgebroken door de komst van den Patih van Sala die zijn opwachting kwam maken. Pang. N. K. keerde naar zijn logies terug. De Patih van Ngajogyakarta kwam niet.

Twee dagen later sprak de G. Gen. weer met Pangeran N. K. over den Sultan van Ngajogya. De Gouv. Gen. zeide hem, dat hij

hem naar Ngajogya wilde zenden, en hij den Sultan moest zeggen, dat als deze in vriendschap met het Engelsch Bestuur wilde verkeeren, zijn Rijk bestendigd zou worden; maar de G. Gen. verlangde dan twee zaken van hem. Ten eerste dat hij de vorstelijke macht weer aan zijnen zoon teruggaf, zooals de heer Daendels dat geregeld had. En ten tweede: dat hij vergiffenis vroeg voor het vermoorden van Danurĕdja. Wat de vorstelijke macht betrof, als hij die nog zelf verlangde te bezitten, zou hij daar later, als hij eerst weer op een goeden voet met den G. Gen. leefde, om kunnen verzoeken, en als er dan behoorlijk over onderhandeld werd zou hem dat zeer tot zijn geluk dienen. Hij zou er een fout meê begaan als hij zijnen zoon moeilijkheden in den weg legde. Mocht deze zoon niet meer behagen, welnu, hij had nog meer zoons; daarover zou dan later gehandeld kunnen worden als alles vrede was. Als de Sultan zich naar dit alles schikte, zou de G. Gen. zeker spoedig te Ngajogya komen. Hij zou met zijn komst te Ngajogya wachten op den uitslag der reis van Pangeran N. K., of de Sultan aan het verlangen van den G. Gen. wilde voldoen of niet. Maar de Pangeran moest geen groot gevolg meenemen. Slechts één Europeaan zou hem als zijn adjudant vergezellen. Zijn zoon Natadiningrat moest de Pangeran te Samarang achterlaten; de G. Gen. zou voor hem zorgen. Pangeran N. K. zeide: Sandika! Hij zou alles doen wat de Gouv. Gen. hem opdroeg; hij verlangde volstrekt niet naar zijne woning of zijn vrouw en kinderen; hij dacht alleen maar aan de hem gegeven opdracht waarmee hij als gezant gezonden werd. De G. Gen. antwoordde, dat hij hoopte de Pangeran den Sultan tot kalme berusting te zullen kunnen brengen; als de Sultan gehoorzaamde, zouden hem de landstreken, die de Generaal Daendels hem had ontnomen, weer teruggegeven worden; zooals ook reeds aan zijn zoon beloofd was.¹ Den volgenden morgen moest de Pangeran op reis gaan. Hij vroeg nog, of de G. Gen. hem geen brief ter zake van hetgeen Zijn Exellentie verlangde, zou meêgegeven worden? — De G. Gen. antwoordde dat dit niet noodig was; een brief van papier en inkt had weinig waarde; de Pangeran was een brief; deze was voldoende. — Hiermede liep het onderhoud af.

Den volgenden d. i. Zondag morgen vertrok de Pangeran per rijtuig in gezelschap van Kapitein Antĕn. Dien dag gingen zij over Salatiga naar Klaten; waar zij overnachtten. Op beide plaatsen ont-

¹ *හික්කාහ-අනුගාමය-සංක්ෂිප්ත-හික්කාහ* Bloeml. p. 188 reg. 4 v. o.

In het verband is deze uitdrukking ons niet zeer helder.

vingen zij een eeresaluut van elf kanonschoten. Den volgenden dag ging de reis van Klaten tot Djënu. Een vooraf gezonden brief aan den Minister Crawford te Ngajogya had dezen van hun komst verwittigd, ten gevolge waarvan zij den kommandant van Ngajogya met een geleide van dragonders te Djënu aantroffen. Na wederzijdsche begroeting, werd de reis voortgezet, en kwamen des Maandags te Ngajogya aan. Toen bij hun komst het eeresaluut weerklonk, geraakten de Rijksgrooten in beroering, daar zij de beteekenis er van misverstonden.

De heer Crawford toonde zich bij de ontmoeting bijzonder verblijd; als een zieke die medicijn krijgt; of als een reiziger wien in een zeer donkeren nacht door iemand een kaars wordt gegeven; zoo verruimd was zijn hart. Pang. Natakusuma zeide hem dank voor deze woorden, en maakte hem met het doel van zijne zending door den G. Gen. bekend. De heer Crawford zeide, dat de Sultan blijkbaar vermetel (*nakal*) was, zooals bijv. een muis die een tijger zou aandurven. De Minister haalde toen het journaal der Ngajogya'sche zaken voor den dag, en gaf er den Pangeran inzage van. Na het doorgezien te hebben, zeide hij dat hij zich nu daar niet mee bezig kon houden; dat hij alleen maar gekomen was om het hem door den G. Gen. voorgeschrevene te behandelen; als dat afgeloopen was zou hij terstond naar Samarang terugkeeren. De Minister deelde hem daarop mee, dat de G. Gen. hem had bevolen, dat de Pangeran niet naar Samarang behoefde terug te keeren; de G. Gen. zou te Ngajogya komen, en daar den Pangeran ontmoeten. Ter zake van zijnen zoon moest hij zich niet ongerust maken; die werd goed verzorgd door den Adipati van Samarang. De Pangeran bedankte hem voor deze mededeeling.

Zij werden in hun gesprek gestoord door de komst der Bupati's in de Lodji om den Pangeran te verwelkomen. De Minister deelde den Patih mee, dat de Pangeran door den G. Gen. in Commissie was gezonden om met den Sultan te spreken. De Pangeran begaf zich daarop in een kamer, en ontbood daar den Rijksbestuurder, wien hij over de beteekenis van zijn komst te Ngajogya onderhield. Maar de Rijksbestuurder was zeer bevreesd dit aan den Sultan over te brengen, en meende dat het beter was Pang. Dipakusuma te ontbieden. Waarop Pang. N. K. hernam, dat deze zaken bezwaarlijk door een ander dan den Patih konden behandeld worden, daar dit onderhoud een laatste behandeling der zaken zou zijn; als de Sultan nu niet volgde, zou hij daar zeker zwaar voor moeten boeten; de G. Gen. zou hem geen vergiffenis schenken.

De Rijksbestuurder begaf zich daarop naar de kraton, en deed den Sultan verslag van zijn onderhoud met Pangeran N. K. De Sultan liet al de Putra's en Santana's te samen komen. Op voorstel van den Kroonprins liet de Sultan Pang N. K. ontbieden door den Rijksbestuurder, en den Pang. Dipakusuma. In de Lodji gekomen brachten zij hun boodschap over; maar de Minister zeide hun op barschen toon dat hij daar volstrekt geen genoegen mee nam. Behalve dit: als hij in de kraton kwam, zou hij dan op een stoel zitten of op den grond? — Pang. Natakusuma antwoordde daarop, dat dit maar eene kleinigheid was, die wel eenigszins naar behooren te regelen was.

Den volgenden morgen was de Sultan gereed zijne gasten in de Srimĕnganti te ontvangen. Al de Bupati's, Mantri's, en Pradjurits-lĕbĕt waren voltallig bijeen, volledig gewapend toegerust. De Sultan beval den Putra's en Santana's zich schuil te houden.

Pang. Natakusuma en de Minister vertrokken van de Lodji, begeleid door dragonders (pradjurit drugundĕr sipahi); hunne officieren omgaven links en rechts het rijtuig. In tegenwoordigheid van den Sultan gekomen, bewees Pangeran N. K. hem de gewone hulde; de Minister complimenteerde den Sultan. Toen men elkander verwelkomd had, zeide Pangeran N. K., door den G. Gen. gezonden te zijn; ten eerste om den Sultan de vele groeten van den G. Gen. over te brengen; ten tweede, dat de Sultan het rijksgezach, hetwelk hij volgens de regeling van den G. Gen. Daendels aan zijn zoon den Kroonprins had overgedragen, en dit zoo had voortbestaan onder den G. Gen. Janssens, nu, bij den overgang van het Bestuur aan Engeland, weer aan zijnen zoon ontnomen had, zonder eenig bericht of kennisgeving aan den Engelschen G. Gen., hetwelk een breuk in de vriendschap veroorzaakte. De G. Gen. verlangde, dat de Sultan de regeering weer aan zijnen zoon zou teruggeven. Later, als de vrede tusschen den G. Gen. en den Sultan weer hersteld was, kon hij zijn verlangen te kennen geven, en in overleg met het Gouvernement de zaak tot een goed einde brengen. En voorts, dat de Sultan vergiffenis zou verzoeken wegens het dooden van den Rijksbestuurder.

Dit hoorende kon de Sultan van ontsteltenis niet spreken, schudde geruimen tijd het hoofd met een bloedrood gelaat, en weende erg. Eindelijk zeide hij tot Pang. Natakusuma: „Wat is dat nu? Al verbreekt men de goede verstandhouding van een vader met zijnen zoon — later zullen zij zich toch weer vereenigen; het is als water

een brief aan den G. Gen, welken hij met een kapitein tegelijk naar Samarang verzond.

En de Sultan belegde eene vergadering van al zijn bloed- en familieverwanten, Bupati's en Santana's. Die daar in de Lodji was zou zeker moeilijkheden veroorzaken. De Kroonprins stemde buitengewoon overeen met zijn vader, die het oneens (gèsèh) was met zijn oom. Hij gaf bevel aan al de pradjurits om zich onafgebroken rondom de bètèng op te stellen. De moeder ¹ van Pangeran Natakusuma, zijne Echtgenoot, en al zijne nog jeugdige kinderen, benevens al zijne bedienden kwamen in de Lodji.

De Sultan werd hoe langer hoe bezorgder, want zijn broeder Natakusuma bleef standvastig, en kon hij geen pressie op hem uitoefenen, en de Minister had zijne partij gekozen.

Bij gelegenheid van de Garëbëg in de maand Bësar (12^e maand v. h. Moh. jaar) noodigde de Sultan Pang. Natakusuma in de kraton te komen, maar hij verscheen niet, waardoor de Sultan nog onaangenamer gestemd werd. Daarop besloot hij een brief aan den G. Gen. te schrijven, waartoe alleen de Kroonprins, de Rijksbestuurder, Pang. Dipakusuma en de schrijver (tjariq) hem behulpzaam waren. Na mededeeling van de komst van Pang. Natakusuma, erkent de Sultan de beide fouten, en hij zich naar des G. Gen.'s verlangen zal gedragen. Het gezach had hij reeds aan den Kroonprins terug gegeven, maar verzocht die zaak zooveel mogelijk voor het volk verborgen te laten blijven; bij de komst van den G. Gen. zou hij het gezach terug verzoeken. Voorts erkent hij den Rijksbestuurder gedood te hebben, doch verzoekt daarvoor vergiffenis. Ten slotte verzoekt hij, dat Pang. Natakusuma tot hem terugkeere om hem weer in zijne vroegere waardigheid te herstellen, daar hij hem nu nog, evenals vroeger en ook later toegenegen was en zal blijven. De bestaande verhouding en afwezigheid strekten den Sultan tot beschaming en krenking in zijn eer. Hij verzocht dringend zijn terugkeer. Gesteld, Pang. Natakusuma ware nog in de Lodji als de G. Gen. te Ngajogya kwam, zou de Sultan dit niet kunnen verdragen, want dat zou wantrouwen wekken; al zijne bloedverwanten stemden hierin overeen. Deze zaak onderwierp de Sultan aan de

¹ D. i. Raden Aju Sëngara van Kaðu echtgenoot van den eersten Sultan. Zie Bijdr. K. Inst. T. L. & V. 6^e VIII (LII) p. 298.

beslissing van den G. Gen. — De brief werd gesloten en van 's vorsten stempel voorzien. De Rijksbestuurder en Pang. Dipakusuma brachten den brief naar de Lodji, en overhandigden dien aan den Minister, waarna zij terugkeerden.

De Minister begaf zich tot Pang. Natakusuma, en liet hem „het ontwerp van den brief“ (rèngrèngipun sĕrat) zien, met verzoek om zijn oordeel daarover. Maar Pang. Natakusuma onthield zich liever van het uitspreken van een oordeel; hij liet de behandeling der zaak aan den Minister over, en ten slotte de beslissing aan den G. Gen. die over alles te bevelen had; hij zou zich geheel aan de beslissing van den G. Gen. onderwerpen. Hij kon geen raad geven, want hij stond geheel alleen; hij had alleen zijn zoon te Samarang. Hij zag alleen maar verlangend uit naar de goedgunstige hulp van den G. Gen., zonder zich ongerust te maken en met kalmte. — De Minister antwoordde daarop, dat het dan het beste zou zijn hij naar Surakarta ging, waar de G. Gen. zich nu al bevond. Pang. Natakusuma vond dat uitstekend. Den volgende morgen begaf de Minister zich terstond op reis naar Surakarta, Pang. Natakusuma aan de zorg van den Kommandant toevertrouwende.

De G. Gen. had te Sala een zeer moeilijke zaak te behandelen. De Rijksbestuurder Tjakranagara had een groote fout jegens het Gouvernement begaan. Het scheelde maar weinig of hij was ter dood veroordeeld; maar het was toch niet waarschijnlijk dat hij er aan ontkomen zou.

Te Surakarta aangekomen, stelde de minister van Ngajogya den G. Gen. den brief ter hand. Na er over beraadslaagd te hebben, gelastte de G. Gen. den Minister maar vast vooruit naar Ngajogya terug te keeren. De G. Gen. schreef daarna een brief in antwoord aan den Sultan, en verzond dien met het Lid uit den Raad van Indie Mr. H. W. Muntinghe, een buitengemeen beschaafd, kiesch en bekwaam man, naar Ngajogya.

Te Ngajogya teruggekeerd, informeerde Pang. Natakusuma bij den Minister naar de beslissing van den G. Gen. De Minister deelde hem mede, dat de G. Gen. den heer Muntinghe zou zenden, die naar alle waarschijnlijkheid weldra zou aankomen, en dan zouden alle quaesties voor goed afgedaan worden.

Twee dagen later kwam dan ook de heer Muntinghe te Ngajogya, vergezeld van twee kapiteins. De Minister liet den Rijksbestuurder weten, dat de heer Muntinghe des avonds ten negen ure in de Kraton zou komen om zijne opwachting bij den Sultan te maken.

Midderwijl liet de heer Muntinghe Pang. Natakusuma bij zich in de kamer komen, en maakte hem met het doel zijner zending bekend. Aangezien de Sultan zich nu geheel naar het verlangen van het Gouvernement wilde schikken, en voor al zijne fouten vergiffenis had verzocht, zou het, naar het verlangen van den G. Gen. met den Sultan nu verder goed gaan. De Pangeran moest nu zijn opwachting bij den Sultan gaan maken; de hem te bewijzen hulde moest verhoogd worden, en hij zou voor hem vermeerdering van sawah's (apanage-velden, lĕnggah) verzoeken, alsof hij zooveel was als het oog (tingal) van het Gouvernement. Als hij hier geen zin in had, dat hij dan maar zeide wat hij zou verlangen; de G. Gen. zou hem in alles wat hij verlangde ter wille zijn. — Pangeran N. K. antwoordde, dat hij was als een wajang (-pop); de G. Gen. was de Dalang en tegelijk de panggoeng; alles wat hij verlangde zou geschieden; hij zou alles doen wat de G. Gen. verlangde. Maar later als hij zich bezorgd mocht gevoelen, zou hij zeker daarvan kennis geven; want vroeger verkeerde hij in gunstiger toestand dan nu, wijl zijne haters nu wel zooveel meer zouden zijn. — De heer Muntinghe zeide daarop, dat als de Pangeran genegen was naar het paleis te gaan, hij hem voorstelde nu tegelijk met hem te gaan; had hij er geen zin in, dan zou hij hem niet dwingen. — De Pangeran antwoordde, dat als de G. Gen. verlangde dat hij nu zijn opwachting zou maken, hij daartoe ook bereid was. — De heer Muntinghe gaf te kennen, dat dit toch wel het beste zou zijn, als een blijk dat hij zich als de jongere beschouwde, die zijnen ouderen broeder als zoodanig eerde.

Ten negen ure kwamen de Bupati's aan de Lodji, die den heer Muntinghe zouden begeleiden. Hoewel daartoe uitgenoodigd weigerde Pang. Natakusuma met den heer Muntinghe in het rijtuig plaats te nemen, waarom de heer Muntinghe ook maar besloot te voet te gaan. Aan de Sitinggil gekomen kwam men hem met kaarslicht tegemoet, en had de ontmoeting in de Srimĕnganti plaats. Na wederzijdsche begroeting overhandigde de heer Muntinghe den brief van den G. Gen. aan den Sultan. Bij het openen bleek die in het Engelsch en met Engelsche letters geschreven te zijn, zoodat de tjariq dien niet kon voorlezen, zoomin als een der Bupati's. Het slot was, dat de heer M. zelf den brief las en in het Maleisch vertaalde. Behalve dat den Sultan vergiffenis werd geschonken nu hij aan het verlangen van den G. Gen. in alles beloofde te zullen voldoen, wijdde de brief in lof over Pangeran N. K. uit, met een

herinnering aan het lijden en de verdrukking hem en zijnen zoon aangedaan; maar het Engelsche Gouvernement had hem gered, en schonk hem zijn vertrouwen. Dit nu had den Sultan in verlegenheid gebracht, waarom hij des Pangeran's terugkeer naar Ngajogya had verzocht. Maar de G. Gen. had besloten Pangeran N. K. en zijn zoon geheel vrij in hunne keuze te laten. Gevoelden zij zich te Ngajogya thuis, gelukkig! Dan stelde de G. Gen. den Sultan voor hen verantwoordelijk, opdat hen geen leed zou wedervaren. Overmorgen hoopte de G. Gen. te Ngajogya te komen, en dan tevens den eed van getrouwheid aan het contract met het Gouvernement (op nieuw) af te nemen. Daar de heer Muntinghe, na het lezen van den brief, naar de Lodji wilde terugkeeren, vroeg hij aan Pangeran N. K. of hij met hem naar de Lodji zou terugkeeren, of dat hij in het paleis wenschte te blijven." De Sultan viel daarop gejaagd in, dat hij niet toestond zijn broeder naar de Lodji zou terugkeeren, want hij wilde hem uitnoodigen in de Kaḍaton te blijven; zijn schoondochter Kangdjĕng Ratu Aju verlangde sterk naar hem; zijn beide kleinkinderen waren reeds groot geworden. Behalve dit waren zij gedachtig aan de laatste woorden van wijlen zijn Vader den Sultan. De heer Muntinghe nam daarop afscheid en vertrok.

De Sultan keerde daarop terug in de Kaḍaton, door Pangeran N. K. op den voet gevolgd. De Kroonprins en de prinsessen kwamen hem te gemoet. De Kangdjĕng Ratu Kantjana gedroeg zich allen overtreffend jegens haren besan (de vader van haar behuwdzoon); zij weende zoo luidruchtig alsof er een doode was. De Kangdjĕng Ratu Aju vroeg bericht omtrent haren echtgenoot, Raden Tumĕng-gung Natadiningrat, waarop Pang. Natakusuma haar antwoordde dat hij nog te Samarang was. Nadat dit zoo eenigen tijd geduurd had, ging men eten, en daarna uit elkander.

Op verlangen van den Sultan begaf Pangeran N. K. zich voorloopig naar de woning van zijnen zoon Natadiningrat, want zijn eigen woning verkeerde in erg verslechterden toestand (sangĕt risaq.)

Den volgende morgen keerde de heer Muntinghe naar Surakarta terug om den G. Gen. verslag van zijn reis te doen.

Daarna zond de Sultan een afgezant naar Pangeran N. K. om hem alles terug te geven wat van hem in de Kaḍaton was, doch van de erfstukken was veel verloren gegaan. Maar de Sultan hield zich onkundig, hij wist nergens van. Zoo waren er pusaka-krisen verdwenen, die vroeger de Rijksbestuurder zich had toegeëigend.

De Sultan zeide daar niets van te weten, maar in zijn hart verdacht hij den Kroonprins, Pang. Adikusuma en zijn zoon Mangkubumi; doch de Sultan wilde daar volstrekt geen werk van maken.

Tegen den bepaalden tijd der komst van den G. Gen. begaf de Sultan zich naar Gawoq, om hem daar op te wachten. De Sultan begaf zich met hetzelfde groote gevolg als naar gewoonte op weg, maar Pangeran N. K. mocht niet meegaan; naar hij zeide, opdat hij tot rust zou komen.

Na aankomst te Ngajogya begaf de G. Gen. zich terstond naar de Lodji, en keerde de Sultan naar zijn paleis terug, met de belofte den volgenden morgen in de Lodji te zullen komen om den eed af te leggen. Des avonds kreeg Pangeran N. K. de aanzegging, dat hij ook nu niet mocht meegaan naar de Lodji, wijl de Sultan dan den eed zou afleggen, eene handeling die hem persoonlijk betrof, een overeenkomst van den vorst met het Gouvernement.

Den volgenden morgen begaf de Sultan zich naar de Lodji. In het schriftelijk contract was de bepaling opgenomen dat het eeresaluut voor den Sultan van een en twintig schoten nu op zeventien werd gebracht. Toen de eed afgelegd was weerklonken de kanonschoten keer op keer. Daarna was er diner. Na afloop daarvan vroeg de G. Gen. naar de reden dat hij Pangeran N. K. niet zag. Onmiddellijk zond de Sultan een mantri-kaparaq naar den Pangeran, om hem aan te zeggen, dat de G. Gen. des avonds in het paleis zou komen en hem even wilde ontmoeten. Aan den G. Gen. antwoordde hij, dat zijn broeder niet meegekomen was, wijl hij wat tot rust wilde komen.

Des avonds gaf de Sultan eene schitterende partij ter eere van den G. Gen. Toen de gerechten werden opgebracht, vroeg de G. Gen. naar Pangeran N. K. De Sultan werd ongerust, en zond onmiddellijk om den Pangeran te ontbieden. Gekomen, groette de G. Gen. hem, en stelde hij den Sultan voor, den Pangeran plaats te geven op een stoel nevens de Officiëren. Voorts verlangde hij dat de Sultan hem een apanage zou geven, minstens zoo groot als dat van den Rijksbestuurder, niet minder dan twee duizend karja. — De Sultan antwoordde, dat hij de oude gewoonte zou volgen; het kwam niet te pas, dat de Pangeran op een stoel naast de Officiëren zou zitten. Met zijnen ouderen broeder Pangeran Ngabehi was dat een ander geval; Pangeran N. K. was een jongere. — De G. Gen. wenkte den Pangeran met de hand om naderbij te komen, en deelde hem mee, dat de Sultan (weer) een vriend was van het Gouvernement

en daarmee onverbrekelijk nauw vereenigd was. Daarvoor was het Gouvernement den Pangeran zeer dankbaar. Daar alles nu ten beste geregeld was, zou hij weer terugkeeren naar Samarang. Als de Pangeran zijn zoon van Samarang ontbood per brief, zou een adjudant gelast worden dien over te brengen. De Sultan dit hoorende, merkte onmiddelijk op, dat als de G. Gen. dien brief overbracht, dit een schijn van te groote beteekenis aan dien brief zou geven. Beter ware het als de Rijksbestuurder maar den brief aan den Raden Tumĕnggung Natadiningrat verzond. En de Kroonprins zeide: „Een oogenblik! Laat daar straks over gesproken worden. Het zou goed zijn, als Oom nu maar eerst weer wegging, en zich bij de Putra's en Santana's voegde!” — Pangeran N. K. verwijderde zich daarop uit de tegenwoordigheid van den Sultan. — Men diende daarop den G. Gen. eenige gerechten aan, maar hij wilde daar niets van gebruiken. Alleen nam hij een sinaasappel en liet dien aan Pangeran N. K. geven door den tolk Krijgsman, en daarbij zeggen, dat hij niet bezorgd, en gerust moest zijn. De G. Gen. begreep maar volstrekt niet wat de Sultan eigenlijk wilde, want die was allerm minst openhartig tegenover zijnen broeder. Alleen de G. Gen. bleef trouw den Pangeran genegen. Ieder half jaar zou hem drie duizend (reaal?) gegeven worden. Maar nu waren er nog vele zaken af te doen; in den aanstaanden droogen moeson zouden zijne belangen op nieuw geregeld worden. De Pangeran moest maar dankbaar lankmoedig en tevreden zijn; hij had den Minister zijne bevelen gegeven. — De Pangeran betuigde zijne groote dankbaarheid, en dat hij met hooge vereering de hulp van den G. Gen. aanvaardde. — Ten twaalf ure keerde de G. Gen. naar de Lodji terug, om ten vier ure de terugreis naar Samarang te aanvaarden.

De Rijksbestuurder verzond een brief naar Samarang om Natadiningrat te ontbieden. De Raden Adipati te Samarang ontving dien, en gaf hem aan den Gouverneur. Den brief openende, werd de Gouverneur erg boos; ten eerste omdat het papier oud was; ¹ ten tweede, omdat hij niet geteekend was door Pangeran N. K.; evenmin door den Sultan of den Minister. Den brenger van den brief werd aangezegd terug te keeren, en verzond de Gouverneur een brief aan den Minister te Ngajogya. Deze begaf zich terstond na de ontvangst van dat schrijven naar den Sultan, en bracht hem zijn groote fout onder het oog door Danurĕdja dien brief te laten schrijven, waarbij

¹ H. S.: *Ganyang*

hij Natadiningrat ontbood. — De Sultan werd zeer ongerust, en schreef onmiddellijk een brief, dien hij zelf en ook de Minister onderteevende. Het gevolg van dit schrijven was dat Natadiningrat naar Ngajogya vertrok, zich eerst tot den Minister wendde, en daarna door den Sultan ontboden werd, die uitermate naar zijn schoonzoon verlangde. Na gegeten te hebben keerde hij met zijne vrouw naar zijne woning terug.

Er wordt verhaald, dat Kyaï Danukusuma, na den dood van zijnen zoon den Rijksbestuurder, uit zijn ambt ontslagen werd. Maar de toorn des Sultans verdween maar niet, ja, werd zelfs nog heviger. Eindelijk liet hij den Kyaï in het bosch van Patjitan dooden.

Na de terugkeer van Pangeran N. K. bleek het den Sultan te duidelijker hoe de Kroonprins samenspande met den vorigen Rijksbestuurder om hem van den troon te stooten. Hij werd er des te toorniger door, en liet al de volgelingen van den Kroonprins die in het geheim betrokken waren, gevangen nemen. Zeven zijner Lurah's en personen van den Suranatan werden in verhoor genomen. Zes van de zeven Lurah's werden vrijgesproken, en één gedood. De Kroonprins verbeet zich van woede, doch hij had den moed verloren. Daarop zond hij alle sieraden, zooals de Koninklijke ster, en het besluit waarbij de Generaal Daendels hem vroeger den titel van Radja had verleend, aan den Sultan. Maar deze wilde die niet aannemen, doch behandelde hem aldoor zoo dat hij er baloorig van werd.

In dezen tijd bleek het, dat de jongere broeder van den Kroonprins Pangeran Mangkudiningrat op middelen zon om in de plaats van zijnen broeder Kroonprins te worden.

De Kroonprins, door vrees gedrongen, nam een wanhopig besluit, zeggende dat hij slechts zijn leven wilde redden, en vertrouwde zich toe aan den kapala buntut, z. v. a.: het hoofd der staartdragers, een chinees, genaamd Babah Djim Sing, ¹ en geholpen door den heer Secretaris, stelde die zijn zaak in handen van den Minister; de Kroonprins verzocht den Minister zeer dringend om hulp, daar hij wegens des Sultans toorn zeer bevreesd was dat deze hem zou dooden, zooals hij van te voren den Rijksbestuurder reeds had gedaan, en nu ook diens vader. Babah Djim Sing beloofde hij, dat als zijn daartoe strekkend verzoek door het Gouvernement werd toegestaan, hem duizend karja sawah zouden geschonken worden; namelijk als hij voor goed bevestigd was als regeerend vorst over Nga-

¹ De Javanen maakten van dien naam Djisim = lijk.

jogyakarta; al liet het Gouvernement hem ook maar een mostaardkorrel gronds over, dan zou hij daar genoeg mee nemen, als hij maar Vorst werd. Maar van dit alles kon niets komen, zoolang zijn vader nog Sultan was, want van dien kon hij niets gedaan krijgen. Daar kwam nog bij, dat sedert diens komst Pangeran Natakusuma den Sultan en Pangeran Mangkudiningrat opstookte. Daarom wist hij 's avonds niet of hij den volgenden morgen nog zou beleven en omgekeerd. Het Gouvernement mocht nu in deze handelen naar het goed achtte; hij wilde alleen maar zijn leven redden.

De Minister antwoordde aan Babah Djim Sing dat hij aan den Kroonprins moest zeggen vooreerst maar geduld te oefenen; hij had er nu pas den G. Gen. kennis van gegeven. Alleen, hij mocht geen kwaad spreken van Pang. Natakusuma, want deze was een gunsteling van den G. Gen.; als de Pangeran niet voor de zaak was zou er niets van komen.

Toen de Chinees dit antwoord van den Minister aan den Kroonprins had overgebracht, vatte hij het voornemen op zijnen Oom om vergiffenis te verzoeken, maar daar kwam niet van uit schaamte tegenover des Pangerans zoon Natadiningrat. Hij gaf dus alleen maar een algemeen bevel aan zijn onderhoorigen, dat niemand de volgelingen van zijnen Oom met minachting mocht behandelen zooals vroeger; en aan al de Bupati's en Pangeran's, op welke zijn oom Natakusuma vroeger boos was, liet hij weten dat hij met hen niets te doen wilde hebben. Pang. Adikusuma gevoelde zich in die dagen in eenen zeer onaangename toestand, en sloot zich te nauwer aan bij Pangeran Mangkubumi en Pang. Paněngah. De Sultan gaf zich geheel aan zinnelijk genot over, en blameerde op allerlei wijze zijn zoon.

Toen het te Surakarta bekend werd, dat de Sultan van het Gouvernement vergiffenis had ontvangen, en de vriendschap was hersteld, gevoelde men zich erg teleurgesteld. Men zond onmiddellijk iemand genaamd Ranawidjaja tot Raden Tuměnggung Sumadiningrat, met de opdracht, dat deze den Sultan, namens den Sunan, er op zou wijzen, dat Pang. Natakusuma een gunsteling was van den G. Gen., van wien de Pangeran alles gedaan kon krijgen wat hij verlangde; de Minister had slechts in last hem te bewaken; alles wat in de Lodji was, was als het ware het eigendom van den Pangeran. De Rijksbestuurder van Surakarta Tjakranagara had persoonlijk te Samarang opgemerkt hoe de G. Gen. den Pangeran behandelde. De Sunan hoopte daarom dat zijn oom de Sultan den Pangeran zooveel hij kon

in het oog zou houden, want als des Pangerans toorn ontstak, zou hij gelijk zijn aan den Vorst van Māndaraka; het bovennatuurlijk vermogen van de Tjāndabirawa (naam van een wonderdadig wapen van Vorst Salya, dat allerlei verslindende monsters te voorschijn bracht) der Engelschen zou in staat zijn geheel Ngajogyakarta te verslinden. En als dat gebeurde, zou Surakarta met den Sunan in het verderf meegesleept worden. Als de duizenden tot tien millioenen werden, wat zou daar het gevolg van zijn? Zeker alleen verderf veroorzaken.

Ranawidjaja bleef twee dagen te Ngajogya bij Sumadiningrat, die het door Ranawidjaja hem namens den Sunan meegedeelde aan den Sultan overbracht. De Sultan was stom van verbazing, en gevoelde zich radeloos. Hij zou wel met Pang. Natakusuma gemeenzaam willen omgaan, maar hij moest den kroonprins ontzien; hij was bang voor de gevolgen als hij hem nauwer aan zich verbond, want hij had hem bij herhaling onrechtmatig behandeld. Maar het was bewaarheid dat de G. Gen. met den Pangeran was; zijne pradjurits waren velen en volkomen toegerust; en het was heelemaal niet te gissen dat daarvoor duizend karjā sawah voldoende zou zijn; dat was ontoereikend; de menschen waren zelfs meer.

De Sultan zond er toen zijn zoon Pang. Mangkudiningrat op uit om Pang. Natakusuma en al zijn bloedverwanten die het met hem eens waren, te bespionneeren.

Pangeran Natakusuma woonde nu weer in zijn eigen woning op verlangen van den Sultan, die haar uit toegenegenheid weer geheel in orde had laten maken, want daar die zoo langen tijd onbewoond had gestaan was zij erg verwaarloosd; de Sultan was daar zelf getuige van; dikwijls begaf hij er zich heen om zelf de werklieden na te gaan.

Raden Sumadiningrat en zijn jongeren broeder Raden Djaningrat waren vreeselijk verbitterd. Dikwijls werden zij des nachts door den Kroonprins ontboden, en spraken zij over niemand anders dan den Sultan, dat die nu zoo nauw verbonden was met Pang. Natakusuma. Dit maakte hen bezorgd, en zou zeker den ondergang des Rijks ten gevolge hebben. De Kroonprins verlangde, dat Raden Sumadiningrat door Raden Brāngtakusuma, die het oor des Sultans had, den Sultan zou gaan spreken, en hem mededeelen dat Sumadiningrat des Sultans verhouding tot Pang. Natakusuma niet goedkeurde. Pang. Natakusuma was een Europeaan geworden, en zou het Rijk wel niet welvarend maken; kortom: hij moest Pang. Natakusuma als een

gevaarlijk man voor het Rijk en den Sultan voorstellen, voor wien de Sunan van Surakarta hem ook al gewaarschuwd had.

Raden Brāngtakusuma begon met te antwoorden dat hij die boodschap aan den Sultan niet durfde overbrengen; maar toen Sumadiningrat toonde dat hij daar boos om was, en hem een paard met tuig en nog andere zaken beloofde, en dat ook te gelijk hem gaf, kreeg hij moed, en ging tot den Sultan. De Sultan begreep uit dit alles, dat hij in zijn streven Pangeran N. K. voor zich te winnen tegenwerkt werd, en trok zich terug. Maar het was zijne bede, dat er aan het leven van den Kroonprins spoedig een einde mocht komen.

De Kroonprins drong hoe langer hoe sterker om hulp aan bij den Chinees Djim Sing. Maar de Minister nog in het onzekere zijnde, wendde zich nu rechtstreeks tot den Sultan, en vroeg hem bepaald af, om, als hij dan volstrekt niets meer van den Kroonprins wilde weten, het dan ook klaar en duidelijk te zeggen; of als hij hem vergiffenis wilde schenken, dat dan ook de verhouding weer als vroeger zou worden. Hij moest klaren wijn schenken. — Maar de Sultan verstond den Minister verkeerd; hij verdacht zijn zoon den Kroonprins bij dezen en genen om hulp te verzoeken, en door den Minister zijn vader te polsen en uit te hooren; tengevolge waarvan de Sultan den Minister raadselachtig antwoordde: Vroeger en ook nu nog bestemde hij den Kroonprins tot zijn opvolger; of hij slecht is, wie weet dat? De Almachtige zelf zal recht doen. Een zoon kan zijn vader zoeken, en een vader kan ook zijn zoon zoeken.¹ De Minister begreep dit antwoord niet, en verdacht den Sultan niet te zeggen wat hij wezenlijk dacht.

De Sultan werd nu nog te meer vertoornd, en gaf de moeder van den Kroonprins, de Kangdjëng Ratu Kadaton, huisarrest,² om daardoor den Kroonprins bang te maken, want als een kind zich misdraagt heeft de moeder daar zeker verdriet van en wordt er verantwoordelijk voor gesteld;³ want zij heeft hem daartoe opgehitst en aangespoord; ware dit niet het geval, dan zou hij zoo niet handelen. De kroonprins, hierdoor vreeselijk beschaamd en te schande gemaakt, schreef weer een brief, en liet dien door Babah Djim Sing den Minister aanbieden. Toen deze den brief gelezen had was hij

¹ „Zoeken” hier in den ongunstigen zin van „iemand zoeken.”

² သိပ်တိုက်ခတ်ခြင်း

³ မာတုပုဂ္ဂိုလ်တို့သည် သူတို့၏ သားသမီးတို့ကို မိမိတို့၏ အကျိုးအမြတ်အတွက် အသုံးပြုသည်။ Zie Zam. II. p. 16 N° 2.

diep geroerd en had erg medelijden met den Kroonprins; en Babah Djim Sing maakte dat nog erger door allerlei kwaad van den Sultan te spreken, dat die misschien den Kroonprins en ook Pang. Natakusuma zou laten ter dood brengen; de Sultan was tegenwoordig erg onoprecht, en schrikkelijk argwanend; een ieder die vertrouwelijk met Mijnheer de Minister omging verdacht hij en haatte hij vreeselijk, omdat hij niet accordeerde met Mijnheer, en ook de "grootte pasar" geheel had overgebracht naar "pasar gading".

De Minister dit alles hoorende, werd rood van woede, en schreef er over aan den G. Gen.; ook vergat hij niet op te merken, dat na het vertrek van den G. Gen. de Sultan toonde Pang. Natakusuma erg te haten en hij in het geheel niet oprecht was, ook niet tegenover het Gouvernement. Toen de brief verzonden was, gaf de Minister aan den kommandant bevel al de kanonnen te laden en de soldaten gereed te houden want misschien wilde de Sultan den Kroonprins het leven benemen, en dan wilde de Minister hem dadelijk ter hulpe komen; en ook de woning van Babah Djim Sing moest door Sipajers (sepoj) bewaakt worden.

Ook zond de Minister een bediende, Entjik Hamad, tot Pang. Natakusuma om te informeeren, of hij zich al op zijn gemak gevoelde? Want de Minister had vernomen, dat de Sultan het op zijn leven aanlegde. Als dit werkelijk het geval was, verzocht hij hem terstond bericht naar de Lodji te zenden; dan zouden de de troepen van het Gouvernement hem terstond hulp bieden. Behalve dit liet de Minister hem weten, dat het geld, hetwelk de G. Gen. hem vroeger had toegezegd, reeds geruimen tijd geleden was aangekomen, en in de Lodji voor hem bewaard werd. Verder deelde hij hem mee, dat de heer Kolonel Adam te Surakarta was afgetreden wegens verschillen met den Sunan, en vervangen was door den heer Gofé te Samarang, waar deze werd opgevolgd door den heer Garnham. Het was het Gouvernement gebleken, dat de Sunan, in overeenstemming met zijnen Patih Tjakranagara, met den Sultan een verbond had gesloten om zich beiden van het Gouvernement onafhankelijk te maken. Als Sala'sche bode diende daartoe de Mantri Ranawidjaja, wien Raden Sumadiningrat zijne medewerking beloofde; terwijl de Sultan zijnerzijds als gezanten zond ter onderhandeling Hadji Ibrahim en een Mantri-kĕtangung, die een brief medekregen; des Sultans zwager Raden Tumĕnggung Prawiradiwirja diende in deze zaak als vertrouwd tusschenpersoon, waartoe van des Sunans zijde de Pang. Buminata optrad. De Minister

van den eigendom van de sarangboeroeng (vogelnestklippen), tegen eene jaarlijksche uitkeering door het Britsch Gouvernement van 120.000 Sp. dollars." En terwijl volgens Art. 7 "Het Britsch Bestuur aan den Sunan de landen teruggaf, hem bij het tractaat van 10 Jan. 1811 ontnomen", kreeg de Sultan die NIET terug, waaromtrent wij straks ook de Babad zullen hooren. Entjik Hamad voegde er nog aan toe, dat de Sunan de overeenkomst had aangenomen. En als de Sultan die niet wilde aangaan, dan zouden al de landstreken die de Kroonprins vroeger aan den Generaal Daendels had afgestaan (maar waaraan geen gevolg was gegeven) nu door het Gouvernement met geweld genomen worden.¹ — Pang. Natakusuma zeide, dat hij met de quaestie van de "Bandar" niet bekend was; hij kon den Minister daarin dus geen raad geven.

Toen brak de dag der Garëbëg van de maand Mulud aan, maar Pang. Natakusuma verscheen niet ten hove; alleen zijn pradjurits waren aanwezig naar gewoonte. Na afloop van de Garëbëg zond de Minister een schrijven aan den Sultan, waarbij hij bepaald om den afstand der tolpoorten verzocht; de vergoeding daarvoor zou hooger zijn dan de pachtschat. Maar de Sultan bleef weigeren, Pang. Natakusuma en den Kroonprins verdenkende, dat zij met den Minister samenspanden. Toen het na eenigen tijd duidelijk was dat de Sultan bleef weigeren, maakte de Minister zelf zijne opwachting bij den Sultan, en zeide dat de Sunan het contract had aanvaard. Maar de Sultan bleef weigeren, en vroeg, daar de Minister Sala tot maatstaf nam, of hij dan onder het bestuur van Surakarta stond? Zij bestonden ieder op zich zelf. — Waarop de Minister zeide, dat er wel geen onderscheid zou zijn tusschen de beide Vorsten, die ieder over een gelijke helft van Java regeerden; en ook het Gouvernement beschouwde hen als gelijk, evenals deszelfs toegenegenheid voor beiden gelijk was, alsook de eer die het hun bewees. Daar was niet het minste onderscheid tusschen beide Vorsten. Doch nu de Sultan zelf dat alles onzeker wil maken, en zich als een ander vorst dan die van Sala wenscht beschouwd te zien, — als de Sultan dat verlangt, des te beter; de quaestie wordt daardoor te gemakkelijker te behandelen gemaakt. — De Sultan gevoelde zich zeer geprangd, en wilde juist nog wat zeggen, toen de Minister voortging met te zeggen, dat de G. Gen., als de regenmoeson voorbij was, weer te Ngajogya zou komen; al de gronden in de Kadu en in de Mân-

¹ Levysohn Norman, o. c. p. 66, 70, 71.

tjanagara, die volgens het Contract van 10 Januari 1811 aan den Generaal Daendels waren afgestaan, moesten ten spoedigste aan het Gouvernement aangeboden worden. — Na dit gezegd te hebben, groette de Minister en vertrok.

De Sultan was, na het vertrek van den Minister, geheel van streek; hij weende, en zeide tot Pang. Natakusuma, dat de quaestie van die gronden was ontstaan na zijn verbanning van Ngajogya; hij was er zich niet van bewust daarvan een schriftelijk bewijs gegeven te hebben; men had hem om zijn zegel verzocht en gedwongen dat af te geven; het was in de Lodji dat men daarvan een schriftelijk bewijs opmaakte, maar hij zelf had dat niet erkend. (De bedoeling zal wel zijn, dat dit eene handeling van den Kroonprins was, zooals ons ook straks zal blijken, waaraan de Sultan geen deel had genomen.)¹ De Sultan beefde, zijn gelaat geheel bloedrood; hij was radeloos. De Kroonprins was alsof hij doorstoken werd. Pang. Natakusuma maakte alleen maar een sĕmbah; de Kroonprins weende zeer. De Sultan spuwde, en ging weg.

De Kroonprins was des avonds te beangst om in zijne woning te blijven wegens den toorn van zijnen vader. Des nachts ten twaalf ure, in het hartje van den Westmoeson, en het vreeselijk regende, begaf hij zich naar de woning van Babah Djim Sing, wien hij uitnoodigde met hem naar de Lodji te gaan, en met den Minister raad te plegen. Dit gesprek moet geruimen tijd geduurd hebben, en ook het geval dat de Engelsche troepen de kraton zouden belegeren, behandeld zijn; althans de Kroonprins beloofde: 1^e hij zou voor de troepen de poort openen; 2^e als het Gouvernement al die gronden verlangde, dan zou hij die afstaan; al maakte men hem ook tot een niets beteekenenden vorst (ᠠᠨᠠᠭᠤᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ?) hij zou er genoegen mee nemen; maar zijn vader moest weg van Java; 3^e dat hij al de bevelen van den G. Gen. zou nakomen. En dit alles, omdat hij het niet kon uithouden dat er naar gestreefd werd hem te dooden. — De Kroonprins hield weenende sterk aan bij den Minister; hij zag er bleek en vervallen uit omdat hij te weinig at en sliep. De Minister was alsof hem het hart uit het lichaam getrokken werd; hij kuste den Kroonprins, en beloofde hem alles aan den G. Gen. mede te deelen. Alleen nog dit, dat hij hem vermaande vooral met Pang. Natakusuma te trachten op een goeden voet te komen; hij moest zich niet vergissen, want Pang. Natakusuma was een gunste-

¹ Zie Bloemlez. pag. 226.

ling van den G. Gen., opdat deze geen struikelblok voor hem werd. Hij moest zijn Oom op de hoogte brengen van de fouten van den Sultan, en van den afstand der gronden. Want als Pang. Natakusuma het voor den Sultan opnam, zou het een zware taak worden, en hij Minister zeker in ongenade bij den G. Gen. vallen.¹ — De Kroonprins vroeg hoe hij dat met Pang. Natakusuma moest aanleggen, want hij was al te ver gegaan; vroeger en ook nu nog haatte hij hem zeer. Overigens liet hij het aan den Minister over hoe hij het wilde aanleggen om hen nauwer tot elkander te brengen, waartoe de Minister zich bereid verklaarde. Ten vier ure vertrok de Kroonprins uit de Lodji; sliep in de woning van Djim Sing, en ging om zes uur naar zijn eigen woning.

De Minister schreef daarop als resultaat zijner besprekingen, in den geest van het zoo even vermelde gesprek, dat de Kroonprins tot vorst verheven zou worden; en daarvan het beste verwacht kon worden in alles wat de G. Gen. of het Gouvernement verlangden. En viel dat anders uit, dan was dat later gemakkelijk te behandelen. — Pang. Natakusuma zou als ambteloos burger (*mardika*) van het Gouvernement leven zooals de G. Gen. dat verlangde, als jongste zoon; even als dat vroeger ook geregeld was met Mangkunagara in Surakarta. Wat des Pangeran's trouw jegens het Gouvernement betrof, daarvan was nog niets te zeggen; een bewijs voor de zekerheid daarvan was er nog niet. Hij liet overigens deze zaak geheel aan den G. Gen. over. Maar hij had het een en het ander overwogen, en gaf den G. Gen. in overweging, geheel ten strijde toegerust te Ngajogya te komen.

Toen de Kroonprins des morgens van Babah Djim Sing thuis was gekomen, zond hij om acht uur een paar vrouwen tot Pang. Natakusuma, om hem uit te noodigen ten zijnent te komen. De Pangeran begaf zich met zijnen zoon Natadiningrat tot den Kroonprins. Het was toen zeer stil in de kadipaten; er waren alleen maar de beambten die den dienst hadden op dat oogenblik, een teken dat de Kroonprins geen wrok koesterde (*botĕn asimpĕn galih*), en het weer was als vroeger. Gezeten zijnde, begon de Kroonprins te zeggen, dat hij zijnen Oom had uitgenoodigd, omdat hij meende opgemerkt te hebben, dat zijn Oom sedert zijn terugkeer van Batavia zooveel als een Djaksa was voor geheel Java. Al behoorde het ook niet tot zijn bezigheden, was het toch goed, dat zijn Oom bekend

¹ Bloemlez. pag. 228.

was met de quaestie van zijn twist met den Sultan, en die der gronden welke vroeger aan den Generaal Daendels waren afgestaan; alsook dat toen zijn vader was afgezet, hij door den Generaal was gedwongen hem te vervangen. Wat zou er het gevolg van zijn geweest, als hij bijv. dat niet had gedaan? Zeker niets anders dan eene algemeene verwoesting. Trouwens was het toch ook zijn recht zijn vader op te volgen. Daarbij had Generaal Daendels ontzettend veel troepen meegebracht, die in de Karanggan ingekwartierd waren, en voor welke dukaten opgebracht moesten worden; naar des Generaals zeggen had hij die troepen meegebracht om den vorst te bewaken, en gereed ten strijde te zijn, want misschien zou Raden Rāngga de stad aanvallen. Gelukkig was die Rāngga nu dood. Het Gouvernement eischte voor zijne moeite eene betaling van 200.000 (dukaten?). Nadat hem dit geld betaald was, eischte de Generaal ook nog gronden in de Māntjanagara en Kaḍu; (p. 219, 286) zoolang de Sultan die nog niet had afgestaan, zouden de troepen in de Karanggan ook niet teruggeroepen worden. De Generaal ontbood daarop de Kroonprins in de Lodji, en gelastte hem een contract te schrijven waarbij hij die gronden aan het Gouvernement afstond. Toen dat gereed was, werd hem gezegd daarop het zegel zijns vaders te zetten. Daar verzettede hij zich sterk tegen, en noodigde alle aanwezigen uit daarover te beraadslagen; zelfs de meest beminde zoon des Sultans, Pang. Mangkudiningrat nam daaraan deel, en stemde mede in, dat hij er het zegel op zou zetten; men overwoog dat de soldaten in de Karanggan groote zorg baarden, daar er voor hun onderhoud veel vereischt werd, zoodat de bevolking van Ngajogya er door in moeielijkheden geraakte. Het naamstempel des Sultans werd er toen op afgedrukt, waarbij de Kroonprins zeide, dat deze handeling te beschouwen was als een middel om rampen af te wenden. Allen vereenigden zich er toen mee, en nu was hij alleen de persoon welken men als de zondebok beschouwde. Wat denkt Oom daar nu van? Een ondertekening en een naamstempel zijn die niet verbindend voor hem die er zijn naamstempel op zet? — De Pangeran antwoordde dat deze twee zaken aan elkander gelijk zijn. Zoo was het in geheel Nederl. Indië, eene handteekening en een naamstempel of wat ook, die zijn gelijkelijk een halve eed. De Kroonprins zeide daarop, dat als zijn Oom het er op zou willen laten aankomen wat er ook het gevolg van mocht zijn, hij, Kroonprins zich volstrekt niet bewust was die gronden voor goed afgestaan te hebben.¹

¹ Bloemlez. p. 226 r. 5 heet het: pasrahan sasanggēman.

Maar zoo alleen was de geschiedenis er van. Hij had hem die meegedeeld, opdat zijn Oom, als hij er later met den G. Gen. over zou spreken, helder en klaar met de zaak bekend zou zijn. De Pangeran zeide hem dank voor zijne inlichtingen, maar de zaken des rijks behoorden niet tot zijne bezigheden; en sedert hij van zijn omzwerven was teruggekeerd, was hij nog niet op de hoogte gekomen van de toestanden in Ngajogya. Overigens moeten wij afwachten wat de G. Gen. en ook de Minister zullen verlangen. De Kroonprins zeide daarop weer, in buitengewoon fijne bewoording, dat hij zoo als een dolzinnige had gehandeld, omdat hij bezweken was voor de verzoeking van hem die nu verdwenen was; d. i. Danurĕdja (ing kang sampun wontĕn ing toja sumurup). Maar nu herinnerde hij zich de opdracht van wijlen zijn grootvader, dat zijn Oom werkelijk een vader voor hem was, en Natadiningrat werkelijk een broeder. Na hen onthaald te hebben keerden zij huiswaarts.

De Sultan kwam het te weten, dat Pang. Natakusuma een bezoek bij den Kroonprins had gebracht. Hij ontbood Natadiningrat, en vroeg hem wat er was dat hij naar de Kadipaten was gegaan? — Natadiningrat deelde hem openhartig mee alles wat de Kroonprins gezegd en zijn vader geantwoord had. — De Sultan, blijkbaar in opwinding, gaf Natadiningrat te kennen, dat als zijn vader later weer door den Kroonprins uitgenoodigd mocht worden en hij daaraan voldeed, daarmee ook tegelijk met den Sultan gebroken had; en hij; Natadiningrat evenzoo; als hij ontboden werd, moest hij, daar hij nog jong was, antwoorden, dat hij zonder den Sultan er eerst kennis van te geven niet durfde te komen. De Kroonprins is een onbezonnen gek, hij is geen mensch, wat zal men in de toekomst nog van hem beleven? — Natadiningrat zeide nog, dat zijn vader uit vrees voor den Sultan tot den Kroonprins was gegaan, daar hij zijn zoon en opvolger was, en dan zijn beschermer (toevlucht) zou zijn. Hoewel hij aanvankelijk zich bezwaard gevoelde, was hij, dit overwegende gegaan. Nu de Sultan echter aldus bevolen had, was hij zeer dankbaar en verruimd van hart. — Dit zeggen van Natadiningrat hoorende, gevoelde de Sultan zich als verplet en kon geen woord meer zeggen. Eindelijk liet hij Natadiningrat vertrekken.

Toen eenige dagen later de Sultan den Kroonprins vervloekte, zette deze zich in postuur als een walang kĕriq (een groote sprinkhaan met groote springpooten die wijd opengehaald uitstaan als hij zit), met naar buiten gebogen armen en de handen in de zijden, ¹

¹ *anang kĕriq*

en zeide uitdagend, dat die verwenschingen hem geen onheil zouden berokkenen, al was hij ook zijn vader; als hij zich onwaardig gedroeg, zouden zijn verwenschingen hem niet kunnen deren; zelfs al is men ook een vader, als die naijverig en hatelijk jegens zijn kinderen is, dan zal dat het hart der kinderen zeer onaangenaam stemmen. Welk onderscheid bestaat er tusschen beiden? Beiden zijn dienaren des Almachtigen; het is des menschen recht (plicht, wadjib) om zich te bezinnen op en te zoeken naar middelen om rampen van zich af te wenden.

Een halve maand later werd Pang. Natakusuma door den Minister in de Lodji ontboden, om hem kennis te geven van de bevelen des G. Generaals; want het was nu duidelijk dat de Sultan weerspanning was, niet trouw tegenover zijne familie, en zich durfde verzetten tegen het Gouvernement. De G. Gen. zou nu, vergezeld van een groot leger bestaande uit kleurlingen en blanken, te Ngajogya komen, om den Sultan eens erg op den proef te stellen, mocht hij berouw toonen dan lag het in de bedoeling dat later in overweging te nemen, maar dat hij nog regeerend vorst zou blijven zou niet betamelijk zijn. Wien de G. Gen. tot vorst zou aanstellen, was nog niet bekend. Wat den Pangeran betrof, die zou als vrij man, mardika, op Java mogen leven, met de waardigheid als van eenen vorst, hij zou een zelfstandig bestuur uitoefenen, en door het Gouvernement als jongste zoon beschouwd worden. Maar de G. Gen. wilde zich in dit alles nog geheel schikken naar het verlangen van den Pangeran zelf, hetzij hij in de Pasisir-landen zich wilde vestigen dan wel te Ngajogya. Verkoos hij de Pasisir-landen, waar zou hij zich dan willen vestigen? Doch al blijft hij ook te Ngajogya, zal hij zich toch als een mindere dan de vorst te beschouwen hebben. — De Pangeran vroeg wie dan denklijk tot vorst zou verheven worden? Maar men moest liever vergiffenis schenken; als de Sultan berouw had, was hij handelbaar, niet zoo glad als zijn zoon. — De Minister antwoordde hem kortaf, dat hij zich nu maar niet moest bezighouden met anderen. Het was alleen de G. Gen. die had te bevelen; hij moest nu maar alleen over de hem zoo even bekend geworden goedgunstige beschikkingen van den G. Gen. denken. Als hij wat anders verlangde, wat dan? Als hij den Sultan niet kon prijs geven was hij vijandig tegen het Gouvernement. — De Pangeran bekende onmiddelijk zeer dankbaar te zijn; al wat het Gouvernement verlangde zou hij gehoorzaam nakomen, hij en zijn kinderen en kleinkinderen; hij wilde zijne onderdanige vereering van het Gouvernement volstrekt niet afbreken, en zijne diensten het Gouvernement dat hem hulp en gunst had verleend

aanbieden. Nadat de Minister nog eens aan den Pangeran de verzekering van de standvastige toegenegenheid des Gouvernements jegens hem en zijne nakomelingen had gegeven, sloten zij een contract; de Minister liet den Pangeran en zijn zoon Natadiningrat een eed doen. Als gevolmachtigde van den G. Gen. schreef hij op verlangen van den Pangeran een brief aan het Gouvernement waarin de Pangeran verzocht terstond bekend te worden gemaakt met alles wat het Gouvernement van hem verlangde. Want het mocht eens ontdekt worden, dan zou er van dat alles niets komen. Hoe verschrikkelijk zou het voor hem zijn als het eens misliep en zijne verwachting eens verijdeld werd! Welk eene moeite zou hij dan hebben! Buitendien, daar de Pangeran nog altijd een onderdaan van den Sultan was, moest het niet al te lang duren, dat hij in zorg en al maar op zijn hoede moest zijn. — Toen de Minister met den brief klaar was, gaf hij den Pangeran nog eens de verzekering, dat wat de Pangeran verlangde, spoedig verwezenlijkt zou worden, want de G. Gen. had alles reeds overwogen; nu zelfs begonnen de soldaten reeds te komen, maar hun komst in de stad had maar bij gedeelten des nachts plaats. Over twee maanden zou de G. Gen. te Ngajogya zijn, en dan zou het lot van den Sultan beslist zijn! — De Pangeran bedankte den Minister en ging met zijnen zoon huiswaarts. Hij oefende al zijne onderhoorigen in den krijg en de behandeling der wapenen.

De Kroonprins zond zijnen Patih Kyaï Wiraguna tot Pang. Natakusuma om hem overeenkomstig zijne gelofte, bij behouden terugkeer van zijnen Oom te Ngajogya, vijftig realen aan te bieden. De Pangeran betuigde hem daarvoor zeer zijnen dank.

In die dagen liet de Sultan onafgebroken al de handelingen van Pang. Natakusuma door spionnen nagaan, want die was dagelijks bezig met het oefenen zijner volgelingen, en overtrof de kleedij zijner soldaten die van al de prinsen te Ngajogya. Maar de Pangeran wist zoo hoffelijk te veinzen, dat de Sultan niets te weten kwam; de Sultan zeide slechts: „Sukur! Gelukkig! Mijn jongere broeder heeft nog lang haar!” (d. w. z.: hij is nog geen Europeaan.)

Intusschen kwamen er veel Engelsche soldaten van Batavia, Bogor en Surabaja: maar zij kwamen in kleine getale alleen des nachts binnen Ngajogya. En als er dan iemand hen ondervroeg, antwoordden zij dat het om niets anders te doen was, dan om eten te zoeken, dat overal elders zeer schaars was. De Lodji werd intusschen vol van Engelsche soldaten; de Chinees Babah Djim

Sing voorzag hen van voedingsmiddelen; naar hij zeide: gesteld dat hij te kort kwam, dan zou hij zijn staart verkoopen; dat had hij er voor over; zelfs al bleef hem maar een versleten baadje, en waren al zijn kleeven oud en afgedragen, dan had hij er ook dat voor over, als het maar tot een oorlog kwam; doch als het niet tot een oorlog kwam zou hij zeker aan handen en voeten gebonden worden, en met geheel zijn gezin verdelgd.

Toen de Kroonprins met zekerheid had vernomen, dat Pang-Natakusuma zich in de toegenegenheid van het Gouvernement mocht verheugen, werd hij woedend, en bedacht een middel om hem voor goed uit den weg te ruimen. Hij liet de ketju's uit Padjang, Mataram en Sokawati voorstellen, bij den Pangeran een ketju-partij aan te richten, bij welke gelegenheid de Pangeran dan bij ongeluk om het leven gebracht moest worden. Voor de gevolgen behoeften zij niet bang te zijn, want wie zou het uitmaken wie den moord begaan had? Maar geen der ketju's nam de uitnoodiging aan. Tegen des Pangerans weinige ondergeschikten zagen zij niet op; maar waar zij wel bang voor waren, dat was zijn walat, d. i. de straf die iemand ongetwijfeld zal treffen, welke een geëerbiedigd persoon in zijn persoon of goederen kwaad aandoet. ¹ En hoewel de Kroonprins verklaarde, dat hij al de gevolgen daarvan voor zijne rekening nam, was er toch geen van die kerels die dit zaakje aandurfde.

Toen bedacht de Kroonprins er weer wat anders op. Raden Tuméng-gung Sumadiningrat en Pang. Dipakusuma trachtte hij over te halen, er den Sultan op te wijzen, dat Pang. Natakusuma wel voor het uiterlijke nog een Javaan en onderdaan van den Sultan was, maar innerlijk een Europeesche *tofoq*; het was voor het welzijn van Ngajogyakarta dat hij zoo spoedig mogelijk uit den weg geruimd moest worden. — De beide prinsen spraken dan ook alzoo tot den Sultan; zij zeiden dat Pang. Natakusuma een geheim werktuig voor de Europeanen was, en maar voor het uiterlijke den Sultan trouw diende. — Maar de Sultan geloofde dat nog niet volkomen, en ging, gevolgd van zijne echtgenooten en kinderen, den Pangeran een bezoek brengen. Hij was daar niet lang of was er zeker van dat de Pangeran zich blijkbaar ten strijde toeruste. Daarop vertrok hij weer.

Den volgenden middag bracht ook de Kroonprins een visite bij den Pangeran. Hij was zeer vertrouwelĳk, en verlangde een kopje

¹ ဂုဏ်ရတနာတို့၏မာန်၊ ကိစ္စကပ်၊ အာရုံစိုက်မှု၊ အာရုံစိုက်မှု၊ အာရုံစိုက်မှု။

thee; ook zeide hij zoo gaarne een Engelsch zwaard te willen bezitten. De Pangeran bood er hem twee aan. Overigens sprak hij nog zeer veel, maar wat hij zeide is niet bekend.

Na zijn terugkeer van Pang. Natakusuma sprak de Sultan met Sumadiningrat er over, den Pangeran een eed van trouw op te leggen. Daar Sumadiningrat dat buitengewoon goed vond, zond de Sultan onverwijld eenen ganḍeq, een bode tot het ontbieden van de Putra's en Bupati's. Weldra waren allen bijeen; alleen Pang. Natakusuma ontbrak nog. De Sultan bewoog zich heen en weer, zich ongerust makende dat zijn broeder nog niet kwam. Eindelijk kwam de Pangeran, en was de Sultan gerust gesteld. Raden Tumĕnggung Sumadiningrat zat geheel vooraan; hij keerde zich om, en maakte de vergadering bekend, dat de Sultan den aanwezigen nu weer een eed van trouw wilde laten afleggen, omdat er in Ngajogya zich verdachte verschijnselen voordeden, die ernstige ongerustheid wekten. In de Lodji waren ontelbaar veel Engelsche soldaten. Als er dus onder de aanwezigen waren, die de partij der Lodji wilden kiezen, dan bedoelden die daarmee het verderf des Sultans, en die zouden door de gevolgen van een valschen eed getroffen worden. — De Pangeran's en de Bupati's deden dan ook vele eeden. Toen nu de Panghulu met de Kĕtib's gelast was de gebeden te doen, en de deuren gesloten waren, werd men plotseling gestoord door de komst van paleiswachters, die het bericht brachten, dat er weer 200 Engelsche soldaten gekomen waren. De Sultan werd ongerust; hij zond Raden Tumĕnggung Djaningrat en Kyaĭ Tumĕnggung Martalaja om hen op den weg af te wachten; maar zij moesten met beleid te werk gaan, en mochten niet beginnen hen aan te vallen; en als er wat gebeurde, moesten zij geen domheden begaan; en al de wegen naar de vrouwenverblijven moesten met bambutakken en doornstruiken ontoegankelijk gemaakt worden. Daarop zeide de Sultan: „Wat beteekent dit alles? Mij aangaande is er niets.“ — De Kroonprins gaf den raad den Minister te ondervragen. De Sultan vond dit goed, en zond Pang. Dipakusuma en Tumĕnggung Danunagara om informatie bij den Minister. — De Minister deelde hun mee, dat dit alles niets te beteekenen had; maar daar de Engelschen nog pas op Java waren, wilden zij dat geheel leeren kennen, alsook de verschillende bureaux. Dat was zoo de gewoonte, dat men dan van plaats verwisselde. — De beide gezanten brachten deze mededeeling aan den Sultan over, en hij werd er door gekalmeerd. De vergadering mocht daarna huiswaarts gaan.

De G. Gen. was intusschen te Samarang aangekomen. Onmiddellijk werden de Rijksbestuurder en de Minister gezonden, om den G. Gen. de gebruikelijke jaarlijksche geschenken aan te bieden. Maar toen zij te Djambu gekomen waren, zeide de Minister aan Danurĕdja, dat hij daar met de geschenken moest blijven, en wachten op den Rijksbestuurder Tjakranagara van Surakarta, om dan tegelijk met hem naar Samarang te gaan. Maar de Minister ging maar vast alleen naar Samarang. De waarheid was echter dat de Rijksbestuurder van Sala alreeds door den G. Gen. ontvangen was, en ook al weer teruggekeerd.

Nadat de Minister Crawford met den G. Gen. had geconfereerd, keerde hij naar Ngajogya terug. — De Rijksbestuurder met zijnen zoon Tumĕnggung Sindunagara wachtte maar al te Djambu, tot hij eindelijk iemand met een brief om inlichting zond; maar daar kwam geen antwoord op. Sindunagara drong er sterk bij zijnen vader op aan om maar terug te keeren, maar dat durfde zijn vader niet; hij zond alleen maar een bericht aan den Sultan. — De Minister was te Ngajogya teruggekeerd, maar zonder verder zijn opwachting bij den Sultan te maken. De Sultan zond dus een bode tot den Minister met verzoek om bericht aangaande den Rijksbestuurder. Maar de bode werd door den Minister afgesnauwd met de boodschap dat de Rijksbestuurder te Djambu was. De Sultan werd buitengemeen bezorgd en ontroerd; hij zond iemand tot Danurĕdja om hem te zeggen geduld te hebben; alleen als het al te lang duurde dat er geen bevel van den Minister kwam, moest hij maar terugkomen.

Ngajogya geraakte in opschudding; al de desa-pradjurits werden opgeroepen, en den Putra's en Santana's werd door den Sultan aangezegd des nachts bij nachtwaken de wacht te houden; doch de Bupati's moesten allen onafgebroken de wacht houden; zij mochten niet naar huis gaan.

Sumadiningrat stelde daarop den Sultan voor, Pang. Natakusuma en zijnen zoon van zijn volgelingen te verwijderen, en in de kadaton opgesloten te houden, want dan zou de G. Gen. zijn handlanger kwijt zijn, en Natakusuma zelf zijn booze oogmerken niet ten uitvoer kunnen brengen. En wilde de G. Gen. dan geweld gebruiken, dan was de zaak heel gemakkelijk, en moest hij voor goed uit den weg geruimd worden. Wilde de Sultan van dit voorstel niets weten, dan zou hij in het Zuidergebergte gaan rondzwerven. — De Sultan, door dergelijke redeneringen als overstelpt, ging op het voorstel in, en trachtte nu zijn doel te bereiken. Hij begon met zijne dochter

de Kangdjĕng Ratu Aju te ontbieden, en haar aan te zeggen, dat zij naar de kaḍaton moest verhuizen, omdat hij erg bezorgd voor haar was als zij in haar eigen woning bleef. Als het wezenlijk tot eenen oorlog kwam, zou haar man, Natadiningrat, zeker het bevel over de pradjurits voeren. — Toen het alzo bleek, dat de Sultan het voorstel van Sumadiningrat had aangenomen, waren hij en al de Putra's en Santana's zeer verblijd. Maar toen Kangdjĕng Ratu Aju met hare beide kinderen in de kaḍaton waren gekomen, begonnen de kinderen zoodanig misbaar te maken en zich te weer te stellen, hunne moeder verzoekende naar huis terug te keeren, dat de Sultan zoo aangedaan werd, dat hij zijne dochter zeide maar weer naar huis te gaan.

Pang. Natakusuma was juist op de Sitinggil (tjaös) toen er iemand van den Minister kwam om hem uit te noodigen in de Lodji te komen. Hij zeide den gezant dat dit nu heel moeilijk zou gaan, want hij (saös) was ter beschikking van den Sultan, doch gaf hem zijnen jongsten zoon mee. Toen deze in de Lodji was gekomen, zeide de Minister hem dat hij nog te jong was om hem geheimen toe te vertrouwen; maar als zijn broeder Natadiningrat kon, moest die dan maar komen, want er waren dringende bevelen van het Gouvernement. De Raden Mas bracht dit aan zijnen vader over.

Nu kwam er onverwacht juist een bode van den Sultan, om Pang. Natakusuma en al de wacht hebbende Bupati's uit te noodigen ten paleize te komen. De Pangeran begaf zich er heen. Toen de Sultan zijnen jongeren broeder zag, verdween plotseling al zijn toorn; hij liet hem dicht naast zich zitten om te eten; hij had als het ware voor zich zelf geen tijd om te eten, daar hij zijnen raji van allerlei toebedeelde, en tegelijk naar de Wajang purwa zag. Hij sprak buitengewoon veel, en deelde hem ook mee, dat den vorigen dag de Rijksbestuurder hem kennis had gegeven, dat hij nog altijd te Djambu was, wachtende op den Patih van Sala. De Sunan zou daar zeker over pruttelen, doch de Minister had voor hun te samen komen geen bepaalden tijd aangewezen. En de Rijksbestuurder had veel geschenken bij zich. Maar vooral hierover had de Sultan hartzeer dat de Minister nu al terug was, doch zich om den Rijksbestuurder volstrekt niet bekommerde, en hij den Sultan ook geen antwoord had gegeven. — Pang. Natakusuma gaf daarop ten antwoord, dat hij van dat alles niets afwist; alleen dit wist hij, dat de Minister sedert zijn terugkomst voortdurend met den Chineeschen Lurah Djim Sing zamen was. — De Sultan verstomde; daarop zeide hij: „Neemt

men nu dien kaalgeschoren setan, dien kwaadstoker in het vertrouwen? ¹ Toen de maaltijd afgeloopen was liet de Sultan zijn gasten een ieder naar zijne plaats gaan. Op de Sitinggil teruggekeerd, zeide Pang. Natakusuma zijnen zoon Natadiningrat onmiddelijk naar de Lodji te gaan. De Minister deelde nu aan Natadiningrat mee, dat de groote zaak nu bepaald afgehandeld zou worden; de G. Gen. was al te Salatiga, en had den Minister ontboden; als zijn vader dus, wyl de Minister afwezig was, bezorgd mocht zijn, kon hij hem op last van den G. Gen. zeggen, dat hij zich in de Lodji moest begeven. Natadiningrat antwoordde daarop, dat zoolang de G. Gen. er nog niet was, zijn vader liever kalm in zijne eigen woning bleef. Hij liet daar echter op volgen, dat het het beste was er naar te trachten dat de Sultan bekende spijt over het gebeurde te hebben en beterschap beloofde. — De Minister antwoordde daarop dat de Raden Tumĕnggung gelijk had zoo te spreken, want hij had in den Sultan een schoonvader. Maar daarvoor was het nu te laat, en de zaak in hoogste ressort beslist. En gesteld dat er iemand was die den Sultan opvolgde, zou hij Raden Tumĕnggung toch niet onder zijn bestuur komen te staan, want zijn vader zou een zelfstandig bestuur krijgen, slechts aan het Gouvernement onderworpen. En als straks de G. Gen. te Ngajogya kwam, moest zijn vader gereed zijn hem in de Lodji te ontvangen met zijn pradjurits. — Natadiningrat zeide zich gehoorzaam naar des Ministers woorden te zullen gedragen, keerde naar de Sitinggil terug, en bracht 's Ministers woorden aan zijnen vader over.

Des morgens vijf ure keerde Pang. Natakusuma huiswaarts. Op weg werd hij op de hielen gevolgd door een gezant van den Sultan, het bevel overbrengende, dat hij dien avond in het paleis zijne opwachting moest komen maken met de Pangerans en Bupati's, want de Sultan wilde een diner geven. De Pangeran antwoordde, dat hij niet kon komen, want hij had zware hoofdpijn.

De spionnen van Sumadiningrat en den Kroonprins slopen overal in, want zij gevoelden zich nu zeer teleurgesteld, dat de Sultan er van had afgezien zich van zijn broeder Natakusuma te scheiden. Raden Sumadiningrat dreigde den Sultan hem geheel te zullen verlaten; ² als Natakusuma niet ten spoedigste in de kadaton afzonderlijk in bewaring werd genomen, zou hij op het Zuidergebergte gaan

¹ မဟာမင်းကြီး၏အမိန့်ကိုအတိုင်းအလျောက်

² မဟာမင်းကြီး၏အမိန့်ကို Jav. Zam. II. p. 109 N° 166, en p. 131 N° 340.

ronddwalen, en met al de Putra's en Santana's samenspannen. De Sultan gaf toe, en legde het er nu op alle mogelijke wijzen op aan Natakusuma te verschalken. Maar deze was op zijn hoede; hij zeide tot zijn jongsten zoon, Raden Mas Salja dat hij niet langer 's nachts de wacht wilde houden (kěmit); en aan zijn broeder Natadiningrat moest hij zeggen, dat hij, als hij weer den nachtdienst had, goed gewapend moest zijn, want zijn vader gevoelde zich niet langer veilig; mocht hem te huis het een of ander overkomen, dan zouden er wel een paar dienaren zijn die met hem wilden sterven.

Het diner ten hove ging dien avond door, doch de Sultan was erg teleurgesteld dat Natakusuma noch zijn zoon gekomen waren. Onder het diner werd men plotseling opgeschrikt door de komst van het hoofd der surveilleerende patrouille, die kwam berichten dat de G. Gen. in aantocht was, en zich nog te Bajalali (18 paal van Surakarta op den weg naar Salatiga) bevond, vergezeld van een groot aantal militairen, en dat Pangeran Aprangwadana van Sala hem met zijn troepen te Ngasēm (niet ver van Kartasura, aan den weg van Kartasura naar Salatiga) opwachtte. De Sultan werd doodelijk ontsteld van schrik; onmiddellijk gelastte hij al de aanzittenden naar huis te gaan, en te zorgen dat zij voor den strijd gereed waren. Des morgens waren allen voltallig op de Pagelaran bijeen; doch Pangeran Natakusuma kreeg bevel 's middags ten twaalf ure in de kadaton te komen; maar hij liet den Sultan weten dat hij wegens ziekte niet kon komen. De afgezant zeide, dat als hij ziek was, hij dan maar per tandu moest komen; waarop de Pangeran antwoordde: „sandika!”

Raden Sumadiningrat bracht den morgen na het diner al zijn pradjurits bijeen met zijn beide broeders Raden Tumēnggung Djaningrat en Wirjawinata. Djaningrat daagde al snoevende Natadiningrat tot een tweegevecht uit als een door beider huwelijken geschikte tegenpartij; zijn oom Natakusuma was de tegenpartij van den Sultan. Sumadiningrat beweerde scherp, dat zijn oom Natakusuma hem wel niet zou kunnen treffen (malatti), daar hij hoewel van het Mata-ramsche huis, een Christen Europeaan wilde worden, en van plan was de instellingen en statuten des Rijks door wijlen den Sultan gegeven in de war te sturen.

Den volgenden morgen was Pang. Natakusuma juist bezig zijne manschappen te oefenen, toen er een bode van den Sultan kwam om hem te ontbieden. Hij gelastte zijn manschappen zich schuil te houden. De gezant zeide hem, dat hij ten twaalf ure in de kadaton

verwacht werd, en mocht hij toevallig eenige verhindering hebben, moest hij toch maken te kunnen komen. De Pangeran antwoordde weer: „Sandika!”

Onmiddelijk daarop kwam de gezant Entjik Hamad bij den Pangeran, om hem namens den Minister aan te zeggen, dat hij door den G. Gen. bevolen werd nu in de Lodji te komen. De G. Gen. was nu al te Ngrambanan, en de Minister den G. Gen. te gemoet gegaan. Tevens zond hij hem een Engelsch herkenningsteeken, door al zijn manschappen aan den linkerarm te dragen.

De Pangeran ontbood terstond Natadiningrat met zijne echtgenooten en kinderen, en begaven zij zich gezamenlijk naar de Lodji, gevolgd van zijne manschappen. Aan de Lodji-alit gekomen, kwam hem een afgezant van den Sultan achterop, die hem met vele woorden gebood onverwijld in de Kadaton te komen. Hij gaf den man tot antwoord aan den Sultan te verstaan, dat hij nu eerst naar de Lodji zou gaan, want hij had vernomen dat de G. Gen. zou komen om den Kroonprins tot Sultan aan te stellen, en den Sultan zijn waardigheid weer te ontnemen. Dit moest de boede maar onmiddelijk aan den Sultan gaan zeggen. De man haastte zich terug te keeren.

In de Lodji aangekomen, werd de Pangeran door den Secretaris ontvangen, en hem zijn verblijf aangewezen, alsook de plaats om zijn manschappen op te stellen.

De Secretaris ging daarop naar den Kroonprins uitzien, maar die vertoonde zich niet. Babah Djim Sing had toen erg veel zorg (susah), want de Kroonprins wilde niet naar de Lodji gaan; zijn oogen waren halfgesloten en knipten aldoor.

Ngajogya was in buitengemeene beroering; al de Putra's, Santana's en Bupati's waren gereed ten strijde; en Sumadiningrat deed den Sultan niet dan verwijten; van den beginne aan had hij den Sultan er al op gewezen dat Natakusuma een Europeaan was geworden; hij kon bijna niet meer spreken van vermoeyenis, doch de Sultan trok zich geen van zijn woorden aan. — De Sultan antwoordde hem daar niet op; hij was de kluts kwijt, en deed niet anders dan al maar den naam van God aanroepen. Aan de Putra's, Santana's, Pangerans, Bupati's en Mantri's vroeg hij, of zij zich niet aan den strijd zouden onttrekken? Waarop allen hem beslist antwoordden, zich niet te zullen onttrekken. Onmiddelijk werden zij met allerlei geschenken beloond; de pieken en krissen in de kadaton aanwezig verdeelde hij onder hen, evenals allerlei gouden en met edelgesteenten bezette voorwerpen. Maar velen van hen verwijderden zich daarop

heimelijk (minggat). Toen de Sultan dit bemerkte, werd hij rade-loos. Hij ontbood zijnen jongeren broeder Pang. Arja Adikusuma, dien hij al maar aanspoorde om hem moedig te maken; en beloofde hem, dat als hij oprecht en eerlijk beloofde Pang. Natakusuma die daar in de Lodji was te zullen weerstaan (nĕnggulang), hij hem in zijne waardigheid zou vervangen, en Lurah over de Santana's zou worden. Pang. Adikusuma nam het voorstel aan, en deed allerlei beloften van trouw aan den Sultan. Tot de hem reeds geschonken cadeaux deed de Sultan nu nog vele toe. Maar nauwelijks thuis gekomen, ging hij er onmiddellijk van door, en begaf zich naar de desa Djalasutra. Toen de Sultan dit vernam, was hij buitengemeen droef te moede. Toen de toestanden zich aldus ontwikkeld hadden, verbood de Sultan den Kroonprins in zijne tegenwoordigheid te komen, en droeg de regeling van alle zaken aan zijnen zoon Pang. Mangkudiningrat op ter vervanging van den Kroonprins. Daardoor hield hij nu aldoor de wacht bij zijnen vader, in vereeniging met zijn broeders die één van zin met hem waren. Ook Pangeran Ngabehi, zijn ouderen broeder, trachtte de Sultan nu voor zich te winnen, want als oud prijaji was die gewoon ernstige rijkstoestanden onder de oogen te zien. Maar Pangeran Ngabehi was juist ernstig ziek, waarom hij naar de Kadaton overgebracht werd.

De G. Gen. Raffles kwam des namiddags ten vijf ure te Ngajogya, met den heer Admiraal R. R. Gillespie, die als opperbevelhebber der Engelsche troepen zou optreden. Volgens Hageman, 1. pag. 234 trok de Generaal Gillespie in Mei 1812 naar Samarang, en van daar naar Ngajogya met 1200 man, waar hij in de eerste helft van Juni 1812 aankwam. Hiermede waren de laatste, nog slechts zeer weinige dagen der regeering van Amāngku Buwana II als Sultan van Ngajogyakarta aangebroken.

Toen Pangeran Natakusuma hem tegemoet ging, omhelsde Raffles hem, en kusten zij elkaar! De Minister stelde daarop Natadiningrat en Raden Mas Salja voor met hem een toer te paard te gaan maken; van hun eigen manschappen mochten zij niemand meenemen, doch dertig cavalieristen (usarwĕlli, later drugundĕr¹ genoemd) zouden hen begeleiden; het was natuurlijk een verkenningstocht, waarbij de beide prinsen als gidsen moesten dienen. Zij sloegen den weg

¹ Zij bereiden *manunggul*.

naar de Kadipaten in, of zij ook iets van den Kroonprins konden gewaar worden; maar daar was van hem niets te zien, zelfs geen enkelen ondergeschikte. Het was den Minister aan te zien, dat hij bang was voor den G. Gen. daar hij dezen niet juist had ingelicht. Hij had hem een voorstelling gegeven, alsof beiden, de Kroonprins en Natakusuma nu eensgezind waren, en beiden den G. Gen. bij zijn komst in de Lodji zouden verwelkomen; en toch was de Kroonprins er niet. De Minister was zeer knorrig. Daarop ging hij zuid-oostwaarts rond de Kanakataman, een vorstelijke lusttuin. Daar kwam hij Raden Djaningrat met zijn pradjurits en den Mantri mrĕgāngsa en Kĕparaq tĕngĕn tegen, van plan de woning van Pang. Natakusuma te gaan verwoesten. Toen Raden Djaningrat zag dat er Europeesche troepen voorbij zouden komen, trachtte hij hun het voortgaan te beletten door den weg te versperren. De Minister en zijn gevolg reden op den troep in, die zich opende. R. Djaningrat was vreeselijk boos, en kwam nader om R. T. Natadiningrat te doorsteken, hem verwijtende, dat hij, de geliefde schoonzoon van den Sultan dezen zoo ontrouw kon worden, en geen schaamte kende. — Natadiningrat antwoordde hem, wie het zou kunnen uithouden, als er door al zijne mede-ambtenaren al maar kwaad van hem gesproken werd? Daarbij, wie was er het eerst met kwaad te stichten vroeger begonnen? — De Minister gaf nu onmiddellijk een teeken aan de dragonders, die daarop tegelijk hun pistolen afschoten. R. Djaningrat stak nu met de lans naar R. Natadiningrat, doch miste; hij trof een Europeesch kapitein. Deze hieuw toen met zijn sabel op hem in, waardoor hij zijn vingers verloor, zoodat de lans op den grond viel. De Javaansche pradjurits schoten daarop hun geweren af. R. Djaningrat werd door zijn pradjurits buiten het gevecht gedragen, waar de invallende duisternis een einde aan maakte. — De Minister keerde naar de Lodji terug, en deed den G. Gen. verslag van zijn wedervaren; en toen hij ook meedeelde, dat er twee gedood waren, en R. Djaningrat de vingers afgehouden, antwoordde de G. Gen.: „Dat is niets!“ — Daarop zeide de G. Gen. tot Natakusuma, dat als de Pang. Aprang Wadana van Sala kwam, hij niet verlegen moest zijn, want hij had hem ontboden omdat hij een persoonlijke vijand van den Sultan was, en deze wrevelig zou worden, want hij zou zeker hooren dat de Pangeran mee naar Ngajogya was gekomen. — Pang. Natakusuma antwoordde: „Inggih, sandika!“ want wij beiden zijn in dienst van het Gouvernement, en hij is mijn kântja, collega. —

Toen de Sultan vernam, dat R. Djaningrat gewond was, werd hij overweldigd door aandoening, denkende dat dit een casus belli, een prakara, zou worden. Binnen in het paleis heerschte een paniek; onbeschrijfelijk was het gejammer der vrouwen. De Sultan gaf last R. Djaningrat zich zou verwijderen naar den tuin achter het paleis. De Putra's, Santana's en Bupati's, vol angst, waren perplexed. Doch R. Sumadiningrat, toen hij vernam dat zijn adi gewond was, zuchtte herhaaldelijk en weende; en gesteld hij ware niet bang geweest, zou hij in zijn vreeselijke woede, wel onmiddellijk een verwoeden aanval hebben willen doen, en uit weerwraak dien persoonlijken vijand die in de Lodji was (Natakusuma) doodknippen.

Op zijn tocht naar Ngajogya werd Pang. Aprang Wadana den pas afgesneden door Raden Arja Sindurĕdja. Dit gebeurde bij nacht; maar daar Sindurĕdja slechts weinig pradjurits bij zich had en als overstroomd werd door zijn tegenpartij, week hij uit den weg, zoodat niemand den strijd won of verloor. De Pangeran kwam de stad binnen, maar zijn pradjurits verkeerden in slechte conditie (sangĕt risaq), en waren velen „naar huis toe“ gegaan; ook gouvèrnementsch goederen, zooals oorlogsbenoodigdheden om opgeslagen te worden, kruit en kogels, had men in het bosch weggeworpen. In de Lodji ontmoette hij Pang. Natakusuma, wien hij om inlichting verzocht aangaande het verlangen van den G. Gen., wjl hem daarvan niets was te kennen gegeven. — Pang. Natakusuma vertelde hem, dat het met hem zelf al evenzoo het geval was; hij deed maar wat hem bevolen werd, om alzoo zijn dankbaarheid aan het Gouvernement te betoonen, aan hetwelk hij zijn terugkeer te Ngajogya te danken had, er zich niet aan storende wat men er van mocht praten; voor hem was het als een volbrengen van Gods bevelen. — De G. Gen. kwam uit zijn kamer, en spoorde de beide Pangerans tot eensgezindheid en samenwerking aan.

Den volgenden morgen beraadslaagden de G. Gen. en de Minister met gesloten deur tot één uur. Toen werd Pang. Natakusuma binnen geroepen. De Minister deelde hem mee, dat de G. Gen. een brief aan den Sultan wilde zenden, en vroeg hem wien hij het meest geschikt oordeelde dien over te brengen; hetzij den Minister zelf of iemand anders van lageren rang. — Pangeran N. K. antwoordde, dat wjl hij onbekend was met den inhoud van den brief, het hem moeielijk was in dit geval raad te geven. — De Minister las hem den brief voor, waarop hij antwoordde, dat het vast stond de Sultan zonder meer met de wapenen zou antwoorden. Hij meende

dat de Tolk Krijgsman met het overbrengen belast moest worden. — De G. Gen. vond dit goed evenals de Minister. De Tolk begaf zich daarop per rijtuig naar de Kadaton, en overhandigde den Sultan den brief. Daarin stond, dat de Sultan, onbekwaam om verder te regeeren, door zijnen zoon zou vervangen worden, en Pang. Natakusuma als jongste zoon des Gouvernements een zelfstandig bestaan naar zijn wensch zou erlangen, als belooning voor zijn trouw aan het Gouvernement. Dit besluit was onherroepelijk. Dien middag ten vier ure moest de zaak geheel afgedaan zijn. Als de Sultan weigerde, zou de Kraton door de kanonnen beschoten worden.

Toen de Sultan dien brief zelf gelezen had, geraakte hij in eene hevige gemoedsbeweging; hij beefde over zijn geheele lichaam; zijn oogen schoten stralen van woede. Hij zeide: „Wie zou in staat zijn zich door zijn zoon en broeder in stukken te laten hakken? Zoudt gij, Tolk, tot zoo iets in staat zijn? Zoudt gij bereid zijn door mij met een mes tot dèndèng gesneden, en met zout en tamarinde ingesmeerd te worden?” — Maar de Tolk maakte er zich van af met te zeggen dat hij alleen maar den brief had te overhandigen; en dat nu had gedaan. — De Sultan gevoelde zich vreeselijk te schande gemaakt door zijnen zoon den Kroonprins; hij vloekte hem, en hem verwenshende zeide hij dat zijn zoon niet een gewoon mensch mocht blijven, en gelijk aan dadjillaqnat mocht worden, dat zijn levensdraad spoedig afgesneden mocht worden, want anders zouden zijne zonden te veel worden! De Kroonprins omvatte de voeten zijns vaders, en weende zeer, en zwoer dat hij in alles wat er geschied was vrij onschuldig was. Maar zijn vader verschopte hem, en gaf niets om al zijn eeden; hij joeg hem weg, en dat hij zijn pradjurits in de Kadipaten zou opstellen. — De Tolk vroeg daarop om antwoord op den brief. Maar de Sultan antwoordde hem niet, doch gaf aan den bevelhebber der kanonniërs last de kanonnen in gereedheid te brengen. De Tolk begon nu bang te worden; ging haastig naar buiten; begaf zich in het rijtuig, en liet de paarden in ren brengen. Toen de G. Gen. het verslag van den Tolk had gehoord, gaf hij terstond aan Admiraal Gillespie het gezach over de Lodji in handen; en bad hem als opperbevelhebber veel succes in den strijd toe. Daarop gaf hij bevel een op stijlen rustende stellaadje op te richten om van daar de Kraton te verkennen. Aan de pradjurits van Pang. Natakusuma en Pang. Aprang Wadana, met eenige Sipoyers en Engelschen soldaten werd hun plaats op den weg aangewezen. Een artillerie kapitein gaf aan de kanonniërs last, om

het zware geboomte op te ruimen (ambabaddi). De kanonnen werden aangestoken, waarvan de kogels de waringinboomen troffen, en de takken afscheurden. De pradjurits in de kraton beantwoordden het schieten der Engelschen. De heer Gillespie voerde het bevel over de troepen aan het Oostelijk uiteinde (togtoggan van? Kraton?) en de heer kolonel aan het Westelijk; ten Noorde bevonden zich een Majoor en een Kapitein. — De G. Gen. was onafgebroken samen met Pang. Natakusuma en zijn beide zoons, en Pang. Aprang Wadana. Toen begon men onafgebroken de gebouwen van de Kraton te beschieten. In de Kraton haastte men zich dat te beantwoorden, en stonden alle troepen op hun post. De Engelsche- en de Kraton-troepen stonden tegenover elkander, maar geen van beide partijen wilde het eerst een aanval doen. In de Kraton stierven velen door de kogels en de neervallende boomtakken. De Bupati's liepen overal verbijsterd door elkander; de «kleine Man» dwaalde in angst voor de Engelsche kogels rond. Dien geheelen middag werd over en weer met kanonnen geschoten, maar het beantwoorden uit de Kraton verflauwde, te meer daar verscheiden kanonnières er stil van doorgingen. Ten zes ure hield het schieten aan beide zijden op. Ten negen ure zond de G. Gen. twee der volgelingen van Natadiningrat er op uit om te verspieden en te weten te komen, wat de Sultan wilde doen? Of hij werkeloos er stil bij bleef zitten, of het paleis heimelijk zou verlaten? De beide mantri's hadden zich als arme kuli's verkleed, zonder het Engelsche herkenningsteeken aan den arm, en vermeden den grooten weg. Hun onderzoekingstocht schijnt niet geheel vruchteloos te zijn geweest; althans zij wisten bij hun terugkomst mede te deelen, dat op dat oogenblik de Sultan nog niet tegen den strijd opzag, en nog altijd vol moed was; volstrekt niet van plan het paleis heimelijk te verlaten.

De Admiraal Gillespie trachtte Pang. Natakusuma aangenaam te stemmen, door hem aan te manen, nu maar niet te veel zich met den oorlog, doch kalm met den G. Gen. in de Lodji zich bezig te houden; zoo lang Admiraal Gillespie er was, had hij niets te vreezen. Maar hij moest hem eens nauwkeurig vertellen, waar de Sultan zich in het paleis gewoonlijk ophield, en hoe de gesteldheid daarvan was? — De Babad zegt niet dat de Pangeran hem die vraag beantwoord heeft; wèl, dat hij een goed woord voor den Sultan deed, want hij zou het niet kunnen aanzien, als de Sultan gewond of gedood werd; het was het beste door onafgebroken kanongebulder den Sultan te ontmoedigen, want het lag in den aard der Javanen,

dan uit elkaar te stuiven, in welk geval de Sultan zeker meegevoerd zou raken. — Waarop de Admiraal ten antwoord gaf, dat dit voor den Sultan zelf een geluk zou zijn, want dan zou hij niet sterven, vooral als hij zich stilletjes naar het zuiden verwijderde; hij is een groot vorst die zeker door een groot aantal menschen, op zijn minst zeker een zes of vijf duizend, zou gevolgd worden; hoe langer hij te Ngajogya bleef, zou het land des te meer verwoest worden. Als de Sultan zich kalm volgzzaam gedroeg, kon Pang. Natakusuma er op rekenen, dat hij niet gedood zou worden.

Pang. Natakusuma zond toen eene vrouwelijke bediende van zijne schoondochter Kandjĕng Ratu Aju om zich in de kaḍaton te be-geven, en den toestand eens op te nemen. De bediende deed dit, en had het geluk er ongedeerd weer uit te komen. Zij vertelde dat de Sultan kennelijk al in twijfel verkeerde wat te doen; dat hij tot handelen niet in staat was, en in het geheel niet meer kon denken; hij zat daar maar versuft als een steenen olifant, en wilde eten noch slapen. Daar verscheen een Bupati voor hem, om te informeeren naar de regeling van den strijd; maar hij bleef roerloos zwijgen. Daarop zei hij naar den berg Kĕrengseng te willen uitwijken; maar ook daar kwam niet van. Hij zeide vervolgens alleen nog, dat men niet al te snel op elkaar volgend moest schieten, doch alleen maar het schieten der Engelschen die rijk aan kruit en kogels waren beantwoorden. De G. Gen. was zoo verblijd met deze mededeelingen dat hij die vrouw honderd ringgit's gaf tot belooning.

De G. Gen. zond toen vier volgelingen van Pang. Natakusuma met een brief aan Mevrouw Raffles te Samarang. Te Djĕnu gekomen, werden zij aangevallen, gebégald, door Raden Rija Sindurĕdja. Die vier man weerden zich verwoed doch stierven allen.

Den volgenden morgen, hier zal Vrijdag 19 Juni 1812 bedoeld zijn, begon men elkaar weer te beschieten. De Minister en Secretaris, gevolgd van eenige ondergeschikten van Natadiningrat gingen er weer op uit den Kroonprins op te zoeken. Aan de achterdeur der woning (butullan grijanipun) van Djim Sing gekomen, keek de Minister naar den weg van de Kadipaten, doch zag daar geen pradjurits van den Kroonprins maar wel van de kraton. Men vertelde dat dit was geschied omdat de Sultan den Kroonprins had verstooten, en hem had gelast weg te gaan; maar de Kroonprins bleef in zijn woning plakken, en wilde niet naar buiten komen.

's Middags ten twaalf ure hield de strijd op, en ging men aan den maaltijd. Ten vier ure begon de strijd weer. Pangeran Aprang

Wadana moest zich met zijne troepen en die van Pang. Natakusuma aan den oostelijken hoek opstellen. De Minister wilde uit barmhartigheid eene proclamatie aan de bevolking laten afkondigen, maar de heer Gillespie wilde daar niets van weten; dat zou men zelf wel begrijpen; de zich overal heen verspreidende kogels, de scherpte van het zwaard, het rennen der paarden — dat alles was een betere herinnering.

De Minister begaf zich daarop naar den Oostelijken hoek, al maar in zijn hart bezig met den Kroonprins en de voorstelling die hij den G. Gen. van den gunstigen stand van zaken had gegeven, zoodat al de bewoners van Ngajogya den Kroonprins aanhingen en nu kwam het er al toe, dat eenige burgers gedood waren. Daarom was hij zoo bevreesd tegenover den G. Gen.

De troepen in het bolwerk van de Kadipaten waren zoo versterkt, dat het er eivol was; de kanonnen waren geladen; allen en alles was uit de Kraton afkomstig; van volgelingen van den Kroonprins was niets te zien. De Minister begaf er zich heen, al maar met een wit servet zwaaiende. Toen kwam er een Bupati, die tot den Minister zeide, dat als hij in allen ernst wilde voorstellen goede vrienden te worden, hij dan eerst Pang. Natakusuma hier moest brengen, en Pang. Aprang Wadana moest verwijderen. Toen de Minister dat hoorde was hij zeer verblijd, denkende dat het eene aanwijzing van den Kroonprins was die zijnen Oom wilde ontmoeten, om dan beiden tegelijk naar de Lodji te gaan. Onmiddelijk zond hij iemand naar den G. Gen. om hem te verzoeken terstond Pang. Natakusuma tot hem te zenden, en zeide tot Pang. Aprang Wadana dat hij met zijn troepen moest terugkeeren. De G. Gen. zond onmiddelijk Pang. Natakusuma met zijnen zoon. Toen zij ter plaatse gekomen waren, en de Kraton-troepen hen zagen naderen, stelden de laatsten zich in positie op hunne hoede bij de kanonnen. Natakusuma vroeg toen aan den Minister, of hij hem had doen komen om den Kroonprins te ontmoeten, dan wel om aan den strijd deel te nemen? — De Minister antwoordde, dat hij dacht de Kroonprins door zijnen vader gedood was. — De Minister nam daarna de wapenen van de Kadipaten één voor één op, ondervroeg eenige der bewoners van de Kadipaten die zich niet verscholen hadden te vergeefs, en keerde, na zich overtuigd te hebben dat de Kroonprins er niet was, met Pang. Natakusuma naar de Lodji terug. Daar had hij toen een onderhoud met den G. Gen., waaraan Pang. Natakusuma geen deel nam, die des avonds ten zeven ure, naar zijn logies in de Lodji-Kēbon terugkeerde.

De G. Gen. vroeg aan Pang. Natakusuma, of de Chinees Djim Sing een slecht mensch, *tjang awon*, of een braaf mensch, *tjang pĕnĕd*, was? De Pangeran beantwoordde die vraag (weer op zijne gewone voorzichtige manier, d. w. z. door niets te zeggen van hetgeen hij zelf dacht) aldus: als de Minister hem goed, *saë*, noemt, dan is hij ook inderdaad goed; doch als hij hem voor slecht, *awon*, uitmaakt, is hij zeker een Chineesche deugniet, *tjina pĕnjakit*!

Dien avond kwam er bericht, dat Raden Tumĕnggung Sumadiningrat de Lodji Kĕbon zou overrompelen. Al de goederen, *pĕkakas*, werden daarop naar de Lodji wetan overgebracht, en werd er den geheelen nacht met de kanonnen geschoten. In de Kaḍaton liepen allen in verwarring door elkander, want men had vernomen, dat er dien nacht met geweren, bommen en mortieren zou geschoten worden als viel er een vuurregen. De bambu-bruggen werden afgebroken. De Pang. Mangkudiningrat en de Putra's en Santana's die den vorst trouw en aanhankelijk waren gebleven, hadden over alles het toezicht. De Sultan dacht dan ook aan niets anders dan een middel dat dezen zoon Mangkudiningrat zijn ouderen broeder den Kroonprins zou vervangen. Alles wat die voorstelde vond de Sultan goed en deed hij; ook stond de Sultan niet toe, dat zijn oudere broeder Pangeran Ngabehi ook maar een oogenblik van zijne zijde week; hij vereerde hem alsof hij een amulet, *djim at*, voor hem was. De Kroonprins mocht in het geheel niet meer in de Kaḍaton komen, en werd beschouwd als een persoonlijke vijand. En — zoo groot was het wantrouwen onder de prinsen — dat zelfs een Raden Sumadiningrat destijds bevreesd was in de nabijheid des Sultans te komen, omdat hij sedert het vast stond dat er oorlog zou komen, de vrees koesterde aan de Engelschen uitgeleverd te worden.

Op dien Vrijdag werd er niet veel gestreden; er werd alleen maar geschoten. De Admiraal Gillespie was zeer uit zijn humeur. Hij deelde aan den G. Gen. en den Minister mee, dat hij den vijand in de Kaḍaton wilde aantasten; de geheele situatie van de *kanakapagĕntan*, d. i. de vertrekken in de bijgebouwen achter de *prabajasa*, waar de bijzitten van den Vorst haar verblijf hebben (W. d. b. i. v. *ṁṁṁ*) had hij al in teekening. De troepen zouden in vier afdeelingen den aanval doen; die van het Zuiden zouden het sterkste zijn. Op die manier wilde de Admiraal een einde aan den strijd maken. Als de Kaḍaton den volgenden dag niet ingenomen was zou hij zich zeer schamen. Pang. Natakusuma werd ontboden

om te zien of de teekening nauwkeurig was, en werd hem tevens medegedeeld welke de plannen waren. Hij antwoordde, dat al wat de G. Gen. mocht verlangen, hij daarmee ook zeker zou meegaan. De Admiraal gelastte daarop den Pangeran dat hij balken en bambu moest bijeenbrengen, en daar ladders van laten maken. Ook verlangde de G. Gen. vier zijner mannen om de hulptroepen van Samarang tegemoet te gaan. Zij kwamen die op den weg tegen; drie honderd man onder een Majoor.

Den volgenden Zaterdag morgen, den 20sten Juni 1812, ten drie ure gingen de troepen, iedere afdeeling naar de aangewezen plaats, op weg.¹ De G. Gen. met Pang. Natakusuma en diens zoon bleven in de Lodji; Raden Mas Salja stond aan het hoofd zijner pradjurits. Toen de Admiraal boven in de bètèng was, werd hij vreeselijk boos, want hij zag dat de pradjurits uit de Mântjanagara onder bevel van Pang. Dipakusuma en Tumënggung Danunagara, na een korten strijd op de vlucht gingen; daarop werd ook een inlandsche hulp-troep door des Sultans pradjurit's daeng verslagen; de aanvoerder Tumënggung Ranadiningrat werd door een geweerschot gewond.

De Minister kon nu de Kadipaten binnengaan, maar trof daar niemand aan. De Kroonprins was Westwaarts gevlucht om zich te verschuilen (ngumpul ngumpët?) in de Kaḍaton. Maar zijn jongere broeder Pang. Djajakusuma stond dat niet toe, en sloot de deur. Daarop vluchtte hij in den tuin (taman) van het paleis, met het Engelsche herkenningsteeken aan zijn arm tot zijne veiligheid. Toen de Admiraal Gillespie in de taman kwam, ontdekte hij daar menschen met het Engelsche herkenningsteeken, en nam hen gevangen. Toen kwam daar iemand tot hem, die zeide dat deze inderdaad de kroonprins was, die tot Sultan zou verheven worden.

¹ In de Leidsche Bibliotheek bevindt zich een H. S.: Babad Běḍah Ngajogya (en een ander met denzelfden titel komt voor in de Cat. Engelman N° XXXVI), waarvan Prof. Dr. A. C. Vreede in zijn Catalogus enz. een uitvoerig overzicht geeft. Pag. 126. „Het H. S. vangt aan in het beleg of liever de inname van Jogja na een kort bombardement door de Engelschen in 1812.” En eindigt met den dood van den 3^{en} Sultan en het regentschap over den toen nog minderjarigen 4^{en} Sultan. De feiten en de karakterteekening van de hoofdpersonen — kortom, de geheele ontwikkeling der geschiedenis worden ons hier in vele opzichten zoo geheel anders dan in onze Babad voorgesteld, dat het niet aanging daarop telkens te wijzen. In het algemeen meenen wij echter wel te kunnen zeggen, dat onze Babad ons den indruk geeft een meer historisch getrouw beeld geteekend te hebben, al is er misschien wel eenige tendentie in, afkomstig van menschen die handelend in die dagen optraden, misschien wel van den Pang. Natakusuma = Pakuālam.

Onmiddelijk werd hem de verschuldigde eer bewezen; de Admiraal geleidde hem aan de hand naar een afgezonderde plaats. De Admiraal ging daarop zoeken waar de Sultan zich ophield.

De pradjurits in het Oosten onder bevel van Pang Adinagara raakten slaags met den Majoor; het gevecht was levendig, en deed nu de een dan de ander onder; zoowel van Engelsche zijde als die van Pang. Adinagara sneuvelden er velen, maar toen van de laatsten dat getal al grooter werd, sloegen zij op de vlucht.

Raden Snmadiningrat, die zich met Kyai Tumënggung Martalaja op het Z. O. bolwerk had opgesteld, was in gevecht met Pang. Aprang Wadana. Beiden konden elkander staan; de strijd was levendig, en deed de een voor den ander afwisselend onder. Maar na eenig tijdsverloop hield de vijand zoo nauw op Pang. Aprang Wadana aan, dat hij wilde vluchten. Toen kwam de Majoor uit het Noorden, en viel Sumadiningrat in de flank aan. Kyai Martalaja sloeg op de vlucht. Sumadiningrat kreeg bij ongeluk een slag onder tegen de kin (katjlëkutaq), raakte nauw ingesloten, deed een verwoeden aanval en sneuvelde.

Op de Alunalunkidul stonden de pradjurits van Balambangan met den Mantri-tjubliq en Areh-andusun onder bevel van Tumënggung Prawiranata en Pandji Brāngtakusuma, die in gevecht waren met de Sipoyers, en verloren ook den slag. Ditzelfde lot trof ook de pradjurits onder Tumënggung Prawiradiwirja op de alun-alun ler; en evenzoo de troepen onder de Pangerans op de Sitinggil, die beloofd hadden in allen ernst hun vorst lief te hebben, sloegen op de vlucht.

De in het Noorden verslagen troepen vluchtten Zuidwaarts naar de Palatarran, een geweld makende alsof er een aardbeving plaats had; en die in het Zuiden het onderspit hadden gedolven vluchtten ook Noordwaarts naar de Palatarran. De voor den Sultan in reserve gehouden paarden raakten allen los. De Putra's die in de Kaḍaton waren stelden zich den vluchtenden in den weg om hen tot staan te brengen, maar dat gelukte hun niet.

Pang. Mangkudiningrat omvatte weenende de voeten van zijnen vader den Sultan; hij maakte een misbaar „alsof er een muur omviel.“ De Sultan zat verstomd en ontsteld, geheel overweldigd van aandoening, en ontmoedigd, als een doode op zijn vorstelijken zetel. Daarop ontbood hij Tumënggung Puspakusuma, gaf hem een witte vlag, en gelastte hem naar de Lodji te gaan, om Pang. Natakusuma te ontmoeten. Hij moest hem zeggen, dat de Sultan hem om vergiffenis verzocht voor al het verkeerde dat hij tegenover

hem, en ook wijlen hun vader den eersten Sultan had bedreven; dat des Sultans welstand verzekerd zou zijn als Pang. Natakusuma hem maar ter zijde stond in de regeering. Voorts vertrouwde hij zijn zoon Mangkudiningrat aan hem toe, in de hoop dat de G. Gen. zoodanig vertrouwen in dezen zoon zou stellen, dat hij hem tot Kroonprins wilde verheffen, en den tegenwoordigen Kroonprins verbannen, want de Sultan had geen behagen meer in hem. Hij besloot met de verklaring dat hij verkeerd had gehandeld tegenover het Gouvernement; dat hij den strijd had verloren, zich onderwierp aan het Gouvernement, en de strijd nu mocht ophouden.

Op weg naar de Lodji, kwam Puspakusuma Raden Mas Salja tegen, die juist de Pagëlarran had aangevallen, en verzocht hem hem bij zijnen vader aan te dienen. Onmiddellijk geleidde Raden Mas Salja hem naar de Lodji tot zijnen vader. Toen hij Pang. Natakusuma de opdracht van den Sultan had overgebracht, gaf de Pangeran hem ten antwoord met vele verwijten aan het adres van den Sultan dat hij zich maar tot den G. Gen. moest wenden. Zoo geschiedde. De G. Gen. gaf hem kortweg ten antwoord, dat het beter ware geweest als de Sultan zelf was gekomen. Waarover zou nu nog te beraadslagen zijn? Laat hem zelf hier komen! — De parlementair werd bang, en keerde terstond naar de Kaḍaton terug.

De Kroonprins was intusschen bij den Secretaris gekomen, en was ontzettend blij, daar hij begreep dat zijn leven nu in veiligheid was. Maar zijne kleeding, zoowel als die van zijne vrouw en kinderen, was geheel verdwenen, daar de Sipoyers hen zoo goed als naakt uitgeschud hadden. De Secretaris was erg met hem begaan; beiden weenden. Daarop noodigde hij hem uit de Lodji binnen te gaan. Alleen Pang. Panular was met hem; die was nooit van zijn zijde geweken, want de Kroonprins had zijne dochter tot vrouw genomen.

In de Lodji gekomen had hij eene ontmoeting met den G. Gen. Daarop omhelsde hij zijnen oom Pang. Natakusuma, wien hij heel veel te zeggen had, en betuigde dat hij zijn wezenlijke vader, en Natadiningrat zijn wezenlijke broeder was. Pang. Panular ging ook aan het weenen, en omarmde de voeten van zijn ouderen broeder Pang. Natakusuma. Daarop gingen zij te zamen in de gēḍong, een vertrek in de Lodji, zitten met den G. Gen. in het midden. Hij zeide tot den Kroonprins dat hij niet bezorgd moest zijn, want hij zou zeker tot Sultan verheven worden, en zijn vader in verzekerde bewaring genomen (? dipun kērpus); alleen wanneer hij niet volgzaam was, zou hij zeker gedood worden. — Toen de Kroon-

prins dit hoorde verhelderde onmiddelijk zijn gelaat; hij boog het hoofd tegen de dijen (wěntis) van den G. Gen., hem zeer veel dank zeggende.

De Admiraal was middelerwijl ijverig aan het zoeken naar den Sultan. Toen vernam hij dat deze zich in de taman bevond. Onmiddelijk ging hij over de (Suranatan) plaats waar de hofkapel in de Kraton stond den Sultan achterna. Een massa menschen sloegen op de vlucht, doch werden in een hoek der muur gedrongen; toen was er een pradjurit der Saragēni, en schoot vluchtende een geweer af, waardoor den linkerarm van Admiraal Gillespie door en door getroffen werd. Al de mannen die zich daar bevonden werden toen door een salvo der dragonders dood geschoten, zoodat hun lijken op en over elkaar kwamen te liggen; hun aantal was niet op te geven.

Daarop ging de Admiraal de Srimēnganti binnen. De dragonders gaven daar weer een salvo, zoodat daar nog meerderen sneuvelden dan zooeven. Daarop ging hij de Kaḍaton binnen, vreeselijk vertoornd; allen die hem onder de oogen kwamen, als het maar Javanen waren, sabelde hij neer. Gelukkig kwam toen de Minister binnen, die den Admiraal trachtte tegen te houden, dat hij niet al te ver in zijn toorn zou gaan. De Sultan zat toen in de Bangsal; hij sidderde van angst, zijn broeder Pangeran Ngabehi vast omklemmende; maar die was door ouderdom niet in staat iets te doen, en daarbij erg ziek. Toen de Admiraal den Sultan in het oog had gekregen, kende zijn woede geen grenzen; de Bangsal binnengaande hieuw hij alle stoelen, knaapjes en tafels met zijn sabel. De Minister trachtte hem tot bedaren te brengen, en te bewegen naar de Lodji terug te keeren. En de Admiraal liet zich daartoe bewegen. De Minister groette den Sultan, maar zijn zwaard opgeheven houdende, deed hij hem allerlei verwijtingen, en dat zijn ondergang zijn eigen schuld was. De Sultan kon aanvankelijk niet antwoorden, de woorden bleven hem in de keel steken. Eindelijk zeide hij schuld te hebben, maar verzocht om vergiffenis; alleen verzocht hij weer, dat Mangkudiningrat hem mocht opvolgen, en niet de Kroonprins, want deze was de oorzaak van alles. — Maar de Minister beduidde hem dat hij nu maar niet zooveel moest praten, en dat de G. Gen. hem uitnoodigde in de Lodji te komen, en daar met hem te spreken. En hem voor den gek houdende, zeide de Minister dat Mangkudiningrat tot Vorst zou verheven worden, en de Kroonprins in zee geworpen. De Sultan moest nu echter niet al te lang talmen, en noodigde de Minister hem uit nu maar spoedig mee te gaan naar de Lodji. Maar de Sultan kon er maar niet toe besluiten.

Intusschen kwamen er hoe langer hoe meer Engelsche soldaten, zoodat de Palatarran geheel door hen gevuld werd. Pang. Mangkudiningrat begon te weenen, en drong er bij zijn vader op aan nu toch spoedig naar de Lodji te gaan; wat de Minister gezegd had achtte hij juist. De Minister trok toen den Sultan bij zijn handen naar zich toe en geleidde hem verder. Pangeran Ngabehi ging uit vreeze niet mee, en de aanwezige prinsen gingen zich verschuilen. De Sultan vertrok, maar zijn gang was langzaam, omringd door ontbloote zwaarden. De pradjurits van Pang. Natakusuma waren zeer op hunne hoede, want zeer vele Kraton-pradjurits gingen mee, maar onder weg keerden allen terug. Alleen Pang. Mangkudiningrat, Pang. Martasana, Raden Mas Jakub, twee Santana's Pang. Dēmang en Pang. Kusumajuda, Martanagara, Judawidjaja, en Sumadiwirja, die allen hun vorst lief hadden, volgden hem. In de Lodji Kēbon gekomen, ging de Minister onmiddelijk naar de Lodji Wetan om de beslissing van den G. Gen. te vernemen. Deze beval hem den Sultan onmiddelijk tot hem te geleiden, terwijl hij tegelijk tot den Kroonprins, en Pang. Natakusuma, met zijn beide zoons zeide, dat als zoo aanstonds de Sultan zou verschijnen, zij hunne zitplaats niet mochten verlaten. Weldra keerde de Minister terug, en verscheen de Sultan. De Kroonprins nam terstond als een pelikaan ¹ een trotsche houding aan, en ging zoo dicht mogelijk bij den G. Gen. zitten. Toen de Sultan dicht voor de vooraanzittende aanwezigen voorbijging, en Pang. Natakusuma hem in zoodanigen toestand voor zich zag, kon deze het niet langer aanzien, en boog met het hoofd ter aarde; en Natadiningrat met zijnen broeder Raden Mas Salja wilden zich zelfs verwijderen, doch de Minister stond hun dit niet toe, want dan zouden zij blijk geven niet volkomen vrienden der Engelschen te zijn; zij moesten niet weifelhoedig zijn of aarzelen; de Sultan was immers de oorzaak van alles, en had nu immers opgehouden vorst te zijn! Toen de Kroonprins dit den Minister hoorde zeggen, ging hij met zijn beide uitgehouden armen in nog meer trotsche houding zitten.

De Sultan werd daarop met zijn drie zoons en twee Santana's, waarvan de ééne Sumadiwirja was, in de Gēdong Wetan in arrest gebracht. De Minister zeide daarop tot Pang. Natakusuma, dat wie hunner des Pangeran's ware vrienden waren, door den G. Gen. terstond vergiffenis zou geschonken worden. Waarop de Pangeran

¹ *anāmanan* Jav. Zam. II.

antwoordde, dat hem allen volkomen gelijk waren; alleen met Pang. Mangkudiningrat en zijn jongeren broeder Pang. Kusumajuda had hij medelijden, want uit geheel hun gedrag was het hem gebleken, dat zij tijaŋg alit, onbeteekenende menschen waren. De beide Pangerans werden onmiddelijk in vrijheid gesteld.

De G. Gen. keerde daarop naar de Lodji Kēbon terug, gevolgd van den Kroonprins en al de anderen, waar hij met den Kroonprins en diens beide vrouwen op een vorstelijken zetel ging zitten, ten teeken dat hij nu als Sultan zijnen vader had opgevolgd. Pang. Natakusuma droeg de G. Gen. op de Kaḍaton rond te gaan, en den volke bekend te maken, dat naar het bevel des Gouvernements de Kroonprins thans Sultan was geworden, en de bevolking tot hare ruste kon wederkeeren, want alles zou blijven als het te voren was. De Pangeran vertrok daarop met zijne beide zoons en al hunne pradjurits, vergezeld van eenen Europeeschen Luitenant. Bij de Sitinggil, de Kamaŋdoengan en Srimēnganti kon men zeggen dat het paard van Pangeran Natakusuma geen grond betrad van wege de menigte lijen. In de Kaḍaton gekomen, zag hij dat zijn broeder Pangeran Ngabehi met zijn kinderen en kleinkinderen door een troep Sipoyers omringd was, die hen van hunne kleederen hadden beroofd. Pang. Natakusuma gelastte onmiddelijk de Sipoyers weg te gaan, en stelde Pangeran Ngabehi voor zich naar eene afgezonderde plaats te begeven, en daar geduldig de bevelen van den G. Gen. af te wachten. Daarop begaf Pang. Natakusuma zich naar het Westelijk gedeelte van de Kraton, waar zich al de prinsessen bevonden, ook van alles beroofd; alleen de Kangdjēng Ratu Kaḍaton was zoo gelukkig het Engelsche herkenningsteeken te dragen, doch ook haar goederen waren verdwenen. Pang. Natakusuma verliet daarop de Kaḍaton, en ging de Kraton rond om de proclamatie bekend te maken, maar de weg was leeg, er vertoonde zich niemand; hij trof alleen maar lijen aan, op en over elkaar liggende.

De Babad verhaalt nu, dat het blijven en wachten van den Rijksbestuurder Danurēdja te Djambu een met den Minister afgesproken werk was. Na zijn terugkeer van Djambu had hij zich in de desa schuil gehouden. Toen nu de stad in de macht der Engelschen was gekomen, kwam hij weer te voorschijn en maakte zijn opwachting bij den G. Gen., wien hij de geschenken aanbood. De G. Gen. nam die aan, maar gaf ze aan den Kroonprins terug.

De G. Gen. begaf zich nu, gevolgd van den Rijksbestuurder en Pangeran Aprang Wadana naar de Kaḍaton. De Kroonprins volgde

later. En de Minister kwam pas nadat hij gereed was met de regeling van de baċe ampillan kaprabonning ratu, d. w. z. de toekomstige voorwerpen van staatsie die den vorst bij plechtige gelegenheden nagedragen worden. Op zijn weg naar de Kaċaton kwam de Minister Pang. Natakusuma tegen, die van het Westen kwam, en den Minister verzocht den G. Gen. mee te deelen dat hij de proclamatie had afgekondigd. Aan de uitnoodiging van den Minister om nu met hem de Kaċaton binnen te gaan, meende hij geen gevolg te kunnen geven, want het behoorde niet tot zijne bevoegdheden, kennis te nemen van de intocht des kroonprinsen in de kaċaton. De Minister nam daar genoegen mee, doch dan moest hij zijn beide zoons zenden met hunne pradjurits om de goederen en Kĕton pĕsmat, d. i. het geld in de Kaċaton naar de Lodji over te brengen, want dat was buitengemeen veel. Voorts moest hij de Bupati's met hunne Mantri's in de Lodji bijeen doen komen. Hij, Pangeran moest hen oproepen, en als er waren die door hem niet verkozen opgeroepen te worden, zouden door den G. Gen. niet erkend, en uit hun ambt ontslagen worden. — De Pangeran antwoordde, aan deze opdracht te zullen voldoen. De Minister ging daarop met Natadiningrat en Raden Mas Salja en hun pradjurits de kaċaton binnen, waar men onmiddelijk aan het overbrengen van al het goed en geld naar de Lodji begon. Nauwelijks in de Lodji kĕbon gekomen, werd Pang. Natakusuma door een afgezant van den G. Gen. ontboden. Onmiddelijk begaf hij zich naar de Kaċaton, waar de G. Gen. eene inspectie hield, en den Rijksbestuurder gelastte onmiddelijk alles te doen waartoe de Pang. Natakusuma hem last gaf. Deze antwoordde: „Sandika!“ — De G. Gen. vertrouwde de zorg over al het vrouwelijk personeel des Sultans geheel aan Pang. Natakusuma toe; alleen al het aanwezige geld kwam in eigendom aan het Gouvernement. — De Pangeran aanvaardde deze opdracht, en beval den Rijksbestuurder goede zorg voor al de Prinsessen te dragen, en die eene plaats in de Kaċaton Wetan te geven. De G. Gen. verliet daarop de Kaċaton, Pangeran Ngabehi met zich nemende naar de Lodji. De Putra's, die zich schuil hadden gehouden, verzamelden zich weer, en voegden zich bij Pang. Natakusuma. De Kangdjĕng Ratu Kantjana gaf te kennen, dat zij met haar besan naar de Lodji wilde en den Sultan volgen. Maar haar werd geantwoord dat het beter was dit dien namiddag te doen.

In de Lodji had daarop eene bijeenkomst van al de Pangerans en de Bupati's plaats.

Des namiddags ging Raden Tumĕnggung Natadiningrat zijne schoonmoeder de Kangdjĕng Ratu Kantjana Wulan afhalen, met drie Radenaju's, die volstrekt mee wilden naar de Lodji om den Sultan te volgen. In de Lodji gekomen hieven allen een geweën aan alsof er iemand een doode had.

Des avonds was er een Mantri genaamd Mas Gāndadiwirja die het zijne destijds had bijgedragen tot de verbanning van Pang. Natakusuma, doch zich nu teleurgesteld gevoelde in zijne verwachtingen; daarbij in de gunst van den Sultan staande, zou hij nu ongetwijfeld door den Kroonprins verdrukt worden; hij begaf zich nu naar de woning van Babah Djim Sing, waar de volgelingen van den Kroonprins waren; deze, zoowel als Djim Sing hielden hem voor den gek, dat zoo hoog liep, dat hij woedend werd, en des nachts ten vier ure amok begon te maken, en verscheidene personen doodstak; Djim Sing bekwam ook eenige wonden doch wist zich nog in veiligheid te brengen. Daarop ging hij naar buiten, en maakte amok in de Chineesche kamp, die daardoor in opschudding raakte. Toen kwamen er Sipoyers te hulp, maar konden door de duisternis den amokmaker niet onderkennen, zoodat zij er maar op los schoten, en eenige volgelingen van den Kroonprins doodschoten. Toen viel hij ook de Sipoyers aan, doch toen was ook zijn lot beslist, en werd hij gedood. Ten 6 ure kwam de Fiskaal in de Chin. kamp. De levenden werden gevangen genomen en met de lijken der gedooden voor het gerecht gebracht, maar dat leverde geen resultaat op. De Minister was vreeselijk boos over het geval, uit vreeze voor den G. Gen., en ook de Kroonprins was zeer beschaamd. De Pang. Mangkudiningrat werd nu tot zondebok van het geval gemaakt volgens het verlangen van den Kroonprins om hem uit den weg te kunnen ruimen; hij zou Gāndadiwirja tot alles hebben aangezet op bevel van zijnen vader; hij werd dus gevangen genomen zonder verder onderzoek, en in de Lodji Wetan afzonderlijk opgesloten. De Minister stelde de misdaad van Mangkudiningrat in hetzelfde daglicht ook aan Pang. Natakusuma voor; en was hij werkelijk schuldig, dan zou hij, ook al was hij een zoon van den vorst, stellig opgehangen worden, en zijn vader ook gedood. — Pang. Natakusuma zeide het niet te gelooven dat de Sultan daartoe bevel zou hebben gegeven; omtrent Mangkudiningrat was hij niet zeker; wie was de persoon die zoodanig bevel van den Sultan zou overgebracht hebben? — Nu kwam ook de G. Gen. bij hen, en vertelde, dat dien nacht om twaalf uur, toen de G. Gen. alreeds in zijn

slaapkamer was, Pang. Mangkudiningrat tot hem kwam, en verzocht om drie duizend karja sawah en den rang van Kroonprins. Hij had hem dit geweigerd, en had hem nu opgesloten, om dan verder, als geliefde zoon van zijnen vader, in het lot van den Sultan te gaan deelen. De Pang. Natakusuma kon door ontroering daar niet op antwoorden. — De G. Gen. begaf zich daarop weer in zijn kamer. — En toen fluisterde de Minister den Pangeran in het oor, dat alles wat er nu was voorgevallen met en besloten was over Pang. Mangkudiningrat, op verzoek van den Kroonprins was geschied, want die meende geen Sultan te kunnen worden en niet als zoodanig te kunnen regeeren, zoolang Mangkudiningrat nog op Java was. Wat het medelijden van den Pang. Natakusuma betrof, daarvoor was de G. Gen. dankbaar.

Zaterdag den 20^{en} Juni 1812 hadden de Engelschen Ngajogya overmeesterd; Zondag 28 Juni 's namiddags ten 5 ure werd de Kroonprins in de Lodji Kĕbon tot Sultan verheven. ¹ Te voren was de G. Gen. onafgebroken met Pang. Natakusuma in de kamer geweest. Toen hij buiten kwam zette hij zich met den Kroonprins op den vorstelijken zetel, in tegenwoordigheid van al de hooggeplaatste Engelschen en Javanen. De G. Gen. liet den Tolk Krijgsman het Gouvernementsbesluit voorlezen, waarbij de oude Sultan van den troon vervallen werd verklaard, en in zijne plaats tot Sultan werd verheven de Kroonprins met den naam: Amĕngku Buwana de 3de. En voorts de zoon van den Kroonprins Raden Mas Bagus tot Kroonprins, Pangeran Adipati Anom Amĕngku Nagara, werd aangesteld. En alle aanwezigen riepen: „Iggih! Djumurung sadaja!“ — De G. Gen. vereerde den Sultan nu met een zijn vader toebehoord hebbende kris, evenals ook den Kroonprins. De aanzienlijke Engelschen feliciteerden daarop den nieuwen Sultan en den Kroonprins. En van Javaansche zijde ging het als naar gewoonte: de ouderen wenschten hem geluk, en de jongeren brachten hem de voetkus. De nieuwe Sultan keerde voorloopig naar de Kadipaten terug tot het paleis voor hem gereed zou zijn.

Daarop had de G. Gen. in tegenwoordigheid van den Minister een onderhoud met Pang. Natakusuma over zijne toekomst. De G. Gen. liet hem vrij in de keuze waar zich te vestigen, doch waar ook gevestigd, hij zou altijd een onafhankelijk vorst zijn. Hij was de vertrouwde van

¹ H. D. Levysohn Norman: De Britsche Heerschappij enz. pag. 72 en de Java Gazette van 4 Julij 1812.

het Gouvernement in de quaesties met Ngajogya of Surakarta. — De Pangeran verklaarde zich geheel met alle beschikkingen des Gouvernements te zullen vereenigen; en de Minister merkte op dat het overige wel door hem en den Pangeran tot een gewenscht einde zou gebracht worden. In dit gesprek merkte de Minister nog op, dat de bètèng van de kraton maar moest worden geslecht; ook moest den Sultan verboden worden er soldaten op na te houden, en ook geen der Pangeran's of Bupati's pradjurits hebben; en de kanonnen in de kraton moesten onbruikbaar gemaakt worden. De buit gemaakte geweren moesten maar aan Pang. Natakusuma gegeven worden. — Pang. Natakusuma bood daarop den G. Gen. en den Minister een kris aan. Verder informeerde hij nog bij den G. Gen. en den Minister, of zij ook nog iets te beschikken hadden ter zake van de door den Sultan achtergelaten vrouwen? Beiden bedankten hem, en antwoordden ontkennend.

Maandag 29 Juni 1812, des namiddags ten 5 ure, ¹ begaf de G. Gen. zich naar het paleis met al de aanzienlijke Engelschen, alsook Pang. Natakusuma met zijn beide zoons, en Pang. Aprang Wadana. De Sultan was echter nog niet verhuisd naar de Kaḍaton. Toen de G. Gen. in de Srimĕnganti was gekomen hield hij stil; de Minister ging terstond den Sultan uitnoodigen, en gingen toen allen gezamenlijk de Kaḍaton binnen, en namen plaats in de Bangsal. De Tolk Krijgsman las toen aan de vergaderden, waartoe ook de Pangerans en Bupati's voltallig opgekomen behoorden, het Besluit voor, waarbij Pangeran Natakusuma verheven werd tot Kangdjĕng Pangeran Adipati Pakuālanan Sudibya, en beschouwd werd als een jongsten zoon van het Gouvernement; zijn zoon Raden Tumĕnggung Natadiningrat kreeg den naam Pangeran Arjasurjaningrat; en Raden Mas Salja dien van Pangeran Arjasurjaningprang. De Sultan gaf den G. Gen. zijne ingenomenheid te kennen met de beschikking over zijnen Oom, en zeide tot deze, dat hij zich als zijn ouderen mocht beschouwen, en niet vergeten dat hij in de plaats van zijn vader als zoodanig was opgetreden, want hij was nu een ratu lola, een vorst zonder bloedverwanten. Zijn Oom antwoordde slechts: „inggi!“ — Toen alle aanwezigen eenstemmig hunne ingenomenheid met de verheffing hadden betuigd, keerde de G. Gen. naar de Lodji terug, en de Sultan naar de Kadipaten.

Pangeran Pakuālam vroeg nu aan den Minister hoe het met zijnen

¹ H. D. L. Norman passim p. 76. „Deze zaak kreeg haar beslag bij een contract, den 1 Maart 1813 tusschen John Crawford en Natakusuma (die den titel van Pangeran Adipati Pakoe Alam bekomen had) gesloten.”

broeder den ouden Sultan zou gaan? want die had voor het tegenwoordige niets meer te zeggen, hij was moedeloos. Gesteld, de G. Gen. schonk hem eens vergiffenis; dat hij in stille afzondering kon gaan leven, zich geheel met de vervulling zijner godsdienstplichten bezig houdende, al ware het ook maar op een stukje grond ter uitgebreidheid van een zitmat; als hij alleen maar Java niet behoefde te verlaten. — De Minister antwoordde hem, dat dit niet des Pangerans zaak was. Deze zaak was werkelijk een zeer gewichtige waarvoor men zich borg zou moeten stellen. Maar ten slotte was dan toch zijn eigen zoon Vorst geworden, en het was zeker dat die dan weer aan het weifelen zou gaan.

Ten vier ure vertrokken de G. Gen. en de Admiraal Gillespie, en ook de Engelsche soldaten, evenals Pangeran Aprang Wadana. Pang. Surjaningrat en zijn broeder Pangeran Surjaningprang deden den G. Gen. uitgeleide tot Kartasura.

Te Surakarta had de G. Gen. nog ernstige misstappen van den Sunan tegen het Gouvernement te behandelen, maar die werden in den doofpot gesmoord, door den Rijksbestuurder Tjakranagara en eenen Mantri Ranawidjaja als zondebok op te offeren, door hen van Java te verbannen.¹

Uit vreeze voor het Gouvernement sloot de nieuwe Sultan te Ngajogya alle vertrouwde personen zijns vaders of die hij vroeger als gezanten naar Surakarta gebruikte in de gevangenis, om zich zelf daardoor van alles schoon te wasschen. En alle regelingen zijns vaders, die met de bevelen van het Gouvernement in strijd waren, beschouwde hij als niet te bestaan, en zeide hij niet te kennen, waardoor hij den „Kleinen man“ er het slachtoffer van maakte.

Ook de zaak van den ouden Sultan werd nu tot een einde gebracht. Bij herhaling vroeg de Minister den nieuwen Sultan bepaald af wat hij verlangde, maar immer was zijn antwoord, dat zijn vader ver van Java verbannen mocht worden, evenals zijn adi Mangkudiningrat, want zoolang die twee op Java bleven, zouden zij hem

¹ Overzicht van den Staat der N. O. Bezittingen onder het Bestuur van den G. Gen. H. W. Daendels door Nikolaus Engelhard, 1816: „Het is uit de Correspondentie van den Sultan bij de vermeestering van de Craton in 1812 gebleken, dat hij onder het Bestuur van Daendels van de zijde van den Keizer van Java (d. i. Surakarta) was aangezet, om alle Europeanen van kant te helpen, en dat men Hem daarin zou volgen; met welk voornemen deze Vorst bereids is bezwangerd geweest onder het bestuur van den Generaal Daendels. Des Keizers brieven zijn bij den Sultan gevonden; en van daar dat de Rijksbestuurder Tjokkro Nogoro nog op Hatavia als Staatsgevangene wordt aangehouden; als op wien de Keizer de schuld heeft geworpen, van misbruik gemaakt te hebben van des Vorsten zegel. — Pag. 91, 257.

tot persoonlijke vijanden zijn. De oude Sultan, zijn zoon Pangeran Mangkudiningrat, Pangeran Martasana en Sumadiwirja vertrokken des nachts van Ngajogya en werden verbannen naar Pinang.

Verbannen buiten Java! Aldus was het ellendig maar ten volle waardig einde der regeering van Ngajogya's tweeden Sultan, een beginsel- en karakterloos ijdel man, met een Danurĕdja als Rijksbestuurder onder hem, die in alle opzichten nog veel slechter was dan zijn vorst; beiden hun veelszins voortreffelijke voorgangers onwaardig. Uit den zedelijken chaos, waarin die twee leefden en hunne volkomen ongeschiktheid voor de hoogst belangrijke positie die zij innamen toonden, zien wij een nietswaardigen Judasachtigen Kroonprins — een zoon zijnen vader waardig — den Sultanstroon zijns vaders bezetten, die, gelukkig! slechts tot 3 November 1814 zijn ijdelruitigheid en onbeduidendheid kon laten blijken. En nevens hem een boven zijne geheele omgeving hoog te achten Pangeran Natakusuma, den veel gesmaadden en onrechtvaardig behandelenden zoon van den eersten Sultan, ten slotte tot een onafhankelijk Prins en hoofd van het Pakuĕlamsche huis verheven, wiens persoonlijkheid ons te sympathieker zou zijn, als hij niet zoo, hoewel veelszins geheel verklaarbaar, schrikkelijk voorzichtig was geweest, en met zijn eeuwig „Sandika!“ of geheel zwijgen tegenover hem gunstig gezinde Europeanen, ons zoo gedurig had geprikkeld. Met ingenomenheid herdenken wij ook een Raden Tumĕnggung Natajuda; en met een schouder ophalen den dwaas Raden Rĕngga Prawiradirdja, voor wien wij meer medelijden dan hoogachting gevoelen.

Van het optreden der Franschen en Engelschen zwijgen wij; zij stellen zich natuurlijk als barmhartige Samaritanen aan de Javanen voor, met versmading en minachting op het oude Hollandsche Bestuur neerziende, waar tegenover, helaas! een Daendels, van Braam en anderen — doch waarvan wij o. a. een van IJsseldijk gaarne uitzonderen, al schijnt hij wel wat al te meegaande, ja zwak te zijn geweest, hoewel daarvoor zeker ook verzachtende omstandigheden zijn te pleiten — al zeer weinig hebben getracht de nationale Hollandsche eer hoog te houden!

Met een eeresalut voor den Generaal Janssens besluiten wij gaarne ons verhaal, dat ons overigens zooveel droevigs, ja ook verachtelijks te boekstaven gaf.

Onze Babad gaat niet verder dan de mededeeling dat de 2de Sultan verbannen werd; zij vermeldt zelfs niet eens waarheen. Dit

schijnt aanvankelijk dan ook niet bekend te zijn geweest; anders zou bijv. de Babad Bĕdah Ngajogya (volgens Vreede; Catalogus enz. pag. 134) niet gesproken hebben van Bĕnggala, (Bengalen), daar toch Poelo Pinang de naam van het verbanningsoord was. Deze verbanning had plaats, nadat Zondag 28 Juni 1812 Raffles bij proclamatie den volke had kond gedaan, dat de Kroonprins tot Sultan (Radja) was verheven, en Maandag 29 Juni 1812 Natakusuma den titelnaam Pakuālam was geschonken; overeenkomstig een contract, den 1^{en} Maart 1813 tusschen John Crawford en Pakuālam gesloten, kwam het Pakuālam'sche gebied tot stand; en deze Prins in het van den Sultan onafhankelijk bestuur daarover.

Den 19^{en} Augustus 1816 ging het Gouvernement van het Engelsch op het Nederlandsche bewind weer over en werd de verbannen Sultan van Ngajogya al spoedig naar Batavia terug gezonden. Commissarissen Generaal wezen hem Amboina als verblijfplaats aan, doch Baron van der Cappellen stond hem als Gouv. Gen. in 1824 toe zich te Soerabaja te vestigen; doch in 1825 — het was in het jaar dat de vijfjarige oorlog onder leiding van Dipanagara begon, en men blijkbaar het niet voorzichtig achtte den Sultan te Surabaja te laten — werd hij overgebracht op het wachtschip Mĕlampus te Batavia gestationeerd. De Hooge Regeering overwoog daarna, dat men van hem partij zou kunnen trekken tegenover de »rebellige Prinsen» van Ngajogya, en herstelde hem dus als Sultan (sĕpuh) van Ngajogya bij contract van 17 Augustus 1826 te Batavia gesloten, om dan tevens als voogd van den minderjarigen Sultan (Menol, de 5de Sultan) op te treden. Van de voorwaarden, in het Contract opgenomen, kon door den Sultan slechts weinig nagekomen en vervuld worden. Van den afgeleefden, zonder eenigen invloed van beteekenis op zijne omgeving, ouden man van bijna 80 jaren zonder eenige geestkracht, was dit te verwachten. Den 12^{en} September 1826 werd hij te Ngajogya plechtig in zijne waardigheid bevestigd, doch stierf reeds den 2^{den} Januari 1828, zonder iets wezenlijks tot stand gebracht te hebben, om verder in de nagedachtenis onder de Javanen herdacht te worden als de Sultan Kĕṇḍang, den verbannen Sultan! Daarin ligt het oordeel van de Nemesis der geschiedenis van den Sinuhun Kangdjĕng Sultan Amĕngku Buwana Sĕṇāpati ing Ngalaga Ngabdurrahman Sajiddin Panatagama Kalifattullah den tweeden, bijgenaamd Sĕpuh, de oude, zoogenoemd na zijn terugkeer uit de verbanning, met welke qualificatie zijne geschiedenis wordt besloten; hij was een Sĕpuh, een oude, en een Kĕṇḍang, een banneling!